

Ungas livssituation i Göteborgsregionen

*Analyser av ungas fritid, skoltid, inflytande,
trygghet och hälsa i nio kommuner utifrån
Lupp-undersökningen 2017*

2018

Åsa Nilsson, Torbjörn Forkby,
Anna Liljeström, Jeanette Olsson
och Russell Turner

GÖTEBORGS
REGIONEN

Göteborgsregionen (GR) består av 13 kommuner som har valt att jobba tillsammans. Vi driver utvecklingsprojekt, har myndighetsuppdrag, forskar, ordnar utbildningar och är storstadsregionens röst i Västsverige, bland mycket annat. I våra nätverk träffas politiker och tjänstepersoner för att utbyta erfarenheter, bolla idéer och besluta om gemensamma satsningar. Allt för att regionens en miljon invånare ska få ett så bra liv som möjligt.

Göteborgsregionen 2018

FoU i Väst

Box 5073, 402 22 Göteborg

www.goteborgsregionen.se/valfard

Text: Åsa Nilsson, Torbjörn Forkby, Anna Liljeström,
Jeanette Olsson och Russell Turner

Layout: Tony Dahl, Göteborgsregionen

Kortversion

Bakgrund

Den här rapporten beskriver och redovisar resultatet av det regionala samarbetet inom Göteborgsregionen kring ungdomsundersökningen Lupp 2017.

Nio kommuner i Göteborgsregionen genomförde Lupp hösten 2017 i årskurs 8 och gymnasiets år 2: Ale, Alingsås, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Mölndal, Stenungsund, Tjörn samt Öckerö (enbart åk8). Kommunerna gav gemensamt i uppdrag åt Göteborgsregionen/FoU i Väst att ge stöd i arbetet. Utöver nio lokala resultatrapporter har Göteborgsregionen/FoU i Väst tagit fram den här rapporten med regionalt baserade analyser. *(Kapitel 1)*

Lupp är ett enkätverktyg som tillhandahålls av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). Enkäten täcker många ämnen och livsområden. Den innehållsrika bredden gör resultaten särskilt användbara som underlag i kommunövergripande dialoger med unga, tjänstepersoner och politiker om sådant som rör ungas livssituation. Enkätsvaren bidrar med ungdomars perspektiv på förhållanden som berör dem. Samarbetet mellan kommunerna ger varje kommun referenspunkter från grannkommunerna. Det sammantagna regionala svarsunderlaget gör det möjligt att analysera mindre grupper av ungdomar som är för små för lokala analyser. *(Kapitel 2)*

En röd tråd i rapportens analyser är social hållbarhet och målen i Sveriges nationella ungdomspolitik. Rapportens analyser syftar till att belysa ungdomarnas förutsättningar för en meningsfull fritid, lärande och utveckling i skolan, inflytande i samhället, trygghet i vardagen, en god hälsa och livstillfredsställelse samt framtidstro. *(Kapitel 3)*

Genomförandet och svarsunderlagets kvalitet

Kommunerna har själva svarat för datainsamlingen, vilket har inneburit ett omfattande förankrings- och insamlingsarbete i samarbete med kommunernas skolor. Arbetet resulterade i enkätvar från totalt 3 776 åk8-elever i de nio kommunerna och 2 051 ”gy2-invärnare” (födda år 2000 i det fallet de inte går i gymnasiet) i åtta av kommunerna (Öckerö har inte inkluderat gymnasieungdomar). Svarefrekvensen för kommunerna sammantaget var 84 procent i åk8 och 52 procent i gymnasiets år 2. Gymnasieungdomar som pendlar till en gymnasieskola i Göteborg är underrepresenterade i svarsunderlaget (Göteborgs Stad har inte genomfört Lupp 2017). Det innebär att särskilt resultat som rör skolförhållanden bör tolkas försiktigt. I övrigt bedöms svarsunderlaget som helhet vara representativt. Det är dock rimligt att anta att enkätens bortfall i övrigt, knutet till skolfrånvaro, bidrar till att resultaten något underskattar ohälsa och drogvvanor men tvärtom över-skattar engagemang i såväl skolfrågor som vidare samhällsfrågor. *(Kapitel 4)*

En meningsfull fritid?

Många ungdomar är nöjda med sin fritid. Resultaten visar att goda kompisrelationer är en särskilt viktig grund, men även att trivas med familjen och skolan samt att träna och ha en bra hälsa. En negativ faktor är att sakna fritidsaktiviteter där man bor. Det gör ungefär var fjärde åk8-elev, med variationer mellan kommunerna. Det egna (icke)intresset tycks

vara ett större hinder för att ta del av det fritidsutbud som finns jämfört med ekonomiska kostnader, möjligheter att ta sig eller invändningar från familjen, även om dessa hinder också förekommer.

Resultaten pekar på en viss strukturell ojämlikhet i ungdomarnas förutsättningar för en meningsfull fritid. Identifierade riskgrupper är ungdomar i ekonomiskt sårbara familjer, unga med funktionsnedsättning eller dålig hälsa samt unga i social utsatthet.

Åk8-eleverna har lite större aktivitetsbredd än gy2-ungdomarna. Olika fritidsaktiviteter tenderar att hänga ihop med varandra, och i detta mönster framträder bland annat en fritidsprofil som omfattar besök på fritidsgården och att ta del av olika typer av kultur- och nöjesutbud. Denna profil är i högre grad än andra fritidsprofiler knuten till riskbeteenden, särskilt rökning men även alkoholkonsumtion och narkotikaanvändning. (Kapitel 5)

Förutsättningar för lärande i skolan?

Flertalet elever är nöjda med såväl undervisning som möjlighet till extra stöd vid behov i skolan. Det finns dock tecken på att sårbara elevgrupper är mindre nöjda, vilket innebär att skolans kompensatoriska uppdrag behöver stärkas för att alla elever ska kunna få det stöd de behöver.

Resultaten pekar på att skolans sociala miljö brister på flera håll, vilket utöver att försämra förutsättningen för lärande innebär en hälsorisk för utsatta elever. Var fjärde åk8-elev uppger att hen har blivit mobbad, trakasserad eller utfrysad i skolan under det senaste halvåret. Tjejer och personer med annan könstillhörighet är mest utsatta. Bland övriga särskilt utsatta elever finns ungdomar med funktionsnedsättning och ungdomar med arbetslösa/långtidssjukskrivna föräldrar. Mindre än hälften av åk8-eleverna uppger att de *alltid* är trygga i skolan, och det gäller färre tjejer än killar.

Gy2-eleverna ger en generellt mer positiv bild av skolan än åk8-eleverna i alla dessa avseenden.

Elevernas bild av sitt eget inflytande i skolan visar på ett ansenligt gap mellan viljan att vara med och bestämma och uppfattningen om att få vara det. Ett sådant inflytandegap tenderar att göra eleverna mindre nöjda med skolan. I jämförelse är det dock viktigare att trivas med stämningen i skolan och att tycka såväl undervisning som möjligheten till extra stöd är bra. (Kapitel 6)

Förutsättningar för samhällsinflytande?

Ungefär var fjärde åk8-elev och var tredje gy2-ungdom är ganska eller mycket intresserad av politik, medan lite fler är intresserade av samhällsfrågor och vad som händer utanför Sverige. I åk8 är det fler som *inte alls* är intresserade av politik än som är det. Det politiska intresset är större hos ungdomar som siktar mot vidare studier. De som intresserar sig för politik och samhällsfrågor har i större grad varit "åsiktsaktiva", vilket i första hand handlar om internetbaserad kommunikation.

I båda åk8 och gy2 uppger ungefär varannan att de vill vara med och påverka i frågor som rör kommunen. Politiskt intresserade uttrycker större vilja till samhällsinflytande än övriga, oavsett om de har förtroende för politiker eller inte. Av dem som vill påverka svarar dock 40 procent att de inte vet till vem eller vart de i så fall skulle vända sig till. Relativt få bedömer att de har ganska eller mycket stora möjligheter att föra fram sina åsikter "till de som bestämmer i kommunen". Det finns därmed ett slags inflytandegap i övergripande kommunfrågor som liknar det i skolan (se ovan): fler ungdomar vill påverka än tror på möjligheten att föra fram sina åsikter. Gapet är större hos tjejer än killar.

Viljan att påverka tycks dock vara densamma oavsett om de egna möjligheterna bedöms vara stora eller små. Viljan tycks inte heller påverkas av förtroendet för politiker. Negativa erfarenheter från fritiden (att man saknar aktiviteter i boendeområdet) och från skolan (inflytandegap) tycks kunna fungera som drivkrafter för att vilja påverka i kommunfrågor. (Kapitel 7)

Trygghet i vardagen?

Hemmet är en av få vardagsmiljöer där flertalet ungdomar uppger att de *alltid* är trygga. Beträffande kollektivtrafiken och "stan/centrum" är bara ungefär var fjärde ungdom i åk8 och gy2 *alltid* trygg, medan tvärtom nästan var femte är otrygg (flertalet är *oftast* trygga). Tjejer är i väsentligt högre grad än killar otrygga i offentliga miljöer. Otryggheten är ännu mer utbredd i gruppen med annan könstillhörighet än kille/tjej, en grupp som även är särskilt utsatt för brott och hot. Ungdomar med utländsk bakgrund uttrycker också otrygghet i högre grad än genomsnittsungdomen, liksom socioekonomiskt utsatta ungdomar.

Nästan var tredje åk8-elev och var fjärde gy2-ungdom uppger att de har blivit utsatta för brott eller hot under det senaste halvåret. Brottutsattheten tycks vara lite större 2017 än 2013, vilket får stöd i den nationella statistiken som samtidigt visar på högre brottnivåer längre tillbaka i tiden. Nästan var tredje åk8-elev och var femte gy2-ungdom har utsatts för mobbning under senaste halvåret, 7 respektive 3 procent uppger att de varit utsatta under en längre period. Skolan är den vanligaste arenan för mobbning.

Ungdomar med funktionsnedsättning och ungdomar med annan än heterosexuell läggning är mer utsatta än andra. Ungdomar som har utsatts för brott eller hot under senaste halvåret är mer otrygga än andra. Det gäller även ungdomar som har utsatts för mobbning eller för orättvis behandling.

Otrygghet i vissa miljöer tycks i viss mån leda till att samma miljö väljs bort, och tycks även bidra till uppfattningen om ett begränsat fritidsutbud. Otrygghet tycks även i viss mån kunna skada samhällsförtroendet, men däremot inte minska viljan att påverka. (Kapitel 8)

En god hälsa och livstillfredsställelse?

Lite drygt tre av fyra åk8-elever uttrycker att de har en åtminstone ganska bra hälsa. Det gäller dock fler killar än tjejer, och könsskillnaden är särskilt tydlig sett till andelen som uttrycker att de har en *mycket* bra hälsa: ungefär varannan åk8-kille mot var fjärde åk8-tjej. Tjejer rapporterar också psykosomatiska hälsobesvär i högre grad än killar, och har i genomsnitt också fler besvär än killar. Hälsobesvären är dock ännu vanligare i gruppen med annan könstillhörighet än kille/tjej. Jämfört med åk8 är det färre gy2-ungdomar som uttrycker att de mår *mycket* bra, 14 procent av tjejerna mot 39 procent av killarna, medan andelarna med olika typer av frekventa hälsobesvär är ungefär lika stora i de två åldersgrupperna. Av de undersökta psykosomatiska besvären är stress det mest utbredda. Att känna sig "nedstämd, deppig eller nere" är dock starkare kopplat till den självskattade (o)hälsan, det gäller både tjejer och killar.

Det är 3 procent av åk8-eleverna och 12 procent av gy2-ungdomarna som uppger att de röker (minst varje vecka). Hälften av gy2-ungdomarna uppger att de dricker alkohol (starköl, starcider, alkoholisk vin eller sprit) minst någon gång i månaden, och detsamma gäller 8 procent av åk8-eleverna. De gy2-ungdomar som (uppger att de) har föräldrarnas tillåtelse att dricka alkohol gör det i väsentligt större utsträckning än övriga. 12 procent

av gy2-ungdomarna och 3 procent av åk8-eleverna uppger att de använt narkotika minst någon gång.

Att trivas med sin fritid framträder som den viktigaste faktorn för en god (självskattad) hälsa. Andra mycket tydliga riskfaktorer är att vara nöjd med skolan och att träna regelbundet. Det gäller i både åk8 och gy2. Den starkaste riskfaktorn (av de undersökta) är frekvent stress. Andra riskfaktorer är erfarenhet av mobbning, annan än heterosexuell läggning eller osäker läggning, otrygghet i vardagsmiljön, att hoppa över måltider, rökning, alkohol och socioekonomisk utsatthet – här finns dock lite skillnader mellan de två åldersgrupperna. I båda grupper framträder stress som den tydligaste riskfaktorn, särskilt hos tjejer.

Flertalet ungdomar är ganska eller mycket nöjda med sina liv som helhet, 86 procent i både åk8 och gy2. Allra nöjdast är de som är nöjda inom både fritidens och skolans område, två livsområden som samtidigt tycks kunna kompensera för varandra. *(Kapitel 9)*

Synen på framtiden

Drygt 60 procent av åk8-eleverna tror att de kommer att läsa vidare på gymnasiet, direkt eller senare. Drygt 80 procent av gy2-ungdomarna tror att de kommer att läsa vidare efter gymnasiet. I båda åldersgrupper är det lite vanligare att tjejer räknar med att de ska läsa vidare jämfört med killar.

Flertalet unga har en positiv syn på framtiden, ungefär nio av tio i både åk8 och gy2. Men det gäller inte alla. Dagens livssituation hos de unga påverkar framtidstron på flera sätt. Det gäller särskilt livstillfredsställelsen som helhet, men även hälsan. För åk8-eleverna spelar skolan en viktig roll både utifrån den aktuella situationen och ifråga om planer på vidare gymnasiestudier. Stress och erfarenhet av ett bristande fritidsutbud bidrar tvärtom till en negativ framtidssyn. *(Kapitel 10)*

Reflexioner och förslag

I rapportens sista kapitel reflekterar rapportens samtliga författare över några av de viktigaste resultaten och analyserna utifrån de fem huvudteman som rapporten omfattar. Inom varje tema förs fram förslag på hur ungas situation kan förbättras och utvecklas på lokal nivå. *(Kapitel 11)*

Innehåll

Kortversion	3
1. Rapportens syfte och bakomliggande uppdrag.....	9
Göteborgsregionens FoU-verksamhet	9
Uppdragsbeskrivning och bakgrund	9
Om rapporten.....	10
2. Vad är Lupp?	15
GR-kommunernas mål med Lupp 2017	16
3. Ungas livsvillkor och levnadsvanor – en fråga om social hållbarhet.....	18
Ungdomspolitikens mål	18
Indikatorer på ungas levnadsvillkor.....	19
En fråga om social hållbarhet.....	20
Förutsättningar för en god (folk)hälsa.....	21
Indikatorer på social hållbarhet i Lupp 2017	21
4. Lupp 2017 i GR: genomförande av enkäten och svarsunderlagets kvalitet	23
Urvalet ungdomar: årskurs 8.....	23
Urvalet ungdomar: gymnasiets år 2 (eller annars födda år 2000)	23
Datainsamlingen	24
Datahanteringen	27
Svarsfrekvens	27
Representativiteten i svarsunderlaget	30
Ungdomarnas demografiska och socioekonomiska profil.....	33
5. En meningsfull fritid?	42
Många är nöjda med sin fritid	43
... men en del pekar på ett begränsat fritidsutbud	45
Hinder för en meningsfull fritid	48
Tillgång till fritidsutbud genom föreningsmedlemskap	52
Fritidsvanor	54
Fritidsprofiler	60
Sämlre förutsättningar för en meningsfull fritid i utsatta grupper	64
Kompisar viktigwa för en tillfredsställande fritid – men annat också	65
6. Förutsättningar för lärande i skolan?	67
Förutsättningar för fullföljda studier	67
Skolans kompensatoriska uppdrag.....	70
Uppfattningar om skolundervisningen och möjligheten till stöd.....	71
Uppfattningar om skolmiljön	73
En trygg skolmiljö?	76
Generell otrygghet i skolan	81
Begränsad upplevelse av delaktighet i skolan	84
Vad påverkar nöjdheten med skolan?	87
Skolors varierande förutsättningar att erbjuda eleverna en god lärandemiljö	89

7. Förutsättningar för inflytande i samhället?	91
Unga vuxnas valdeltagande.....	92
Ungdomars politiska intresse	93
Ungdomars samhällsengagemang	99
Intresse för lokalt inflytande	102
Ungdomarnas förtroende för politiker och vuxenvärld	106
Vad är viktigast för viljan att påverka?.....	109
8. Trygghet i vardagen?	112
Trygga och otrygga vardagsmiljöer.....	113
Otrygghet i relation till erfarenhet av utsatthet.....	121
Otrygghet som hinder för delaktighet och social samhörighet	128
Otrygghet som skadar samhällsförtroendet?	129
Behovet av trygga ungdomsmiljöer.....	130
9. Hälsa och livstillfredsställelse	131
Fysisk hälsa och hälsobesvär.....	131
Psykisk hälsa	132
Olika bilder av (o)hälsan hos regionens unga.....	134
Levnadsvanor och riskbeteenden.....	146
Betydelsen av goda relationer, trygghet och delaktighet	152
Hälsans bestämningsfaktorer	157
Stress och ohälsa.....	162
Hur många ungdomar befinner sig i riskgrupper för ohälsa?.....	163
Livstillfredsställelse	165
10. Synen på framtiden	170
Åk8-elevernas utbildningsplaner	170
Gy2-ungdomarnas utbildningsplaner	171
Synen på framtiden.....	172
För en stärkt framtidstro	175
11. Ungas livssituation i Göteborgsregionen: reflexioner och förslag	176
För en mer meningsfull fritid	176
För bättre förutsättningar för lärande (och hälsa) i skolan	178
För bättre förutsättningar för samhällsinflytande	182
För en tryggare vardag.....	183
För bättre hälsa och livstillfredsställelse	185
För ett förbättringsarbete med stöd i Lupp och andra kunskapskällor	187
Referenser	189
Bilaga	197
Tabell B1	
Diagram 1a–42b	

1. Rapportens syfte och bakomliggande uppdrag

Göteborgsregionens FoU-verksamhet

Göteborgsregionen (GR) är en samarbetsorganisation för 13 kommuner i Västsverige.¹ Inom GR finns en särskild forsknings- och utvecklingsverksamhet, *FoU i Väst*, som fungerar som en mötesplats för forskning och praktik. Målet med verksamheten är att stärka kunskapsutvecklingen inom kommunala uppdragsområden genom att synliggöra erfarenheter och befintliga kunskaper, utveckla ny kunskap och lyfta fram goda exempel. FoU i Väst ska bidra till Göteborgsregionens lärande i välfärdsfrågor och kunskap om hur en socialt hållbar utveckling kan nås för regionen och dess invånare.

Uppdragsbeskrivning och bakgrund

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) erbjuder sedan 2003 landets kommuner möjligheten att kartlägga och analysera ungas situation med stöd av den så kallade Lupp-enkäten: Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (mer information om undersökningen följer i kapitel 2). Hösten 2013 genomförde sex kommuner i Göteborgsregionen Lupp-undersökningen i ett regionalt samarbete med stöd från GR/FoU i Väst: Ale, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Mölndal och Tjörn. När det var dags för Lupp 2017 tillkom ytterligare tre kommuner i samarbetet: Alingsås, Stenungsund och Öckerö. Den regionala satsningen kring Lupp 2017 omfattar därmed nio av Göteborgsregionens 13 kommuner.²

GR/FoU i Västs uppdrag kring Lupp 2017 har löpt från hösten 2016 till hösten 2018 och innefattat stöd i planering och genomförande, analys och resultatrapporter, lokala presentationer samt arrangerande av en workshop och en spridningskonferens. I uppdraget har ingått att samordna representanter från de nio kommunerna i ett regionalt nätverk och samla nätverket vid totalt sju tillfällen under uppdragsperioden.

Varje kommun har organiserat egna arbetsgrupper och grupperingar för det lokala arbetet. Medan MUCF tillhandahåller enkätverktyget är det kommunen som ansvarar för det praktiska genomförandet, inklusive själva enkätinsamlingen (se vidare kapitel 4).

Erfarenhetsutbytet mellan kommunerna har skett inom ramen för det regionala nätverket där minst en (i flertalet fall flera) representanter har deltagit från de nio kommunerna. Nätverket har lyft frågor och utbytt metoder och erfarenheter under hela arbetsprocessen: från planering, genomförande och avrapportering till återkoppling och dialog utifrån resultaten. Utöver nyttan av värdefullt erfarenhetsutbyte bidrar det regionala samarbetet till ett bättre enkätgenomförande i en mycket konkret bemärkelse: eftersom många gymnasieungdomar skolpendlar över kommungränsen har den lokala datainsamlingen kunnat förstärkas genom grannkommunernas genomförande i sina skolor (se kapitel 4, sidan 26).

Det regionala Lupp-nätverket sätter förhoppningsvis inte punkt i och med projektets

---

¹ Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn, Öckerö.

² Före 2013 har Ale och Kungsbacka genomfört Lupp 2007 och 2010; Stenungsund 2005; Tjörn och Öckerö 2011. Lerum, Lilla Edet och Partille har aldrig genomfört Lupp, däremot enskilda stadsdelar i Göteborgs Stad.

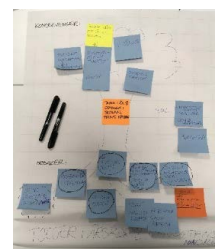
Bakgrunden till det regionala samarbetet kan spåras till ett nätverk som Göteborgs stadsdel Västra Göteborg var initiativtagare till, där GR/FoU i Väst deltog under 2012 utifrån sitt ansvar för stöd, analys och rapportering av Lupp 2011 i Öckerö. Erfarenheterna av denna samverkan och möjligheterna till en GR-gemensam analys och rapportering av Lupp-enkäten diskuterades i slutet av året i ett möte med chefer med strategiskt ledningsansvar för ungdomsfrågorna i regionens kommuner. Resultatet blev i nästa led det regionala samarbetet kring Lupp 2013.

formella avslutning. Det pågår en dialog om möjliga former och utvecklingsmöjligheter för regional Lupp-samverkan även framöver.

Under vintern/våren har GR/FoU i Väst tagit fram lokala resultatrapporter, inklusive ett presentationsmaterial, för alla nio kommuner. Rapporternas upplägg är helt jämförbara, och varje kommuns resultat jämförs med ett ”GR-resultat”, det vill säga resultatet för de deltagande nio kommunerna sammantaget.³

Vid en workshop den 12 juni deltog representanter från olika förvaltningar (samt en politiker) i de nio berörda Lupp-kommunerna. Tillsammans tolkade deltagarna Lupp-resultaten, diskuterade möjliga orsaker till problem och identifierade möjliga insatser för att kunna åtgärda dessa problem och förbättra ungdomars livssituation. De fyra forskare som är medförfattare till denna rapport (se nästa avsnitt) bidrog med inspel till diskussionerna utifrån sina respektive forskningsområden och deltog i dagens dialog.

Den 22 oktober arrangerades en spridningskonferens i Göteborg som samlade över 130 tjänstepersoner och politiker från både GR-kommunerna och landet i övrigt. Många deltog också i presentationerna under dagen. GR/FoU i Väst beskrev det regionala samarbetet och huvudresultaten från föreliggande rapport. De nio berörda kommunerna redovisade på olika sätt sina erfarenheter av arbetet med Lupp, när det gäller såväl själva genomförandet som analyser av resultaten och dialogen med ungdomar, tjänstepersoner och politiker. Två representanter från Västsveriges förenade ungdomsråd bidrog med ett ungdomsperspektiv på Lupp-resultaten beträffande psykisk ohälsa, otrygghet och brist på inflytande. Från statligt håll redogjorde MUCF för myndighetens perspektiv på uppföljning av ungdomspolitiken. Dagen avrundades med att de fyra forskare som är medförfattare till denna rapport reflekterade över Lupp-resultaten och pekade på möjliga vägar framåt i arbetet med barn och unga.

Adrian Edelborg och Hugo Berg, Västsveriges förenade ungdomsråd.

Om rapporten

Den här rapporten utgör tillsammans med spridningskonferensen uppdragets avslutande del. Till skillnad från de rent beskrivande lokala resultatrapporterna har denna rapport en analyserande och forskningsförankrad ansats. Data analyseras i huvudsak på regional nivå, med större möjligheter till nedbrytningar på mindre ungdomsgrupper. Till grund för rapportens analyser ligger resultaten i de nio lokala resultatrapporter som har tagits fram gemensamt av Åsa Nilsson och Linn Annerstedt vid GR/FoU i Väst.

Den här rapporten har tagits fram av Åsa Nilsson tillsammans med fyra forskare: Torbjörn Forkby, Anna Liljeström, Jeanette Olsson och Russell Turner. Huvudansvaret för rapporten vilar på Åsa Nilsson. De fyra forskarna ansvarar i första hand för de teoretiska

³ De lokala rapporterna har publicerats på varje kommuns webb, och länkas till via GR:s webb: <https://www.goteborgsregionen.se/lupp>.

inledningarna och de teoretiskt grundade reflexionerna inom sitt respektive forskningsområde. Åsa Nilsson ansvarar för kapitlet om samhällsinflytande.⁴ De empiriska analyserna av enkätsvaren ansvarar Åsa Nilsson för, genomförda i dialog med de fyra forskarna. Åtgärdsförslagen i rapportens sista kapitel baseras på de fem författarnas gemensamma reflexioner, till delar framförda vid den genomförda spridningskonferensen. Rapportens innehåll och analyser är i övrigt präglad av den gemensamma dialog som ägt rum inom det regionala Lupp-nätverket och vad som kom fram i den ovan nämnda workshopen med en bredare samling kommunrepresentanter.

Flera beskrivningar och analyser bygger på motsvarande regional rapport baserad på Lupp 2013 (genomförd i sex GR-kommuner): *Ung i Göteborgsregionen – Meningsfullhet, delaktighet, trygghet och hälsa utifrån sex kommuners Lupp-undersökning 2013* (Forkby & Nilsson 2014). Referenser till regionala resultat avser genomgående denna rapport.

Fokus på social hållbarhet

Lupp-undersökningen är en ämnesmässigt bred enkät som spänner över flera teman med ett stort antal frågor och delfrågor (se vidare kapitel 2). De nio kommunrapporterna fokuserar på resultaten av frågor som på olika sätt beskriver levnadsförhållanden hos kommunens unga, hur de mår och hur de förhåller sig till olika sociala och institutionella sammanhang. Rapporterna redovisar ett stort urval av enkätresultat som kan sägas fungera som olika slags indikatorer på social hållbarhet (se vidare kapitel 3). Bredden, tillsammans med uppdragets förutsättningar, innebär att kommunrapporterna summerar övergripande tendenser utan några fördjupande analyser.

I den här rapporten, som är baserad på ett större regionalt svarsunderlag, fördjupas analysen av de ungas levnadsförhållanden och förutsättningarna för en socialt hållbar utveckling i regionen. Det större svarsunderlaget gör det möjligt att beskriva och analysera specifika grupper av ungdomar som i en enskild kommun ofta är för små för att kunna studeras genom en enkät. Barnombudsmannen betonar i en aktuell rapport (2018, s. 69) vikten av just detta: att ”säkerställa ett tillräckligt stort och representativt urval [...] för att meningsfulla jämförelser mellan viktiga grupper ska kunna göras”, för att i nästa steg kunna garantera barnets rätt till delaktighet på en övergripande nivå.

Rapporten avser att bidra med svar på sex övergripande stora frågeställningar, som avhandlas i lika många kapitel. Det handlar om i vilken utsträckning regionens unga har...

- en meningsfull fritid?
- förutsättningar för lärande och utveckling i skolan?
- förutsättningar för inflytande i samhället?
- trygghet i vardagen?
- god hälsa och livstillfredsställelse?
- framtidstro?

De två sista frågorna besvaras genom att samtidigt väva in resultaten från tidigare kapitel.

I ett avslutande kapitel reflekterar därefter rapportens författare över vad de anser vara de viktigaste resultaten som kommit fram om ungas livssituation och ger förslag på hur

---

4 Torbjörn Forkby: professor i socialt arbete med inriktning mot barn, unga och familj, Linnéuniversitet (rapportinnehåll rörande fritid och ungdomspolitik); Anna Liljeström, doktor med inriktning på pedagogisk psykologi och konsult knuten till Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), kunskapscenter för att motverka studieavbrott (rapportinnehåll rörande skolan); Jeanette Olsson, doktor i socialt arbete och verksam vid GR/FoU i Väst (rapportinnehåll rörande hälsa); Russell Turner, doktorand vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet (rapportinnehåll rörande trygghet samt användning av alkohol och droger). Beträffande kapitlet om samhällsinflytande tackar Åsa Nilsson för relevanta litteraturtips från Mats Ekström, professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), och värdefulla synpunkter från Lennart Weibull, seniorprofessor vid SOM-institutet, båda vid Göteborgs universitet.

Göteborgsregionens kommuner skulle kunna stärka sitt arbete i en socialt hållbar riktning inom de olika livsområden som enkäten fångar.

Analyser på regional nivå

... samt redovisningar av skillnader mellan och inom kommuner

De analyser som presenteras i rapporten baseras till stora delar på det samlade svarunderslaget från de nio kommuner i Göteborgsregionen som genomförde Lupp 2017. Skillnader *mellan* de ingående kommunerna analyseras i de fall där intressanta resultat har uppmärksammats.

Rapporten innehåller därtill en diagrambilaga där resultatet på ett större urval av frågor, som kan användas som olika slags indikatorer på social hållbarhet (se vidare kapitel 3), redovisas fördelat på de nio kommunerna samt relateras till resultatet för samtliga ungdomar i alla kommuner.⁵ Därmed finns möjligheter till jämförelser mellan både enskilda kommuner och med det sammantagna regionresultatet. Framtagande av jämförbar statistik mellan kommuner ligger i linje med Barnombudsmannens förslag för att kunna motverka kommunala (och regionala) skillnader i genomförandet av barnkonventionen i Sverige, något som FN:s barnrättskommitté har uttryckt oro över (Barnombudsmannen 2018, s. 69).⁶

För en mer ingående kommunvis presentation hänvisas till de lokala rapporterna.⁷ Av dessa rapporter framgår också hur resultaten i många fall varierar *inom* kommunerna, beroende på var i kommunen ungdomarna bor, vilket i många fall sammanfaller med skillnader i socioekonomiska förhållanden. Den här typen av skillnader, som tenderar att döljas bakom ”medelvärdeets skugga”, är viktiga att uppmärksamma. Ambitionen med denna rapport var från början att lyfta den här typen av analys till en regional nivå genom att jämföra olika typer av boendeområden på tvärs inom regionen. Det visade sig dock vara för svårt att gruppera områdena på ett rimligt sätt utifrån enkätfrågan om boendeområde i respektive kommun. En anledning är att många av de boendeområden som ingår som svarsalternativ på enkätfrågan i sig rymmer stora skillnader i boende- och befolkningsstruktur. Det här är en fråga som bör utredas mer ordentligt och tas med i diskussionen inför ett eventuellt fortsatt regionalt samordnat Lupp-genomförande. Till dess får den här typen av angelägen analys ske på lokal nivå, utifrån resultatunderlaget i de lokala rapporterna.

... med resultaten nedbrutna på tjejer och killar

Resultaten i diagrambilagan redovisas löpande nedbrutna på killar respektive tjejer. Därmed synliggörs genomgående eventuella skillnader i livsvillkor och levnadsvanor mellan killar och tjejer. Könsuppdelad statistik är ett viktigt verktyg för att kunna beskriva och följa situationen för killar och tjejer (och kvinnor och män) i förhållande till nationella och lokala jämställdhetspolitiska mål⁸. Betydelsen av könsuppdelad statistik återspeglas också i den nationella förordningens krav på särskilt statistikansvariga myndigheter, att ”individbaserad officiell statistik ska vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot detta” (SFS 2001:100, 17§).

Alla människor kan eller vill dock inte identifiera sig själva som antingen kvinnor/män, killar/tjejer. Könfrågan i Lupp-enkäten har därför tre svarsalternativ: ”tjej”, ”kille”

5 Diagrammen motsvarar dem som ingått i de enskilda kommunrapporter som tagits fram av GR/FoU i Väst, med tillägg av ytterligare några frågor.

6 Sverige förband sig till barnkonventionen redan 1990, och i juni 2018 beslutade riksdagen att barnkonventionen ska gälla som svensk lag från och med 1 januari 2020.

7 Rapporterna finns publicerade på varje kommuns webb och länkas till via GR:s webb: <https://www.goteborgsregionen.se/lupp>.

8 Målen formulerade av Sveriges regering 2014-2018: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstalldhet/mal-for-jamstalldhet/>

respektive ”annan könstillhörighet (om du är eller känner dig tillhöra annat kön än tjej eller kille)”. Det tredje alternativet har endast använts av ett fåtal individer – totalt 60 åk8-ungdomar och 25 gy2-ungdomar som ingår i analysunderlaget – vilket ger en svag grund för analyser av gruppen. Därtill kan svarsalternativet även användas av personer som av annan anledning inte vill beskriva sig i termer av kön, vilket gör det svårare att tolka gruppens svar.⁹ Under bearbetningen av datamaterialet har det samtidigt visat sig att den här gruppen, precis som i Lupp 2013, tenderar att ge mer negativa och alarmerande svar rörande exempelvis otrygghet, utsatthet, hälsa och drogvänor. Det är förhållanden som också bekräftas av annan forskning (SOU 2017:92; Folkhälsomyndigheten 2015a). Så även om gruppens livssituation bör undersökas bättre med andra metoder kommer den att ingå i delar av rapportens analyser, med reservationen att resultaten baseras på ett mindre antal ungdomar.

Två åldersgrupper – med fokus på årskurs 8

Rapportens analyser baseras på enkätsvar från två åldersgrupper: elever i grundskolans årskurs 8 (åk8) och ungdomar i gymnasiets år 2 eller annars födda år 2000 (gy2).

Redovisningar och analyser kommer dock i många fall att fokusera åk8-elevernas svar. Det finns framför allt två skäl till det. För det första håller högstadienkenätens svarsunderlag en bättre kvalitet genom en högre svarsfrekvens (se kapitel 4, sidan 27). För det andra är det större bortfallet på gymnasieenketen även mer systematiskt, framför allt beroende på svårigheterna att nå de elever som pendlar till en skola utanför GR-samarbetet, vilket i praktiken innebär att särskilt elever på gymnasieskolor i Göteborgs Stad är underrepresenterade i svaren (se sidan 32). Även den mindre gruppen ungdomar helt utanför gymnasieskolan är sämre representerade i undersökningen. Därtill har Öckerö kommun inte genomfört Lupp i gymnasiegruppen (se vidare sidan 23).

Samtidigt innebär det stora svarsunderlaget från regionens gymnasieungdomar både lockande och intressanta möjligheter att beskriva även denna äldre målgrupp, vilket också görs i rapporten. Trots att svaren inte är helt representativa för kommunernas gy2-ungdomar är det information från många ungdomar som vi vill ta till oss genom att beskriva och analysera enkätsvaren även om generaliseringsanspråken måste sänkas. Tolkningarna av dessa resultat måste göras i ljuset av det relativt stora och skeva bortfall som föreligger: hur hade resultaten påverkats om bortfallsgruppen hade svarat? Vi kommer att vinnlägga oss om att ställa den typen av frågor i analyserna av gymnasieungdomarnas enkätsvar.

I undantagsfall baseras analyserna på svaren från *båda* de två åldersgrupperna, det vill säga sammanslaget. Vilken eller vilka åldersgrupper som resultaten avser redovisas genomgående i rapporten.

Förändringar över tid

En styrka med enkäter är möjligheten att kunna jämföra förhållanden över tid, förutsatt att målgruppen och enkätinstrumentet är desamma. Jämförbarheten över tid är också ett viktigt syfte med Lupp-enketen, att långsiktigt kunna följa upp den lokala ungdomspolitik. Enkätresultat blir alltid mer meningsfulla med referensgrupper, både mellan svarsgrupper och mellan tidpunkter. Det här är något som även Barnombudsmannen betonar när de hänvisar till att ”FN:s barntätskommitté har uttryckt att en nödvändig del för genomförandet av barnkonventionen är att göra kontinuerliga datainsamlingar för att upptäcka ojämlikheter i förverkligandet av rättigheterna” (Barnombudsmannen 2018, s. 9).

---

⁹ Erfarenheter av detta och tidigare Lupp-enkätmaterial har även visat att mer oseriosa enkätsvar inte sällan inleds med det tredje – för en del kontroversiella/spännande svarsalternativet – på könsfrågan.

Emellertid har Lupp-enkäten sedan 2013, då sex av kommunerna i Göteborgsregionen gjorde Lupp förra gången, förändrats en hel del. Det innebär att möjligheterna till jämförelser över tid är begränsade, men de görs i rapporten så långt det är möjligt (precis som i de lokala resultatrapporterna). Ytterligare en försvårande faktor är att målgruppen av gymnasieungdomar inte är helt jämförbar mellan åren i alla kommuner, och därtill har svarsunderlaget/bortfallet av praktiska skäl olika sammansättning olika år. På regional nivå försvåras jämförbarheten ytterligare av att alla kommuner som gjort Lupp 2017 inte har gjort den 2013 eller tidigare år.

Förhoppningen är att enkäten framöver i högre grad kommer att kunna användas för att följa utvecklingen av ungas livssituation i Göteborgsregionen över tid.

Ett diskussionsunderlag

Avsikten med både kommunrapporterna och denna regionala rapport är i första hand att ge ett underlag för diskussioner mellan ungdomar, politiker och tjänstepersoner – på såväl lokal som regional nivå.

Analysunderlag och resultatbeskrivningar har svagheter i flera avseenden: alla unga har inte besvarat enkäten; alla svarspersoner har kanske inte förstått samtliga frågor eller har av ett eller annat skäl svarat slarvigt eller till och med oseriöst; enkätfrågor mäter inte alltid exakt vad de är tänkta att mäta; resultatbeskrivningar är av naturliga skäl ofta summariska och fokuserar generella mönster och kan därmed missa väsentliga undantag eller alternativa perspektiv. Dessa problem gäller kvantitativa frågeundersökningar generellt och är inget unikt för Lupp-undersökningen. Trots metodens svagheter är den ändå svåröverträffad när det gäller att på ett förhållandevis enkelt och resurssnålt sätt kunna göra sig en övergripande och generellt giltig bild, av i det här fallet ungas levnadsförhållanden.

I läsningen av rapporternas resultat bör fokus ligga på generella mönster och större skillnader mellan grupper snarare än på detaljer och enskilda procentenheter. De resultat som framträder bör tolkas med en kritisk hållning. Mot bakgrund av bortfallsproblematiken (se vidare kapitel 4) finns alltid anledning att ställa sig frågorna: Vad innebär det i just det här fallet att inte samtliga ungdomar (särskilt i gymnasiet) besvarat frågan? Finns det skäl att tro att de som inte svarat skulle ge en annan bild?

I rapporten analyseras resultat som har lagts samman från de nio GR-kommunernas Lupp-undersökningar. Vår ambition är att genom resultaten ge inspel till frågor och diskussioner om hur Göteborgsregionen kan utvecklas i en socialt hållbar riktning. Det ska samtidigt påpekas att resultaten bottenar i lokala sammanhang i var och en av de nio kommunerna och att det finns goda möjligheter till även lokalt avgränsade analyser av enkätmaterialen.

2. Vad är Lupp?

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har i uppdrag att ta fram och sprida kunskap inom två huvudområden: ungdomspolitik och politiken för det civila samhället. Inom det ungdomspolitiska området ansvarar MUCF för att följa upp och analysera ungas livssituation.

På lokal nivå arbetar MUCF för att stödja och utveckla det ungdomspolitiska arbetet. Inom det uppdraget är Lupp-enkäten – *lokal uppföljning av ungdomspolitiken* – ett årligt uppföljningsverktyg som ska hjälpa lokala verksamheter att bedriva sitt arbete baserat på aktuell kunskap om ungas situation, villkor och attityder.¹⁰ Ungdomarnas enkätsvar ska fungera som underlag och inspiration för verksamhetsutveckling. Rätt använd är Lupp-undersökningen en grund för att strategiskt och långsiktigt genomföra lokal ungdomspolitik.

Den första Lupp-undersökningen genomfördes 2003¹¹, i nio av Sveriges kommuner. 2017 års undersökning har genomförts av 24 kommuner.¹² Genom Lupp-enkäten kan kommunerna därmed jämföra sitt resultat med andra kommuners.

Inräknat 2017 års undersökning har en god majoritet av landets kommuner, 169 av 290¹³, genomfört (minst) en Lupp-undersökning. Antalet deltagare ett enskilt undersökningsår är betydligt färre; under perioden 2005–2017 har det varierat mellan 19 och 44 kommuner. Det begränsade antalet deltagande kommuner ett enskilt år, tillsammans med variationen sett till vilka som deltar¹⁴, innebär att det saknas ett meningsfullt ”riksgenomsnitt” att relatera till.

Lupp-enkäten riktar sig till tre åldersgrupper: högstadieungdomar, gymnasieungdomar samt ”unga vuxna” i åldrarna 19–25 år. De två första grupperna betyder i praktiken oftast elever i årskurs 8 respektive gymnasiets år 2. Skolungdomarna besvarar normalt enkäten i skolan, medan den äldsta gruppen nås genom befolkningsregistret. Ingen av de deltagande GR-kommunerna har genomfört Lupp 2017 med den äldsta åldersgruppen, som brukar vara svår att nå och få en god svarsfrekvens för.¹⁵ Samtliga deltagande GR-kommuner har genomfört enkäten i åk8, och åtta av de nio har genomfört enkäten i gymnasiets år 2 (inkl. ungdomar utanför skolan födda år 2000; se vidare kapitel 4, sidan 23).

Kommunerna ansvarar själva för genomförandet av datainsamlingen. MUCF tillhandahåller själva enkäten/enkätverktyget, som är möjligt att distribuera i både webb- och pappersformat. Allt datamaterial lagras elektroniskt hos MUCF som sedan distribuerar det till kommunerna. Kommunerna ansvarar själva för hur de bearbetar materialet.

---

10 <https://www.mucf.se/ungdomsenkaten-lupp>

11 Efter två pilotundersökningar 2001 och 2002.

12 Utöver de nio GR-kommunerna deltog ytterligare fem kommuner från Västra Götalands län: Bengtsfors, Borås, Sotenäs, Strömstad och Tanum.

13 Ungefärlig uppgift erhållen från MUCF per epost 180823.

14 En kommun har deltagit hela 15 år (Ludvika), övriga som mest fem år. Regionförbundet i Kalmar län, Region Dalarna och Region Gävleborg har precis som GR genomfört kommungemensamma satsningar enskilda år.

15 Tre andra svenska kommuner gjorde dock det: Gislaved, Jokkmokk och Luleå (samt Ronneby som använde enkäten till en avgränsad målgrupp som kunde nås via en särskild mötesplats). Svarsfrekvensen för enkäten riktad till Luleås 24-åringar var 22 procent (Luleå kommun 2018; motsvarande uppgift för Gislaved och för Jokkmokk har inte kunnat erhållas).

Enkäten är uppbyggd efter åtta tematiska avsnitt:

- ”du och din familj”
- fritid
- skola
- politik och samhälle
- trygghet
- hälsa
- arbete
- framtid.

Lupp-enkäten är därmed en innehållsligt bred enkät, till skillnad från några andra ungdomsenkäter med nationell eller regional spridning, exempelvis CAN:s drogvaneenkät¹⁶, GR:s regiongemensamma elevenkät¹⁷, KEKS enkät om mötesplatser för unga¹⁸ och Folkhälsomyndighetens enkät om skolbarns hälsovanor¹⁹.

Lupp-enkäten 2017 innehåller ett drygt 60-tal frågor – eller färre i den utsträckning som svaren inte genererar uppföljningsfrågor. Många av frågorna är uppdelade på delfrågor. Enkätfrågorna är i första hand utformade med fasta svarsalternativ, men det ingår även några helt öppna frågor. Alla frågor är frivilliga att besvara, även i enkätens webbformat.

Lupp-enkätens frågor genomgick en mer omfattande revidering inför Lupp 2015, vilket innebär att den direkta jämförbarheten över tid begränsas. (Se även kapitel 1, sidan 14.).

GR-kommunernas mål med Lupp 2017

Bakgrunden och vägen till beslutet att delta i Lupp 2017 ser olika ut i kommunerna. Det finns dock ett antal övergripande syften med undersökningen som är viktiga för samtliga nio GR-kommuner. Lupp-genomförandet i GR syftar sammanfattningsvis till:

- Kunskap och fördjupande frågor om ungas situation och behov
- Ungdomsperspektiv och ungdomars (*egna*) perspektiv på kommunala frågor
- Ett gemensamt underlag för dialog
  - ... med kommunens unga
  - ... mellan tjänstepersoner och politiker
- Underlag för
  - ... politiska beslut, kommunala mål, handlingsprogram, strategier
  - ... planering av enskilda verksamheter, insatser, projekt
- Samverkan mellan
  - ... kommunens verksamheter
  - ... kommuner.

Lupp-undersökningens fördelar

En styrka med den ämnesbreda Lupp-undersökningen är att den är relevant tvärs över kommunens verksamheter. Enkätresultaten kan användas som ett gemensamt kunskapsunderlag och stärker på så vis förutsättningarna till ett samordnat utvecklingsarbete över

---

16 Se vidare: <https://www.can.se/undersokningar/skolelevers-drogvanor1/>

17 Se vidare: www.goteborgsregionen.se/u3

18 Se vidare: <http://www.keks.se/dokumentation-och-uppfoljning/>

19 Se vidare: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-visualisering/skolbarns-halsovanor/>

förvaltningsgränser. Det kan gälla såväl arbete med konkreta ungdomsfrågor som att fånga in ungas perspektiv på lokala frågor i stort, för att stärka ungas delaktighet och inflytande. Lupp-resultaten kan användas som avstamp i dialoger mellan kommunens unga invånare och kommunens tjänstepersoner och politiker.

Att använda sig av en nationell enkät innebär samtidigt möjligheter för kommunen att jämföra resultaten om sina ungdomars livssituation med andra kommuner. Den regionala samordningen mellan flertalet kommuner i Göteborgsregionen, i såväl genomförande som resultatredovisning, stärker denna jämförbarhet.

Utöver att samordningen resulterar i jämförbara resultat möjliggör det större regionala svarsunderlaget fler och säkrare jämförelser av olika grupper av ungdomar – grupper som i många fall är för små att analysera på kommunnivå. Här kan de regionala resultaten bidra till att belysa generella förhållanden som kan vara viktiga att beakta även i ett lokalt sammanhang.

Ungdomsperspektiv och ungdomars perspektiv

Ett av Lupp-undersökningens syften är att stärka kommunens möjlighet att arbeta med ett ungdomsperspektiv i de frågor som rör kommunens unga invånare. Begreppet ungdomsperspektiv har flera möjliga tolkningar. Å ena sidan kan det handla om att fokusera på ungdomar i analyser, åtgärder, beslut och liknande, det vill säga beakta ungdomar som grupp och ta hänsyn till deras situation och behov. Å andra sidan används begreppet även i betydelsen ungdomarnas *egna* perspektiv: att de själva får komma till tals och beskriva sina behov utan att detta filtreras genom vuxnas förståelse av vad som är deras bästa. Barn har en unik kunskap om sin egen situation som beslutsfattare bör ta del av.

I barnkonventionen (artikel 3) stadgas att principen om barnets rätt att komma till tals samtidigt är underställd principen om barnets bästa. Bedömningen av vad som är ett barns eller en grupp barns bästa ska alltid göras av vuxna som har ansvar för beslutet. Utifrån de vuxnas ansvar kan barn och unga ha olika roller med olika grad av inflytande på det beslut som ska fattas: informant, medaktör eller aktör.²⁰ En undersökning som Lupp-enkäten involverar de unga i första hand som informanter, som källa till kunskap om deras situation. Beroende på hur undersökningens resultat används i utvecklingsarbetet kan rollen därefter utökas till att bli både medaktör och aktör.

---

20 Se vidare *Barnkonsekvensanalys – Barn och unga i fokus 1.2* (Göteborgs Stad 2011).

3. Ungas livsvillkor och levnadsvanor – en fråga om social hållbarhet

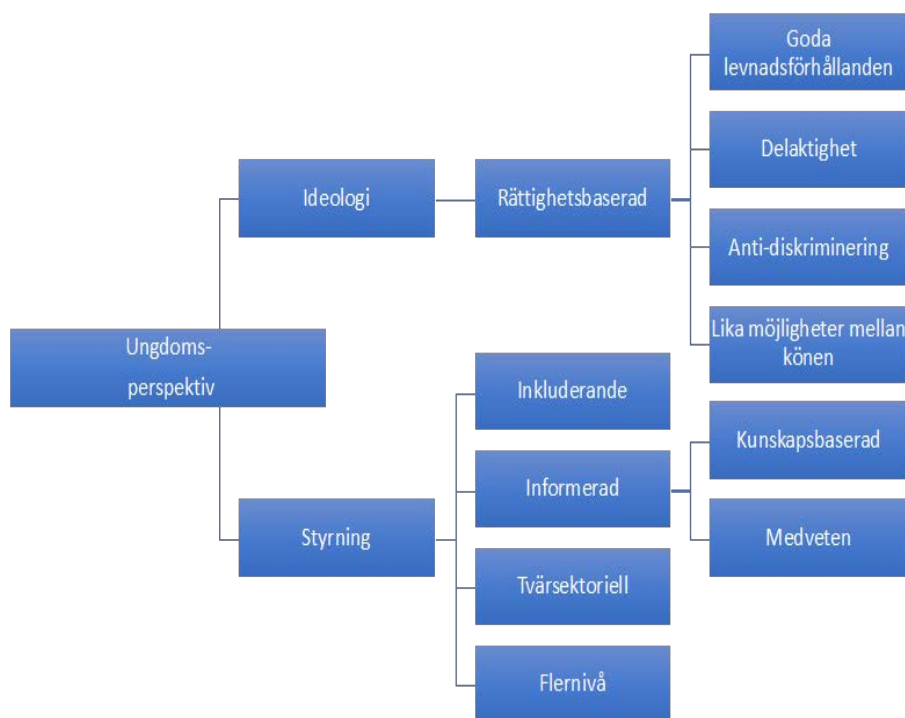
Ungdomspolitikens mål

Det gällande övergripande målet för Sveriges nationella ungdomspolitik är ”att alla ungdomar ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen”. Målen gäller för alla statliga beslut och insatser som berör ungdomar mellan 13 och 25 år.²¹

Jämfört med den tidigare regeringens mål syftade den förändrade målformuleringen i propositionen från 2013 även till att förtydliga att ”insatser för unga måste vara individanpassade och ta sin utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna” (prop. 2013/14:191). Genom individperspektivet betonas att ungdomars makt och inflytande utgår från individer snarare än från en homogen ungdomsgrupp i samhället.

Därtill introducerades i propositionen ”Med fokus på unga” ett samlande begrepp tänkt att fungera som ledstjärna för olika initiativ inom området, nämligen ”ungdomsperspektivet”. På motsvarande sätt som att beslut och förändringar rörande barn ska granskas ur ett barnperspektiv, ska ett ungdomsperspektiv användas när det gäller unga personer.²² Vad innebär en viss satsning i relation till ungas intresse, kultur och synsätt? I figur 1 nedan sammanfattas huvudlinjerna i den statliga ungdomspolitikerna, där ungdomsperspektivet utgör utgångspunkten för alla beslut och insatser för och med unga som staten råder över.

Figur 1. Den nationella ungdomspolitikerna huvudsakliga idéer och styrningsformer

Källa: Forkby, Andersson, Becevic & Liljeholm Hansson 2015.

21 <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/ungdomspolitik/mal-for-ungdomspolitik/>

22 Se vidare om ungdomsperspektiv i proposition 2013/14:191, s. 22, samt s. 17 i rapportens föregående kapitel.

Ungdomsperspektivet tar sig uttryck i både ideologi och styrning. Den ideologiska komponenten i ungdomspolitiken tydliggör att unga har vissa rättigheter som den statliga politiken ska försöka finna former för att tillgodose. Det handlar om att alla unga ska åtnjuta goda levnadsvillkoren (hälsa, bostad, skolgång etc.) och att de ska vara delaktiga i sammanhang som berör dem – men också ha någon form av inflytande i samhället i stort. Särskilt utpekade områden är att motverka diskriminering, rasistiska uttryck och strömningar samt att verka för att unga, oavsett kön, har lika möjligheter till välbefinnande och utveckling.

När det gäller styrning av *politiken* ska den inkludera olika aktörer och intressen, och den ska vara informerad om ungas situation så att den kan bedrivas utifrån välgrundad kunskap och med medvetenhet om ungas villkor. Kunskapen kan bland annat komma från undersökningar om ungas situation, attityder och behov. Vidare är ett honnörssord inom ungdomspolitiken (precis som inom många andra politikområden) att den ska vara tvärssektoriell i meningen att olika verksamhetsområden (exempelvis skola, fritid, hälso- och sjukvård) ska samverka i ett gemensamt arbete. Ungdomspolitiken ska även kunna integrera olika nivåer i styrningen, exempelvis genom att både statlig, regional och kommunal nivå omfattas i de satsningar som görs.

Att regeringens mål gäller statliga beslut och insatser betyder annars att både kommuner och civilsamhället lämnas utanför målbilden. Eftersom kommunernas och civilsamhällets verksamheter inom många områden samtidigt är avgörande för förverkligandet av ungdomspolitiken, beror genomslaget för den statliga styrningen på hur pass benägna dessa lokala aktörer är att översätta statlig policy till det egna området och hur framgångsrikt deras arbete är. Ett sätt att undersöka hur väl ”översättningen” till den lokala nivån har fungerat är att analysera ungdomarnas livssituation baserat på de indikatorer som Lupp-undersökningen erbjuder.

Indikatorer på ungas levnadsvillkor

Utifrån de nationella målen, hur ser ungas levnadsvillkor ut – är de ”goda”? Har dagens unga makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen? Ett sätt att försöka besvara frågorna är genom att mäta och följa ett urval indikatorer över tid – går utvecklingen åt rätt håll? Skiljer sig situationen för olika grupper av ungdomar?

Lupp-enkäten är ett tillgängligt verktyg för landets kommuner, stadsdelar och regionala aktörer för att följa lokala förhållanden med hjälp av enkätbaserade indikatorer. Det finns förstås många andra möjligheter, vilket syns inte minst på nationell nivå där olika aktörer arbetar med att både ta fram och följa olika typer av indikatorer på ungas levnadsvillkor.²³ Gemensamma nämnare i många sammanställningar av indikatorer är mått på socioekonomiska resurser, utbildningsnivå, fysisk och psykisk hälsa.

---

23 MUCF har regeringens uppdrag att följa och analysera ungas livssituation. Myndighetens portal *Ung idag* presenterar aktuell statistik i form av ett drygt 50-tal indikatorer på ungas levnadsvillkor, inom sex huvudområden: arbete och boende; ekonomisk och social utsatthet; fysisk och psykisk hälsa; inflytande och representation; kultur och fritid; utbildning. Statistiken avser unga mellan 13 och 25 år och kan så långt det är möjligt brytas ner på kön, ålder, utrikes och inrikes födda samt utländsk bakgrund, samt i vissa fall även på kommun- och länsnivå. Statistiken erhålls från flera andra myndigheter och baseras på både enkätundersökningar och registeruppgifter.

Barnombudsmanen samlar och tillgängliggör statistik om barns och ungas levnadsvillkoren i form av den digitala tjänsten *Max18*, utvecklad utifrån ett tidigare regeringsuppdrag. Statistiken är uppdelad på sju områden som kopplas till barnkonventionens olika artiklar.

Det ideella Rådet för främjande av kommunala analyser (RKA) – bildat i samarbete mellan staten och Sveriges kommuner och landsting (SKL) – driver och utvecklar *Kommun- och landstingsdatabasen* (Kolada), med möjlighet att följa kommunernas och landstingens verksamheter från år till år. Databasen innehåller cirka 5 000 insamlade nyckeltal för skola, vård och omsorg – ”om resurser, volymer och kvalitet i kommuners och landstings alla verksamheter” – baserat på nationell statistik från statistikansvariga myndigheter och andra källor. Här ingår nyckeltal under rubriken ”Barn och unga i fokus”, med statistik rörande bland annat utbildning, föräldraomsorg och fritid. (Se vidare: www.kolada.se)

Från ett regionalt perspektiv kan också nämnas det så kallade *Barmätverket* – ett regionalt nätverk kring mätningar av barns livsvillkor och hälsa för social hållbarhet, med övergripande syfte att stärka den regionala samordningen kring mätande uppföljningar och enkäter samt att stärka informations-, kunskaps- och erfarenhetsutbytet mellan nätverkets aktörer för ett bättre utnyttjande av länets/regionens resurser. Här finns möjlighet att söka information om befintliga mätningar av barns och ungas livssituation i olika avseenden som görs eller sammanställs på regional och delregional nivå.

En fråga om social hållbarhet

Många av de indikatorer som har tagits fram och används för att följa utvecklingen av ungas levnadsvillkor kan sägas mäta graden av förutsättningar för en hållbar utveckling i samhället. Samhället kan inte utvecklas på ett verkligt hållbart sätt utan hänsyn till ungas behov, livsvillkor, levnadsvanor och framtidsvisioner. Att ”ge alla barn och unga en bra start i livet” är också en av de fem övergripande rekommendationerna som det SKL-ledda arbetet *Samling för social hållbarhet* resulterade i 2013, i syfte att stärka den sociala hållbarheten och minska skillnaderna i hälsa.²⁴

När det gäller själva begreppet hållbar utveckling brukar det beskrivas utifrån tre perspektiv: ekologiskt, ekonomiskt och socialt. Perspektiven förutsätter varandra för en långsiktig och hållbar samhällsutveckling som inte äventyrar kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.²⁵

Social hållbarhet kan definieras på lite olika sätt. SKL och Folkhälsomyndigheten använder inom *Mötesplats social hållbarhet* följande definition:

*Ett socialt hållbart samhälle är ett jämställt och jämlikt samhälle där människor lever ett gott liv med god hälsa, utan orättfärdiga skillnader. Ett samhälle med hög tolerans där människors lika värde står i centrum, vilket kräver att människor känner tillit och förtroende till varandra och är delaktiga i samhällsutvecklingen.*²⁶

I det regionala sammanhanget ska även nämnas Göteborgs Stads arbete för att minska stadens skillnader i livsvillkor: Jämlikt Göteborg – hela staden socialt hållbar. Programmet som slår fast den politiska viljeinriktningen för 2018–2026 omfattar fyra målområden. Dessa anger att det samlade jämlikhetsarbetet ska skapa:

- god start i livet och goda uppväxtvillkor
- förutsättningar för arbete
- hållbara och jämlika livsmiljöer
- förutsättningar för delaktighet, inflytande och tillit.

Den årliga uppföljningen utgår från fem indikatorer: inkomstskillnader, god hälsa, mellanmänsklig tillit, kontantmarginal och godkända betyg.²⁷

På den regionala nivån arbetar Göteborgsregionen (GR) för att stärka den hållbara tillväxten i regionen genom samverkan och samarbete mellan medlemskommunerna kring såväl den sociala som den ekonomiska och den ekologiska dimensionen. En viktig del i arbetet är att skapa och sprida kunskapsunderlag till grund för gemensam planering och utvecklingsarbete.²⁸ Den här rapporten kan ses som ett resultat av det arbetet, med utgångspunkt i uppdraget från nio av regionens kommuner.

24 <https://skl.se/halsasjukvard/folkhalsa/socialhallbarhetmotesplats/samlingforsocialhallbarhet.1200.html> Arbetet har fått sin förlängning i *Mötesplats social hållbarhet*, ett forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte öppen för alla samhällsaktörer, som bedrivs i samverkan mellan SKL och Folkhälsomyndigheten.

25 Begreppet hållbar utveckling introducerades i Brundtlandkommissionens rapport från 1987, *Vår gemensamma framtid*, där också sambanden mellan sociala, ekonomiska och ekologiska orsaker och effekter betonades (Brundtland & Hägerhäll 1988).

26 <http://www.motesplatssocialhallbarhet.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/>

27 [http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/608f3258400583f-bc12581230043d997/\\$FILE/14_1_Goteborgs_Stads_program_for_en_jamlik_stad_2018_2026.pdf](http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/608f3258400583f-bc12581230043d997/$FILE/14_1_Goteborgs_Stads_program_for_en_jamlik_stad_2018_2026.pdf)

28 Se dokumentet *Hållbar tillväxt – mål och strategier med fokus på regional struktur* (antaget av GR:s förbundsfullmäktige juni 2013). Inom GR finns en särskild arbetsgrupp för kunskapsspridning, erfarenhetsutbyte och metodutveckling för social hållbarhet i samhällsplanering och samhällsbyggande. (<https://www.grkom.se/toppmeny/dettajobbargmed/arbetsmarknadochsocialvalfard/natverk/socialhallbarhet.4.6fa4735415729ea6d7d3f48c.html>)

Förutsättningar för en god (folk)hälsa

En god och jämlik hälsa är en gemensam nämnare i centrala aktörers hållbarhetsarbete inom regionen. En rapport som rönt mycket uppmärksamhet är Världshälsoorganisationens (WHO:s) *Closing the gap in a generation från 2008*, ofta kallad *Marmot-rapporten*²⁹, som ur ett globalt perspektiv slår fast att ”social orättvisa dödar människor i stor skala” och betonar vikten av ett helhetsgrepp på samhällsstrukturer och levnadsvillkor för att kunna åstadkomma en förändring.³⁰

Vad i samhällsstrukturer och livsvillkor bör då fokuseras på i arbetet för att stärka folkhälsan, och inte minst för att stärka *ungas* hälsa och möjligheter till ett gott liv? Ibland skiljer man på strukturella faktorer (exempelvis samhällsekonomi, kultur och miljö); livsvillkor (den materiella och sociala kontext som omger människor, sett till sådant som boende, utbildning, arbetsmarknad, hälso- och sjukvård); levnadsvanor samt sociala nätverk och relationer.³¹ På dessa olika nivåer är några nyckelfaktorer för barns och ungas hälsa och utveckling ekonomiska villkor; studienivå; ställning på arbetsmarknaden; boendemiljö; skolmiljö; demokratisk och social delaktighet; erfarenheter av diskriminering; fysisk aktivitet; matvanor; sexualvanor; användning av alkohol, tobak, narkotika och dopningspreparat (se t. ex. Statens folkhälsoinstitut 2013).

Påverkan kan vara både direkt och indirekt. De socioekonomiska förutsättningarna sätter ramarna för individens livsvillkor, vilket i sin tur tenderar att påverka levnadsvanor och livsstil, vilken i sin tur påverkar hälsa och välbefinnande.

Indikatorer på social hållbarhet i Lupp 2017

Lupp-enkätens frågor erbjuder många möjliga indikatorer på social hållbarhet. De frågor eller frågeområden som kan knytas till begreppet handlar om:

- livstillfredsställelse (som helhet samt inom olika livsområden)
- nöjdhet med relationer (kompisar, familj)
- möjligheter och hinder för aktiviteter på fritiden
- fritidsaktivitet och föreningsmedlemskap
- ekonomiska hinder jämfört med andra i samma ålder
- oro för föräldrars ekonomi
- skolmiljö
- upplevelse av undervisning och stöd i skolan
- inflytande i skolan
- samhällsengagemang och samhällsinflytande
- förtroende för politiker och för vuxna i allmänhet
- utsatthet för brott/hot
- upplevelse av (o)trygghet
- erfarenheter av mobbning/trakasserier/utfrysning
- erfarenheter av orättvis behandling
- hälsa och hälsobesvär
- motionsvanor

---

29 Efter professor Sir Michael Marmot som ledde arbetet med rapporten (Världshälsoorganisationen 2008).

30 ”Social injustice is killing people on a grand scale.”, hämtat från förordet i Världshälsoorganisationens rapport (2008).

31 Se modellen hos Dahlgren, G. & Whitehead, M. (1992). Modellen används i Folkhälsomyndighetens rapporter, se t. ex. Folkhälsomyndigheten (2018a, s. 17f.).

- användning av tobak, alkohol, droger, dopningpreparat
- sommarjobb
- utbildningsplaner
- får gifta sig med den man vill
- framtidssyn.

Det är dessa frågor som utgör kärnan i rapportens beskrivningar och analyser av enkätresultaten.

Utöver dessa frågor ska nämnas fyra ”tilläggsfrågor” som ingått i någon eller några kommuners enkäter. Dessa rör uppfattning om orsaker bakom hälsobesvär; tillgång till någon att prata med vid behov; kunskap om de egna rättigheterna enligt barnkonventionen samt utsatthet för familjerelaterat våld/kränkning.

Redan här ska betonas att indikatorers utfall alltid påverkas av dataunderlagets kvalitet. I mätningar som syftar till att belysa social hållbarhet finns det anledning att hålla i minnet att hälsa och delaktighet är sådant som troligen överskattas i positiv riktning i en enkätundersökning som Lupp. Eftersom enkäten främst genomförs i skolan tenderar bortfallet *generellt* att vara kopplat till skolfrånvaro. En noggrannare beskrivning av undersökningens genomförande och kvalitet följer i kommande kapitel.

4. Lupp 2017 i GR: genomförande av enkäten och svarsunderlagets kvalitet

Urvalet ungdomar: årskurs 8

Lupp-undersökningen i GR-kommunernas årskurs 8 (åk8) baseras i princip på totalurval av kommunernas samtliga elever. Fristående skolor har i möjligaste mån omfattats av undersökningen.³²

När det gäller ungdomar som skolpendlar över kommungränsen har urvalsstrategin varierat något. Samtliga kommuner har inkluderat de åk8-elever som pendlar *in* från någon annan kommun. När det gäller *ut*pendlande åk8-ungdomar har Mölndal, med relativt många ungdomar som går i grundskola i Göteborg, inkluderat även dessa. Detsamma gäller Öckerö, med ett fåtal utpendlande elever. Härrydas urval inkluderar de åk8-ungdomar som pendlar till en skola i en kommun utanför Lupp-samarbetet. Övriga kommuners urval är begränsade till eleverna som går på skolorna inom kommunen. Den generellt begränsade pendlingen över kommungränser i åk8 innebär att dessa variationer har marginell betydelse vid jämförelser av resultaten.

Förekommande särskoleelever har generellt omfattats av undersökningen.³³ Detsamma gäller nyanlända barn, som i Lupp 2017 hade en förbättrad möjlighet att besvara enkäten då MUCF erbjöd enkäten på fyra språk utöver svenska: arabiska, dari, somaliska och engelska.

Urvalet ungdomar: gymnasiets år 2 (eller annars födda år 2000)

Lupp-undersökningen i GR-kommunerna riktad till gymnasieungdomar i årskurs 2 (gy2) baseras i princip på totalurval av kommunernas samtliga gy2-ungdomar. Här är dock variationen mellan kommunerna lite större jämfört med undersökningen i åk8, särskilt beträffande hanteringen av ungdomar som pendlar till en annan kommuns gymnasieskola.

Först och främst ska observeras att Öckerö inte alls inkluderat gymnasie målgruppen, mot bakgrund av att flertalet av kommunens gymnasieungdomar går på skola i Göteborg och därmed är svåra att nå ut till (vilket också visade sig i samband med genomförandet av Lupp 2011 då målgruppen inkluderades).

Samtliga övriga åtta kommuner har så långt det varit möjligt inkluderat sina invånare som går gymnasiets år 2 (se vidare nästa avsnitt), oavsett var skolan ligger, det vill säga inom kommunen eller i någon annan kommun. Det ska noteras att Tjörn helt saknar gymnasieskola, att Ale inte har något nationellt gymnasieprogram utan enbart introduktionsprogram (Ale gymnasium) och lärlingsutbildning (Lärlingsgymnasiet) samt att Mölndals gymnasium inte har något högskoleförberedande program (Krokslättsgymnasiet, med introduktionsprogram, yrkesförberedande program och lärlingsutbildning). Kommunerna har i genomförandet alltså kunnat dra nytta av varandras datainsamling.³⁴

32 I Kungälv avstod Friskolan i Kärna från att delta i genomförandet. Detsamma gäller en skola i Mölndal (Växthuset), där berörda elever i stället kontaktades per post (med begränsat resultat). Det kan också nämnas att Öckerös fristående Betelskolan inte omfattades av genomförandet då inga åk8-elever var aktuella hösten 2017.

33 Undantag är en berörd skola i Härryda samt en skola i Kungälv, vilket i båda fallen gäller ett mindre antal elever. I Öckerö var inga å8-elever aktuella hösten 2017.

34 I praktiken har GR/FoU i Väst skapat en gemensam datafil över samtliga insamlade gy2-ungdomars svar i de åtta kommunerna. Två variabler har skapats för "boendekommun" respektive "skolkommun" för att kunna anpassa analysunderlaget efter analysperspektivet. På högstadienivån har kommunernas insamlade svarsunderlag använts i sin ursprungliga form. Även om in- och utpendlande elever förekommer också här, är det relativt begränsat och underlaget har bedömts spegla kommunernas åk8-ungdomar tillräckligt väl.

Elever på introduktionsprogram, det vill säga utbildning för dem som inte är behöriga att söka till ett nationellt gymnasieprogram, är inkluderade i alla kommuner utom Kungälv.

Gymnasiets särskoleelever är generellt inkluderade. Undantaget är Mölndal, vars särskola Frejagymnasiet gjorde bedömningen att det inte var möjligt att genomföra enkäten med eleverna. Det kan också noteras att Kungälvs genomförande i gymnasiesärskolan (Trekungagymnasiet) omfattar samtliga gymnasieelever oavsett årskurs.

Fyra kommuner – Ale, Härryda, Kungsbacka och Mölndal – har därutöver inkluderat ungdomar som inte alls går i gymnasiet, födda år 2000 (det vill säga ungefär 17 år vid enkätens genomförande). Detta gäller däremot inte Alingsås, Kungälv och Stenungsund, vilket sammantaget i de tre kommunerna har bedömts beröra ett 70-tal personer.³⁵ I Tjörns kommun gick enligt uppgift alla ungdomar födda år 2000 i gymnasiet.

Därutöver har alla kommuner med eget gymnasium i *datainsamlingen* inkluderat samtliga *inpendlande* gy2-elever. I de framtagna lokala resultatrapporterna har samtliga dessa svar analyserats med avseende på enkätens skolfrågor, utifrån ett verksamhetsperspektiv där hemkommun är av underordnad betydelse. I denna rapport kommer dock analyserna göras utifrån ett invånarperspektiv, det vill säga med fokus på ungdomar som bor i någon av de åtta GR-kommunerna som genomfört gymnasieundersökningen.

Totalt omfattar undersökningens urval sammantaget 4 485 åk8-elever (i de nio kommunerna) och 3 922 gy2-ungdomar (i de åtta kommunerna), vilket alltså ska betraktas som tämligen nära ett totalurval av målgrupperna. Svarsunderlaget utgörs i nästa steg av 3 776 åk8-elever och 2 051 gy2-ungdomar (se vidare avsnittet *Svarsfrekvens*).

Datainsamlingen

Samtliga kommuner har inför undersökningen arbetat med att förankra Lupp-enkätens genomförande på skolorna i kommunen. Därefter har det skett en varierande grad av dialog under själva genomförandet. I flera av kommunerna gjorde arbetsgruppen informationsbesök på skolorna, annars sköttes kommunikationen via externa fritidsledare, ungdomskonsulenter eller via skolans rektorer. Härryda tog fram en särskild lärarhandledning med tips och riktlinjer för genomförandet.

För att sprida information om Lupp hos både ungdomar och föräldrar, och inte minst hos de gymnasieungdomar som pendlar till skola utanför kommunen och därmed är mer svårnådda, gjordes flera kommunikationsinsatser. GR/FoU i Väst tog fram en annons som publicerades på Facebook och som flera av kommunerna använde även lokalt.

Från lokalt håll gjordes många andra insatser. Det har handlat om:

- information på kommunens hemsida
- information på sociala medier, exempelvis inlägg på kommunens Facebook- och/eller Instagram-sidor, en särskild hashtag ”Lupp 2017”
- framtagande av film med intervjuer av ungdomar, publicerad på sociala medier (Kungälv, Stenungsund)
- ”pushnotis” i kommunens mobilapp riktad till unga (”Ung i Ale”; ”Ung i Stenungsund”)
- affischer på skolor, fritidsgårdar/mötesplatser, ungdomsmottagning, bibliotek

35 Enligt Skolverkets statistik var det, i hela Västra Götalands län, 2,5 procent av ungdomarna som inte började gymnasiet hösten 2017 direkt efter grundskolan, detsamma gäller för riket som helhet, och i Alingsås, Kungälv och Stenungsund mellan 1,5 och 2,5 procent (databasen finns tillgänglig på www.jmfital.artisan.se/default.aspx; måttet ”Elever, andel (%) folkbokförda i kommunen/länet som avslutat grundskolan på våren och ej går i gymn.skolan följande höst”). Därutöver förekommer studieavbrott av kortare eller längre karaktär.

- deltagande i lokala medier med uppmaning till föräldrar att prata om Lupp med sin ungdom
- informrande brev till åk8-föräldrar genom rektor eller skolornas kommunikationskanal
- aktivitet på Mimers Hus gymnasium med kexchoklad-utdelning i utbyte av informationsspridning i sociala medier (Kungälv tillsammans med Ale).

I huvudsak en digital enkät, besvarad i klassrummet

I åk8 genomfördes enkäten helt eller huvudsakligen genom skolan, via en digital länk på lektionstid. Några undantag förekom i försök att nå utpendlande skolelever: Mölndal skickade brev med länkinformation till elever i Göteborgsskolor samt till elever på en fristående skola som valde att inte vara med och genomföra enkäten.³⁶ Härryda och Öckerö skickade hem både en pappersenkät samt brev med digital länk till fåtal ungdomar som gick i skola utanför kommunen (gäller i första hand Göteborg).

Insamlingen i gymnasiet varierar mer. De gymnasieskolor som ligger i någon av de åtta GR-kommuner som genomförde Lupp³⁷ har varit involverade i genomförandet på samma sätt som i åk8 och låtit ungdomarna besvara enkäten på lektionstid, via en digital länk. Undantag förekommer, med hemskickade enkäter till elever som gick i skola utanför kommunen och ändå inkluderades i genomförandet (ett fåtal elever boende i Härryda, Öckerö).

Många gymnasieungdomar skolpendlar dock över kommungränsen. Det gäller alla eller flertalet i Ale, Tjörn och Mölndal (som saknar egen gymnasieskola, nationella program respektive högskoleförberedande program; se ovan). Men även i de andra kommunerna är det många gymnasieungdomar som pendlar, och i synnerhet till Göteborg. Försök gjordes därför att kontakta dessa ungdomar via ett mejl med en digital (kommunspecifik) enkätlänk, som förmedlades av flera av Göteborgsskolorna. Göteborgs Stad bistod på så vis med att kontakta berörda ungdomar i stadens 12 kommunala gymnasieskolor, ett utskick som enligt uppgift omfattade totalt 578 elever bosatta i någon av de åtta kommunerna. Även flera fristående skolor i Göteborg var behjälpliga på motsvarande sätt³⁸, medan andra fristående skolor avböjde av olika skäl³⁹. Därtill har kontakthjälp erhållits från två skolor utanför Göteborg: Lerums gymnasium (berör framför allt Alingsås-ungdomar) samt Öckerö Seglande gymnasieskola.

Som komplement till denna typ av kontaktförsök har flera av kommunerna – Ale, Kungälv, Mölndal och Tjörn – skickat ett brev med länkinformation hem till sina utpendlande gymnasieungdomar.

Ungdomar helt utanför gymnasiet födda år 2000, det vill säga omkring 17 år under insamlingsperioden, kontaktades på lite olika sätt av de fyra kommuner som inkluderat gruppen i undersökningen. Ale och Mölndal skickade hem ett brev med länk-information. Kungsbacka skickade hem en pappersenkät. Härryda hade olika tillvägagångssätt till olika ungdomar inom denna grupp.

Även om den digitala enkäten dominerat som insamlingsmetod har alltså även pappersenkäter använts, där svaren matats in direkt i enkätverket av ansvarig lokal arbetsgrupp. Pappersenkäter har i några fall även använts som komplement till den digitala enkäten, i både åk8 och gymnasiets år 2, när datorer saknats eller det varit problem med

---

36 Se not 32.

37 Öckerö genomförde endast i åk8; se ovan avsnitt *Urvalet ungdomar*.

38 Donner, Göteborgsregionens Tekniska Gymnasium (GTG), Ingrid Segerstedts Gymnasium, Jensen, Kitas, L M Engströms Gymnasium och Aniaragymnasiet. Mer osäker uppgift gäller NTI-gymnasiet, Drottning Blankas gymnasium, Ljud&Bild/LSB Kreativa, IT-gymnasiet, Plusgymnasiet och Framtidsgymnasiet.

39 Realgymnasiet, Samskolan, Sigrid Rudebäcks gymnasium, Sjöljns, Mikael Elias, Rytmus, Hermods och Thorén Innovation School. Därtill kontaktas aldrig Peabskolan, Asperö Idrottsgymnasium samt ett antal andra skolor med bara ett fåtal elever från någon av de nio kommunerna. Härryda kommun har dock själva kontaktat dessa skolor i den utsträckning de haft berörda Härryda-ungdomar i årskurs 2.

internetuppkoppling eller i de fall någon elev föredragit pappersenkät.

Flera av kommunerna har erbjudit särskilt stöd till elever som behövde det för att kunna fylla i enkäten genom ungdomscoach, fritidsledare, mentorer eller stödpersonal (i särskolan). Detta gäller dock inte genomgående.

Flera av kommunernas skolor genomförde ”uppsamlingsheat” för elever som varit frånvarande vid ordinarie insamlingstillfälle, men inte alla. I och med att enkätlänken är en och samma för kommunens samtliga åk8- respektive gy2-ungdomar, det vill säga inte unik för varje ungdom, är det inte möjligt att skicka riktade påminnelser till personer som inte svarat.

Flera kommuner tog hjälp från funktioner utanför skolan för att stärka genomförandet i de fall ungdomarna inte kunde nås i skolan; exemplen handlar om fritidsledare, ungdomskonsulenter/ungdomssamordnare och anställda kommunungdomar.

Eftersom gymnasieurvalet definierades som de åtta kommunernas invånare som gick gymnasiet år 2 (samt, för flertalet kommuner, ungdomarna helt utanför gymnasieskolan födda år 2000), föreligger alltså en viss undertäckning i urvalet av utpendlande ungdomar som inte har kunnat nås vare sig i skolan, via mejl eller hemskickad post – och därmed aldrig fått möjlighet att besvara enkäten. Detta rör i första hand ungdomar som pendlar till några av Göteborgs fristående skolor⁴⁰, i de kommuner som inte kompletterade med brev till dessa elever (Härryda, Kungsbacka, Mölndal, Stenungsund).

Mot bakgrund av svårigheterna att nå gymnasieungdomar på andra vägar än i klassrummet är ett stort värde i det regionala Lupp-samarbetet att kommunerna som genomför undersökningen kan dra nytta av varandras insamlingar. Behovet av samverkan är särskilt starkt inom Göteborgsregionen där elevernas rörlighet över kommungränserna främjas genom en regiongemensam gymnasieantagning. Det är särskilt två av kommunerna som har haft stor nytta av den regionala samverkan kring Lupp 2017: Tjörn, där flertalet gymnasieungdomarna går på Nösängsgymnasiet i Stenungsund och Mimern Hus i Kungälv, samt Mölndal, med en relativt stor andel ungdomar på Hulebäcksgymnasiet i Härryda. Eftersom samtliga kommuner har ett stort antal ungdomar som går på gymnasieskola i Göteborg hade det naturligtvis varit önskvärt att Göteborgs Stad ingick i det regionala Lupp-samarbetet⁴¹, men Göteborg har hittills inte genomfört någon kommunövergripande Lupp-satsning (skolverksamheten har fram till och med vårterminen 2018 styrts på stadsdelsnivå).

Svarsperiod under oktober–november

Exakt tidpunkt för genomförandet har varierat mellan både kommuner, skolor och klasser. Det innebär också att pendlare elever kan ha svarat vid annan tidpunkt än årskurskamrater på kommunens skolor.

Alla kommuner utom Kungsbacka och Öckerö inledde genomförandet i första veckan av oktober. Kungsbacka startade i slutet av oktober och Öckerö, med ett mer koncentrerat genomförande begränsat till årskurs 8, startade först i mitten av november. För samtliga kommuner låg därefter enkätlänkarna öppna till och med 30 november.

Svarsperioden för de ungdomar som ingår i det *sammantagna* GR-materialet löper från 3 oktober till 30 november⁴². Eftersom det lokala genomförandet var spritt i tid finns ingen koncentrerad svarsperiod då merparten av ungdomarnas svar inkom utan tvärtom framträder flera ”svarspucklar”, tydligast i början och i slutet av oktober.

---

40 Se not 39.

41 Ett inte försumbart antal Göteborgsungdomar går även i skola i en kranskommun.

42 Registrerad svarstid förekom t.o.m. 4 december, rimligen till följd av instansning i efterhand.

Datahanteringen

MUCF ansvarar för webbenkätens tekniska funktioner. Två enkätlänkar distribuerades till de deltagande kommunerna, en för åk8- och en för gy2-ungdomarna – det vill säga en gemensam länk för samtliga personer i respektive åldersgrupp. Att enkätlänken inte är unik för den enskilda respondenten innebär att en person i teorin har möjlighet att gå in via länken och delta flera gånger; den risken får dock bedömas som liten. Det krävs vidare att ungdomen trycker på ”skicka svaren” i slutet av enkäten för att enkätsvaren ska sparas ned, vilket minskar risken för att testsvar eller liknande kommer med i den slutgiltiga svarsfilen.

När insamlingsperioden är avslutad levereras enkätfilerna till respektive kommun som därefter äger materialet och själv svarar för alla analyser av materialet – eventuellt genom att lägga ut det på externt uppdrag, som i det här fallet i samarbetet med GR/FoU i Väst.

Vi har gjort vissa revideringar av de ursprungliga datafilerna. Det handlar i första hand om bortrensning av några helt ”tomma case” samt ytterligare några mycket begränsat ifyllda enkäter⁴³ och i några fall uppenbart oseriösa/orimliga svar.⁴⁴ Vad som är oseriösa/orimliga enkätsvar är mycket svårt att bedöma. Principen har varit att hellre inkludera än ta bort ett enkätsvar. Utöver denna typ av revidering har vissa svar justerats i de fall där ett ”annat-svar” i fritext har gett information som har motiverat omkodning av något av frågans fasta svarsalternativ.⁴⁵ En hel del arbete har därtill lagts på att förse så många svarspersoner som möjligt med en kommunområdeskod.⁴⁶

Svarsfrekvens

Nästan 4 500 högstadiel elever i årskurs 8 omfattades av Lupp-undersökningen i de nio GR-kommunerna.⁴⁷ Av dessa besvarade nästan 3 800 elever enkäten, eller 84 procent (se tabell 1 på sidan 29). Denna svarsfrekvens är densamma som i GR-samarbetet med Lupp 2013.⁴⁸ MUCF tar dessvärre inte längre fram någon genomsnittlig svarsfrekvens för landets samtliga ingående kommuner som resultatet kan relateras till.⁴⁹

Svarsfrekvensen varierar i kommunerna. Mölndal avviker med den lägsta svarsfrekvensen i åk8 på 72 procent, medan övriga kommuners svarsfrekvens är mellan 84 och 95 procent, där Tjörn står för toppnoteringen. En orsak till Mölndals relativt låga svarsfrekvens i åk8 var svårigheten att via brev få svar från de mer än 100-talet elever som pendlar över

43 Gränsen för att inkludera ett enskilt enkätsvar har varit mycket generös för att inte förlora lämnade åsikter: att enkäten var ifylld till åtminstone fråga A9, vilket innebär svar på några frågor utöver de inledande bakgrundsfrågorna.

44 Totalt har datafilerna reducerats med 12 enkätsvar i åk8 och 6 enkätsvar i gy2.

45 Det är inte ovanligt i enkäter att svarspersonen använder ett ”annat-alternativ” för med egna ord ge ett svar som motsvarar ett av frågans fasta svarsalternativ; om inte detta kodas om ger resultatet på det fasta svarsalternativet en underskattning. En liknande förändring av data var nödvändig i åk8-elevernans enkätfråga ”Vad skulle du helst vilja göra direkt efter grundskolan?”, där de två första svarsalternativen löd: ”Gå en gymnasieutbildning i den kommun jag nu bor i” eller ”Gå en gymnasieutbildning i en annan kommun” [vår understrykning]. Här hade många ungdomar, helt naturligt, svårt att välja mellan dessa två alternativ och förklarade i stället i fritext att de ville gå en gymnasieutbildning men att kommunvalet av en eller annan anledning inte var givet eller inte spelade någon roll. I dataförädlingen skapades därför ett tredje svarsalternativ för att kunna fånga upp den totala andelen som ville gå en gymnasieutbildning, som annars hade underskattats väsentligt.

46 Alla kommuner har inkluderat samma typ av bakgrundsfråga om boendekommun, där svarsalternativen omfattar alla GR-kommuner samt ”annan kommun”. Den efterföljande områdesfrågan har däremot varit lokalt anpassad. Eftersom ett ansevärt antal (gymnasie)ungdomar skolpendlar och besvarat enkäten genom en annan kommuns insamling/enkät, har manuell arbete krävts för att kunna förse skolpendlande ungdomar med en bearbetningsbar uppgift om boendekområde. De svarspersoner som uppgett att de bor i en ”annan kommun” har kunnat ange område i fritext, vilket i möjligast mån har kodats om till ett fast svarsalternativ. Vissa kommuner använde sig av postnummer i stället för kommunområde i enkäten (Ale, Kungälv, Stenungsund). I dessa fall har postnummerinformationen använts för att så långt som möjligt förse personen med en områdeskod. Det omvända har däremot inte varit möjligt. För den regionala samordningen hade det naturligtvis varit att föredra att alla kommuner valt samma typ av områdesvariabel, det vill säga områdesnamn eller postnummer, där båda alternativ har sina för- och nackdelar. Valet får även konsekvenser för bortfallsanalysen av områdesrepresentationen i svarsunderlaget jämfört med urvalet ungdomar, där typen av registerinformation (postnummer, områdesindelningar) också sätter gränser.

47 Uppgiften kan relateras till SCB:s uppgift om antalet 14-åringar i de nio kommunerna sammantaget 2017: 4 511 invånare.

48 För denna och liknande jämförelser med motsvarande regionala Lupp-rapport, se: [Ung i Göteborgsregionen – Meningsfullhet, delaktighet, trygghet och hälsa utifrån sex kommuners Lupp-undersökning 2013](#) (Forkby & Nilsson 2014).

49 2013 var den ungefär 87 procent för de 29 kommuner som genomförde Lupp detta år – ett ungefärligt genomsnitt till följd av en del osäkra uppgifter från kommunernas sida och förmodligen en överskattning givet att myndighetens svarsfiler innehöll även helt ”tomma svar”.

kommungränsen samt från eleverna på en fristående skola som inte genomförde enkäten i klassrummet.

I gymnasiet var svarsfrekvensen väsentligt lägre jämfört med årskurs 8. Av de drygt 3 900 ungdomarna på gymnasiet år 2 (eller motsvarande ålder) boende i någon av de åtta GR-kommunerna (Öckerö genomförde inte enkäten i gymnasiet)⁵⁰, besvarade cirka 2 050 ungdomar enkäten, eller 52 procent. Resultatet varierar stort mellan kommunerna. Tjörn, Stenungsund och Kungsbacka uppvisar högst svarsfrekvens med 61–68 procent. Kungälv, Härryda och Mölndal ligger runt 50 procent (48–54), medan Alingsås och Ale avviker med lägst svarsfrekvens: 37 respektive 38 procent.

I Ales fall kan resultatet förklaras med att flertalet av kommunens gymnasieungdomar går på en skola utanför kommunen, framför allt i Göteborg. Även om försök har gjorts att kontakta dessa ungdomar via både brev och mejl (se tidigare avsnitt), blev resultatet, inte oväntat, väsentligt sämre jämfört med klassrumsgenomförande.⁵¹ I Alingsås är det svårare att peka ut en orsak bakom den låga svarsfrekvensen – som bara är något högre för gruppen ungdomar på det egna Alströmergymnasiet, 43 procent. Här finns ingen information som pekar på systematik i bortfallet beträffande vare sig enskilda klasser, gymnasieprograminriktning eller genomförande.

Det ska också noteras att om Härryda, Kungsbacka, Kungälv och Stenungsund hade avgränsat sin gymnasieundersökning till ungdomar på kommunens egen/egna gymnasieskolor hade de alla fått väsentligt högre svarsfrekvens – mellan 71 och 95 procent.⁵² Fördelen hade varit att resultaten blivit mer representativa för urvalet ungdomar som undersökningen omfattat. Men nackdelen med en sådan strategi bedömdes vara större: att kommunens alla invånare i åldersgruppen inte hade fått chans att bidra med sina åsikter.

Vidare ska noteras att särskilt Tjörn inte hade fått så hög svarsfrekvens i gymnasiegruppen utan samarbetet med Stenungsund och Kungälv⁵³, och inte heller Mölndal utan samarbetet med Härryda och Kungsbacka⁵⁴. Det regionala samarbetet i insamling och datahantering bidrar alltså starkt till det erhållna enkätmaterialets kvalitet, och det är ett viktigt skäl till det regionala Lupp-samarbetet. Detta förhållande pekar samtidigt på den ännu högre svarsfrekvens som skulle kunna nås i gymnasiet med en bredare regional samverkan som omfattar även Göteborgs Stad (se även ovan). Tacksamheten till de gymnasieskolor i Göteborg som bistod i mejlutskick till pendlare elever är desto större. Även om svarsfrekvensen i denna grupp är begränsad⁵⁵ är varje svar, och varje förmedlad inbjudan till deltagande, betydelsefullt.

Det är alltså inte möjligt att relatera svarsfrekvensen för GR-kommunerna till något nationellt genomsnitt (se ovan). Jämförbarheten försvåras också av att kommunerna som genomför Lupp i gymnasiet använder sig av olika urvalsstrategier och därtill har olika förutsättningar för stärkt svarsfrekvens genom regional samverkan.

Det ska också sägas att GR-kommunernas gymnasieresultat bör tolkas som ett så kallat *bruttoresultat*, i och med att samtliga i urvalet i praktiken inte har kunnat nås. Personer

50 Uppgiften kan relateras till SCB:s uppgift om antalet 17-åringar i de åtta kommunerna sammantaget 2017: 4 043 invånare. Det högre SCB-antalet är rimligt mot bakgrund av att vissa kommuner inte har inkluderat ungdomar utanför gymnasieskolan eller elever på introduktionsprogram.

51 Bland Ale-ungdomarna som pendlar till Mimers Hus, och därmed omfattas av Kungälv Lupp-genomförande, är svarsfrekvensen väsentligt bättre, 74 procent, och likaså bland eleverna på Ales egna Lärlingsgymnasiet, 71 procent. Däremot är den lägre i elevgruppen på Ale gymnasiums introduktionsprogram: 36 procent.

52 Härrydaungdomar på Hulebäcksgymnasiet 95 procent; Kungsbackaungdomar på en gymnasieskola i kommunen 81 procent; Kungälvungdomar på Mimers Hus: 77 procent; Stenungsundsungdomar på Nösnergymnasiet 71 procent.

53 Svarsfrekvensen för Tjörnungdomarna på Nösnergymnasiet var 81 procent; för Tjörnungdomarna på Mimers Hus 76 procent.

54 Svarsfrekvensen för Mölndalsungdomar på Hulebäcksgymnasiet var 92 procent. Exakt uppgift saknas för Mölndalsungdomar på någon av Kungsbackas gymnasieskolor.

55 Enkätförfrågan om vilken skola man går på saknar, i alla kommuner utom en, detaljerade svarsalternativ för skolor utöver kommunens egna, och därmed kan gruppens exakta svarsfrekvens inte beräknas.

som av olika skäl inte har möjlighet att delta i en undersökning brukar ofta räknas bort som ”naturligt bortfall”, varefter man redovisar på den så kallade *nettosvarsfrekvensen*, som därmed blir lite högre. Även om vi inte har den bortfallsinformation som krävs för att kunna räkna ut en exakt nettofrekvens bör noteras att den redovisade svarsfrekvensen för gymnasiegruppen på totalt 52 procent alltså inkluderar en del naturligt bortfall i form av de pendlande gymnasieungdomar (från Härryda, Kungsbacka, Mölndal och Stenungsund till i första hand några fristående gymnasieskolor i Göteborg) som inte fått chansen att besvara enkäten vare sig i klassrumsmiljö, via mejl eller hemskickad post (se avsnittet *Urvalet ungdomar* ovan). Allt bortfall ska alltså inte tolkas som ovilja eller ointresse för att delta från ungdomarnas sida.

Tabell 1. Svarsfrekvensen för de två målgrupperna: åk8 och gy2

Kommun	Antal enkätsvar	Antal ungdomar	Svarsfrekvens i procent
Årskurs 8 totalt ("GR-9")	3 776	4 485	84
Ale	316	354	89
Alingsås	418	496	84
Härryda ¹	452	510	89
Kungsbacka	990	1 146	86
Kungälv	427	498	86
Mölndal ²	587	819	72
Stenungsund	282	337	84
Tjörn	153	161	95
Öckerö	151	164	92
Gymnasiet år 2 totalt ("GR-8")	2 051	3 922	52
Ale ³	145	382	38
Alingsås ⁴	152	411	37
Härryda	224	448	50
Kungsbacka	639	1 042	61
Kungälv ⁴	235	434	54
Mölndal ⁵	358	747	48
Stenungsund ⁴	191	300	64
Tjörn ⁵	107	158	68

Högstadiuppgifterna utgår från den kommun som ungdomen går i skola (dvs. inkluderar förekommande inpendlande elever). Gymnasieuppgifterna utgår tvärtom från boendekommun. Några undantag förekommer enligt noterna:

1. Urvalet inkluderar de (17) Härryda-ungdomar som går i skola i en kommun utanför det regionala Lupp-samarbetet (i första hand Göteborg).
2. Urvalet inkluderar 117 utpendlande elever, merparten till Göteborg, som bjudits in via brev, med begränsad svarsfrekvens som följd. Detsamma gäller 29 elever vid en fristående skola som valde att inte delta i genomförandet.
3. Ale saknar gymnasieskola med nationellt program; Mölndal saknar skola med högskoleförberedande program.
4. Urvalen i Alingsås, Kungälv och Stenungsund inkluderar inte ungdomar utanför gymnasiet.
5. Tjörn saknar gymnasieskola.

Representativiteten i svarsunderlaget

Den varierande svarsfrekvensen hos ungdomarna i de nio kommunerna innebär att enkätresultaten för kommunerna sammantaget i någon mån över- respektive underrepresenterar enskilda kommuner. Men i vare sig högstadie- eller gymnasieunderlaget handlar det om mer än 4 procentenheters skillnad mellan kommunens andel av enkätsvaren jämfört med verklighetens elevunderlag.

I åk8-underlaget är Mölndalselever något underrepresenterade i svaren: de utgör 2 procentenheter mindre andel av svarsunderlaget jämfört med det totala urvalet, till förmån för Härryda- och Stenungsundselever som båda är överrepresenterade med 1 procentenhet (se tabell 2).

I gymnasieunderlaget är skevheten något större. Det handlar främst om att Kungsbackaeleverna utgör 4 procentenheter mer av svarsunderlaget jämfört med urvalet – medan elever i både Ale och Alingsås är underrepresenterade med 3 procentenheter.

Ett annat viktigt förhållande i svarsunderlaget är att Kungsbackaungdomarna utgör en anseelig del av både åk8- och gy2-underlaget. Kungsbackaungdomarnas svar utgör en dryg fjärdedel (26 procent) av åk8-svaren och nästan en tredjedel (31 procent) av gy2-svaren. I gymnasieunderlaget är Kungsbackaungdomarna dessutom något överrepresenterade jämfört med verkligheten (de utgör 27 procent i urvalet). Detta bör hållas i minnet i tolkningarna av de sammantagna resultat som presenteras i rapporten framöver, som alltså baseras på de nio respektive åtta kommunerna totalt ("GR-9" beträffande åk8 och "GR-8" beträffande gy2).

Tabell 2. Kommunungdomarnas andel av enkätsvaren jämfört med urvalet, åk8 och gy2

	Kommun	Enkätsvaren (procent)	Urvalet (procent)	Differens (procentenheter)
Åk8	Ale	8	8	0
	Alingsås	11	11	0
	Härryda	12	11	1
	Kungsbacka	26	26	0
	Kungälv	11	11	0
	Mölndal	16	18	-2
	Stenungsund	8	7	1
	Tjörn	4	4	0
	Öckerö	4	4	0
Summa procent		100	100	100
Totalt antal personer		3 776	4 485	
Gy2	Ale	7	10	-3
	Alingsås	7	10	-3
	Härryda	11	11	0
	Kungsbacka	31	27	4
	Kungälv	12	11	1
	Mölndal	18	19	-1
	Stenungsund	9	8	1
	Tjörn	5	4	1
Summa procent		100	100	100
Totalt antal personer		2 051	3 922	

Högstadiuppgifterna utgår från den kommun som ungdomen går i skola (dvs. inkluderar förekommande inpendlande elever). Gymnasieuppgifterna utgår tvärtom från boendekommun. Se i övrigt kommentar till tabell 1.

I de lokala resultatrapporterna redovisas svarsfrekvensen, så långt det har varit möjligt, fördelat på kön, boendeområde, skola samt för gymnasiet även övergripande programinriktning.

Tjejer och killar har svarat i ungefär samma utsträckning (tabell 3a), vilket innebär att svarsunderlaget är mycket könsrepresentativt i både högstadiet och gymnasiet (tabell 3b). Även om svarsbenägenheten i åk8 är något större hos tjejerna utgör tjejerna efter avrundning 50 procent i både svarsunderlag och urval. I gy2 är tvärtom killarnas svarsfrekvens något högre (vilket i denna målgrupp inte bör tolkas som en mindre svarsbenägenhet sett till svårigheterna att kontakta alla utpendlande elever⁵⁶), men likväl utgör tjejerna 48 procent i både svarsunderlag och urval, det vill säga en något mindre andel än i åk8. I några enskilda kommuner är den könsmässiga skevheten större men den uppgår aldrig till mer än 3 procentenheters differens i åk8⁵⁷ och 5 procentenheters differens i gy2⁵⁸.

Tabell 3a. Svarsfrekvens efter kön, åk8 och gy2

		Antal enkät-svar	Antal elever	Svarsfrekvens i procent
Åk8	Tjejer	1 860	2 227	84 ²
	Killar	1 827	2 251	81 ²
	Annan könstillhörighet ¹	60	-	-
	Okänt/ej svar	29	7	-
	Totalt	3 776	4 485	84
Gy2	Tjejer	955	1 895	50 ²
	Killar	1 057	2 020	52 ²
	Annan könstillhörighet ¹	25	-	-
	Okänt/ej svar	14	7	-
	Totalt	2 051	3 922	52

1. Enkätens svarsalternativ: "Annan könstillhörighet (om du är eller känner dig tillhöra annat kön än tjej eller kille)".

2. En i alla grupper trolig underskattning då alla inte besvarat frågan med "tjej" eller "kille".

Tabell 3b. Könsfördelning i enkätsvaren jämfört med urvalet, åk8 och gy2

		Enkätsvaren (procent)	Urvalet (procent)	Differens (procentenheter)
Åk8	Tjejer	50,4	49,7	+0,7
	Killar	49,6	50,3	-0,7
	Summa	100	100	
	Antal personer	3 687 ¹	4 478 ²	
Gy2	Tjejer	47,5	48,4	-0,9
	Killar	52,5	51,6	+0,9
	Summa	100	100	
	Antal personer	2 012 ¹	3 915 ²	

1. Exkluderar de svars personer som angivit annan könstillhörighet eller ej besvarat frågan.

2. Exkluderar personer utan känd könstillhörighet.

56 De utpendlande är också i lite högre grad tjejer: utifrån statistik från Gymnasieantagningen Göteborgsregionen (Indra) kan konstateras att ungdomar som bor i Göteborgs kranskommuner och är antagna på någon av Göteborgs gymnasieskolor utgörs av fler tjejer än killar.

57 Störst skevhet i Alingsås och Öckerö med 3 procentenheters överrepresentation av tjejer.

58 Störst skevhet med 3-5 procentenheters överrepresentation av killar i svarsunderlaget i Härryda (5), i Mölndal (4), i Alingsås (3) och i Stenungsund (3).

I Lupp 2017 har samtliga kommuner inkluderat antingen en fråga om boendeområde, med fasta svarsalternativ i form av områdesnamn, eller en fråga där ungdomen fick ange sitt postnummer⁵⁹. Att analysera svarsunderlagets representativitet i detta avseende är lite problematiskt eftersom urvalsinformation inte alltid är fullt jämförbar med enkätuppgifterna. För Alingsås gy2-ungdomar och Stenungsunds båda målgrupper saknas dessutom helt erforderlig urvalsinformation. En över- eller underrepresentation mätt i procentenheter är också svår att jämföra och värdera eftersom den påverkas av områdesindelningen.

För de kommuner där det är möjligt att analysera områdesrepresentativiteten bedöms den vara god eller åtminstone ganska god, särskilt i åk8⁶⁰. Gy2-underlaget är behäftat med lite större geografisk skevhet. I Härryda är boende i Mölnlycke/Pixbo överrepresenterade med 12 procentenheter jämfört med urvalet, på bekostnad av främst boende i Landvetter och "Härryda lokalsamhälle"⁶¹. I Tjörn är boende i Hjärteby/Höviksnäs/Hakenäset underrepresenterade i svarsunderlaget med 10 procentenheter jämfört med urvalet, tydligast till förmån för boende i Skärhamn. I Kungsbacka är boende i Särö/Kullavik underrepresenterade med 10 procentenheter, tydligast till förmån för boende i Onsala – vilket kan kopplas till att Särö/Kullavik-ungdomar i relativt stor utsträckning pendlar till en gymnasieskola i Göteborg och därmed varit svårare att nå. I Mölndal är boende i Lindome (Hällesåker, Almås, Sinntorp, Skånhälla) överrepresenterade i svarsunderlaget med 9 procentenheter jämfört med urvalet, på bekostnad av flera andra områden men tydligast norra Mölndal. I Kungälv är främst Ytterby-bor underrepresenterade, med 6 procentenheter, till förmån för främst boende i västra Kungälv (Komarken, Rollsbo).

Sammantaget ger svaren från såväl åk8 som gy2 ett tämligen representativt underlag när det kommer till ungdomarnas bostadsområden, även om det särskilt i gymnasiet alltså finns en del skevhet, delvis kopplad till pendlingsförhållanden.

Och det är just pendlingsförhållanden som utgör den betydande bristen i svarens representativitet, med betoning på gymnasieunderlaget. Ungdomar som pendlar till en gymnasieskola i Göteborg är tydligt underrepresenterade i svarsunderlaget. Exakt hur mycket kan inte anges eftersom svarsalternativen till frågan om skoltillhörighet främst omfattar skolor i den egna kommunen. Däremot framgår av de lokala rapporterna hur stor överrepresentation som i den andra änden gäller för elever som går på gymnasieskola i den egna hemkommunen eller annars i skola i en grannkommun som deltar i det regionala Lupp-samarbetet.

I åk8 varierar svarsfrekvensen i vissa fall mellan skolorna, men den inbördes fördelningen i svarsunderlagen jämfört med verklighetens elevunderlag avviker som mest med några procentenheter. Ett undantag finns dock i Mölndal där en fristående skola är underrepresenterad till följd av att skolan inte deltog i genomförandet utan eleverna fick kontaktas per post, med väsentligt lägre svarsfrekvens som följd. I Mölndals åk8-urval inkluderades även den relativt stora grupp elever som pendlar till en skola i Göteborg, som även de är tydligt underrepresenterade i svarsunderlaget till följd av gruppens begränsade

59 Tre kommuner använde postnummeralternativet: Ale, Kungälv, Stenungsund. Ale hade vid genomförandet med sig klasslistor med postnummer som hjälp för ungdomarna. Erfarenheten hos Kungälv och Stenungsund var att eleverna eller annars annan personal på plats lätt kunde googla fram informationen. Det kan dock konstateras att bortfallet på postnummerfrågan var ungefär hälften så stort i de enkätsvar som genomförts i Ales regi jämfört med Kungälv och Stenungsund: 4 procent mot 7 respektive 10 procent (inräknat även postnummer med annat än fem siffror). Att tillhandahålla postnummerlistor tycks alltså vara att rekommendera.

60 Störst skevhet i åk8 återfinns i Alingsås där andelen elever som svarar att de bor i "Centralorten Alingsås" är 9 procentenheter mindre jämfört med urvalet, till förmån för framför allt "Annat område i Alingsås kommun". Det borde åtminstone delvis bero på att ungdomarna inte uppfattar sig tillhöra "centralorten" (svarsalternativet kommer att ses över vid en eventuell upprepad Lupp-undersökning). I Kungsbacka är ungdomar som svarar att de bor i "Kungsbacka stad" samt "Älvsåker/Anneberg" underrepresenterade med 6 procentenheter jämfört med urvalet (sammanslagda enkätsvar för att kunna jämföras med urvalet), till förmån för svar från främst "Särö/Kullavik" och "Annat område i Kungsbacka kommun". Även här kan "Annat område..." ha använts på bekostnad av "Kungsbacka stad" som kan ha uppfattats som väl vagt i sammanhanget.

61 Jämför resonemanget om "Centralorten Alingsås" samt "Kungsbacka stad" i not 60.

svarsbenägenhet (även här kontaktad per post, se avsnittet *Urvalet ungdomar* ovan).

I skolsammanhanget kan däremot konstateras att representativiteten ifråga om övergripande programinriktning i gymnasiet är tämligen god. Det ska först sägas att den här typen av urvalsinformation helt saknas för Alingsås ungdomar, och för övriga kommuner är det inte heller här helt enkelt att jämföra svarsunderlaget med urvalet. Urvalsuppgifterna är inte helt konsekvent eller jämförbart kategoriserade sett till enkätfrågans tre svarsalternativ: ”yrkesförberedande”, ”högskoleförberedande” samt ”annan inriktning”. Dessa svarsalternativ torde för övrigt inte vara helt självklara för elever på introduktionsprogram eller på gymnasiesärskola. Elever på introduktionsprogram omfattas heller inte av samtliga kommuners urval (se avsnittet *Urvalet ungdomar* ovan) och bedöms i övrigt vara underrepresenterade bland svaren. I övrigt kan nämnas att i Härryda och i Kungälv är ungdomar på högskoleförberedande program något överrepresenterade i svarsunderlaget i relation till dem på yrkesförberedande program (motsvarande tendens gällde i Lupp 2013). Det omvända förhållandet råder i Ale, som saknar gymnasium med högskoleförberedande program i kommunen.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att svaren från åk8-eleverna speglar målgruppen väl medan gy2-svaren inte är lika representativa. Den systematiska skevheten i gymnasieunderlaget gäller framför allt att ungdomar som pendlar till en gymnasieskola i Göteborg är underrepresenterade i svarsunderlaget. Det innebär att resultat som rör skolförhållanden bör tolkas särskilt försiktigt, och i ljuset av detta förhållande.

Kännedomen om vad som kan ligga bakom såväl ”naturligt” bortfall som en ovilja att delta är i övrigt begränsad. Särskilt i den mån bortfallet på enkäten är kopplad till skolfrånvaro är det rimligt att anta att enkätresultaten i någon mån underskattar sådant som bristande hälsa och drogvanor⁶² men tvärtom överskattar engagemang i såväl skolfrågor som vidare samhällsfrågor.

Ungdomarnas demografiska och socioekonomiska profil

Av föregående metodavsnitt har bland annat framgått att ungdomarna som besvarat enkäten utgörs av ungefär lika stor andel tjejer som killar (se tabell 3b i föregående avsnitt). Vad karakteriserar ungdomarna i övrigt, utifrån den information som går att få fram genom enkätens bakgrundsfrågor?

Mot bakgrund av att alla resultat i de lokala resultatrapporterna brutits ned på kön ska i det här kapitlet tecknas en översiktlig profil av ungdomsgrupperna i åk8 och i gy2 som samtidigt delas upp på tjejer och killar för sig.

Till att börja med ska konstateras att alla inte beskriver sig som tjej/kille. I åk8 gäller det 2 procent och i gymnasiet år 2 1 procent av ungdomarna som besvarat enkätfrågan. Den här statistiken kan inte relateras till SCB:s befolkningsstatistik som utgår från juridiskt kön, och det är svårt att hitta jämförbara uppgifter från andra undersökningar på regional eller nationell nivå. I Sveriges ungdomsbarometer 2014 (Folkhälsomyndigheten 2015b) är andelen med annan könstillhörighet i gruppen 15–24 år 1 procent (50 procent tjejer; 49 procent killar). Även i MUCF:s nationella ungdomsenkät 2018 till ungdomar 16–25 år är andelen 1 procent.⁶³

Könsbalansen i övrigt är tämligen jämn, i både Lupp-underlagen och SCB:s befolkningsstatistik (se även tabell 3b ovan).

62 Se rapport om CAN:s drogvanundersökning i Västra Götalands län (Henriksson 2016, s. 7f.).

63 Uppgift erhållen från MUCF per epost 181024.

Tabell 4. Könstillhörighet, åk8 och gy2

		GR-Lupp	SCB: Invånare 14 resp. 17 år ²
Åk8	Tjejer	49	49
	Killar	49	51
	Annan könstillhörighet ¹	2	-
	Summa	100	100
	Antal personer	3 747 ³	4 511
Gy2	Tjejer	47	48
	Killar	52	52
	Annan könstillhörighet ¹	1	-
	Summa	100	100
	Antal svar	2 037 ³	4 043

¹Enkätens svarsalternativ: "Annan könstillhörighet (om du är eller känner dig tillhöra annat kön än tjej eller kille)".

²Befolkningsuppgifter för 2017 hämtade från SCB:s statistikdatabas, baserade på samtliga 9 respektive 8 kommuner som genomfört undersökningen i åldersgruppen.

³Svarsbortfallet var 0,8 procent i åk8, 0,7 procent i gy2

Nästan 95 procent av åk8-eleverna är födda i Sverige, och 90 procent av gy2-ungdomarna (tabell 5a). En majoritet av de utlandsfödda ungdomarna är födda utanför Europa, vilket särskilt gäller gymnasieungdomarna. Av de utlandsfödda åk8-eleverna har ungefär hälften vistats minst tio år i Sverige, och knappt 30 procent av dem har varit här max 3 år. Bland gy2-ungdomarna är det nästan hälften av de utlandsfödda som har vistats som längst tre år i Sverige. I båda åldersgrupper utgör de relativt nyanlända (enkätfrågan särskiljer de som bott max 3 år i Sverige) en större andel bland killar än bland tjejer.

Utifrån beräkningar baserade på SCB:s befolkningsstatistik för de berörda kommunerna kan konstateras att Lupp-ungdomarnas sammansättning när det gäller svensk/utländsk födelsebakgrund är mycket representativ i båda åldersgrupper. Andelen utlandsfödda skiljer som mest med 2 procentenheter från 2017 års invånarstatistik för 14- respektive 17-åringar (tjejer i åk8). När det gäller födelseland utanför Sverige finns statistik inte tillgänglig på vare sig kommun- eller regionnivå.⁶⁴

64 Den här heller inte jämförbar med riket, där den totala andelen 14-åringar och 17-åringar födda utanför Sverige är väsentligt större, 14 respektive 19 procent, till följd av fler utlandsfödda i storstadskommunerna.

Tabell 5a. Födelseland och tid i Sverige, åk8 och gy2

		GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR-Lupp: Killar	SCB: Invånare 14 resp. 17 år ¹	SCB: Tjejer 14 resp. 17 år ¹	SCB: Killar 14 resp. 17 år ¹	
Åk8	Sverige	94	94	94	93	92	93	
	Norden	1	0	1	7 ³	8 ³	7 ³	
	Europa	1	2	1				
	Utanför Europa	4	4	4				
	Summa	100	100	100	100	100	100	
	Antal personer	3 737 ²	1 844	1 813	4 511	2 227	2 284	
	<u>Utlandsföddas vistelsetid i Sverige:</u>							
	10 år eller längre	47	54	41				
	4-9 år	24	24	24				
	0-3 år	29	22	35				
	Summa	100	100	100				
Antal personer	234	116	111					
Gy2	Sverige	90	91	89	90	90	90	
	Norden	1	1	1	10 ³	10 ³	10 ³	
	Europa	1	1	1				
	Utanför Europa	8	7	9				
	Summa	100	100	100	100	100	100	
	Antal svar	2 017 ²	946	1 034	4 043	1 921	2 122	
	<u>Utlandsföddas vistelsetid i Sverige:</u>							
	10 år eller längre	33	44	24				
	4-9 år	22	22	24				
	0-3 år	45	34	52				
	Summa	100	100	100				
Antal personer	198	83	108					

¹Befolkningsuppgifter för 2017 är hämtade från SCB:s statistikdatabas, baserade på samtliga 9 respektive 8 kommuner som genomfört undersökningen i åldersgruppen.

²Svartsbortfallet totalt var 1,0 procent i åk8; 1,7 procent i gy2.

³Statistik nedbruten födelseland/-region finns ej tillgänglig på kommunnivå och är ej jämförbar på riksnivå.

Vidare kan konstateras att 4–5 procent av ungdomarna kan beskrivas som andra generationens invandrare med utlandsfödda föräldrar. Om definitionen vidgas till att inkludera även dem med endast ena föräldern född utanför Sverige växer andelen till 15–16 procent. Ungefär tre av fyra ungdomar är alltså födda i Sverige av svenskfödda föräldrar. Även i dessa avseenden speglar ungdomarna i Lupp-underlaget SCB:s befolkningsstatistik för 14- respektive 17-åringarna i de berörda kommunerna mycket väl (tabell 5b).

Tabell 5b. Svensk/utländsk bakgrund, åk8 och gy2

	GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR- Lupp: Killar	SCB: Invånare 14 resp. 17 år ²	SCB: Tjejer 14 resp. 17 år ¹	SCB: Killar 14 resp.17 år ¹
Åk8	Född i Sverige: med svenskfödda föräldrar	78	78	77	78	77
	Född i Sverige: med en utlandsfödd förälder	11	11	11	10	10
	Född i Sverige: med två utlandsfödda föräldrar	5	5	6	5	5
	Född utanför Sverige	6	6	6	7	8
	Summa	100	100	100	100	100
	Antal personer	3 711 ²	1 833	1 800	4 511	2 227
Gy2	Född i Sverige: med svenskfödda föräldrar	75	76	75	75	76
	Född i Sverige: med en utlandsfödd förälder	11	11	10	9	9
	Född i Sverige: med två utlandsfödda föräldrar	4	4	4	6	6
	Född utanför Sverige	10	9	11	10	10
	Summa	100	100	100	100	100
	Antal personer	1 999 ²	933	1 030	4 043	1 921

¹Befolkningsuppgifter för 2017 hämtade från SCB:s statistikdatabas, baserade på samtliga 9 respektive 8 kommuner som genomfört undersökningen i åldersgruppen. ²Svarsbortfallet var 1,7 procent i åk8, 2,5 procent i gy2.

Det är svårare att teckna en socioekonomisk profil av ungdomarna. I Lupp-enkäten finns dels en fråga om föräldrarnas sysselsättning, dels två frågor som ger en bild av ungdomarnas uppfattning om sina ekonomiska begränsningar samt i vilken utsträckning de oroar sig för sina föräldrars ekonomi.

När det gäller föräldrarnas sysselsättning svarar 8 procent av åk8-eleverna att minst en förälder är arbetslös, långtidssjukskriven eller gör ”annat” än arbetar, studerar, är föräldraledig eller ålderspensionär (frågans fasta svarsalternativ), och av dessa är det 1 procent som angivit detta om båda föräldrar. I gy2-gruppen är motsvarande andelar 11 respektive 1 procent. Långtidssjukskrivna föräldrar är ungefär dubbelt så vanligt som arbetslösa föräldrar. Resultaten ska tolkas ungefärligt mot bakgrund av att 4–5 procent inte vet vad en eller båda föräldrar har för sysselsättning. Men det stora flertalet har alltså föräldrar som arbetar eller annars studerar, är föräldraledig(a) eller ålderspensionär(er).

Tabell 6. Ungdomar med föräldrar som är arbetslösa, långtidssjukskrivna eller gör "annat" än arbetar, studerar, är föräldraledig, ålderspensionär, åk8 och gy2

		GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR-Lupp: Killar
Åk8	Båda föräldrar	1	1	1
	En förälder	7	8	6
	Ingen förälder	88	87	89
	Vet inte/ej svar ¹	4	3	4
	Summa	100	100	100
	Antal personer	3 776	1 860	1 827
Gy2	Båda föräldrar	1	1	1
	En förälder	10	10	10
	Ingen förälder	83	83	83
	Vet inte/ej svar ¹	6	6	6
	Summa	100	100	100
	Antal svar	2 051	955	1 057

Enkätfrågan: *Vad gör din förälder eller dina föräldrar huvudsakligen? Markera ett alternativ för varje förälder. Har du endast en förälder fyller du endast i den ena raden. Med förälder menar vi den eller de som du själv betraktar som dina föräldrar. Delfrågor: Förälder a; Förälder b. Svarsalternativen: Arbetar; Studerar; Föräldraledig; Arbetslös; Långtidssjukskriven/sjukpensionär; Ålderspensionär; Annat; Vet inte?*

¹Svarsbortfallet totalt, vilket här innebär bortfall på båda delfrågorna, var 1,1 procent i åk8; 1,4 procent i gy2. (Bortfallet i åk8 var ungefär dubbelt så stort för "förälder b" som för "förälder a", i gy2 mer än tredubbel.) I de fall ungdomen bara svarat beträffande en förälder har den informationen använts. Det innebär att kategorin "en förälder" kan inkludera barn där det gäller båda föräldrarna och kategorin "ingen förälder" kan inkludera barn där det ändå gäller en av föräldrarna.

På frågan om de under det senaste halvåret har erfarenheter av att inte kunna göra eller kunna köpa något "som många andra i din ålder gör eller köper för att din familj inte haft råd" svarar 16 procent av åk8-eleverna och 18 procent av gy2-ungdomarna jakande (tabell 7). Av dessa uppger 6 respektive 10 procent att det hänt flera gånger. Tjejerna uttrycker den här typen av erfarenhet i något större utsträckning än killarna.

Tabell 7. Ekonomiska begränsningar: "Under de senaste sex månaderna, har det hänt att du inte kunnat göra något eller inte kunnat köpa något som många andra i din ålder gör eller köper för att din familj inte haft råd?", åk8 och gy2

	Åk8			Gy2		
	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar
Ja, flera gånger	6	7	5	10	10	10
Ja, en gång	10	13	8	8	10	6
Nej	84	80	87	82	80	84
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal personer	3 687 ¹	1 831	1 780	2 037 ²	951	1 048

¹Svarsbortfallet totalt var 2,4 procent i åk8; 0,7 procent i gy2.

I åk8 uttrycker 7 procent av eleverna en oro för sina föräldrars ekonomi och i gymnasiets år 2 gäller det 10 procent. 1–2 procent svarar att de är *mycket* oroliga (tabell 8). Tjejer uttrycker den här typen av oro i lite högre grad än killar – relativt sett tydligast i åk8. Ur ett motsatt perspektiv svarar nära två av tre ungdomar i båda åldersgrupper att de inte alls är oroliga.

Tabell 8. Oro för föräldrarnas ekonomi, åk8 och gy2

	Åk8			Gy2		
	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar
Inte alls orolig	63	55	71	63	58	67
Inte särskilt orolig	30	36	24	27	31	24
Ganska orolig	6	8	4	8	9	7
Mycket orolig	1	1	1	2	2	2
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal personer	3 752 ¹	1 853	1 818	2 037 ²	950	1 048

Enkätfrågan: *I vilken grad är du orolig för dina föräldrars ekonomi?*, med svarsalternativ enligt tabellen.

¹Svarsbortfallet totalt var 2,4 procent i åk8; 0,7 procent i gy2.

I både åk8 och gy2 uppger lite fler än var tionde ungdom att de har någon typ av långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning som hindrar dem från att delta i aktiviteter: 12 procent i åk8 och 13 procent i gy2 (tabell 9).

Andelen är mindre jämfört med den referenspunkt som kan hämtas från folkhälsoenkäten *Hälsa på lika villkor 2015* i Västra Götalands län, som pekar på att 19 procent av länets 16–19-åringar har en nedsatt funktion eller annat långvarigt hälsoproblem, med en större andel för tjejer än killar (22 respektive 16 procent). Det ska noteras att den enkäten bara har svarsalternativet ja eller nej; skulle de gy2-elever som uppgett ”vill inte svara” i realiteten ha en funktionsnedsättning blir den maximala skattningen genom Lupp 17 procent.⁶⁵ Den här typen av enkätuppgifter är inte helt lätt att jämföra, men den jämförelsen vi kunnat göra indikerar att Lupp-undersökningen något underskattar andelen unga med en funktionsnedsättning. Hade vi kunnat jämföra med ett mer objektivet och fullt representativt statistikunderlag skulle det rimligen stärka en sådan tolkning, eftersom det kan vara svårare att besvara en längre enkät för personer med en funktionsnedsättning/sjukdom. Funktionsnedsättningen kanske även ökar risken för frånvaro i skolan (även vid enkätgenomförandet).

65 Enkätfrågan lyder: ”Har du någon långvarig sjukdom, besvär efter olycksfall, någon nedsatt funktion eller annat långvarigt hälsoproblem?”. Uppgiften erhållen från Västra Götalandsregionen 180905. Jämför vi istället med den Nationella folkhälsoenkäten 2016, redovisar denna för Sveriges 16–29-åringar en andel mer lik Lupp-resultatet, att 13 procent har en funktionsnedsättning, kvinnor såväl som män. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-isualisering/nationella-folkhalsoenkaten/fysisk-halsa/funktionsnedsattning/> (excefilet nedladdad 180822)

Tabell 9. Aktivitetshindrande långvarig sjukdom/funktionsnedsättning, åk8 och gy2

		GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR-Lupp: Killar
Åk8	Ja	12	12	11
	Nej	83	84	85
	Vill inte svara	5	4	4
	Summa	100	100	100
	Antal personer	3 731 ¹	1 840	1 805
Gy2	Ja	13	14	11
	Nej	83	82	84
	Vill inte svara	4	4	5
	Summa	100	100	100
	Antal svar	2 029 ¹	951	1 040

Enkätfrågan: *Har du någon sjukdom eller någon nedsatt funktion, som inte är tillfällig, och som innebär att du har svårigheter att delta i olika aktiviteter, t.ex. i skolan, med vänner eller på din fritid?*

¹Svarsbortfallet totalt var 1,2 procent i åk8; 1,1 procent i gy2.

På enkätfrågan om sexuell läggning beskriver sig nära 90 procent som heterosexuella, i såväl åk8 som gymnasiets år2 (tabell 10). 3 respektive 4 procent beskriver sig som bisexuella, 1 procent som homosexuella. Därutöver svarar 1 procent ”annat”, 3–4 procent att man är osäker, och ytterligare 4 procent vill inte definiera sig genom frågan/svarsalternativen. Skillnaderna mellan de två åldersgrupperna är alltså små. Skillnaden mellan könen är lite större, med en större andel tjejer än killar i båda åldersgrupper som beskriver sig som bisexuella. Det kan också noteras att den till antalet begränsade grupp ungdomar som uppger att de har en annan könstillhörighet än kille/tjej eller avstått från att besvara könsfrågan (ej särredovisad i tabellen men inkluderad i ”samtliga”), i väsentligt mindre utsträckning anger att de är heterosexuella.

Det är inte helt lätt att hitta goda referenspunkter men gy2-fördelningen kan relateras till uppgifter från folkhälsoenkäten *Hälsa på lika villkor 2015* i Västra Götalands län, med avseende på länets 16–19-åringar. Här är andelen heterosexuella lite mindre hos både tjejer och killar, och en större andel anger att de är osäkra eller har annan sexuell läggning än de fasta svarsalternativen. Könsmönstret med en större andel tjejer än killar som beskriver sig som bisexuella syns dock även här. Det kan också noteras att tendensen i Lupp med en större andel osäkra/annat-svar hos tjejer än killar är tydligare i *Hälsa på lika villkor*.

Tabell 10. Sexuell läggning, åk8 och gy2

		GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR-Lupp: Killar
Åk8	Heterosexuell ¹	87	87	88
	Bisexuell ²	3	4	1
	Homosexuell ³	1	0	1
	Osäker/vet inte	4	5	3
	Annat	1	1	1
	Vill inte definiera	4	3	6
	Summa	100	100	100
	Antal personer	3 731 ⁴	1 847	1 800

		GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR-Lupp: Killar	VG län 16-19 år 2015: Samtliga ⁴	VG län 16-19 år 2015: Tjejer ⁴	VG län 16-19 år 2015: Killar ⁴
Gy2	Heterosexuell ¹	87	85	91	86	82	89
	Bisexuell ²	4	6	2	5	7	3
	Homosexuell ³	1	1	1	2	0	3
	Osäker/vet inte	3	3	2	7	11	5
	Annat	1	1	1			
	Vill inte definiera	4	4	3	-	-	-
	Summa	100	100	100	100	100	100
	Antal svar	2 009 ⁵	948	1 038	1 317	726	591

¹⁻³Enkätens svarsalternativ följdes av en asterisk/-er med förklaringen ¹"Du blir kär i eller attraherad av någon av ett annat kön än ditt [fel i enkäten] eget."; ²"Du blir kär i eller attraherad av någon oavsett kön."; ³"Du blir kär i eller attraherad av någon av samma kön som ditt eget."

⁴Uppgifter baserade på folkhälsoenkäten *Hälsa på lika villkor* i Västra Götalands län 2015 (avgränsade till åldersgruppen), erhållna från Västra Götalandsregionen 180905.

⁵Svarsbortfallet totalt var 1,2 procent i åk8; 1,3 procent i gy2.

Beträffande "gymnasieungdomarna" som besvarat enkäten ska vi slutligen konstatera att 96 procent uppger att de går i gymnasiet, medan sysselsättningen för övriga 4 procent varierar. Vanligast är sfi-studier eller annan typ av utbildning samt arbete. Den begränsade andelen svar från ungdomar utanför gymnasiet innebär att gruppen är underrepresenterad jämfört med verkligheten. Detta beror både på svårigheterna att nå ungdomar utanför gymnasiet och att tre kommuner inte inkluderat ungdomar utanför gymnasiet (födda 2000; se kapitlets inledande avsnitt). Exakt hur mycket ungdomarna utanför gymnasiet är underrepresenterade i svarsunderlaget är svårt att fastställa. Enligt GR:s elevuppföljningssystem ELIN befinner sig mellan 6 och 10 procent av "Lupp-kommunernas" ungdomar födda år 2000 utanför gymnasiet hösten 2018. (Uppgiften ska tolkas som en minimiandel till följd av att ungdomar utan personnummer inte är inkluderade i statistiken.) För de åtta kommunerna sammantaget är andelen 8 procent. Svarsgruppen utanför gymnasiet kan därmed uppskattas vara *ungefär* hälften så stor jämfört med i verkligheten.

Av de som svarat att de går en gymnasieutbildning uppger 69 procent att de går ett högskoleförberedande program – en lite större andel tjejer än killar. Flertalet övriga går ett yrkesförberedande program, 30 procent, medan ett mindre antal, 1 procent, läser någon annan typ av gymnasieprogram. Det här svarsalternativet kan bland annat ha använts av elever på något introduktionsprogram. De som läser på introduktionsprogram är med stor sannolikhet underrepresenterade i svarsunderlaget. Enligt GR:s elevuppföljningssystem ELIN är det hösten 2018 cirka 11 procent av dem som bor i Göteborgsregionen, eller

går på gymnasieskola i någon av regionens kommuner, som går introduktionsprogram motsvarande år 2, och 5 procent på år 3. Uppgifterna är alltså inte jämförbara men pekar tydligt på att 1 procent andel av Lupp-svaren innebär att elevgruppen är underrepresenterad i Lupp-resultaten för gymnasiet. Det tycks i första hand vara ungdomarna på yrkesförberedande program som tvärtom är något överrepresenterade. Enligt ELIN är andelen i båda referensgrupper 25 procent.

Tabell 11. Sysselsättning bland gymnasieungdomarna på år 2 / födda år 2000 samt gymnasieungdomarnas programinriktning

	GR-Lupp: Samtliga	GR-Lupp: Tjejer	GR-Lupp: Killar
Går i gymnasiet	96	97	96
Annat (sfi, andra studier, arbetar, arbetslös etc.)	4	3	4
Antal svar	2 047 ¹	955	1 054
Gymnasieungdomarnas programinriktning:			
- högskoleförberedande	69	74	64
- yrkesförberedande	30	25	34
- "annat"	1	1	2
Antal svar	1 947 ²	923	993

¹Svarsbortfallet totalt är 0,2 procent. ²Svarsbortfallet totalt är 1,2 procent.

Den här övergripande beskrivningen av ungdomarna som besvarat Lupp-undersökningen i de nio GR-kommunerna ger en bakgrundsbild av ungdomarnas demografiska och socioekonomiska förhållanden. (För en bild av hur förhållandena varierar mellan kommunerna hänvisas till bilagans tabell B1.) Bortsett från skevheten kopplad till gymnasieungdomarnas sysselsättning och pendlingsituation, ger enkätuppgifterna i övrigt – så långt det har varit möjligt att relatera till annan statistik – en betryggande verklighetsnära bild av ungdomarnas sammansättning. I rapportens följande kapitel ska vi bland annat undersöka hur ungdomarnas vardagssituation, erfarenheter och åsikter skiljer sig åt kopplat till dessa bakgrundsförhållanden.

5. En meningsfull fritid?

Den politiska diskussionen om ungdomars liv handlar ofta om skolans värld, inte sällan med utgångspunkt i sådant som behöver göras något åt: allt från en växande andel elever som lämnar skolan utan godkända betyg till elevers utsatthet för kränkningar och våld. Andra gånger tar diskussionen fasta på normbrytande beteenden och samhällsliga risker, såsom droganvändning, gängbildning och brottslighet.

Det problemorienterade perspektiv som ofta präglar beskrivningar och förståelsen av ungdomstiden och ungdomar lämnar mindre utrymme för diskussioner om unga människors meningsskapande, kreativitet och initiativkraft. Samtidigt är detta högst aktuella teman för ungdomen själv: vem vill jag vara, vad kan jag göra, vad kan jag bli och var i samhället kan jag ta plats? Den här typen av frågor om livsval och identitet är inte avgränsade till någon specifik livssfär utan är närvarande i alla de olika rum och sammanhang som unga vistas i: i skolan, i familjen, i enskildhet – och inte minst i fritidens olika aktiviteter och relationer (Lerner 1978; Overton 1973; Roth & Brooks-Gunn 2003).

I detta kapitel är det just ungas fritid som står i fokus. Varför är det då viktigt att lyfta fram ungas fritid i den politiska diskussionen om ungdomar och ungdomars möjligheter? Det finns åtminstone tre anledningar:

För det första utgör fritidens arena ett mer *öppet rum* än många andra. Flera andra sammanhang och platser är mer bestämda till sitt innehåll och beträffande ansvaret för olika aktiviteter. Det ligger nära tillhands att jämföra med skolan, där rummen är planerade för ett visst ändamål och skolpersonalen har beslutsansvaret för verksamhetens aktiviteter. Öppenheten på fritidens arena har också en mental sida, där unga genom sina aktiviteter och friare kamratumgänge utifrån egna intressen kan pröva vem de vill vara och testa navigeringsstrategier för att klara sig i livet och i samhället.

För det andra kan fritiden fungera som en *kompensatorisk plats* där unga kan förhålla sig till eventuellt negativa erfarenheter från *andra* arenor. Det sker inte minst genom att utbyta erfarenheter med vänner. Att få diskutera och reflektera kring hur det är att vara ung och att växa upp, förhållandet till föräldrar och relationen till lärare är viktigt i formandet av ens identitet och i prövandet av alternativa roller.

För det tredje ger fritiden för många *möjligheten att utöva lustfyllda aktiviteter* som ger kraft och motivation – inte bara för den specifika aktiviteten utan i bästa fall även överfört till andra sammanhang. En strukturerad fritid har exempelvis visat sig ha en viss positiv betydelse för inställningen till skolan (Forkby, Turner & Alstam, kommande⁶⁶). Tidigare forskning har också kunnat visa att en strukturerad fritid kan minska benägenheten för socialt riskbeteende och bidra till val av kamratumgänge utan normbrytande beteende (Mahoney, Stattin & Lord 2004).

För unga som generellt har ett välfungerande liv inom andra livssfärer, såsom familjen och skolan, kan en positiv fritid innebära en förstärkning av redan goda utvecklingsbetingelser. För andra kan en positiv och meningsfull fritid åtminstone erbjuda möjligheter till alternativa sammanhang och utvecklingsmöjligheter samt, som vi nämnt ovan, en möjlighet att bearbeta negativa erfarenheter från andra områden.

Utifrån vad som har identifierats som viktigt för ungas upplevelse av en positiv fritid är det möjligt att peka på tre mer generella komponenter. De är generella såtillvida att de antas vara viktiga för unga personer i allmänhet, men det är samtidigt rimligt att de

---

66 Resultaten baseras på en större longitudinell studie.

har extra stor betydelse för ungdomar i en utsatt situation, i och med att de potentiellt kan motverka utvecklandet av ett riskbeteende (Dodge, Dishion & Lansford 2006). Dessa komponenter kan därför ge relevant vägledning för en ungdomsarbetare som planerar sin verksamhet eller en beslutsfattare som ska ta ställning till den lokala ungdomspolitikens omfattning, innehåll och särskilda målgrupper.

Det ska sägas att dessa tre komponenter främst utgår från organiserade sammanhang för, och med, ungdomar. De ger därför begränsad vägledning ifråga om andra typer av aktiviteter och sammanhang som kan vara nog så viktiga i unga personers liv, som exempelvis umgänget med kompisar i hemmiljön och användning av sociala medier.

Med den reservationen är en första gynnsam komponent i planeringen för en positiv och meningsfull fritid att möjliggöra någon form av *kvalificering*. Det handlar om att den unge ges förutsättning att utvecklas på ett sätt som synliggörs, exempelvis genom ett utökat ansvar för något som upplevs som väsentligt.

Den andra gynnsamma komponenten handlar om *lärande* i en vidare bemärkelse än det formella lärandet inom skolans ramar. Även om det finns en genomtänkt idé och struktur för organiserade aktiviteter på fritiden som leds av vuxna, sker dessa inom frivilliga former och baseras i hög grad på nyfikenhet, lust och intresse. Icke-formellt lärande kan exempelvis äga rum i idrottsföreningar, i teatergruppen eller i andra organiserade verksamheter utanför skoltid. En förutsättning för en varaktig effekt är att aktiviteten återkommer i ungdomens vardag, där hen kan se sig själv som en del av aktiviteten, samt att det finns en god värderingsgrund för verksamheten (Durlak, Weissberg & Pachan 2010). I den regionala analysen av Lupp 2013 framkom vidare att en upplevd delaktighet i en förening på fritiden verkade ha en positiv effekt på bedömningen av den egna påverkansmöjligheten, vilket i Lupp-enkäten mäts genom ungdomarnas upplevda möjligheter att kunna föra fram sina åsikter till kommunala beslutsfattare (Forkby & Nilsson 2014).

En tredje gynnsam komponent är *engagerade ledare*. Ledaren ska ha känsla för hur aktiviteter ska genomföras och/eller stödja att de kommer till stånd samt ha en god kommunikations- och relationsförmåga för att kunna se och ge feedback till varje enskild ung person (Forkby, Johansson & Liljeholm Hansson 2008).

Genom Lupp-enkäten kan vi inte klargöra om alla dessa tre komponenter finns på plats i ungdomarnas fritid. Men vi ska försöka beskriva hur förutsättningarna ser ut genom att i följande avsnitt undersöka vad ungdomarna i Göteborgsregionens kommuner ägnar sig åt, om de alls tycker de har något att ta sig för, och hur de värderar sin fritid.

Många är nöjda med sin fritid

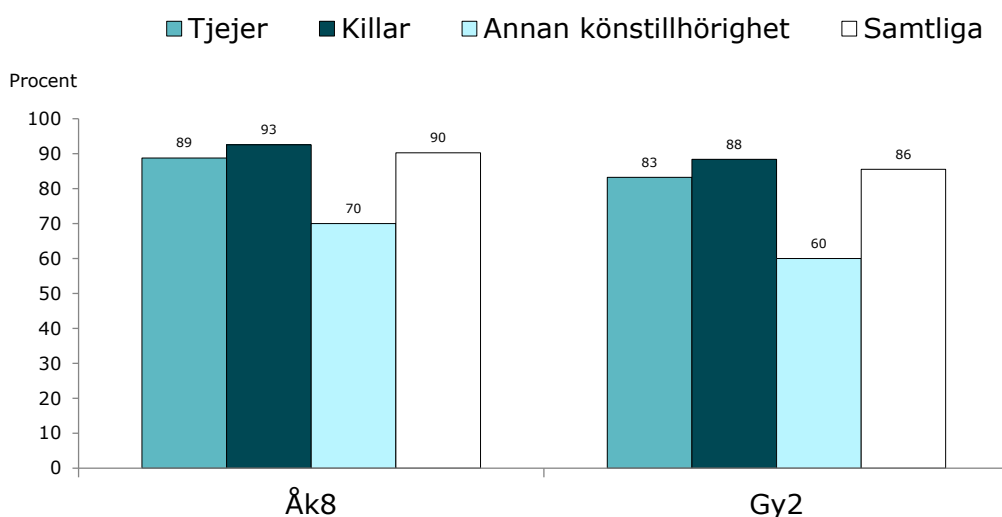
Om forskningen kan visa på positiva effekter av regelbundna fritidsaktiviteter som ger en ung person möjlighet att utveckla sig genom ansvar och lärande, är det inte säkert att det är sådant som de unga själva (eller vuxna) skulle lyfta fram om de fick frågan om vad som är en positiv och en meningsfull fritid.

Ungdomsstyrelsen har dock funnit att lärandedimensionen är viktig för vad ungdomar väljer att göra på sin fritid. I en attityd- och värderingsstudie från 2013 uppger ungdomarna att det är särskilt viktigt att det dom gör på fritiden är roligt, att de lär sig nya saker de är intresserade av, att de får uttrycka sin personlighet och umgås med andra som delar samma intresse. Det här gäller oavsett kön, födelsebakgrund, boenderegion, sysselsättning och föräldrars utbildning. Och det är heller inte ett resultat unikt för ungdomar utan gäller även äldre, även om det kan noteras att personlighetsaspekten är lite viktigare för yngre än äldre (Ungdomsstyrelsen 2013a, s. 311).

Den här typen av fråga om vad som gör fritidssysselsättningar värdefulla för ungdomarna ingår inte i Lupp-enkäten. Däremot finns en inledande fråga om hur nöjd eller missnöjd man är med olika saker i sitt liv, där ”fritiden” ingår som en av flera delfrågor. Utifrån svaret på den frågan kan vi börja med att konstatera att det stora flertalet åk8- och gy2-ungdomar är nöjda med sin fritid (diagram 1). Nio av tio åk8-elever och en nästan lika stor andel av gy2-ungdomarna svarar att de är ganska eller mycket nöjda med sin fritid.

Det finns en antydning till lite mer nöjda killar än tjejer. En större avvikelse gäller dock gruppen som svarat ”annan könstillhörighet”, där endast 70 procent av åk8-eleverna och 60 procent av gy2-ungdomarna är åtminstone ganska nöjda. I åk8 svarar nästan var femte i denna grupp att de tvärtom är *mycket missnöjda* (18 procent). Här ska samtidigt observeras att svarsunderlaget för gruppen är begränsat, särskilt i gymnasiet, varför nivån måste tolkas ungefärligt.

Diagram 1. Nöjd med fritiden, efter könstillhörighet

Enkätfrågan: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Fritiden* som en av flera delfrågor. Svarsalternativen: *Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd.*

Resultaten visar andelen som svarat *ganska* eller *mycket nöjd*.

Det ska observeras att antalet personer som svarat ”annan könstillhörighet” är mycket begränsat: 60 elever i åk8, 25 ungdomar i gy2.

På kommunnivå följer resultaten ”GR-nivån” tämligen väl. I åk8 avviker inte andelen med mer än 5 procentenheter vare sig uppåt eller nedåt (bilagans diagram 5a). I gymnasiegruppen är skillnaderna däremot lite större, särskilt om vi beaktar könsfaktorn. I Tjörn svarar bara drygt 70 procent av gy2-tjejerna att de är nöjda med fritiden jämfört med samtliga ”GR-tjejer” 83 procent (bilagans diagram 5b). Tjörn-tjejernas andel kan också jämföras lokalt med killarnas 87 procent. Den i övrigt begränsade könsskillnaden återfinns, i båda åldersgrupper, i alla kommuner utom en (i åk8 är undantaget Stenungsund, i gy2 är det Tjörn).

I sammanhanget kan vi konstatera att det stora flertalet ungdomar är ganska eller mycket nöjda med sina kompisrelationer. I både åk8 och gy2 handlar det om drygt 90 procent (bilagans diagram 6a–b). Variationerna mellan kommunerna ryms i båda åldersgrupper inom intervallet 88–95 procent. Även här hittar vi den tydligaste negativa avvikelsen hos Tjörns gy2-tjejer (85 procent), medan Härrydas tjejer står för allra störst procentandel i både åk8 och gy2 (97 procent).

... men en del pekar på ett begränsat fritidsutbud

Vad ligger då bakom de variationer som finns beträffande nöjdhet inom fritidens område? En första förutsättning för en meningsfull fritid är att ha något att ta sig för. Här är förstas föreningslivet en viktig aktör, som erbjuder en organiserad typ av fritidssysselsättning, men det kan naturligtvis handla om mycket annat. I Lupp-enkäten tillfrågas ungdomarna hur mycket eller lite de tycker att det finns att göra på fritiden, det vill säga utan att det knyts till något särskilt sammanhang eller specifik miljö. Enkätfrågan mäter rimligen både synen på det lokala, konkreta fritidsutbudet och en attityd inför den egna situationen.

Resultaten av enkätfrågan kan tolkas som att var fjärde tjej och var femte kille i åk8 har sämre förutsättningar än andra för en meningsfull fritid: de svarar nämligen att det finns "ganska lite" eller "väldigt lite/ingenting" att göra (diagram 2). I gy2-gruppen växer andelen till cirka 30 procent, fortfarande med en lite större andel tjejer än killar (bilagens diagram 1b).

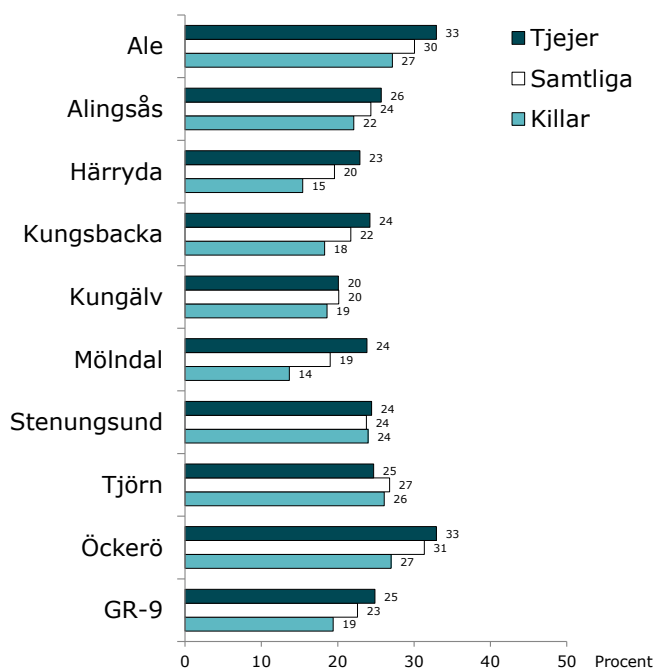
Könsskillnaden i båda åldersgrupper finns i flertalet kommuner. Det gällde däremot inte i Lupp 2013, där könsskillnaden i flera av de då sex medverkande kommunerna löpte i omvänd riktning. Som helhet är andelen kritiska röster om fritidsutbudet i åk8 ungefär densamma som 2013. I Kungsbacka och Öckerö har den dock vuxit sedan 2010/2011. (Gymnasieunderlagen är för osäkra och/eller har för olika sammansättningar för att jämföras över tid.)

Med fokus på gruppen som tycker att fritidsutbudet brister är det förväntat att den gruppen också är mindre nöjd med fritiden än övriga. I åk8 är gruppens andel 74 procent mot 95 procent hos dem som tycker det finns ganska eller väldigt mycket att göra – i gy2 skiljer det mellan 70 och 93 procent. Möjligen förvånar det att skillnaden inte är större, det vill säga att en god majoritet av ungdomarna är nöjda med fritiden trots att de inte tycker det finns särskilt mycket att göra. Resultatet indikerar att många ungdomar kan skapa sig en meningsfull fritid även om de ser fritidsutbudet som begränsat (något vi återkommer till i slutet av det här kapitlet). Likväl spelar utbudet, eller åtminstone uppfattningen om det, in.

Av GR-kommunerna som genomförde Lupp 2017 är andelen åk8-elever som ser begränsningar i fritidsutbudet störst i Öckerö och Ale; här gäller det var tredje tjej. Andelen är tvärtom minst i Härryda och Mölndal, där det bland killar gäller 14–15 procent (bland tjejer 23–24 procent), det vill säga ungefär hälften så många som i Öckerö och Ale. Precis som resultaten från Lupp 2013 pekar Lupp 2017 på att det först och främst är i Mölndal som det finns anledning att fundera över ett eventuellt könsprofilerat fritidsutbud till följd av prioriteringar eller andra faktorer.

Det är rimligt att tänka sig att Härrydas och Mölndals relativa närhet till Göteborg, med storstadens större utbud av det mesta, bidrar till den mindre negativa bilden i dessa kommuner, även om den geografiska närheten inte ger entydigt utslag i resultaten. Men det finns alltså vissa variationer i regionalt avseende när det gäller ungdomarnas uppfattning av fritidsutbudet, vilka förstärks ur ett könsperspektiv (jämförelsen mellan Ales och Öckerös tjejer med Härrydas och Mölndals killar).

Diagram 2. Andel åk8-elever som tycker att fritidsutbudet är för litet

Enkätfrågan: Hur mycket eller lite tycker du att det finns att göra på fritiden?, med svarsalternativen: Våldigt mycket; Ganska mycket; Ganska lite; Våldigt lite/ingenting.

Resultaten visar procentandelen som svarat ganska/våldigt lite/ingenting.

GR-9 avser andelen hos samtliga GR-kommuners ungdomar som genomfört Lupp 2017.

Att tolka resultatnivåer och kommunskillnader på gymnasienivån är vanskligt på grund av gymnasieelevernas större rörlighet över kommungränser och svarsunderlagets sämre representativitet. Vi kan dock konstatera att missnöjet med fritidsutbudet i samtliga kommuner är större hos de gy2-ungdomar som besvarat enkäten. Sammantaget tycker nästan var tredje gy2-ungdom (31 procent) att det finns ganska/våldigt lite/ingenting att göra på fritiden (bilagans diagram 1b). Ale, Tjörn och Kungälvs gy2-tjejer är mest negativa till fritidsutbudet; här handlar det om drygt 40 procent. Mest positiv bild hittar vi i Härryda och Mölndal där var fjärde gy2-ungdom tycker fritidsutbudet brister, det vill säga ungefär lika många som genomsnittet för åk8.

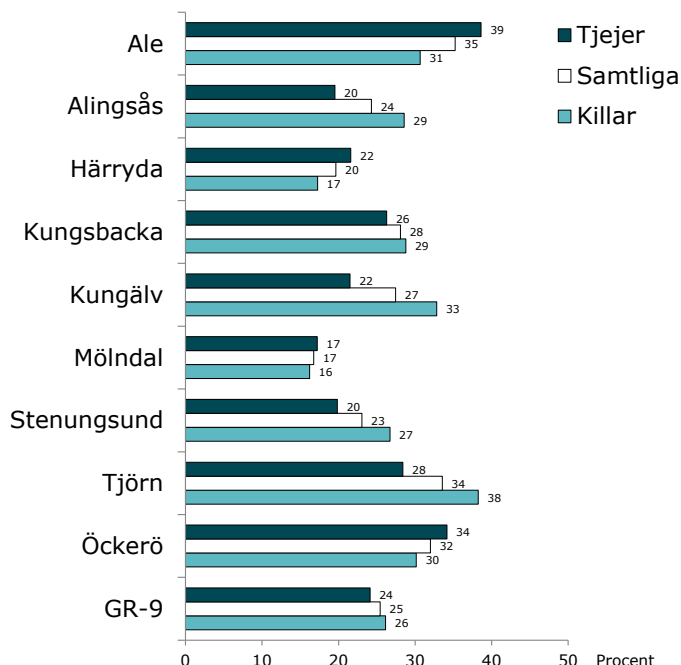
De äldres generellt mer negativa inställning till fritidsutbudet framkom även i den regionala analysen av Lupp 2013. Förhållandet kan rimligen förklaras med att omvärlden tenderar att vidgas med stigande ålder, med fler sociala kontaktytor i takt med att man söker sig utanför hemmet och närmiljön, vilket ger impulser till nya intressen. Med nya intressen höjs naturligt förväntningarna på fritidsutbudet – som inte alltid kan infråas lokalt. Det är troligt att avståndet till Göteborg har större betydelse för de äldre, och generellt mer geografiskt rörliga, ungdomarna. Det är även rimligt att bortfallet, med en underrepresentation av gymnasieungdomar som pendlar till en gymnasieskola i Göteborg, bidrar till att resultaten överskattar negativa åsikter om fritiden, sett till pendlarnas större möjligheter att ta del av Göteborgs fritidsutbud (enkätfrågan avser uppfattning om fritidsutbudet oavsett plats).

Samtidigt kan vi konstatera att den enkätfråga i Lupp som tar fasta på det *lokala* utbudet visar att 31 procent av de gy2-ungdomar som deltagit i Lupp tycker att det saknas fritidsaktiviteter där de bor – och 25 procent i åk8. Och det är inte omöjligt att de som pendlar är minst lika kritiska till det lokala utbudet eftersom Göteborgs rikare utbud skulle kunna vara en bidragande faktor till att de valt att gå på en skola i staden. Enkätsvaren

ger ett svagt stöd för en sådan hypotes. Med utgångspunkt i de pendlande gymnasieungdomar som svarat (där vi bortser från ungdomarna som bor i Ale, Mölndal och Tjörn som har begränsat/inget gymnasiealternativ i hemkommunen) är andelen som saknar fritidsaktiviteter där de bor 37 procent, att jämföra med 30 procent av dem som går i gymnasieskola i hemkommunen (undantaget samma tre kommuner). Analysen inkluderar dock alla pendlare och inte bara dem till Göteborg (även om de utgör en majoritet av gruppen).

När det gäller det lokala utbudet blir också skillnaderna större mellan kommunerna. Medan mindre än var femte åk8-elev i Mölndal uppger att det saknas fritidsaktiviteter där de bor (tjejer likväl som killar), gäller det ungefär var tredje åk8-elev i Ale, Tjörn och Öckerö (diagram 3). Mölndals andel är minst även i gy2-gruppen, var femte ungdom, att jämföra med grovt räknat varannan gy2-ungdom i Ale, Stenungsund och Tjörn (Öckerö genomförde inte Lupp med gymnasiegruppen; bilagans diagram 2b).

Diagram 3. Andel åk8-elever som saknar fritidsaktiviteter i boendeområdet

Enkätfrågan: *Tycker du att det saknas fritidsaktiviteter där du bor?*, med svarsalternativen: *Ja; Nej; Vet inte*.
 Resultaten visar procentandelen som svarat ja.
 GR-9 avser andelen hos samtliga GR-kommuners ungdomar som genomfört Lupp 2017.

Det kan också noteras att totalt mer än var tredje ungdom i båda åldersgrupper svarar "vet inte" på den här frågan om det lokala fritidsutbudet. Den här typen av resultat behöver analyseras närmare på lokal nivå, både utifrån vilka kommunområden som de mest negativa rösterna härrör från och med kunskap om karaktären på det lokala fritidsutbudet. Till den analysen ska förstås också föras svaren på den öppna följdfrågan om *vad som saknas*.

Hinder för en meningsfull fritid

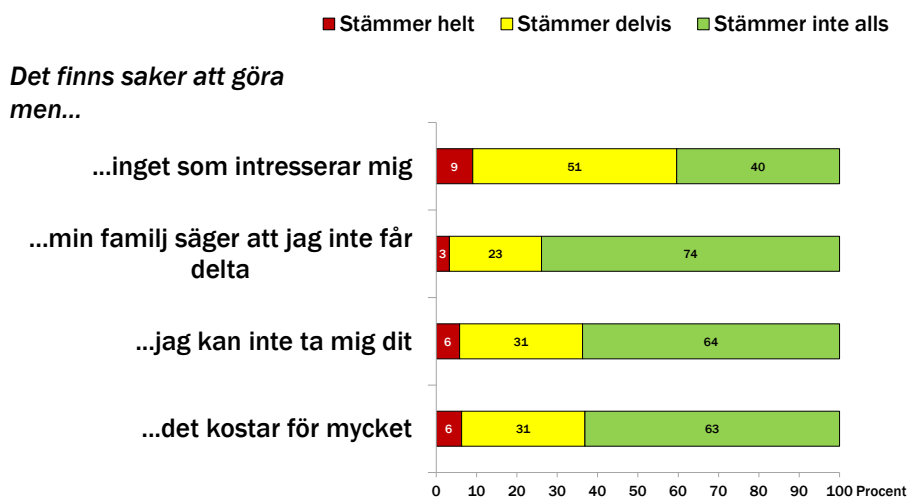
I ett förebyggande och främjande ungdomsarbete finns det anledning att uppmärksamma de unga som uttrycker att de saknar saker att ta sig för eller av andra skäl inte trivs med sin fritid. Det handlar om att förstå både vilken *sorts* fritidsutbud som ungdomarna saknar – vilket är en kartläggning som måste göras på lokal nivå (jämför avsnittet ovan) – och vilken typ av *hinder* man ser för att inte ta del av det utbud som finns. En intressant fråga i det regionala och mer generella perspektivet är i vilken utsträckning det tycks finnas mer strukturella grunder som hindrar ungdomar att ha en meningsfull fritid.

I Lupp 2017 ingår en fråga som utvecklar ungdomarnas bild av eventuellt bristande förutsättningar för en meningsfull fritid som inte ingick i Lupp 2013. Det handlar om i vilken utsträckning de upplever mer individrelaterade hinder för att göra saker på fritiden, till exempel att de inte är intresserade av det fritidsutbud som finns.

Frågans fyra påståenden som svarspersonen ska ta ställning till utgår alla från att ”det finns något att göra men...”. Det är därmed inte självklart hur ett avståndstagande till påståendena ska tolkas. Det skulle kunna betyda att man inte håller med om grundpremisen att det finns något att göra *oavsett* hur man ser på påståendets övriga del. Med den (lilla) reservationen⁶⁷, hur faller då dessa frågor ut?

Resultaten pekar på att det egna (icke)intresset generellt är ett större ”hinder” för att ha saker att göra än svårigheter att ta sig till aktiviteter, kostnader eller invändningar från familjen (diagram 4). Sex av tio åk8-elever svarar att det åtminstone delvis stämmer att inget intresserar dem av det som finns att göra, nästan en av tio säger att det stämmer helt. Men även de andra typerna av hinder förekommer i tämligen hög grad: mer än var tredje hänvisar, åtminstone delvis, till svårigheter att ta sig till aktiviteterna och lika många till för höga kostnader. Och mer än var fjärde uppger att familjen, åtminstone delvis, hindrar dem från att delta.

Diagram 4. Uppfattning om egna fritidshinder, åk8

Enkätfrågan: *Hur stämmer dessa påståenden in på dig?*, med delfrågor och svarsalternativ (i omvänd ordning) enligt redovisningen.

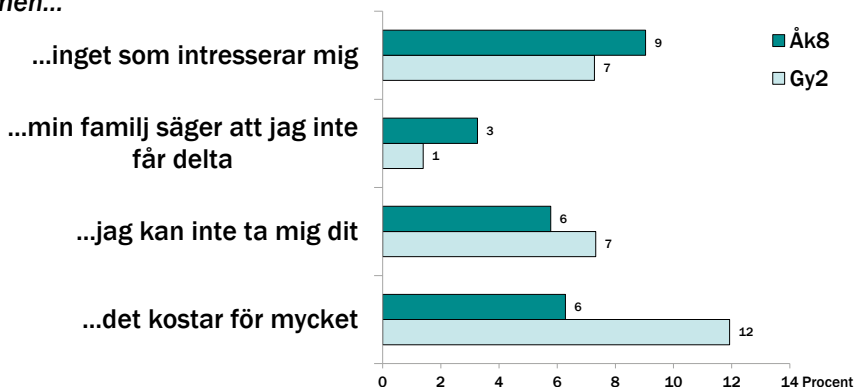
67 Frågan skulle kunna uppfattas svår att besvara för den respondent som inte tycker det finns saker att göra. Bortfallet på frågorna är dock inte större än 1–2 procent. Och i gruppen som på den rena utbudsfrågan i enkäten svarar att det finns ”väldigt lite/ingenting” att göra på fritiden är det likväldigt drygt 30 procent som svarar att det stämmer helt att ”det finns saker att göra men inget som intresserar mig”. Det antyder att svarspersonerna tagit fasta på påståendets andra, mer subjektiva del. Därtill visar det sig att de ungdomar som svarat ”stämmer inte alls” på *samtliga* fyra delfrågor (863 åk8-elever; 444 gy2-ungdomar) i mycket begränsad utsträckning även svarat att det finns ”väldigt lite/ingenting” att göra på fritiden (1 procent i åk8 och 3 procent i gy2, motsvarande 10 respektive 13 svarspersoner). I den mån frågan underskattar de olika fritidshindren till följd av frågekonstruktionen bör det därmed vara mycket begränsat.

Med fokus på de ungdomar som svarar att påståendet om respektive hinder ”stämmer helt” in på dem, visar en jämförelse mellan åk8 och gy2 att de äldre ungdomar som har besvarat enkäten i dubbelt så stor utsträckning pekar på kostnadsaspekter – även om det inte heller här handlar om mer än 12 procent av ungdomarna (diagram 5). Bara ett fåtal av de äldre ungdomarna hänvisar till familjens invändningar.

Diagram 5. Uppfattning om egna fritidshinder: ”stämmer helt”, åk8 och gy2

Det finns saker att göra men...

Enkätfrågan: Hur stämmer dessa påståenden in på dig?, med delfrågor enligt redovisningen. Svarsalternativ: Stämmer inte alls; Stämmer delvis; Stämmer helt.

Diagrammet visar andelen som svarat ”Stämmer helt”.

Ekonomiska hinder

Det är tydligt, om än inte förvånande, att upplevelser av kostnadshinder på fritiden hänger samman med ekonomiska förutsättningar. I både åk8 och gy2 är det nästan fem gånger så vanligt att instämma helt i ”kostnadspåståendet” bland ungdomar som är ganska eller mycket oroliga för sina föräldrars ekonomi jämfört med övriga (24 mot 5 procent i åk8; 42 mot 9 procent i gy2). Det är också vanligare hos ungdomar med minst en förälder som är arbetslös/sjukskriven⁶⁸ jämfört med övriga (13 mot 5 procent i åk8; 25 mot 9 procent i gy2).

I Lupp-enkäten finns en separat fråga om erfarenheten av ekonomiska hinder som gjort att man ”inte kunnat göra något eller inte kunnat köpa något, som många andra i din ålder gör eller köper, för att din familj inte har haft råd”. Frågan gäller om det hänt en eller flera gånger under de senaste sex månaderna. Även om detta är en både subjektiv och relativ erfarenhet vet vi att de ekonomiska villkoren skiljer sig åt mellan barn i Sverige.⁶⁹ I åk8 svarar 16 procent att detta har hänt minst en gång, varav 6 procent att det har hänt flera gånger.⁷⁰ I gy2 är motsvarande resultat 18 respektive 10 procent. I båda åldersgrupper har tjejerna den här erfarenheten i något större utsträckning än killarna. Geografiskt kan vi också se hur andelen i båda åldersgrupper är större hos Tjörns ungdomar (se bilagans diagram 7a–b). Tolkningen av den här typen av resultat måste samtidigt göras med kunskap om det lokala sammanhanget: hur fördelar sig resursstyrkan i kommunen och vilka grupper jämför man sig med? Inte särskilt överraskande är upplevelsen

68 Se tabell 6 i kapitel 4, s. 37.

69 Rädde Barnen (2018).

70 Se tabell 7 i kapitel 4, s. 37.

av ekonomiska begränsningar betydligt vanligare i gruppen ungdomar som har minst en förälder som är arbetslös eller långtidssjukskriven än bland övriga (29 mot 15 procent i åk8; 41 mot 13 procent i gy2), och ännu vanligare är det i den till antalet mycket begränsade svarsgruppen med två arbetslösa/sjukskrivna föräldrar.

Bristande ekonomiska resurser hos dessa ungdomar(s familjer) kan därmed sägas hindra dem från delta som jämlikar i sitt sociala sammanhang.⁷¹ Ungdomarna med minst en eller två arbetslösa eller långtidssjukskrivna föräldrar uppger också i högre grad att fritidsutbudet brister och de är i mindre utsträckning nöjda med sin fritid. I åk8 tycker var tredje i denna grupp (34 procent) att det finns ganska lite/väldigt lite/ingenting att göra på fritiden, och 17 procent är ganska eller mycket missnöjda med sin egen fritid (i det mer osäkra gy2-underlaget är motsvarande andelar 42 respektive 25 procent).⁷²

Andra hinder

Det finns förstås andra både individuella och strukturella hinder än de som Lupp-frågan fångar. Att vara född utomlands eller annars ha invandrade föräldrar kan innebära språkliga och kulturella hinder för att delta i olika typer av fritidsaktiviteter. Lupp-resultaten bekräftar den hypotesen. Bland de åk8-elever som är födda utomlands är det mer än dubbelt så vanligt att hänvisa till familjens invändningar för att inte ta del av fritidsutbud – även om det fortfarande inte handlar om mer än 8 procent som svarar att detta påstående ”stämmer helt” för dem. (Var tredje utlandsfödd instämmer åtminstone delvis, men det gäller också var fjärde svenskfödd åk8-elev; 33 mot 26 procent.) Nästan lika starkt är dock sambandet när det gäller hänvisningar till kostnader eller svårigheter att ta sig. Däremot skiljer det bara två procentenheter beträffande bristande intresse (11 mot svenskföddas 9 procent). Resultaten antyder att resursstyrka är en bakomliggande faktor som är särskilt relevant för gruppen utlandsfödda. Och det kan noteras att den här typen av resursrelaterade hinder tycks vara ännu mer utslagsgivande i gy2-gruppen, där utlandsfödda hänvisar till kostnadsskäl och ”logistikskäl” fyra till fem gånger oftare än svenskfödda. Hela 42 procent av de (194) utlandsfödda gy2-ungdomarna som besvarat enkäten uppger att det ”stämmer helt” för dem att ”det finns saker att göra men det kostar för mycket” (jämfört med 8 procent av de svenskfödda). Även om procentnivån ska tolkas mycket försiktigt på grund av gymnasieunderlagets begränsade representativitet pekar resultatet på en allt annat än jämlik fritidssfär för gymnasieungdomar.

Avrundningsvis kan vi konstatera att erfarenheten av att det är svårt att ta sig dit man vill för att kunna delta i fritidsaktiviteter är vanligast på Tjörn och bland gy2-ungdomarna i Stenungsund (diagram 6).⁷³ De är inte orimligt att tänka sig att det delvis kan handla om avståndet till storstaden Göteborg.⁷⁴

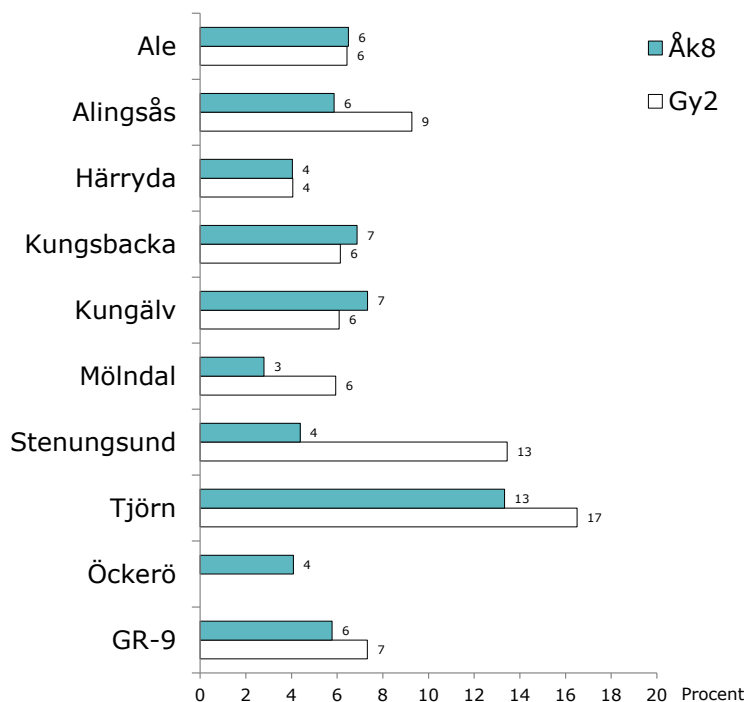
71 Se t. ex. Socialstyrelsen 2013b (s. 10).

72 Svarsunderlaget i gruppen utgörs av 313 elever i åk8, 219 ungdomar i gy2.

73 Tjörn hade i sin Lupp-enkät med en tilläggsfråga på samma tema: *Händer det att du inte kan delta i en aktivitet för att du inte kan ta dig dit (till exempel med cykel, moped, buss, bil)?* – och nästan lika många av kommunens åk8-elever, 10 procent, svarar ”ja, ofta” på den frågan. Andelen växer till 38 procent om här inkluderas även de som svarat ”ja, ibland”. Korrelationen mellan de två frågorna är som förväntat hög; sambandsmättet Kendall's tau-b är (-)0,52 (max +/-1,0).

74 Det kan sägas att bussförbindelserna till Tjörns alla delar är begränsade, och att Tjörns skolelever bara får skolkort om de har ett visst avstånd till skolan och ingen får fritidskort.

Diagram 6. Instämmer helt: Det finns saker att göra men jag kan inte ta mig dit, åk8 och gy2

Enkätfrågan: Hur stämmer dessa påståenden in på dig?, med Det finns saker att göra men jag kan inte ta mig dit som en av fyra delfrågor. Svarsalternativ: Stämmer inte alls; Stämmer delvis; Stämmer helt. Diagrammet visar andelen som svarat "Stämmer helt".

Det är rimligt att fritidsutbudet kan uppfattas som begränsat även av sociala skäl. Det kan handla om att ett visst sammanhang inte lockar på grund av de grupper eller enskilda personer som förekommer där eller att man inte är eller uppfattar sig vara inbjuden. Den regionala analysen av Lupp 2013 gav indikationer på att utestängningsmekanismer kan bidra till uppfattningen om att det inte finns saker att göra på fritiden. Motsvarande resultat framträder i Lupp 2017. Av de åk8-elever som uppger att de under de senaste sex månaderna blivit mobbade, trakasserade eller utfrysta är det dubbelt så många som tycker det finns ganska/väldigt lite/ingenting att göra på fritiden jämfört med övriga: 35 mot 17 procent. Med avgränsning till dem som varit utsatta för mobbning under en längre period (258 åk8-elever i svarsunderlaget) är andelen ännu större: 44 procent. Motsvarande samband finns även i gy2-gruppen, men det är inte fullt lika starkt.

En sista typ av fritidshinder som vi vill lyfta fram rör ohälsa och funktionsbegränsningar. Precis som i Lupp 2013 visar Lupp-resultatet 2017 på ett tämligen linjärt förhållande mellan uppfattningen om den egna hälsan (ur ett halvårsperspektiv) och synen på fritidsutbudet. Av de åk8-elever som beskriver att de mår mycket bra menar 12 procent att det finns ganska/väldigt lite/ingenting att göra på fritiden. Därefter växer andelen stadigt med stigande ohälsa för att uppgå till 60 procent i gruppen som beskriver att de mår mycket dåligt (100 svarspersoner). Sambandet är linjärt även i gy2-gruppen: motsvarande ytterpunkter är 23 och 74 procent.

Vi kan också konstatera att gruppen ungdomar som har en sjukdom eller nedsatt funktion som "inte är tillfällig och som innebär att du har svårigheter att delta i olika aktiviteter" i högre grad än övriga upplever fritidsutbudet som begränsat: 34 mot 20 procent i åk8 och 37 mot 29 procent i gy2. Även om gruppens svarsunderlag är stort (446 åk8-elever, 258 gy2-ungdomar) är betydelsen av resultatet svårtolkat och behöver undersökas på

andra sätt eftersom det kan variera stort inom gruppen vad funktionshindret utgörs av.

Vi kan alltså konstatera att det finns ett antal strukturella faktorer som gör att ungdomar tenderar ha, eller i alla fall uppfattar sig ha, ett bristande fritidsutbud. Eftersom en meningsfull fritid är en viktig faktor för ungdomars (likväl som äldres) välbefinnande är det relevant att identifiera riskgrupper som det är särskilt viktigt att försöka möta i ett förbyggande ungdomsarbete. Lupp-resultaten pekar på:

- unga med dålig hälsa
- unga med funktionsnedsättning
- unga med erfarenheter av mobbning och utfrysning
- unga som lever i ekonomiskt sårbara familjer
- unga som lever i familjer som hindrar deltagandet i fritidsaktiviteter
- unga som av geografiska eller andra skäl inte har möjlighet att ta sig till de aktiviteter de skulle vilja ägna sig åt.

Dessa förhållanden tenderar att delvis sammanfalla med varandra. Det ska även betonas att vi inte vet *vad* det är ungdomarna vill ägna sig som de ser sig hindrade att göra, det vill säga om det är aktiviteter som kan anses vara ”meningsfulla” eller positiva på andra sätt samt ”realistiska” utifrån samhällets förutsättningar. Det är dock en rimlig *utgångspunkt* att arbeta för att undanröja hinder för ungdomars jämlika tillgång till ett, för dem, meningsfullt fritidsutbud.

Tillgång till fritidsutbud genom föreningsmedlemskap

En viktig aktör när det gäller att erbjuda unga (och äldre) ett rikt fritidsutbud är det ideella föreningslivet, med mer eller mindre lokal förankring. Ungdomsstyrelsen (nuvarande MUCF) har beskrivit föreningslivet som behäftat med ”dubbla roller, dels att erbjuda en meningsfull fritid, dels att vara en demokratiskola” (Ungdomsstyrelsen 2013b, s. 266).

Föreningars meningsskapande potential handlar både om individens lärande eller utveckling inom ett visst område och om tillgången till en social arena. En förening erbjuder samhörighet med andra medlemmar utifrån ett gemensamt intresse, och många föreningar erbjuder också en konkret mötesplats med möjlighet till social delaktighet. En del föreningar främjar därtill umgänge över ålders-, boende- eller andra ”umgängesgränser” och kan därmed bidra till att stärka individens sociala kapital.

Nationell statistik visar att andelen ungdomar och unga vuxna som är medlemmar i en förening har minskat under de senaste decennierna, även om förändrade sätt att mäta detta försvårar jämförelser över tid. Enligt SCB:s mätningar var 74 procent av Sveriges 16–25-åringar medlemmar i en förening 2000/2001 (SOU 2007:66, s. 63), vilket kan jämföras med 63 procent som *ungidag.se* redovisar för 2015⁷⁵. För gruppen 16–19 år är motsvarande andel 2015 lite större, 70 procent. Bland de unga som deltar i föreningsverksamhet är den utan konkurrens vanligaste typen av förening en idrottsförening (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2014).

Lupp-enkätens resultat pekar på att föreningslivet fortfarande 2017 är en viktig bas för många ungas fritid, men möjligen lite mindre viktig jämfört med 2013. I de GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 är nästan två av tre åk8-elever medlemmar i en förening (64 procent; se tabell 12). 2013 var motsvarande andel lite större: 71 procent. Förändringen över tid är osäkrare i gy2-mätningen, men resultaten pekar åt samma håll i den åldersgruppen (48 mot tidigare 54 procent). Både 2013 och 2017 års resultat visar emellertid

---

75 http://www.ungidag.se/indikator/kultur_och_fritid/medlemmar-i-en-foerening

att ett föreningsmedlemskap är påtagligt vanligare bland högstadie- än gymnasieungdomarna. Den generella minskningen mellan 2013 och 2017 antyder dock att det inte bara handlar om en åldersskillnad utan också en generationsförändring. Men det kan nästa Lupp-undersökning ge bättre svar på, det vill säga när även 2013 års åk8-elever uppnått gymnasieåldern. Med hänvisning till SOM-undersökningen 2017 (en beskrivning följer på sidan 56) kan dock konstateras att föreningsmedlemskap är vanligare längre upp i åldrarna än bland unga vuxna (Annerstedt m. fl. 2018/kommande). Det ska dock sägas att åldersprofilen varierar för olika typer av föreningar, och att när det gäller idrottsföreningar är unga vuxna mer aktiva än befolkningen över 65 år (Brodén 2017).

Det finns inget uppenbart könsmonster i ungdomars föreningsanknytning (inte heller enligt SOM-undersökningen 2017). 2017 är killar och tjejer i åk8 medlemmar i ungefär samma utsträckning medan andelen i gy2-gruppen var lite större hos killarna (se bilagans diagram 4a–b). 2013 gällde det omvända: det vill säga en något större andel hos killarna i åk8, men ingen könsskillnad i gy2.

Precis som Lupp 2013 visar däremot 2017 års resultat tydligt att föreningsmedlemskap är mindre vanligt bland utlandsfödda ungdomar och även bland ungdomar med utlandsfödda föräldrar, särskilt där det gäller båda föräldrar (tabell 12). Bland utlandsfödda åk8-elever är bara hälften föreningsmedlemmar, i gy2-gruppen en tredjedel.

Tabell 12. Andel föreningsmedlemmar efter svensk/utländsk bakgrund, åk8 och gy2 (procent)

	Åk8	Gy2	Antal svar, åk8	Antal svar, gy2
Samtliga	64	48	3 738	2 026
Född i Sverige: med svenskfödda föräldrar	67	51	2 845	1 494
Född i Sverige: med en utlandsfödd förälder	61	47	397	208
Född i Sverige: med två utlandsfödda föräldrar	47	39	199	88
Född utanför Sverige	51	34	233	197

Enkätfrågan: *Är du medlem i någon förening? Till exempel religiös förening eller församling, kultur- eller idrottsförening, politiskt ungdomsförbund, friluftss-, data- eller spelförening m.m.* Svarsalternativ: *Nej; Ja, jag är medlem i en förening.*

Etnisk bakgrund tycks spela in något även för uppfattningen av fritidsutbudet. Av de utlandsfödda ungdomarna uttrycker 29 procent i åk8 och 52 procent i gy2-gruppen att det finns lite/ingenting att göra på fritiden – att jämföra med resultatet på 23 respektive 31 procent för samtliga i respektive åldersgrupp (se ovan). Utifrån utlandsföddas generellt sämre ekonomiska resursstyrka ska det noteras att hela sambandet inte enkelt kan bortförklaras den vägen⁷⁶. Resultatet vi visat tidigare, att utlandsfödda ungdomar i större utsträckning beskriver olika typer av hinder för att ta del av det fritidsutbud som finns (se sidan 50), antyder att både kostnader, svårigheter att ta sig och familjens invändningar kan bidra till den mindre andelen föreningsmedlemmar i gruppen. Detsamma gäller i någon mån det egna (o)intresset. En annan tänkbar förklaring är att föreningslivet inte alltid lyckas nå ut till personer med svagare förankring i det svenska samhället.

Lupp 2017 innehåller ingen fråga om *vilken typ av föreningar* som ungdomarna är medlemmar i. Lupp 2013 visade att det var idrottsföreningar/klubbar som i första hand bidrog till andelen föreningsanslutna ungdomar (på andra plats religiös förening/församling). Men även av andra skäl är det svårt att tolka föreningsandelar i termer av en aktiv och meningsfull fritid. Det är i många fall möjligt nyttja ett medlemskaps förmåner utan att involvera sig i något gemensamt föreningsliv (exempelvis individuell träning på ideell

76 Vår möjlighet genom Lupp-enkäten är att kontrollera för oro för föräldrarnas ekonomi samt föräldrar som är arbetslösa/sjukskrivna. Gruppen ungdomar som är oroliga och/eller har föräldrar som är arbetslösa/sjukskrivna är väl liten för en separat analys. Det kan dock konstateras att den etniska faktorn spelar roll, om än mindre, för synen på fritidsutbudet med utgångspunkt i tvärtom den grupp som inte är orolig respektive *inte* har någon arbetslös/sjukskriven förälder.

motionsanläggning). Det kan i praktiken också begränsas till en inbetald årsavgift, kanske av solidaritets skull eller för att man av någon anledning inte vill eller kan vara aktiv inom föreningen. Såväl föreningars som medlemskaps skiftande karaktär gör att resultaten behöver kompletteras med annan typ av kunskap om ungdomarnas föreningsanknytning för att kunna tolkas på ett mer meningsfullt sätt.

Fritidsvanor

Oavsett hur ungdomarna ser på det fritidsutbud som omger dem och i vilken mån de är knutna till någon förening: vad ägnar de sig åt på sin fritid? I Lupp-enkäten ingår en större fråga där svarspersonen får ange hur ofta hen utövar tolv olika typer av aktiviteter. Därtill ingår möjligheten att ange ”annat”. Medan vissa aktivitetsområden är väldigt breda till sin karaktär (till exempel ”håller på med foto eller film, tecknar/målar, skriver, pysslar, syr eller liknande”) är andra mer specifika (till exempel ”besöker bibliotek”). Några områden är tydligt kopplade till ett särskilt utbud som måste finnas (exempelvis ”bibliotek”, ”ungdomens hus, fritidsgård”, ”museum eller utställning”). Vissa aktiviteter görs ”naturligt” mer frekvent och andra normalt mer sällan, till följd av begränsad tillgänglighet eller ekonomi. Det är exempelvis knappast förvånande att fler unga tränar på veckobasis än går på ”teater, musikal eller dansuppvisning”. Vissa aktiviteter är också mer tidskrävande än andra. Hur ofta en viss aktivitet ska utföras för att sägas vara vanemässig och en del av den unges liv skiljer sig därmed från en aktivitet till en annan. Den som tränar högst en gång i månaden kan knappast sägas ha träning som en del av livsstilen, medan den som går på teater lika ofta däremot kan sägas ha detta som en del av sin livsstilsorientering.

Av de aktiviteter som enkätfrågan täcker är träning/idrott den utan konkurrens vanligaste – 85 procent av åk8-eleverna uppger att de tränar/idrottar på fritiden varje vecka (diagram 7), och flertalet svarar att de gör det flera gånger i veckan (71 procent). Resultatet var ungefär detsamma i de GR-kommuner som gjorde Lupp 2013.

Ungefär sex av tio svarar att de varje vecka ”är ute i naturen” och lika många att de spelar någon typ av skärmspel (tv, dator, online). Dessa aktiviteter skiljer sig dock på så sätt att det finns en jämförelsevis stor grupp som aldrig spelar, medan flertalet är ute i naturen i alla fall varje månad. Det ska tilläggas att ”naturaktiviteten” är mer svårtolkad, förmodligen även för svarspersonen. I Lupp 2013 när motsvarande fråga var formulerad ”är ute i naturen/fiskar/jagar” var det bara en tredjedel av åk8-eleverna i de då aktuella kommunerna som svarade att de var/gjorde det *varje månad (15 procent varje vecka)*.

Knappt varannan åk8-elev uppger att hen – på fritiden – ägnar sig åt läsning av ”böcker, tidningar, artiklar, bloggar eller liknande” varje vecka. Varje månad gäller det 70 procent, och ytterligare 10 procent läser mer sällan. Svaren pekar alltså på att var femte åk8-elev i de berörda GR-kommunerna aldrig läser böcker/tidningar/artiklar/bloggar på fritiden. Trots att motsvarande delfråga i Lupp 2013 var snävare, ”läser böcker (även läsplatta)”, och till viss del även 2013 års läsutbud, var andelen regelbundna läsare ungefär densamma då (46 procent på veckonivå; 68 procent på månadsnivå).

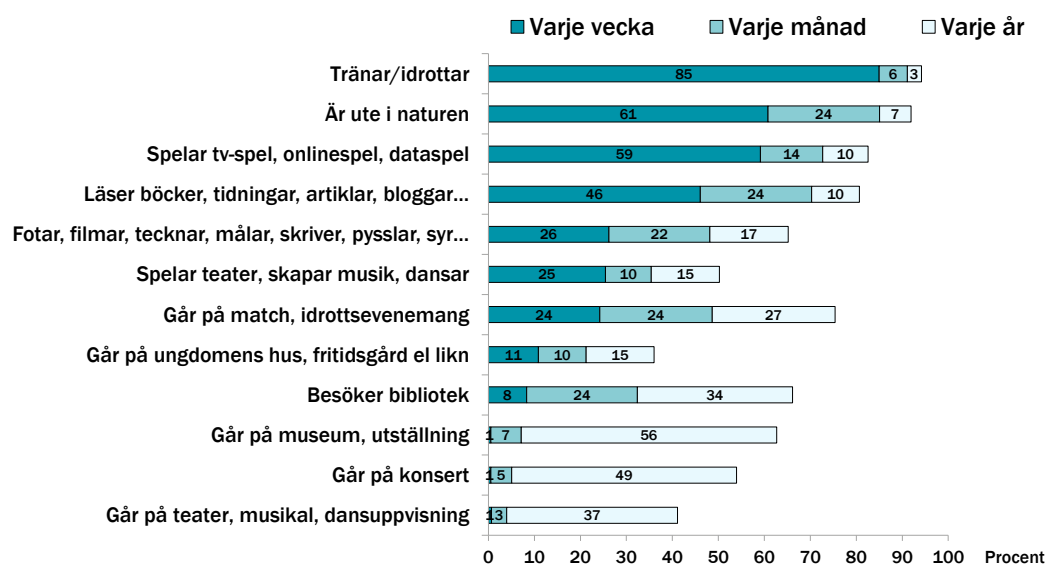
Därutöver följer aktiviteter som är lite mindre utbredda bland ungdomarna. Ungefär var fjärde ägnar sig åt någon typ av skapande hobby/hantverk på veckobasis, lika många åt kulturellt uttryck i form av teater, musik eller dans, och lika många går på match eller annat idrottsevenemang. Beträffande skapande hobby och idrottsevenemang är andelen grovt räknat dubbelt så stor om vi räknar in aktivitet på månadsbasis. Kulturuttryck genom teater, musik och dans är det fler som aldrig ägnar sig åt.

Bland ytterligare mindre vanliga aktiviteter är det ungefär en av tio åk8-elever som går på ungdomens hus/fritidsgård eller liknande minst varje vecka, och ungefär lika många

som går på bibliotek. I båda fallen, men särskilt beträffande bibliotek, är det väsentligt fler unga som går dit ibland. På månadsbasis handlar det om 32 procent som går på bibliotek och 20 procent på ungdomens hus/fritidsgård. Medan biblioteksbesök var ungefär lika vanligt bland åk8-eleverna i GR-kommunerna som genomförde Lupp 2013 (34 procent) är andelen som besöker ungdomens hus/fritidsgård 2017 lite större än då (2013: 14 procent).

Ännu tydligare karaktär av "sällan-aktivitet" har det att gå på museum, utställning, konsert, teater, musikal och dansuppvisning. Detta är sådant som flertalet utövare gör på årsbasis snarare än varje vecka. 64 procent av åk8-eleverna uppger att de går på museum eller utställning varje år, 55 procent att de går på konsert, och 41 procent att de går på teater, musikal eller dansuppvisning. Slår vi samman dessa tre frågeområden är det 79 procent som säger sig ta del av den här typen av kulturutbud minst nån gång om året, och 12 procent gör det på månadsbasis.

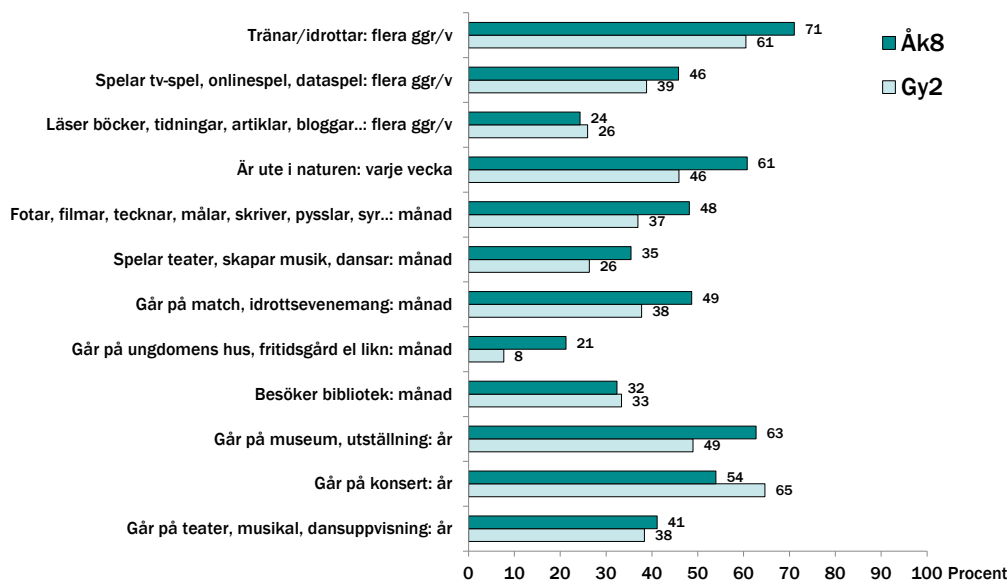
Diagram 7. Fritidsvanor i åk8

Enkätfrågan: *Hur ofta gör du följande saker på din fritid?*, kompletterat med följande anvisning: *I vissa alternativ finns två eller flera aktiviteter med. Om du endast gör en av de aktiviteterna så svarar du hur ofta du gör just det. Om du gör flera av exemplen svarar du hur ofta du gör det sammanlagt. Denna fråga avser aktiviteter utanför skolarbetet eller arbetet. Svartalternativen: Aldrig; Någon gång per år; Någon gång i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan. I diagrammet har de två första svartalternativen slagits samman till "Varje vecka". Svartsbortfallet på en enskild delfråga är fört till procentbasen, dvs. likställs med icke-aktivitet (bortfallets storlek tenderar att vara störst på aktiviteter som generellt är mindre vanliga). Bortfallet på hela frågan är mindre än 0,4 procent. Delfrågorna är förkortade i redovisningen. Aktiviteterna i grafen är rangordnade efter andelen minst veckoregelbundna utövare.*

Hos gymnasieungdomarna är dessa aktiviteter generellt mindre vanliga (diagram 8). Tydligast gäller det ungdomens hus/fritidsgård. Däremot är det fler gy2-ungdomar som svarar att de går på konsert. När det gäller läsning och biblioteksbesök är andelen gy2-ungdomar något större men skillnaden är liten och osäker särskilt till följd av det mindre representativa gy2-underlaget.

Diagram 8. Fritidsvanor i åk8 och gy2

Diagrammet syftar till att visa skillnader mellan de två åldersgrupperna. Andelen som utövar respektive aktivitet baseras på olika grader av regelbundenhet (flera gånger i veckan; någon gång i veckan; någon gång i månaden eller någon gång per år). Aktiviteterna i grafen är rangordnade efter andelen minst veckoregelbundna utövare; jämför diagram 7 ovan.

För flera av fritidsaktiviteterna som undersöks i Lupp kan resultaten relateras till SOM-institutets mätningar vid Göteborgs universitet⁷⁷. SOM och GR/FoU i Väst har gemensamt tagit fram jämförelser med både den nationella och den västsvenska SOM-undersökningen (Annerstedt m. fl. 2018/kommande), med fokus på dels gruppen ”unga vuxna” 16–25 år, dels den ”mer vuxna” befolkningen 26–84 år. Den västsvenska undersökningen är avgränsad till de nio GR-kommuner som Lupp-underlaget omfattar.⁷⁸

Jämförelsen visar att träningsvanorna hos ”unga vuxna” i SOM-mätningen ligger på en lite lägre nivå jämfört med gy2-ungdomarna i Lupp, och ytterligare lägre i SOM:s vuxna referensgrupp. Det finns inga generella skillnader mellan de aktuella GR-kommunerna och riksgenomsnittet. Att gå på idrottsevenemang går i samma riktning, det vill säga är lite mindre vanligt i äldre åldrar. Jämförelsen ger inte heller skäl att tro att museivanorna skulle öka igen efter gymnasiet, och biblioteksvanorna som är jämförbara i de två skolgrupperna är även de mindre utbredda efter skolåldern⁷⁹. SOM-undersökningens resultat antyder för övrigt mer utbredda biblioteksvanor i de nio GR-kommunerna än i riket som helhet (syns inte för gruppen unga vuxna, där resultaten dock är mer osäkra).

När det gäller naturvanorna visar Lupp-resultatet 2017 att 61 procent av åk8-eleverna och 46 procent av gy2-ungdomarna ”är ute i naturen” minst varje vecka. Resultaten ligger över respektive under Väst-SOM-resultatet, där ungefär hälften av de unga vuxna svarat att de ”varit ute i naturen/friluftsliv”, och den nationella SOM-undersökningens visar på 56 procent. Båda SOM-undersökningar redovisar en större andel i den vuxna befolkningen, ungefär två tredjedelar. Även om resultaten är osäkra antyder Lupp- och SOM-mätningarna tillsammans att naturen har mindre utrymme i gymnasieåldern jämfört med både tidigare och senare i livet.

77 <https://som.gu.se/undersokningar>

78 Den här typen av bredare befolkningsundersökning medger inte en snävare åldersgrupp av ungdomar eftersom antalet svarspersoner blir för litet, och den är fortfarande begränsad till drygt 60 svarspersoner i det här kommunurvalet.

79 Se även Myndigheten för kulturanalys (2018, tabell 9a).

Fritidsgården

Ur ett kommunalt verksamhetsperspektiv finns det anledning att fördjupa sig i en av fritidsaktiviteterna som Lupp-enkäten täcker, nämligen besök på fritidsgården. Sveriges första kommunala fritidsgård (rättare ”ungdomsgård”) slog upp sina portar i Gamlestaden i Göteborg 1936, och i mitten av 1900-talet började en särskild politik för ungdomstiden att ta form. Sedan dess har fritidsgårdar och andra typer av arenor diskuterats när det handlat om sätt att nå ungdomar som inte deltar i föreningslivet utan snarare ägnar sig åt ”utomhushäng” med kompisar, och därmed är exponerade för olika typer av risker (Olson 2008). Verksamheten i Gamlestaden, där pojkar och flickor kunde utbilda sig genom praktiska göromål och kulturella aktiviteter, var en föregångare till en stor expansion av olika mötesplatser runt om i Sverige, inte minst vid byggnationen av de så kallade miljonprogramområdena (Holmgren & Ungdomsstyrelsen 2008).

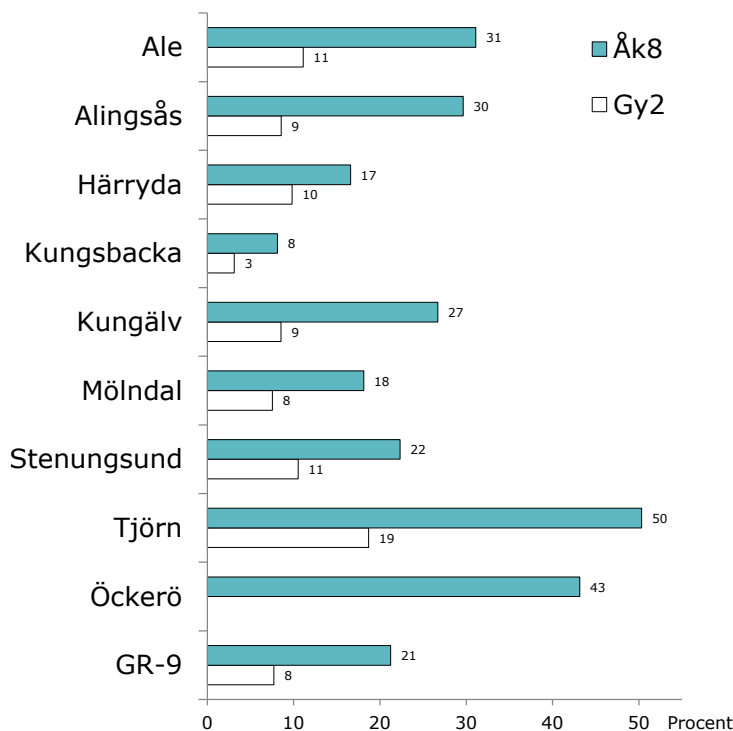
Fritidsgårdarnas vara eller inte vara har sedan dess debatterats utifrån skiftande uppfattningar om deras positiva alternativt negativa effekter, inte minst i förhållande till verksamhetens målgrupp(er). Även i forskningen om fritidsgårdar framkommer både positiva och negativa argument (Forkby 2011). På den negativa sidan har det exempelvis varit svårt att visa att fritidsgårdarna har kapaciteten att fungera förebyggande för dem som befinner sig i en mer utsatt livssituation, kanske med begynnande brottslighet och bruk av droger (Mahoney, Stattin & Lord 2004). Samtidigt har vissa fritidsgårdars besöksprofil uppfattats som en hämsko för utvecklingen av den pedagogiska verksamheten samt ambitionen att nå ”alla” ungdomar med en främjande verksamhet istället för förebyggande insatser riktade till särskilda riskgrupper (Forkby, Johansson & Liljeholm Hansson 2008).

Sammantaget kan fritidsgårdar *å ena sidan* sägas fungera som en arena för ungas utveckling, gemenskap och en annan form av lärande än den som skapas inom skolan. Förutsättningarna är dock att det finns en genomtänkt struktur, att ledarna är väl medvetna om sitt uppdrag och sin roll, att de anställda har en trygg anställning och att det finns möjlighet att arbeta långsiktigt med det pedagogiska arbetet. Om dessa förutsättningar saknas finns *å andra sidan* en risk för att en negativ ungdomskultur sprider sig genom fritidsgården, där lärandet snarast innebär ett successivt tillägnande och träning i ett beteende och i värderingar som minskar de ungas reella samhällsinvolvering, på både individ- och gruppnivå.

Att lyfta fram fritidsgårdar som en viktig plats för (vissa) unga personer måste alltså åtföljas av en betoning på en kvalitativt god verksamhet. Med en sådan på plats finns möjligheten att nå unga personer som i särskilt hög grad kan vara i behov av ett extra stöd under sin tonårstid. Fritidsgården kan därtill spela en roll utöver vad den kan ge sina mer frekventa besökare, genom att den visar på kommunens ambition att öka upplevelsen av delaktighet hos personer som saknar detta i andra sammanhang. Fritidsgården kan på detta sätt sägas erbjuda en trygghet för unga personer även de dagar den inte besöks.

Hur många som brukar besöka en fritidsgård i de GR-kommuner som genomfört Lupp varierar stort enligt enkätens resultat (diagram 9). Om ungefär var femte åk8-elev går på fritidsgård minst varje månad i genomsnitt är andelen den dubbla eller mer på både Tjörn och Öckerö (50 respektive 43 procent), och även i Ale och Alingsås är andelen påtagligt större (cirka 30 procent). Den kommun som tydligast håller ned ”GR-nivån” är Kungsbacka där endast 8 procent av åk8-eleverna svarar att de går på fritidsgård varje månad. Beträffande Kungsbacka och Tjörn återfinns liknande tydliga avvikelser bland de gy2-ungdomar som besvarat enkäten (Öckerö genomförde inte Lupp med gymnasiegruppen).

Diagram 9. Går på ungdomens hus/fritidsgård eller liknande minst varje månad

Enkätfrågan: Hur ofta gör du följande saker på din fritid?, med Ungdomens hus, fritidsgård eller liknande som ett av 12 aktivitetsområden. Svarsalternativen: Aldrig; Någon gång per år; Någon gång i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan. Resultaten visar andelen som svarat att de går minst någon gång i månaden.

Stenungsund skiljer ut sig från övriga kommuner genom en väsentligt större andel tjejer än killar i åk8 som går på fritidsgård minst varje månad: 29 mot 17 procent. I övriga kommuner är andelen besökare lite större bland killar eller så är skillnaden mer begränsad. Bland gy2-ungdomarna som besvarat enkäten är könsskillnaden, med en större andel killar som besöker fritidsgården, ännu tydligare, och det gäller i denna åldersgrupp även Stenungsund.

Sett till verksamhetens målgruppsdiskussioner är det intressant att kartlägga vilka ungdomsgrupper som besöker fritidsgårdarna mer frekvent. Här är det naturligt att fokusera på åk8, där 11 procent besöker fritidsgården minst en gång i veckan (diagram 8). Andelen veckobesökare är densamma hos killar och tjejer, men mindre hos till antalet begränsade grupp som beskriver sig ha ”annan konstlörighet” (7 procent).

Det visar sig att andelen frekventa fritidsgårdsbesökare är nästan dubbelt så stor hos första eller andra generationens invandrare jämfört med svenskfödda med svenska föräldrar (17 mot 9 procent). En förklaring kan vara att föreningslivet inte alltid hittat former för att nå ut till och fullt ut inkludera denna grupp i sin verksamhet (jämför sidan 50) och att fritidsgården då erbjuder ett tydligare alternativ. (Andelen veckobesökare på fritidsgården är densamma hos ungdomar som är medlem i någon förening jämfört med icke-medlemmar.)

Det framkommer också en viss socioekonomisk koppling till att gå till fritidsgården/ ungdomens hus, med lite större andel besökare hos dem som uttrycker oro för föräldrarnas ekonomi (17 procent) och bland dem med förälder/föräldrar som är arbetslösa/långtidssjukskrivna (14 procent). Även i andra avseenden tycks fritidsgården attrahera utsatta grupper i något högre grad än den genomsnittlige åk8-eleven: 15 procent av dem som

beskriver sin hälsa som (ganska/mycket) dålig; 14 procent av dem som senaste halvåret utsatts för brott/hot; 13 procent av dem med erfarenhet (senaste halvåret) av mobbning/utfrysning/trakasserier och 13 procent av dem som har en funktionsnedsättning eller en annat än tillfällig sjukdom som innebär svårighet delta i olika aktiviteter. Men skillnaderna mot genomsnittet (11 procent) är alltså relativt små, och även i dessa grupper är det långt från alla som brukar gå till fritidsgården. Lite större är besöksandelen i grupper med ett drogrelaterat riskbeteende: 19 procent av dem som uppger att de prövat narkotika; 17 procent av dem som uppger att de dricker alkohol varje månad.

Kanske är en mer intressant och relevant fråga om fritidsgårdarna erbjuder sina besökare en meningsfull fritid. Det kan vi dessvärre inte undersöka genom Lupp-enkäten utan vi får nöja oss med att konstatera att andelen som är nöjda med sin fritid är densamma i både gruppen som besöker en fritidsgård på veckobasis och den som inte gör det (90 procent, och i båda fallen 56 procent *mycket* nöjda). Möjligen skulle Kungälv, Mölndals och Alingsås fritidsgårdar kunna spela en något mer positiv roll för sina ungdomar utifrån att andelen frekventa fritidsgårdsbesökare som är mycket nöjda med sin fritid i dessa kommuner är 10–18 procentenheter större jämfört med övriga.⁸⁰ Resultatet är osäkert på grund av det relativt lilla antal ungdomar per kommun som uppger att de besöker en fritidsgård på veckobasis (58–81 personer i dessa tre kommuner, där vi därtill har inkluderat gy2-ungdomarna i analysen för att erhålla ett något större svarsunderlag). Men resultatet kan kanske inspirera till att närmare undersöka verksamheten inom dessa kommuner i jakt på eventuella framgångsfaktorer. Utifrån att fritidsgårdsverksamheten både riktar sig till och i någon mån tenderar att hämta besökare från utsatta ungdomar med eller utan riskbeteende ska inte heller förringas värdet av att fritidsgårdens besökare generellt är nöjda med sin fritid i samma utsträckning som unga i allmänhet, som kan ha bättre förutsättningar för en meningsfull fritid i andra sammanhang.

Minskad aktivitetsbredd i gymnasiet

Vi har tidigare sett att gy2-ungdomarna tenderar att vara mindre fritidsaktiva än åk8-eleverna. Det framträder även i bredden av aktiviteter på individnivå. När vi jämför andelen som ägnar sig åt minst två av de ingående aktivitetstyperna (inklusive annat) varje vecka gäller det 93 procent av åk8-eleverna mot 86 procent av de gy2-ungdomar som besvarat enkäten. Skillnaden är inte särskilt stor men återfinns i alla kommunerna, och den gäller både killar och tjejer. En minskad bredd i fritiden hos äldre ungdomar kan ha olika förklaringar. En rimlig delförklaring är att en del gymnasieungdomar har blivit mer specialiserade i sina aktiviteter, kanske på grund av en elitsatsning eller liknande, och därför inte nödvändigtvis är mindre aktiva på fritiden utan gör ”mer av samma”. En annan, som pekar åt ett annat håll, är att gymnasieungdomar kan uppleva en större tidsbrist när mer skolarbete förväntas utföras utanför schemat. Det kan också handla om att äldre ungdomar umgås med varandra utan samma aktivitetsfokus som i yngre år.

Den här typen av resultat är naturligtvis starkt beroende av utformningen av enkätfrågan och hur olika aktiviteter grupperas.⁸¹ Men om gränsen, utifrån befintlig enkätfråga, sätts vid att utöva minst *tre* av de listade typerna av fritidsaktiviteterna (eller ”annat”) varje vecka blir skillnaden mellan åldersgrupperna större: 78 procent i åk8 mot 64 procent i gymnasiets år 2. Och ännu större blir den med gränsen satt vid minst fyra aktiviteter: 56 mot 37 procent. Det här mönstret med mindre aktivitetsbredd hos de äldre ungdomarna framträdde även i den regionala analysen av Lupp 2013. Ett annat mönster 2013

80 Kungälv: 66 mot 48 procent; Mölndal: 67 mot 53 procent; Alingsås: 56 mot 46 procent.

81 Resultaten är därför inte jämförbara med 2013 då andra aktiviteter ingick och de var grupperade på annat sätt – samt ingen möjlighet fanns att ange en ”annan” aktivitet än de fasta alternativen.

som däremot är omvänt 2017 gäller könsskillnader i aktivitetsbredden: 2017 uppvisar killar generellt en något större aktivitetsbredd än tjejer medan det omvända gällde 2013. Eftersom tjejer och killar tenderar att ha olika fritidsprofiler är skillnader i aktivitetsbredd svårt att fånga med den här typen av enkätfråga.

Fritidsprofiler

Även om ungdomar (och äldre) ofta ägnar sig åt flera olika saker på sin fritid, kan man ofta skönja mer övergripande livsstilmönster i bakgrunden. Genom att undersöka hur utövandet av olika aktiviteter hänger samman med varandra är det möjligt att teckna olika fritidsprofiler och i ett nästa steg kunna se vad som kännetecknar dessa, exempelvis i relation till riskbeteende och hälsa.

I den regionala analysen av Lupp 2013 framträdde, genom en så kallad faktoranalys, tre övergripande fritidsprofiler bland åk8-eleverna: en bred kulturprofil som omfattade både konsumtion och utövande, en lite smalare profil med huvudfokus på sport i organiserad form samt en ytterligare smalare profil präglad av en lokalt social orientering. Då frågebatteriet i Lupp 2017 inte består av samma aktivitetsområden, grupperade på samma sätt, eller med samma svarsskala, är det dessvärre svårt att göra en strikt jämförelse mellan 2013 och 2017, men vi har gjort motsvarande analys.

Baserat på åk8-elevernas svar i Lupp 2017 framträder *fyra* övergripande fritidsprofiler (tabell 13 på nästa sida). Även denna gång är en bred kulturprofil den tydligaste, och vi hittar även denna gång en smalare profil med fokus på sport. Därutöver framträder ett mönster vi väljer att kalla "lokalsocialt nöje" samt ytterligare en kategori som enbart samlar "digitalt spelande". Digitalt spelande står inte i starkt samband med någon av de övriga aktiviteterna (och inte ingick i Lupp 2013).

Tillsammans förklarar dessa fyra profiler 57 procent av variationen i åk8-elevernas fritidsvanor, vilket innebär att modellen är lite bättre än den som kunde erhållas genom Lupp 2013 (som förklarade 45 procent av variationen). Likväl är det fortfarande så att nästan hälften av variationen *inte* kan förklaras med den här modellen. Det ska också betonas att detta är empiriskt skapade grupperingar, utifrån hur ett aktivitetsutövande generellt samvarierar med utövande av andra aktiviteter. På *individnivå* är det inte säkert, eller ens sannolikt, att vi skulle hitta den här typen av fritidsprofiler, det vill säga att en och samma individ skulle ägna sig åt alla de aktivitetsområden som profilen omfattar (och *inte* de andra). Men profilerna gör det möjligt att reflektera kring olika drag i ungas fritidspreferenser och kan användas som grund för vidare analyser.

Precis som 2013 är kulturprofilen den profil som framträder tydligast i analysen (förklarar 22 procent av variationen i åk8-elevernas fritidsvanor). Inom denna profil ryms läsning, varianter på hobby och hantverk, biblioteksbesök, utövande av teater, musik eller dans, besök på museum/utställning. Det här är alltså aktiviteter som tenderar att hänga samman hos ungdomarna: om man gör det ena är chansen större att man också gör det andra. Att gå på någon typ av scenkonst och i viss grad även på konsert, är också sådant som ryms inom profilen men mindre tydligt, och dessa aktiviteter är heller inte unika för kulturprofilen.

Den andra profilen har vi valt att beteckna "lokalsocialt nöje", utifrån att den omfattar att dels gå på ungdomens hus/fritidsgård, dels gå på konsert och på teater/musikal/dansuppvisning (som dock även ingår, men mindre tydligt, i kulturprofilen). Inom den här profilen "laddar" även besök på museum/utställning och match/idrottsevenemang relativt högt, liksom att själv spela teater/göra musik/dansa.

Sportprofilen utmärks av träning/idrottsutövande och besök på match/sportevene-

mang. I profilen ingår även att vara ute i naturen.

Den sista profilen rör först och främst digitalt spelande (online/dataspel/tv-spel). Även denna står i samband med besök på museum/utställning.

Tabell 13. Övergripande fritidsprofiler i åk8

Kultur	Lokalsocialt nöje	Sport	Digitalt spel
Läsning (0,74)	Ungdomens hus/fritidsgård (0,69)	Träning/idrott (0,81)	Online-/data-/tv-spel (0,83)
Hobby/hantverk (0,71)	Konsert (0,68)	Match/idrottsevenemang (0,79)	
Biblioteksbesök (0,66)	gå på teater/musikal/dansuppvisning (0,58)		Museum/utställning (0,42)
Teater/musik/dans (0,57)		Naturen (0,33)	
Naturen (0,49)	Museum/utställning (0,39)		
Museum/utställning (0,48)	Teater/musik/dans (0,29)		
	Match/idrottsevenemang (0,21)		
Gå på teater/musikal/dansuppvisning (0,48)			
Går på konsert (0,23)			

Faktoranalys med varimaxrotering med antalet faktorer bestämt av Kaisers kriterium, och enkätfrågans svarsskala förenklat tolkat som intervallskala (och delfrågebortfall förenklat tolkat som "aldrig"). Aktiviteter i grå text har ett relativt svagare (positivt) samband med profilen och ingår också i mer än en fritidsprofil. Faktorladdningarna redovisade i parentes anger sambandet mellan den övergripande fritidsprofilen och respektive aktivitet. Redovisningen inkluderar aktiviteter med en faktorladdning om minst +0,21 (övriga som mest +0,19). Faktorernas sammanlagda förklaringskraft är 57 procent: "Kultur" 22 procent; "Lokalsocialt nöje" 13; "Sport" 12 procent; "Digitalt spel" 10 procent.

Livsstil och preferenser handlar i många fall lika mycket om avsmak som om smak: att man inte bara väljer vissa aktiviteter och sammanhang utan också *tar avstånd* från andra, vilket bidrar till att skapa och vidmakthålla ens identitet.⁸² En faktoranalys med god förklaringskraft visar även hur kategorierna som faller ut står i *negativt* samband med enskilda faktorer. I det här fallet gäller det särskilt spelprofilen i relation till eget utövande av teater/musik/dans (faktorladdningen är -0,41). Resultatet innebär alltså att den här typen av estetisk aktivitet har mycket begränsat utrymme inom spelprofilen. Även att på konserter eller ta del av annan scenkonst, liksom att ägna sig åt hobby/hantverk, står i negativt samband med spelprofilen, men mindre tydligt (faktorladdningar på -0,13 – -0,16).

Vi kan även se att kulturprofilen i viss mån distanserar sig från besök på match/idrottsevenemang och ungdomens hus/fritidsgård (faktorladdningarna är -0,16 respektive -0,14) – och att även sportprofilen i viss mån distanserar sig från hobby/hantverk (-0,14). Men de senare sambanden är alltså relativt svaga.

Gör vi motsvarande analys av gy2-ungdomarnas fritidsprofiler faller även här ut fyra profiler, med både en sportprofil och en spelprofil där även ungdomens hus/fritidsgård laddar starkt. Det kan nämnas att sportprofilen hos gymnasieungdomarna i relativt hög grad även omfattar att gå på konsert. Samma tendens finns hos åk8-eleverna men svagare. De två andra profilerna har ett något annorlunda mönster jämfört med i åk8, där det egna kulturutövandet i form av teater, musik eller dans är starkare korrelerat med vad som i övrigt motsvarar "lokalsocialt nöje-profilen". Tolkningen försvåras av den sämre representativiteten i gy2-underlaget.

Precis som i analysen av Lupp 2013 finns det anledning att relatera våra fritidsprofiler

82 Se Bourdieu (1993) samt, för en svensk kontext, Mats Trondman (1994).

till Hermanssons livsinriktningbaserade klassificering (Hermansson 1988). Den profil vi benämner ”lokalsocialt nöje” har likheter med Hermanssons ”kamratorienterade” profil, och hans ”karriärorienterade” profil med vår kulturprofil. Den första kopplingen med Hermansson är svår att pröva utifrån Lupp-enkätens frågor. Rimligheten i den senare kopplingen stärks dock av att vår kulturprofil är den som framträder *svagast* hos åk8-eleverna som inte tror sig läsa vidare efter grundskolan (medan spelprofilen är starkast, även om sambandet är tämligen svagt). Och i gy2 är den närmast motsvarande kulturprofilen (laddar högst på bokläsning, biblioteksbesök med mera) den vanligaste i gruppen som tror att de ska läsa vidare efter gymnasiet.

Fritidsprofilernas demografi och arenor

Det finns en könsprägel på alla fritidsprofiler utom ”lokalsocialt nöje”. Tydligast handlar det om att spelprofilen är tydligt knuten till killar. Mindre tydligt är kulturprofilen tvärtom knuten till tjejer. Det kan också noteras att sportprofilen korrelerar *negativt* med att uppege ”annan könstillhörighet”. Det här gäller i åk8 likväl som i gy2.

Resultatet rörande sportprofilen kan relateras till Folkhälsomyndighetens studie av hälsan hos transpersoner i Sverige (15 år och äldre), som visar att träning/gym är en av de vanligaste aktiviteterna som transpersoner avstår från av rädsla att bli dåligt behandlad eller diskriminerad (Folkhälsomyndigheten 2015b, s. 31.)

I demografiskt hänseende finner vi vidare att profilen ”lokalsocialt nöje” i åk8 har relativt starkt samband med att vara utlandsfödd eller annars ha utlandsfödda föräldrar, medan det omvända gäller sportprofilen (i detta fall både i åk8 och gy2). Sportprofilen är även negativt kopplad till att ha föräldrar som är arbetslösa/långtidssjukskrivna, i båda åldersgrupper.

De tre fritidsprofilerna är knutna till lite olika arenor. Precis som i analysen av Lupp 2013 finner vi, högst väntat, att sportprofilen sammanfaller i relativt hög grad med att ofta träffa sina vänner ”i en idrottshall/sporthall eller på annat ställe i samband med idrott”. Profilen ”lokalsocialt nöje”, som bland annat bygger på frekvent besök på ungdomens hus/fritidsgård, sammanfaller naturligt starkt med att ofta träffa vännerna här. Spelprofilen sammanfaller med vanan att träffa kompisar på sociala medier – men det ska noteras att den profilen också är den som är starkast kopplad till att träffas utomhus. Bland dem som brukar träffas på kafé dominerar kulturprofilen tydligt i åk8; i gy2 framträder här både kultur- och lokalsocialt nöje-profilen.

Olika riskfyllda fritidsprofiler

Liksom i analysen av Lupp 2013 kan vi se hur ungdomarnas övergripande fritidsprofiler är kopplade till olika typer av ”riskpanoraman”. På motsvarande vis som då finner vi att profilen ”lokalsocialt nöje” är den som är tydligast kopplad till olika typer av riskbeteenden: i första hand rökning, men det finns ett visst samband även med att snusa, dricka alkohol och ha använt narkotika. Snusande är annars tydligare knutet till spelprofilen. I tabell 14 illustreras hur de olika fritidsprofilerna tenderar att vara kopplade till både demografi, arenor och riskbeteende.

Tabell 14. Fritidsprofilernas koppling till demografi, arena och riskbeteende i åk8

	Kultur	Lokalsocialt & nöje	Sport	Digitalt spel
Demografi	Tjejer	Utrikes bakgrund	EJ annan könstillhörighet	Killar
			EJ utrikes bakgrund	
			EJ arbetslösa/långtids-sjukskrivna föräldrar	
Arena	Kafé	Ungdomens hus/fritidsgård	Idrottshall/sporthall etc.	Sociala medier Utomhus
Riskbeteende		Rökning, snusning		Snus
		Alkohol		
		Narkotika		

För en beskrivning av fritidsprofilerna, se tabell 13.

Det är viktigt att särskilt uppmärksamma den fritidsprofil som i högst grad är förknippad med riskbeteende. Ungdomar med denna profil träffas oftare än andra på fritidsgården/ ungdomens hus. Det innebär att denna arena skulle kunna spela en viktig roll i ungas liv. Genom att personer som har ett (något) förhöjt riskbeteende själva väljer att komma hit, finns möjligheten att utveckla en positivt främjande och förebyggande verksamhet som kan adressera en grupp av ungdomar som skulle kunna tänkas vinna mycket på detta. Den här fritidsprofilen är också vanligare hos personer med utrikesbakgrund, som vi sett i högre grad än andra besöker fritidsgården (sidan 58). Pedagogiken på dessa mötesplatser är därmed särskilt viktig och att arbeta aktivt med ett inkluderingsperspektiv. Det kan exempelvis handla om att skapa möten för att grupper med olika bakgrund träffas, och där lyfta upp olika föreställningar och andra hinder som kan finnas mot att etablera vänskapsband över olika gränser.

Med utgångspunkt i de här fyra fritidsprofilerna kan vi i övrigt konstatera att sportprofilen är den *minst* framträdande profilen hos gruppen ungdomar som är missnöjda med fritiden, något som gäller i båda åldersgrupper. Det går däremot inte att säga att någon av fritidsprofilerna är mest framträdande bland de nöjda. Den regionala analysen av Lupp 2013 gav ett liknande resultat. Om det sedan handlar om att det är riskabelt att utesluta sport i sina fritidsaktiviteter eller att det tar emot att vara sportaktiv i en negativ fritidssituation är svårare att fastslå. Men rimligen har resultatet förklaringar som samvarierar. Att utöva sport innebär ofta en återkommande aktivitet flera tillfällen per vecka, vilket bidrar till en struktur för veckan och för de aktiviteter som individen är intresserad av. I en strukturerad fritid finns förutsättningar för ett kontinuerligt lärande där den enskilde upplever att hen utvecklas inom sin aktivitet. Kanske finns det också en ledare eller annan typ av vuxennärvaro i aktiviteten, som ansvarar för uppläggnen och kan bidra till att ungdomen blir sedd och som finns tillgänglig för att knyta en relation. Därtill framkallar sportutövande i sig hälsofrämjande endorfiner som bidrar till positiva känslor. Sammantaget motverkar detta rimligen ett missnöje med fritiden.

I den regionala analysen av Lupp 2013 fann vi att inte bara olika fritidsprofiler var olika starkt knutna till riskbeteenden utan att det även gällde upplevelsen av fritidsutbudet. De som uppfattade fritidsutbudet som magert uppvisade i högre grad riskfaktorer i form av att röka, dricka alkohol, hoppa över måltider och låta bli att träna. Motsvarande samband framträder i Lupp 2017, hos både åk8- och gy2-ungdomar. Även här är det inte självklart hur sambandens riktning bör tolkas. Sannolikt handlar det om en växelverkan, åtnins-

tone i det längre perspektivet. Att inte ha något att göra som intresserar, och därmed försämrade chanserna till ett naturligt socialt sammanhang på köpet, kan leda till att individer söker sig mot ett riskbeteende. Samtidigt kan ett riskbeteende, som exempelvis droganvändning, innebära sämre förutsättningar att upptäcka och ta del av det fritidsutbud som finns, bland annat utifrån en svagare social förankring. Det ska samtidigt betonas att flertalet unga som saknar något att ta sig för på fritiden inte uppvisar uppenbara riskbeteenden. Men oavsett individens eget ansvar finns anledning att motverka att unga saknar meningsfull fritidssysselsättning. Risken är en negativ spiraleffekt för individen som kan leda till allmänt försämrade livsvillkor – vilket även riskerar att drabba omgivningen. Här fyller fritidsgårdarnas verksamhet en särskilt viktig funktion.

Sämre förutsättningar för en meningsfull fritid i utsatta grupper

Efter att ha undersökt både synen på fritidsutbudet, förekomsten av hinder för att ta del av det, föreningsmedlemskap, vad för aktiviteter ungdomarna ägnar sig åt och hur detta tenderar att hänga samman med demografi och socioekonomi, kan vi konstatera att flertalet unga är nöjda med sin fritidssituation. De ser också ut att ha ett någorlunda varierat fritidsliv och många ägnar sig åt aktiviteter som vi vet är både hälsosamma och ger förutsättningar för positiva upplevelser och lärande. Men vi har också sett att det inte gäller alla ungdomar.

På punkt efter punkt ser vi att en negativ bild av den egna fritiden tenderar att sammanfalla med olika typer av utsatthet och negativa erfarenheter även inom andra områden. Tabell 15 sammanfattar några av dessa samband genom att redovisa hur andelen unga som är missnöjda med fritiden är väsentligt större i grupper som uttrycker missnöje, utsatthet, otrygghet, oro, upplever ohälsa eller har en funktionsnedsättning – jämfört med de som uttrycker nöjdhet, frånvaro av utsatthet, otrygghet, oro, upplever en god hälsa eller inte har en funktionsnedsättning. Och tvärtom är andelen nöjda med fritiden större i de senare grupperna jämfört med de förra. Sambandens exakta styrka påverkas av enkätfrågornas konstruktion och hur vi väljer att gruppera svaren. Men det är tydligt hur andelen unga som är missnöjda med sin fritid i de olika utsatta grupperna och riskgrupperna är väsentligt större än de 10 respektive 14 procent som gäller för åk8-eleverna respektive gy2-ungdomarna generellt.

Det särskilt starka sambandet mellan värderingen av den egna fritiden och upplevelsen av de egna kompisrelationerna förvånar inte. Men även kopplingen till ohälsa framträder som mycket stark: bland de som uppger att de mår (ganska eller mycket) dåligt är det 35 respektive 40 procent i de två åldersgrupperna som uppger att de är missnöjda med sin fritid, mot bara 5 respektive 8 procent av dem som mår bra. Men det ska också sägas att en majoritet av ungdomarna som uppger att de mår dåligt likväl är nöjda med sin fritid (65 procent i åk8, 60 procent i gy2).

Den här typen av sambandsanalys gör det inte möjligt att säga något om de *orsaksförhållanden som kan ligga bakom*. Det är högst tänkbart att det här kan handla om ömsesidigt förstärkande processer, det vill säga att en mer problematisk situation i ett visst sammanhang kan sprida över och belasta individen även i andra. Samtidigt vet vi att en meningsfull fritid kan kompensera för en negativ situation inom andra områden och bidra till att begränsa problemens ”spridning”.

Tabell 15. Upplevelse av den egna fritiden utifrån andra uppfattningar, erfarenheter och självskattningar (procent)

		Missnöjd		Nöjd		Antal svar	
		Åk8	Gy2	Åk8	Gy2	Åk8	Gy2
<i>Samtliga</i>		10	14	90	86	3 708	2 027
Kompisrelationer	Missnöjd (ganska/mycket)	51	56	49	44	265	161
	Nöjd (ganska/mycket)	7	11	93	89	3 436	1 855
Mobbad/trakasserad/utfryst senaste 6 mån	Utsatt	18	26	82	74	1 125	371
	Ej utsatt	6	12	94	88	2 539	1 613
Utsatt för brott/hot senaste 6 mån	Utsatt	15	20	85	80	1 102	505
	Ej utsatt	7	13	93	87	2 559	1 496
Otrygg i vardagsmiljön	Otrygg i minst ngn miljö ¹	17	24	83	76	1 343	622
	Ej otrygg i minst ngn miljö	5	10	95	90	2 323	1 382
Nedstämd, deppig, nere	Minst flera ggr i veckan	22	30	78	70	904	506
	Max någon gång i mån	4	8	96	92	2 091	1 063
Hälsa/mående	Dålig (ganska/mycket)	35	40	65	60	298	191
	Bra (ganska/mycket)	5	8	95	92	2 818	1 419
Långvarig sjukdom/funktionsnedsättning	Ja	22	23	78	77	431	254
	Nej	8	12	92	88	3 070	1 660
Oro för föräldrarnas ekonomi	Oroad (ganska/mycket)	27	44	73	56	263	200
	Ej oroad (inte särskilt/allt)	8	11	92	89	3 429	1 815
Framtidstro	Negativ (ganska/mycket)	36	41	64	59	324	171
	Positiv (ganska/mycket)	7	12	93	88	3 300	1 815

Enkätfrågan: Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?, med Fritiden som en av flera delfrågor.

Svarsalternativen: Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd. Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket missnöjd.

¹För en beskrivning av variabeln, se bilagans diagram 22a-b.

Kompisar viktiga för en tillfredsställande fritid – men annat också

Även om det är svårt att uttala sig om sambandens riktning i analysen ovan kan vi genom en regressionsanalys, där faktorerna sätts i relation till varandra, försöka utröna vilka faktorer som har en *självständig* förklaringskraft på ungas upplevelse av sin fritid (eller i alla fall hänger samman med fritidsupplevelsen oberoende av de andra faktorerna).

För en skarp analys är det lämpligt att först söka identifiera och ta bort ”överlappande” faktorer, sådana som är så starkt korrelerade med varandra att de tycks delvis mäta samma sak. Samtidigt finns anledning att bredda analysen genom att inkludera fler relevanta livsvillkor och levnadsvanor än de vi tittat på ovan.

I detta analysarbete har vi fått fram en modell som förklarar ungefär en tredjedel av variationen i åk8-elevernas nöjdhet/icke-nöjdhet med sin fritid. För den här typen av förenklad modell, baserad på den här typen av enkätdata, får det anses vara ett tämligen gott resultat.

Vår modell visar, kanske inte helt överraskande, att nöjdhet med kompisar har särskilt stor betydelse för ungdomarnas nöjdhet med fritid (tabell 16). Den så kallade oddskvoten (i vår logistiska regression; se vidare tabellens kommentar) är över 5. Det innebär lite slarvigt översatt att chansen att hitta en ungdom som är nöjd med sin fritid är mer än fem gånger så stor bland åk8-elever som är nöjda med sina kompisar än bland dem som inte är det⁸³, *oavsett* vilka övriga positiva och negativa faktorer som karakteriserar ungdomarna (av de som omfattas av vår analysmodell).

83 Oddskvoten går egentligen inte att direkt översätta i termer av sannolikhet då den inte beskriver ett linjärt förhållande. En högre oddskvot innebär alltid en större sannolikhet än en lägre, men det exakta förhållandet kan inte beskrivas utan en mer avancerad beräkning. Oddskvotens exakta värde är därtill starkt beroende av hur modellen ställs upp och hur de enskilda variabelerna/enkätfrågorna hanteras i analysen.

Därefter tycks det vara ungefär lika viktigt att vara nöjd med familjen, att vara nöjd med skolan samt att ha en god hälsa för att också vara nöjd med sin fritid. Regelbunden träning är lite mindre viktigt, men inte desto mindre tycks det ge en fördubblad chans till att vara nöjd med fritiden. Ett föreningsmedlemskap har även det en självständig effekt.

Omvänt så har ungdomar som tycker att det saknas fritidsaktiviteter där de bor försämrade chanser till att vara nöjd med fritiden. Även oro för föräldrarnas ekonomi och otrygghet i (minst någon) vardagsmiljö bidrar till hur nöjd man är med fritiden.

Tabell 16. Livsvillkor och levnadsvanor som bidrar till nöjdhet med den egna fritiden i åk8

	Oddsquot	
POSITIVA FAKTORER	Nöjd med kompisar (ganska/mycket)	5,2
	Nöjd med familjen (ganska/mycket)	2,6
	Nöjd med skolan (ganska/mycket)	2,5
	Bedömer sin hälsa/mående som bra (ganska/mycket)	2,4
	Tränar minst flera gånger i veckan	2,0
	Föreningsmedlemskap	1,4
NEGATIVA FAKTORER	Otrygg i minst någon vardagsmiljö ¹	0,63
	Oroad för föräldrarnas ekonomi (ganska/mycket)	0,63
	Saknar fritidsaktiviteter i boendeområdet	0,53

Modellen baseras på en logistisk regression där faktorernas förklaringskraft redovisas genom oddskvoter. Variablerna är i samtliga fall dikotoma (dvs. har bara två värden, 0 eller 1, antingen gäller förutsättningen eller inte). En oddskvot över 1 innebär att chansen ökar att finna nöjdhet med fritiden i gruppen; en oddskvot under 1 innebär att chansen minskar. Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke: 0,34. Samtliga ingående faktorer har signifikant betydelse på 99-procentig säkerhetsnivå.

¹För en beskrivning av variabeln, se bilagans diagram 22a-b.

Gör vi motsvarande analys i den lite mindre representativa gymnasiegruppen blir resultaten ungefär desamma. Men det kan noteras att både otrygghet och träning tappar sin signifikanta betydelse, samtidigt som den negativa betydelsen av särskilt oro tycks öka medan den positiva betydelsen av särskilt skolan tvärtom minskar. Det här resultatet bör dock testas på ett annat undersökningsunderlag för en mer säker tolkning.

6. Förutsättningar för lärande i skolan?

Skolan och skolmiljön är en mycket central arena för unga människor, inte minst mot bakgrund av den ansevärd tid som de tillbringar där. ”Det är liksom mitt andra hem”, som en elev uttryckte det i en studie som Barnombudsmannen genomförde 2017 (Barnombudsmannen 2018, s. 38).

Skolans mest uppenbara roll är den som kunskapsförmedlare. Skolan är därtill en social arena med potential att erbjuda eleverna goda relationer, samhörighet, upplevelser av kompetens och framgång, självkänsla, acceptans, empati och kontakter med vuxna utanför familjesfären. Alla dessa faktorer främjar i nästa steg en god hälsa. En dålig skolmiljö kan ge eleverna motsatta erfarenheter, vilket riskerar att skada både lärandet och hälsan. God utbildning är både direkt och indirekt en central hälsofrämjande faktor (se t. ex. Folkhälsomyndigheten 2018a; Gustafsson m. fl. 2010).

Skolans betydelse för ungas hälsa kommer vi att ägna särskilt intresse i kapitel 9. I det här kapitlet ska vi fokusera på skolans pedagogiska uppdrag och på skolans kulturella och sociala miljö. Utifrån Lupp-resultaten inom dessa områden vill vi försöka besvara frågan om i vilken utsträckning kommunens unga invånare har förutsättningar för ett gott lärande i skolan.

Lärandet tolkar vi i bred bemärkelse. Kunskapen som skolan ska lära ut handlar både om specifika ämnen och om grundläggande värden i samhället. Barnkonventionen fastslår att undervisningen i grundskolan ”bör förbereda barnet för livet, utveckla respekt för mänskliga rättigheter och fostra i en anda av förståelse, fred, tolerans och vänskap mellan folket”⁸⁴. Den svenska Skollagen anger inledningsvis (Skollag 2010:800, 1 kap., 4 §) att svensk skolutbildning ska syfta till att ”barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden” och lite mer specifikt att utbildningen ska:

- främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära
- förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på
- ta hänsyn till barns och elevers olika behov
- ge barn och elever stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt
- sträva efter att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen
- i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare.

Lupp-enkätens frågor om skolan fångar upp ungdomarnas förutsättning för lärande utifrån flera perspektiv: kunskapsförmedlingen som sådan, skolans kulturella och sociala miljö och trygghet, intresset för och möjligheterna till inflytande och mer övergripande nöjdheten med skolan.

Förutsättningar för fullföljda studier

En god skolutbildning ökar framtida arbetsmöjligheter och bidrar alltså även till hälsa och välbefinnande. Utbildningens stora betydelse gör att det på nationell nivå har tagits fram mål och strategier för att alla unga ska fullfölja studier på gymnasienivå (se regeringens

---

84 Enligt sammanfattningen av artikel 28-29 från Nätverket för barnkonventionen; se <http://barnkonventionen.se/fns-konvention-for-barns-rattigheter/>

Prop. 2017/18:1, s. 200). Dessa åtaganden ligger i linje med FN:s barnkonvention som anger att rätten till utbildning ska förverkligas bland annat genom att ”vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott” (SÖ 1990:20, artikel 28). Även ett av delmålen i Agenda 2030, ”för hållbar utveckling”, är att säkerställa att alla flickor och pojkar fullbordar en avgiftsfri och likvärdig grundskole- och gymnasieutbildning (Fi 2016/01355/SFÖ).⁸⁵ Ur ett regionalt perspektiv kan också nämnas att Västra Götalandsregionens folkhälsoarbete för närvarande involverar en särskild kraftsamling för fullföljda studier.⁸⁶

Av de elever som gick ut grundskolan vårterminen 2017 var det, i riket som helhet, 17 procent som inte nådde behörighet till ett nationellt yrkesprogram (Skolverket 2017a). Elever som lämnar grundskolan utan behörighet erbjuds plats inom introduktionsprogrammet (IM) som ska leda till att de når behörighet eller arbete. Andelen som lämnar åk9 utan gymnasiebehörighet har vuxit sedan 2012 då motsvarande andel var 12 procent.⁸⁷ Variationen i studieresultat och fullföljandegrad är stor mellan såväl olika elevgrupper som enskilda skolor (Skolverket 2018a), och dessa skillnader har ökat främst från slutet av 00-talet (Skolverket 2018b). Arbetet för fullföljda studier behöver alltså påbörjas redan i tidiga skolår.

Med introduktionsprogrammet inräknat påbörjar nästan alla unga en gymnasieutbildning. Emellertid är det i riket som helhet ungefär var tredje elev som inte erhåller en gymnasieexamen inom tre år och fortfarande nästan 30 procent efter ytterligare ett år (Skolverket 2018c, s. 17.). Här räknas dock in elever som inleder gymnasiestudierna på ett introduktionsprogram, det vill säga en grupp som av naturliga skäl normalt behöver mer än tre år på sig för att slutföra gymnasieskolan. Av de elever som började ett *högskoleförberedande* program 2014 hade 77 procent av eleverna en examen efter tre år, och 82 procent efter fyra år (baserat på dem som började 2013). För dem som började ett *yrkesprogram* hade 72 procent en examen efter tre år, och 75 procent efter fyra år. Av dem som inledde gymnasiestudierna på ett *introduktionsprogram* var det däremot bara 7 procent av eleverna som hade en examen från ett nationellt program tre år senare, och 14 procent efter fyra år.⁸⁸ Av de som inte når examen finns dock elever som genomfört de flesta kurserna i utbildningen men utan godkända betyg, och i stället lämnar skolan med ett studiebevis på genomförda kurser. Andelen som erhöll examen *eller* studiebevis inom tre år var 2017 sammantaget 72 procent, jämfört med 66 procent sett enbart till dem med examen. Skolverkets uppföljningar har visat att ungefär hälften av eleverna med studiebevis endast saknade betyg i ett fåtal kurser (Skolverket 2017b).

Trots en positiv utveckling de allra senaste åren har andelen som lämnar gymnasieskolan utan examen varit relativt konstant under en längre tid (Sveriges Kommuner och Landsting 2018; jämför SOU 2018:11). Under kommande år förväntas en negativ utveckling i och med den stora ökningen av antalet elever som kommit till Sverige som tonåringar. Bland de nyanlända unga som erbjuds studier inom språkintruktionsprogrammet har lite drygt var tredje påbörjat ett nationellt gymnasieprogram inom fyra år, och knappt 15 procent har en examen inom fem år (Skolverket 2017c, s. 28).

I Göteborgsregionen var det vårterminen 2017 14 procent av åk9-eleverna som lämnade grundskolan utan behörighet till ett nationellt gymnasieprogram, det vill säga under riksgenomsnittet. Samma år var det cirka 26 procent av regionens gymnasieungdomar som inte uppnått examen efter fyra år – eller cirka 18 procent om vi räknar in bort dem med

85 Se vidare <https://agenda2030delegationen.se/>

86 <https://www.vgregion.se/regional-utveckling/verksamhetsomraden/folkhalsa/var-verksamhet/fullfoljda-studier/>

87 Den nya läroplanen som inrättades 2011 försvårar jämförelser längre bakåt i tid, och här måste även beaktas att elevsammansättningen förändrats på många håll, med en större andel nyanlända ungdomar.

88 Statistiken är hämtad från Skolverket 2018c, s. 17ff. samt, beträffande 4-årsuppgifterna baserade på startåret 2013: www.kolada.se.

studiebevis. Eleverna på individuella program drar ned resultatet.⁸⁹

Dessa förhållanden är bekymmersamma i sig. Därutöver är sammansättningen hos både grundskoleelever utan gymnasiebehörighet och gymnasieelever som inte fullföljer utbildningen ojämnt fördelad i den unga befolkningen.

Stora skillnader beroende på familjebakgrund, kön, hälsa och funktionsvariation

Den faktor som visat sig ha störst betydelse för hur elever lyckas i skolan är deras familjebakgrund. För år 2017 gällde att 95 procent av de åk9-elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning var behöriga till ett nationellt yrkesprogram i gymnasieskolan, mot bara 78 procent av de elever vars föräldrar har som högst gymnasial utbildning (Skolverket 2017a).⁹⁰ Liknande mönster gäller för de elever som uppnår gymnasieexamen. Bland de elever som påbörjade sina gymnasiestudier höstterminen 2014 och hade föräldrar med eftergymnasial utbildning erhöll 76 procent examen tre år senare, att jämföra med 63 procent av elever vars föräldrar hade gymnasial utbildning. För elever vars föräldrar har endast en förgymnasial utbildning var andelen ännu mindre: 33 procent (Skolverket 2018c).

Skolverkets uppföljningar visar att betydelsen av föräldrars socioekonomiska status för elevers skolresultat har ökat över tid (Skolverket 2016). Även betydelsen av elevers migrationsbakgrund har ökat, med en tydligt försämrad resultatutveckling bland elever som invandrat efter skolstart (Skolverket 2018b).

Enligt PISA-undersökningarnas internationella jämförelser är Sverige ett av de länder med störst klyftor mellan elever med migrationsbakgrund och övriga elever.⁹¹ En orsak som Skolverket identifierat är att genomsnittsåldern på barnen som invandrat efter skolstart har ökat från 7 till 9 år under 2006–2015, vilket ger denna elevgrupp kortare tid att hinna lära sig svenska och erhålla nödvändiga skolresultat. Andra faktorer är att eleverna som invandrat efter skolstart i större utsträckning kommer från länder med lägre utbildningsnivå och med modersmål som gör det svårare att lära sig svenska. Dessutom pekar Skolverkets analyser på att utbildningsnivån sedan mitten av 00-talet har sjunkit bland de utlandsfödda elevernas föräldrar. Parallellt med denna utveckling visar Skolverkets analyser på en ökad uppdelning av elever mellan skolor utifrån deras socioekonomiska bakgrund, särskilt under den andra halvan av 00-talet. (Skolverket 2016, Skolverket 2018b).

Liknande mönster mellan inrikes och utrikes födda syns på gymnasienivån. En studie av elever som fullföljt åk9 indikerar att utrikes födda har 7,7 procents mindre sannolikhet att ta gymnasieexamen jämfört med inrikes födda (Grönkvist & Niknami 2017). Den faktor som hade alla starkast påverkan tillsammans med familjebakgrunden var betygen från grundskolan, vilket pekar på vikten av tidiga insatser. För unga som kommer sent in i det svenska utbildningssystemet, under senare delen av grundskolan eller gymnasietiden, är andelen som uppnår gymnasieexamen av förklarliga skäl sämre då dessa unga måste klara skolan på mycket kort tid.⁹²

Åk9-elevernas behörighetsgrad skiljer sig åt även mellan könen. Flickor är behöriga i

89 Uppgifterna finns tillgängliga i Kommun- och landstingsdatabasen Kolada (www.kolada.se). Gymnasieuppgifterna är oviktade kommungenomsnitt (viktade uppgifter ej tillgängliga). Andelarna är större i Göteborg: 34 procent som inte uppnått examen, eller 27 procent borträknat dem med studiebevis.

90 Gruppen elever vars föräldrar har som högst förgymnasial utbildning redovisas inte för 2017, men statistik från tidigare läsår indikerar en ännu mindre andel behöriga bland dem, se t. ex. Skolverket 2012.

91 För en analys av PISA-resultaten, se OECD 2018, s. 20. Även flera andra nordiska länder har liknande resultat.

92 Skolverkets sammanställning av uppgifter i Migrationsverkets mottagningssystem under 2015 visar att genomsnittsåldern på nyanlända elever har ökat, och många kommer till Sverige i 15–17-årsåldern. Och även efter inledande studier på språkintröskningen är det mycket få elever som uppnår examen från ett nationellt program. Det innebär att många nyanlända inte hinner nå behörighet till nationella program innan de uppnår för hög ålder. Bland unga som inte fortsätter med gymnasiestudier efter språkintröskning är det nästan en av tre som varken studerar eller arbetar. (Skolverket 2017c).

högre grad än pojkar: 86,4 mot 79,2 procent i riket som helhet 2017. Även beträffande fullföljda gymnasiestudier finns motsvarande könsskillnad. Störst är den på de högskoleförberedande programmen där 79,5 procent av tjejerna och 73,8 procent av killarna år 2017 hade tagit examen inom tre år (Skolverket 2018c). En stor mängd forskning inom området har lyft fram flera förklaringar till könsskillnaderna, från olika perspektiv. Biologiskt inriktade studier visar exempelvis att flickor vid skolstarten är på en högre nivå språkligt, socialt, kognitivt och finmotoriskt (se t. ex. Nordberg 1994), och därför har bättre förutsättningar att möta skolans krav. Studier från ett social-konstruktivistiskt perspektiv härleder skillnader i skolresultat till sociala och kulturella förväntningar som påverkar flickors och pojkars lärsituation. Det kan bland annat handla om att förhållningssätt och bemötande från föräldrar och skolpersonal skiljer sig åt samt att läromedel och arbetssätt fungerar olika bra för flickor och pojkar.⁹³ Ett spår som fått stort genomslag under senare år handlar om att normer och maskulinitetskonstruktioner bidrar till utveckling av olika former av "anti-pluggkulturer" inom vissa subkulturer bland killar (Willis 1993 samt för en svensk kontext Björnsson 2005).

Studier visar också att unga med psykisk eller fysisk ohälsa och funktionsnedsättningar är överrepresenterade bland de som avbryter sina studier i förtid (SOU 2016:77). Skolinspektionen har pekat på brister i flertalet av de skolor som granskats under senare år när det gäller deras arbete med anpassningar och särskilt stöd till behövande elever. Kritiken riktar in sig mot två förhållanden: dels skolornas bristande kartläggning av orsakerna till elevers svårigheter samt behov av särskilt stöd, dels att de insatser som görs inte svarar mot de behov som finns (Skolinspektionen 2016; 2014a; 2014b).

Skolans kompensatoriska uppdrag

De ökande skillnaderna i resultat mellan olika grupper av elever motiverar att vi riktar särskild uppmärksamhet på skolans kompensatoriska uppdrag. Skollagen fastställer att skolutbildningen ska ge alla elever tillgång till en likvärdig utbildning av god kvalitet i en trygg miljö. Skolverket definierar begreppet *likvärdig* i tre dimensioner: tillgången på utbildning, kvaliteten på utbildningen samt skolans uppdrag att kompensera för skillnader i elevers förutsättningar.⁹⁴ Skollagen betonar den kompensatoriska delen i formuleringen att utbildningen ska sträva efter "att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen" (Skollag 2010:800, 1 kap., 4 §).

Den samlade kunskapen visar att även om föräldrarnas utbildningsnivå är den enskilt viktigaste faktorn för hur elever lyckas i skolan har även andra faktorer stor betydelse. Systematiska sammanställningar av studier på området framställer skolmisslyckande som resultatet av en komplex process av samverkande faktorer på både individuell och strukturell nivå (se t. ex. Dale 2010; Lyche 2010). Det handlar om individens förutsättningar, familjebakgrund, materiella resurser, skolkontexten, utbildningssystemet och situationen på arbetsmarknaden.

Utifrån vad den enskilda skolan kan påverka är det viktigt att betona att forskningen visar att det spelar roll vad lärare och annan skolpersonal gör. Faktorer som rör undervisningen och lärandemiljön har stor betydelse för hur unga lyckas i skolan (Lyche 2010). Inom OECD görs en tydlig distinktion mellan en enskild elevs skolmisslyckande ("*failure at school*") och skolans misslyckande ("*failure by school*") för att tydliggöra att skolan kan bidra med lösningar genom utformandet av både utbildningen och verksamhetens organisation (OECD 2012).

93 För sammanställningar över olika orsaker till könsskillnader i skolprestation, se t.ex. Wernersson 2010.

94 Se <https://www.skolverket.se/temasidor/starka-likvardigheten-i-utbildningen>.

Uppfattningar om skolundervisningen och möjligheten till stöd

Elevens studieengagemang stärks av upplevelser av framgång och kompetens. Att lyckas med skoluppgifter ökar motivationen till lärande medan misslyckanden tenderar att få olika negativa effekter, däribland depressiva symptom (Herman m. fl. 2008; McCarthy m. fl. 2008). Det är även avgörande att eleverna ser ett värde med utbildning, och att studierna uppfattas som meningsfulla och relevanta (se t. ex. Giota 2013 samt kunskapsöversikt från Skolverket 2015b).

Detta förhållande ställer krav på en undervisning som är anpassad efter elevernas förutsättningar och behov samt tillgång till ett stöd som svarar mot behovet. Rapporter från Skolinspektionen pekar dock på att stödåtgärder ofta sätts in för sent, när elever redan halkat efter i kunskapsutvecklingen och i motivation (Skolinspektionen 2016). Skolans stödinsatser brister oftare i gymnasieskolan än i grundskolan (Skolinspektionen 2012).

En större kartläggning från 2013 visade att förekomsten och tillgängligheten av specialpedagogiska resurser var väsentligt mindre i gymnasieskolor än i grundskolor (Ramberg 2013). Nästan 4 av 10 av de gymnasieskolor som ingick i studien använde sig inte av specialpedagoger eller speciallärare i sin verksamhet. I Skolinspektionens granskningar av hur gymnasieskolor arbetar för att motverka studieavbrott lyfts fram att undervisningen sällan är anpassad till elevernas behov, och att eleverna inte upplever att den är tillräckligt varierad, vilket påverkar engagemang och motivation (Skolinspektionen 2009; 2015). Det framkommer även att elevernas intressen och egna mål och framtidsvisioner sällan utnyttjas i undervisningen för att motivera och inspirera eleverna. Skolinspektionen konstaterar även att de i sina granskningar sett få exempel på särskilda insatser för att förebygga studieavbrott bland elever med förhöjd risk att misslyckas i utbildningen, exempelvis elever med utländsk bakgrund och elever vars föräldrar har kortare utbildning (Skolinspektionen 2015a).

Lupp-enkäten innehåller två frågor som fångar upp förutsättningen till lärande genom undervisningen och möjligheten till extra hjälp/stöd vid behov. Tre övergripande mönster framträder i en övergripande analys: För det första är lite fler nöjda med undervisningen än med möjligheten till extra hjälp/stöd. För det andra är andelen nöjda i båda fallen lite större i gymnasiet år 2 jämfört med åk8. För det tredje är skillnaderna bland tjejer och killar begränsade, medan andelen nöjda är väsentligt mindre i den till antalet begränsade grupp som uppger annan könstillhörighet. Exakt andel nöjda/missnöjda påverkas av frågans formulering och svarskalans alternativ. Sammantaget uppger 84 procent av åk8-eleverna att de är ganska eller mycket nöjda med undervisningen, mot 91 procent av de gy2-elever, boende i de berörda GR-kommunerna, som besvarat enkäten (se tabell 17). Beträffande möjligheten till extra hjälp/stöd minskar andelen i båda åldersgrupper till 77 respektive 83 procent.⁹⁵

---

95 Resultaten är inte jämförbara med 2013 eftersom både svarsskala och exakta frågeformuleringar har förändrats sedan dess. Det kan dock konstateras att uppfattningen om skolundervisningen var lite mer positiv jämfört med möjligheten till hjälp/stöd även då samt att det inte heller 2013 fanns någon entydig könsskillnad.

Tabell 17. Positiv åsikt om undervisningen och möjligheten till extra stöd vid behov

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan köns-tillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan köns-tillhörighet ¹	Samtliga
Undervisningen	83	87	57	84	92	90	60	91
Möjligheten till extra hjälp/stöd vid behov	75	80	50	77	79	88	55	83
Minsta antalet svar	1 817	1 787	58	3 683	916	989	20	1 935

Frågan ingår i en större frågesvit: *Nu kommer några frågor om din skola. Vad tycker du om...,* med två av åtta delfrågor som lyder: ... undervisningen?; ...*möjligheten att få extra hjälp och stöd av lärarna om du behöver det?* Svartalternativ: *Inte alls bra; Mindre bra; Ganska bra; Mycket bra.*

Resultaten visar procentandelen som svarat ganska eller mycket bra.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

Från det omvända perspektivet svarar 4 procent av åk8-eleverna att de *inte alls* är nöjda med undervisningen och 7 procent detsamma beträffande extra stöd. I gymnasiegruppen är motsvarande andelar 2 respektive 4 procent. Om de starkt missnöjda alltså är *relativt få totalt sett* svarar dock var fjärde åk8-elev med "annan" könstillhörighet att de inte alls är nöjda med möjligheten till extra hjälp/stöd. Det är inte säkert att dessa resultat bottnar i en personlig erfarenhet. Det skulle också kunna handla om uppfattningar baserade på vad man sett och hört från elever runtomkring. Men resultaten pekar ändå på att erfarenheterna av möjligheten till stöd i skolan är väsentligt sämre i denna grupp.

Utifrån skolans kompensatoriska uppdrag är det särskilt relevant att undersöka uppfattningen i gruppen utlandsfödda elever. Mot bakgrund av utlandsföddas *generellt* sämre kunskaper i svenska, sämre kunskaper om det svenska skolsystemet samt i många fall begränsade möjligheter till stöd utanför skolan, kan gruppen förväntas ha ett större behov av stöd i skolan jämfört med genomsnittseleven. Det är därför positivt att kunna konstatera att nöjdheten med möjligheten till extra stöd inte skiljer sig stort mellan elever födda utanför Sverige och svenskfödda. I åk8 är andelen nöjda densamma i båda grupper: 77 procent. I gy2 är andelen nöjda dock lite mindre hos utlandsfödda än hos svenskfödda: 78 mot 84 procent.⁹⁶ Det mindre representativa svarsunderlaget i gymnasiet gör dessa resultat mer osäkra, men skillnaden vi ser skulle möjligen kunna tolkas som tecken på vad som beskrivits ovan, det vill säga att skolans stödinsatser oftare brister i gymnasieskolan än i grundskolan.

Om vi använder föräldrarnas sysselsättning som ett sätt att undersöka eventuella skillnader kopplade till socioekonomiska förhållanden, finner vi i båda åldersgrupper att nöjdheten med möjligheten till extra stöd är lite mindre bland elever med minst en förälder som är arbetslös eller långtidssjukskriven⁹⁷ jämfört med övriga elever: 69 mot 78 procent i åk8; 76 mot 85 procent i gy2. Skillnaden är större med fokus på elever vars *båda* föräldrar är arbetslösa/sjukskrivna, men samtidigt mer osäker då gruppen är liten (33 svars personer i åk8 och 10 i gy2).

Enkätsvaren visar också att elever med funktionsnedsättning eller med (självskattad) ohälsa är lite mindre nöjda med möjligheten till extra stöd/hjälp än övriga elever. I gruppen med någon typ av funktionshinder⁹⁸ är andelen nöjda med möjligheten till extra stöd

96 Det är vidare så att andelen nöjda bland utlandsfödda åk8-elever är större ju kortare tid man vistats i Sverige: andelen är 87 procent bland dem som vistats i Sverige som mest 3 år, mot 71 procent i gruppen som vistats minst 10 år. Det ska dock sägas att antalet elever i den första, mest nyanlända, gruppen begränsas till 61 elever vilket gör resultaten osäkra, och resultaten får inte heller stöd från gy2-underlaget där mönstret är det omvända (baserat på ett såväl mindre som mindre representativt svarsunderlag).

97 För en uttömmande beskrivning av gruppen; se tabell 6 i kapitel 4.

98 De har i enkäten svarat ja till att de har "någon sjukdom eller någon nedsatt funktion, som inte är tillfällig, och som innebär att du har svårigheter att delta i olika aktiviteter, t.ex. i skolan, med vänner eller på din fritid" (se även tabell 9 i kapitel 4).

66 procent i åk8 och 78 procent i gy2. Även om typen av funktionshinder varierar stort är detta en bekymmersam utmaning med tanke på att den här gruppen generellt är behov av större stöd än genomsnittseleven.

När det gäller synen på sin egen hälsa är sambandet tydligt linjärt i båda åldersgrupper, det vill säga eleverna är allt nöjdare med möjligheten till extra stöd ju bättre hälsa de rapporterar (se tabell 18, med fokus på åk8-elevernans svar). Det är inte orimligt att tänka sig att det finns en bakomliggande variabel som bidrar till mer negativa svar i båda fallen. Men oavsett pekar resultaten på en riskgrupp i skolan med nedsatt hälsa och/eller funktionsnedsättning som behöver uppmärksammas och ges bättre stöd.

Tabell 18. Nöjdhet med möjligheten till extra stöd vid behov, efter självskattad hälsa, åk8

	Bedömning av den egna hälsan, måendet:					Totalt
	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	
Andel ganska eller mycket nöjda	85	77	68	62	41	77
Antalet svar	1 419	1 378	529	205	99	3 683

Hälsöfrågan lyder: *Under de senaste sex månaderna, hur bedömer du din hälsa, hur du mår eller känner dig?*, med svarsalternativ enligt redovisningen. Angående frågan om nöjdhet, se tabell 17 ovan. Gruppen "totalt" inkluderar även dem som inte besvarat frågan om sin hälsa.

Sambandsmättet Kendalls tau-c (som varierar från -1 till +1) är -0,18. I gy2 varierar andelen linjärt på motsvarande vis, från 90 till 62 procent, där gruppen med mycket dålig hälsa baseras på endast 39 svar (tau-c=-0,14; dvs. sambandet är något svagare än i åk8).

Vi ser alltså att uppfattningen om möjligheten till extra stöd eller hjälp vid behov skiljer sig en hel del mellan olika ungdomsgrupper, och i flera fall i en riktning som indikerar att mer behöver göras inom ramen för skolans kompensatoriska uppdrag för att stärka sårbara elevgruppers förutsättningar för lärande. Tydligast gäller detta kopplat till nedsatt hälsa. I och med att Lupp-resultaten visar på påtagliga skillnader mellan grupper i såväl åk8 som gy2 kan vi inte tolka resultaten i linje med Skolinspektionen som funnit att skolans kompensatoriska uppdrag tillgodoses sämst i gymnasiet.

Uppfattningar om skolmiljön

En faktor som har stor betydelse för elevers engagemang med skolarbetet är lärmiljön, eller med andra ord skolans "klimat" och "kultur" (Trondman m. fl. 2012). Det handlar framför allt om trygghet, positiva relationer, förväntningar, personalens bemötande och förhållningssätt och elevers möjligheter till delaktighet (det senare kommer vi undersöka särskilt i ett avsnitt längre fram). Studier visar exempelvis att skolmiljöer där elever utvecklar förtroendefulla relationer med lärare, känner sig uppskattade och får uppmuntran, stöd och stimulans har positiva effekter på lärande (Johnson 2008; Pianta m. fl. 2008; Nordenbo m. fl. 2008; Martin & Dowson 2009).

En god studiemiljö underlättar för elever att hantera de krav som ställs. Den här typen av miljöfaktorer har störst betydelse för elever som på olika individuella och strukturella grunder löper större risk än andra för att misslyckas med skolan (Croninger & Lee 2001; Hugo 2007).

Lupp-enkäten innehåller flera frågor som fångar upp förutsättningen till lärande genom ett positivt skolklimat. Vi börjar med att rikta blicken mot skolmiljön mer allmänt, där enkäten frågar ungdomarna dels hur de uppfattar "skolmiljön", precis så ospecifikt, dels hur de trivs med stämningen i skolan.

Till att börja med kan vi konstatera att andelen som gett ett positivt svar på frågorna är ungefär densamma när det handlar om miljön och stämningen (svarsskalorna skiljer

sig åt vilket dock försvårar jämförelsen), och korrelationen mellan svaren på individnivå är hög.⁹⁹ När det gäller uppfattningen om skolmiljön svarar 75 procent av åk8-eleverna och 88 procent av gy2-eleverna att den är ganska eller mycket bra (tabell 19). Nästan lika många instämmer åtminstone ”till stor del” i påståendet att ”jag trivs med stämningen i min skola”: 73 procent respektive 82 procent i de två åldersgrupperna. Därutöver instämmer många ”till viss del”, medan 4 procent av åk8-eleverna och 2 procent av gy2-eleverna svarar att det *inte alls* stämmer att de trivs med stämningen.

För det andra kan vi alltså konstatera att uppfattningarna är mer positiva i gymnasiegruppen än i åk8 även i dessa avseenden. Resultatet är fullt rimligt mot bakgrund av att gymnasieeleverna i högre grad har kunnat välja sin utbildning och skoltillvaro. Skillnaden mellan de två grupperna känns också igen från den regionala analysen av Lupp 2013 (resultatnivåerna på dessa frågor är däremot inte jämförbara då båda frågors svarsskala har förändrats sedan dess). Samtidigt är det möjligt att bilden av gy2-elevnas trivsel kan vara överskattad som en konsekvens av gruppens större bortfall, eftersom bortfallet kan hänga samman med en lägre närvaro i skolan som kan bero på just sämre trivsel. Det ska i sammanhanget även påminnas om att gymnasieelevernas svar inte bara avser skolorna i de GR-kommuner som genomfört Lupp utan även skolor i andra kommuner som en del av ungdomarna pendlar till.

För det tredje ser vi även i detta sammanhang hur den tydligaste könsskillnaden gäller att elever med annan könstillhörighet har mindre positiva erfarenheter av skolan. I åk8 är det grovt räknat bara varannan som tycker skolmiljön är (ganska/mycket) bra och som trivs (till stor del eller helt) med stämningen. Det kan alltid diskuteras vad som är en rimlig ”målnivå” för den här typen av enkätfrågor men resultatet kan inte annat än oroa med tanke på att skolan är en mycket central miljö i dessa tonåringars vardag. Det kan också noteras att tjejer har en lite mer negativ bild av skolmiljön än killar, framför allt i åk8.

Tabell 19. Uppfattningar om skolmiljön

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Bra skolmiljö	73	78	53	75	88	89	70	88
Trivs med stämningen	69	79	43	73	80	86	65	82
Minsta antalet svar	1 833	1 804	58	3 720	920	991	20	1 948

Frågorna ingår i två större frågesviter. Den ena lyder: *Nu kommer några frågor om din skola. Vad tycker du om...*, med en av åtta delfrågor: *...skolmiljön?* Svartaltnativ: *Inte alls bra; Mindre bra; Ganska bra; Mycket bra*. Den andra lyder: *Här följer några påståenden om skolan. Hur tycker du att de stämmer in på hur det är i din skola?*, med en av 12 delfrågor: *Jag trivs med stämningen i min skola*. Svartaltnativ: *Stämmer inte alls; Stämmer till viss del; Stämmer till stor del; Stämmer helt; Vet inte*.

Resultaten visar procentandelen som svarat ganska eller mycket bra respektive att det stämmer till stor del eller helt.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

Även om det är individuellt vilken miljö som såväl unga som gamla föredrar och behöver för att kunna koncentrera sig, kan en stökig miljö göra det svårt att både lyssna och arbeta självständigt. Öckerö inkluderade en särskild fråga på detta tema i enkäten. Resultatet visade att flertalet åk8-elever tycker att det varierar om det är lugnt eller stökigt i klassrummet (62 procent). Bara ett fåtal beskrev att det, oftast eller alltid, är lugn och ro (6 procent). Men tvärtom svarade nästan var tredje (32 procent), att det oftast eller alltid är stökigt och rörigt i klassrummet – varav 9 procent menade att det *alltid* var det. Med fokus på de som uppfattar att det är stökigt i klassrummet (oftast eller alltid), är bara

99 Sambandsmättet Kendall's tau-b (varierar från -1 till +1) är +0,43 i åk8 och +0,44 i gy2 (när vi exkluderat det begränsade antal elever som svarat "vet inte" på frågan om stämningen (ett svartaltnativ som inte gavs i den andra frågan).

drygt varannan (53 procent) som trivs med stämningen i skolan, jämfört med genomsnittet för Öckerös elever på 71 procent (se bilagans diagram 11a). Här har vi alltså en tänkbar delförklaring till variationen i trivsel bland eleverna.

Relationen till lärare

Tillitsfulla relationer mellan lärare och elever som karaktäriseras av värme, omsorg, och acceptans har visat sig vara gynnsamma för elevers motivation och lärande – och även fungera som skyddsfaktor mot psykisk ohälsa (Reddy m. fl. 2003).

Lupp-enkäten innehåller två frågor som fångar elevernas relation till lärarna. Det handlar dels om hur eleverna värderar den egna skolans lärare, dels om de uppfattar att elever och lärare bemöter varandra med respekt. Mönstren i svarsutfallet känns igen från föregående frågor: uppfattningarna är mer positiva i gy2-gruppen än i åk8, och mer negativa i gruppen med ”annan” könstillhörighet än bland dem som beskriver sig som kille eller tjej (se tabell 20).

Sammantaget tycker det stora flertalet elever i både åk8 och gy2 att skolans lärare är ganska eller mycket bra: 81 respektive 90 procent. Det är i båda åldersgrupper färre som instämmer, till stor del eller helt, i att lärare och elever bemöter varandra med respekt: 63 respektive 75 procent. I åk8 ger omvänt 7 procent av eleverna uttryck för en klart negativ bild, att det ”inte alls” stämmer att bemötandet är respektfullt – och ytterligare 25 procent instämmer bara ”till viss del” att det är det. I gy2-gruppen är motsvarande andelar 3 respektive 17 procent.

Tabell 20. Relationen till lärare

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Bra lärare	80	83	51	81	91	90	60	90
Respektfullt bemötande mellan elever och lärare	61	65	45	63	77	74	70	75
Minsta antalet svar	1 833	1 799	57	3 713	920	990	20	1 942

Frågorna ingår i två större frågesviter. Den ena lyder: *Nu kommer några frågor om din skola. Vad tycker du om...*, med en av åtta delfrågor: *...lärarna?* Svartaltemativ: *Inte alls bra; Mindre bra; Ganska bra; Mycket bra.* Den andra lyder: *Här följer några påståenden om skolan. Hur tycker du att de stämmer in på hur det är i din skola?*, med en av 12 delfrågor: *Elever och lärare bemöter varandra med respekt i min skola.* Svartaltemativ: *Stämmer inte alls; Stämmer till viss del; Stämmer till stor del; Stämmer helt; Vet inte.*

Resultaten visar procentandelen som svarat ganska eller mycket bra respektive att det stämmer till stor del eller helt. Gruppen samtliga inkluderar även dem som inte besvarat frågan om kön.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

Det är inte självklart hur elevernas erfarenheter av en bristande respekt ska tolkas – om de lägger ansvaret på lärare, elever eller på båda parter. Det finns dock en stark korrelation mellan värderingen av lärarna och uppfattningen om bemötandet mellan lärare och elever som pekar på att de främst lägger ansvaret på lärarna. Av de åk8-elever som svarat att det *inte alls* stämmer att bemötandet mellan lärare och elever är respektfullt (256 svars personer), tycker 35 procent att lärarna är *mycket* dåliga. Detta kan jämföras med 1 procent i gruppen som helt instämmer i att bemötandet lärare och elever emellan är respektfullt (868 personer).¹⁰⁰

Det kan också konstateras att uppfattningen om bemötandet mellan lärare och elev-

100 Motsvarande andelar i gy2-gruppen är 14 respektive 57 procent, där resultatet i det första fallet baseras på endast 56 personer. Korrelationen mellan frågorna mätt i Kendalls tau-b är +0,42 i åk8 och +0,39 i gy2 (när vi exkluderat det begränsade antal elever som svarat ”vet inte” på frågan om stämningen (ett svartaltemativ som inte gavs i den andra frågan).

er är starkt korrelerat med den egna trivseln i skolan. Hos dem som instämmer helt i påståendet att bemötandet är respektfullt instämmer 52 procent också helt i att de trivs med stämningen i skolan, mot 13 procent i gruppen som inte alls tycker bemötandet är respektfullt.¹⁰¹ Resultatet bekräftar vikten av en god lärar-elev-relation som forskningen pekar på.

Det finns studier som visar att elever från studieovana hem beskriver relationen till lärare i mer negativa termer än elever vars föräldrar har längre utbildning (Olsson 2011). Lupp innehåller dessvärre ingen information om föräldrarnas utbildning. Däremot ingår den socioekonomiskt relaterade frågan om föräldrars sysselsättning, och det visar sig att relationen till lärare är lite sämre i den grupp åk8-elever vars förälder eller föräldrar är arbetslösa eller långtidssjukskrivna. Tydligast är det i gruppen där detta gäller båda föräldrar, men detta resultat måste tolkas försiktigt mot bakgrund av det begränsade svarsunderlaget i denna grupp (och det stärks heller inte av svaren från fåtalet gy2-elever i motsvarande grupp). Men sammantaget tycks alltså socioekonomiskt sårbara elever tendera ha en lite sämre lärarrelation än övriga elever. Giltigheten i tolkningen förstärks av att vi finner samma mönster, i båda åldersgrupper, i en jämförelse med utgångspunkt i ungdomarnas oro (eller icke-oro) för föräldrarnas ekonomi.

Tabell 21. Relationen till lärare, efter föräldrars sysselsättning, åk8

	Båda föräldrar är arbetslösa/långtidssjukskrivna ^{1,2}	En förälder är arbetslös/långtidssjukskriven ¹	Ingen förälder är arbetslös/långtidssjukskriven ¹	Samtliga
Bra lärare	52	77	82	81
Respektfullt bemötande mellan elever och lärare	55	58	64	63
Minsta antalet svar	33	279	3 258	3 713

Resultaten visar procentandelen som svarat ganska eller mycket bra respektive att det stämmer till stor del eller helt. Se i övrigt kommentar till tabell 20 ovan.

¹För en exakt beskrivning av gruppen; se tabell 6 i kapitel 4

²Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

En trygg skolmiljö?

En mängd studier visar att elevers upplevelser av trivsel och trygghet påverkar studiemotivation och resultat, och omvänt att mobbing, socialt utanförskap och brist på positiva relationer har negativa effekter på elevers hälsa och prestationer i skolan (Gustafsson m. fl. 2010).

Lupp-enkäten inkluderar ett antal frågor som gör det möjligt att beskriva graden av (o)trygghet och förutsättningar för trygghet i skolan. Det handlar särskilt om förekomst av mobbing, rasism, sexuella trakasserier och våld men också om elevernas tillit till att skolans agerar vid mobbing eller kränkning. I enkätens särskilda avsnitt om trygghet ingår en fråga om man själv har erfarenhet av att bli mobbad, trakasserad eller utfrys, och var detta i så fall skett, med skolan som ett av svarsalternativen.

Social problematik och utsatthet

Vi har sett att en majoritet trivs i skolan och tycker miljön är bra. Men det gäller inte alla. I den regionala analysen av Lupp 2013 framkom hur uppfattningen om miljön och den egna trivseln var sammanlänkade med uppfattningen om skolans miljö i mer specifika avseenden. Detsamma syns i Lupp 2017. Sett till de olika förhållanden som redovisas i

101 Tau-b=+0,34 i åk8; +0,35 i gy2.

tabell 22 nedan är korrelationen med trivsel starkast beträffande uppfattad förekomst av mobbning samt med skolans agerande vid mobbning.¹⁰² Den här typen av erfarenheter av skolmiljön tycks alltså, inte särskilt förvånande, påverka ungdomarnas trivsel. Detsamma gäller förekomsten av rasism, sexuella trakasserier och våld.¹⁰³

Totalt sett vittnar 17 procent av åk8-eleverna om att det förekommer mobbning i skolan, och detsamma anger 9 procent av gy2-eleverna (tabell 22). I åk8 är andelarna beträffande rasism och våld jämförbara med mobbning, medan andelen är lite mindre ifråga om sexuella trakasserier. I gy2 är nivån ungefär densamma för samtliga missförhållanden. Vad som sticker ut mest är emellertid den stora andel ungdomar med ”annan könstillhörighet” som upplever att detta förekommer i skolan. Skillnaden mot genomsnittseleven i åk8 är särskilt stor beträffande sexuella trakasserier, som var tredje i gruppen (begränsad till 57 personer) vittnar om. Motsvarande resultat framkom i den regionala analysen av Lupp 2013.

Tabell 22. Andel elever som uppfattar att olika typer av sociala missförhållanden förekommer i skolan samt andel som uppfattar att skolan agerar mot mobbning och kränkning (procent)

Stämmer till stor del eller helt att..	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
”Mobbning förekommer i min skola”	17	16	34	17	9	9	15	9
”Rasism förekommer i min skola”	12	14	40	14	8	11	25	10
”Sexuella trakasserier förekommer i min skola”	11	6	35	9	9	6	20	8
”Våld förekommer i min skola”	14	21	36	18	5	11	20	8
”Min skola agerar om en elev mobbar en annan elev”	43	46	26	44	41	40	25	41
”Min skola agerar om en lärare kränker en elev”	41	46	33	44	48	42	35	44
Minsta antalet svar	1 819	1 784	57	3 687	914	983	20	1 929

Frågorna ingår i en större frågesvit: *Här följer några påståenden om skolan. Hur tycker du att de stämmer in på hur det är i din skola?*

Svarsalternativ: *Stämmer inte alls; Stämmer till viss del; Stämmer till stor del; Stämmer helt; Vet inte.*

Resultaten visar procentandelen som svarat att påståendet stämmer till stor del eller helt.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

Forskningen bekräftar att personer som kan beskrivas befinna sig ”utanför normen” är mer lyhörda för sociala missförhållanden eftersom de utifrån sin ”avvikande” position måste vara särskilt uppmärksamma på rådande normer och sociala hierarkier (se t. ex. en tongivande diskussion hos McIntosh 1988). I sammanhanget kan vi också konstatera att även gruppen som uppger att de har någon typ av funktionsnedsättning¹⁰⁴ i högre grad än genomsnittet vittnar om samtliga dessa missförhållanden. När det gäller mobbning är det 25 procent i gruppen i åk8 som uppger att detta förekommer och 13 procent i gruppen i gy2.

Med utgångspunkt i sambandet mellan mobbning och trivsel kan vi leda analysen ett steg vidare. Om 73 procent av samtliga åk8-elever trivs med stämningen i skolan (se tabell 19 ovan) gäller det bara hälften av dem som vittnar om mobbning i skolan. I den senare gruppen kan vi dock konstatera att trivseln är högre bland dem som uppfattar att skolan *agerar* vid mobbning (tabell 23). Gy2-ungdomarnas enkätsvar pekar på samma förhållande.

102 Sambandet, mätt i Tau-b är -0,27 i åk8 och -0,25 i gy2 beträffande förekomsten av mobbning samt +0,31 respektive +0,29 beträffande uppfattningen att skolan agerar vid mobbning.

103 Tau-b är minst -0,17.

104 Se tabell 9 i kapitel 4 för en mer exakt beskrivning.

Tabell 23. Andelen åk8-elever som trivs med stämningen i skolan utifrån uppfattning om skolans agerande – i gruppen som uppfattar att mobbning förekommer i skolan (procent)

"Min skola agerar om en elev mobbar en annan elev"	Andel som trivs med stämningen (helt/till stor del)	Antal svar
Instämmer helt	67	63
Instämmer till stor del	62	117
Instämmer till viss del	45	227
Instämmer inte alls	32	130
Vet inte	54	76
Samtliga	49	616

Mot denna bakgrund är det särskilt alarmerande att inte ens hälften av åk8-eleverna har en tydlig uppfattning om att skolan agerar vid mobbning, och detsamma gäller huruvida skolan agerar om en lärare kränker en elev. I gruppen med annan könstillhörighet än kille/tjej gäller det bara var fjärde respektive var tredje åk8-elev (tabell 22 ovan).

Skolverkets återkommande attitydundersökningar pekar dock på att fler elever, och även lärare, uppfattar att arbetet med att minska mobbning och kränkningar har förbättrats. Samtidigt menar var femte högstadieelev att arbetet inte är tillräckligt. (Skolverket 2015a)

Mobbning och särskilt utsatta elevgrupper

När det gäller personlig erfarenhet av mobbning (enligt enkätfrågan blivit mobbad, trakasserad eller utfryst under det senaste halvåret), svarar 80 procent av de utsatta åk8-eleverna att detta hänt i skolan samt 7 procent att det hänt på vägen till eller från skolan (angående mobbning och annan utsatthet och otrygghet mer generellt, se kapitel 8). Motsvarande skolkoppling bland de mobbningsutsatta gy2-ungdomar som besvarat enkäten är 64 respektive 5 procent. Mobbing är således i mycket hög grad en skolfråga, särskilt för högstadieungdomar.

Totalt uppger var fjärde åk8-elev, och 12 procent av de gy2-ungdomar som besvarat frågan, att hen blivit utsatt för mobbning i skolan under det senaste halvåret, enstaka gånger eller under än längre period (tabell 24). I båda åldersgrupper/årskurser är andelen tjejer med erfarenhet av mobbning i skolan väsentligt större än andelen killar, och andelen med "annan könstillhörighet" ligger på ungefär samma nivå som för tjejer.

Resultaten kan relateras till andra undersökningar av svenska skolbarn. En större enkätstudie, initierad av Världshälsoorganisationen, som omfattade 7 000 svenska barn i åldrarna 11, 13 och 15 år, visade att 18 procent i dessa åldersgrupper sammantaget hade mobbats *den senaste månaden* (Bjereld 2017). Störst var andelen för 13-åringar: 22 procent.

Skolverket sammanställer resultat från OECD:s PISA-undersökningar som visar på en negativ utveckling mellan 2003 och 2015 beträffande svenska 15-åringars känsla av tillhörighet i skolan (Skolverket 2017b). Enligt mätningen 2015 har var sjätte 15-åring blivit utsatt för mobbing *flera gånger i månaden* (motsvarande 17 procent) och var femte elev känner sig utanför. Till skillnad från Lupp-resultaten visar den här studien inte på några större könsskillnader i mobbning, och i OECD-länderna sammantaget är pojkar lite mer utsatta än flickor.

Utöver könstillhörighet framträder i Lupp-resultaten flera andra individfaktorer som tycks öka risken för att bli utsatt för mobbning. Det handlar om att ha en funktionsnedsättning, att vara i en socioekonomiskt utsatt position som det kan innebära att ha en förälder (eller två) som är arbetslös/långtidssjukskriven samt att ha en annan än heteroorienterad sexuell läggning (eller är osäker). Om man är född i Sverige eller utomlands

tycks däremot inte spela roll. Det senare går lite på tvärs mot PISA-mätningen som visade att utrikes födda elever med utrikes födda föräldrar känner sig utanför i högre grad än andra ungdomar. Samma studie bekräftade däremot Lupp-resultatet att socioekonomiskt utsatta elever är mer utsatta för mobbning än andra.

Tabell 24. Utsatthet för mobbning, trakasserier eller utfrysning i skolan det senaste halvåret, i olika grupper (procent)

		Utsatta		Antal svar	
		Åk8	Gy2	Åk8	Gy2
Samtliga		25	12	3 731	2 006
Könstillhörighet	Tjej	31	17	1 845	947
	Kille	18	7	1 801	1 023
	Annan ¹	33	22	57 ¹	23 ¹
Födelseland	Sverige	25	12	3 463	1 793
	Annat land	24	11	231	189
Funktionsnedsättning	Ja	38	22	441	253
	Nej	23	10	3 080	1 656
Sexuell läggning	Heterosexuell	24	11	3204	1746
	Bi-/homosexuell/annat/osäker	32	21	315	174
Minst en förälder arbetslös/sjukskriven ²	Ja	36	16	313	217
	Nej	24	11	3 267	1 662

Två enkätfrågor ligger till grund för resultatredovisningen: *Under de senaste sex månaderna, har du blivit mobbad, trakasserad eller utfrysad? Svarsalternativen: Ja, under en längre period; Ja, enstaka gånger; Nej.* Följdfråga till dem som svarat ja: *Var blev du mobbad, trakasserad eller utfrysad?, med 1 skolan som ett av elva svarsalternativ (möjligt att markera flera).* Bortfallet är exkluderat ur procentbasen (1,2 procent i åk8; 2,2 procent i gy2). Det är genom enkäten inte möjligt att särredovisa de två ja-alternativen beträffande mobbning med avgränsning till skolan som plats för mobbningen.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

²För en närmare beskrivning, se tabell 6 i kapitel 4.

De elever som särskilt är i riskzonen för att utsättas för mobbning är de som på olika sätt avviker genom normbrytande beteenden (Modin 2012). I en större enkätstudie i åk 7, upplevde nästan hälften av eleverna som deltog att skolan inte var inkluderande, och att olikheter inte uppfattades positivt (Malmström 2018).

I den större studien initierad av Världshälsoorganisationen som nämnts ovan framkom även att de som utsatts för mobbning hade sämre relationer till både föräldrar och sina lärare, vilket försvårade möjligheterna för dem att berätta om sin situation (Bjereld 2017).

Genom en tilläggsfråga i enkäten som Hälso- och sjukvård, Kungälv, Mölndal och Stenungsund använt sig av, kan vi konstatera att Lupp-resultaten bekräftar detta resultat som oroväckande pekar på gruppens dubbla utsatthet. På frågan "Har du någon du kan prata med om det du tycker är viktigt eller när du behöver stöd?" svarar i dessa fyra kommuner totalt sett mellan 4 och 7 procent av åk8-eleverna "Jag har ingen jag kan prata med".¹⁰⁵ Resultatet är i sig illa nog. Men bland dem som har erfarenhet av mobbning under det senaste halvåret är andelen större: mellan 9 och 11 procent. Och den är ännu större med avgränsning till gruppen som uppger att de mobbats under en längre period, där dock resultaten baseras på ett mer begränsat svarsunderlag. I de fyra kommunerna sammantaget är andelen som inte uppfattar sig ha något att prata med 18 procent bland de (104 elever) som uppger att de under det senaste halvåret blivit mobbade, trakasserade eller utfrysade under en längre period, vilket är mer än tre gånger så vanligt som genomsnittet (5 procent i kommunerna sammantaget).

Det är också påvisat att på skolor där mobbning och kränkningar är vanligt förekommande är risken större för alla elever att bli utsatta för grövre våld, även för dem som inte varit utsatta för mobbning (Skolverket 2009). Och bara oron för att kunna utsättas

105 I samtliga kommuner kommer föräldrar/vårdnadshavare högst upp på listan, följt av kompisar (av totalt åtta möjliga svarsalternativ).

för mobbning eller kränkningar, i vilken form det än sker, kan starta negativa krafter i en grupp eller i en klass (Englund 2013).

Mot denna bakgrund är det särskilt viktigt att skolan förmår fånga upp den här typen av missförhållanden i den utsträckning mobbningen sker i skolmiljön. Den samlade litteraturen indikerar att skolverksamheter ofta präglas av ett synsätt som förlägger uppkomna svårigheter till individer snarare än till skolorganisationen, arbetssätt och strukturer (Hjørne & Säljö 2013). En viktig nyckel finns i de relationella processerna. Skolor och klassrum som kännetecknas av positiva, varma och stödjande lärar-elevrelationer verkar skyddande mot mobbing (Tornberg 2013). Det är således centralt att skolpersonal har kunskap, verktyg och stöd att utveckla ett klassrumsklimat som präglas av värme och omtänksamhet.

Det är också tydligt att om skolan ska upplevas inkluderande av fler elever behöver elevhälsans hälsofrämjande och förebyggande arbete genomsyra hela skolorganisationen (Nilholm & Göransson 2013). Lärdomar och erfarenheter av utvecklingsarbete med utgångspunkt i elevhälsan och satsningar på inkludering har visat sig ha positiva effekter för alla elever och främjat lärandet¹⁰⁶. Även särskilda interventionsprogram med fokus på att stödja lärares kompetens att skapa tillitsfulla relationer har visat lovande resultat i USA¹⁰⁷.

Hur uppfattar då skolans elever elevhälsan? Enligt Lupp-resultaten tycker ungefär tre av fyra åk8-elever att den är ganska eller mycket bra, och ännu fler i gy2 (86 procent; tabell 25). Killar är något mer nöjda än tjejer. Men den stora avvikelsen återfinns i gruppen som anger att de har annan könstillhörighet än kille/tjej, där bara drygt hälften i båda åldersgrupper är positiva.

Tabell 25. Andel elever som tycker att "elevhälsan (skolkurator, skolsköterska eller skolpsykolog)" är ganska/mycket bra (procent)

Åk8				Gy2			
Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
71	78	52	74	84	89	55	86
1 819	1 774	58	3 675	910	986	20	1 927

Frågorna ingår i en större frågesvit: *Nu kommer några frågor om din skola. Vad tycker du om...*, där en av åtta delfrågor lyder: *Elevhälsan (skolkurator, skolsköterska eller skolpsykolog)?*. Svarsalternativ: *Inte alls bra; Inte så bra; Ganska bra; Mycket bra*. Resultaten visar procentandelen som svarat att ganska eller mycket bra.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

Det är rimligt att frågan kan vara svår att besvara för elever som haft begränsad kontakt med elevhälsan (enkätfrågan saknar vet ej-alternativ). Men det kan konstateras att grupper med potentiellt stort behov av elevhälsan har en mer negativ bild än genomsnittet. Av de åk8-elever som varit utsatta för mobbning under en längre period under senaste halvåret är det bara drygt hälften som tycker att elevhälsan är ganska/mycket bra (58 procent, och 72 procent i gy2, baserat på endast 61 ungdomar). Uppfattningen är också mindre positiv i den grupp som skattar sin hälsa som ganska eller mycket dålig (55 procent i åk8; 73 procent i gy2). En lite mer positiv bild framkommer däremot i gruppen som uppger sig ha någon typ av funktionsnedsättning (66 procent i åk8; 80 procent i gy2). Men särskilt i åk8 tycks det alltså finnas särskilt utsatta elevgrupper som elevhälsan inte förmår nå fram till med ett tillräckligt gott stöd.

106 Se t. ex. FoU-programmet *Inkluderande lärmiljöer* som startade 2012 (<http://www.ifous.se/programomraden-forskning/inkludering/>) samt resultat från det ESF-finansierade projektet Plug In som drivits av Statens kommuner och Landsting (SKL) 2012-2018 (<https://skl.se/skolakulturfritid/forskola-grundochgymnasieskola/sklsatsningarutvecklasolan/pluginminskarstudieavbrottenpagymnasiet.2132.html>).

107 Se t. ex. Jennings m. fl. 2013 för en beskrivning av det amerikanska programmet CARE.

Generell otrygghet i skolan

Med tanke på att den mobbning som förekommer i hög grad sker i skolan är det inte förvånande att en ansenlig del av eleverna uppfattar skolans miljöer som otrygga. Enligt nationell statistik från Skolinspektionen har andelen elever som känner sig trygga i skolan minskat under de senaste fem åren. År 2018 känner sig var sjunde elev i åk 9 inte trygg (Skolinspektionen 2018a). Tidigare studier har visa att de platser inomhus i skolan där elever i allmänhet känner sig mest otrygga är toaletter, omklädningsrum, korridorer/vid elevskåp/utanför klassrum, cafeteria och uppehållsrum (Brottsförebyggande rådet 2012 samt Friends 2018).

I kapitel 8, som beskriver ungdomarnas trygghet mer övergripande, kommer vi se att det finns andra vardagsmiljöer som anses otrygga i högre grad än skolan. Men att nästan var tionde åk8-elev uppger att hen sällan eller aldrig är trygg i skolan är skäl nog att rikta extra ljus mot skolans otrygghet i detta kapitel, särskilt med tanke på att det finns grupper som är mer otrygga än andra. I gruppen som beskriver sig ha ”annan könstillhörighet” är nästan var tredje sällan eller aldrig trygg i skolan (se kapitel 8, sidan 117).

Även om merparten åk8-elever totalt sett uppger att de *oftast* är trygga är det en rimlig ståndpunkt att ”oftast” inte duger i den obligatoriska vardagsmiljö som skolan utgör för ungdomarna. Om vi i stället beskriver andelen som uppger sig *alltid* vara trygg i skolan framkommer att det gäller totalt knappt hälften (46 procent; tabell 26). Med fokus på tjejerna gäller det bara drygt var tredje, och i gruppen med ”annan könstillhörighet” knappt var tredje.

Bland gy2-eleverna är tryggheten lite större. Knappt två av tre som besvarat enkäten uppger att de alltid är trygga i skolan, med en mindre könsskillnad jämfört med åk8 men fortfarande en lite större andel trygga killar. Det ska påminnas om att det icke-representativa bortfallet i gymnasiegruppen gör att dessa resultat måste tolkas försiktigt. Precis som beträffande trivseln i skolan är det inte orimligt att enkätsvaren överskattar tryggheten i skolan eftersom bortfall till följd av frånvaro i skolan vid enkätens genomförande kan hänga samman med otrygghet.

Tabell 26. Andel elever som uppger att de alltid är trygga i skolan, efter könstillhörighet (procent)

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Andel alltid trygg	38	54	30	46	56	69	63	63
Antalet svar	1 839	1 786	56	3 706	942	1 008	24	1 986

Enkätfrågan: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?* med *I skolan* som en av nio delfrågor. Svartalternativen: *Aldrig; Sällan; Oftast; Alltid*. Resultaten visar andelen som svarat ”alltid”. ¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

Det är svårt att värdera de exakta nivåerna i den här typen av trygghetsmätning. Hur enkätfrågan är formulerad, och med vilka svartalternativ, påverkar utfallet och olika mättekniker försvårar jämförelser mellan mätningar. Vi kan emellertid konstatera att även den regiongemensamma elevenkäten i Göteborgsregionen visar på tydliga könsskillnader, med minst andel helt trygga i gruppen som beskriver sig som annat än tjej/kille eller inte vill svara på frågan om kön. Inför påståendet ”Jag känner mig trygg i skolan” väljer endast 35 procent i denna grupp svartalternativet ”helt positiv”. Motsvarande andel tjejer är 47 procent och killar 59 procent. Sammantaget är andelen 52 procent.¹⁰⁸

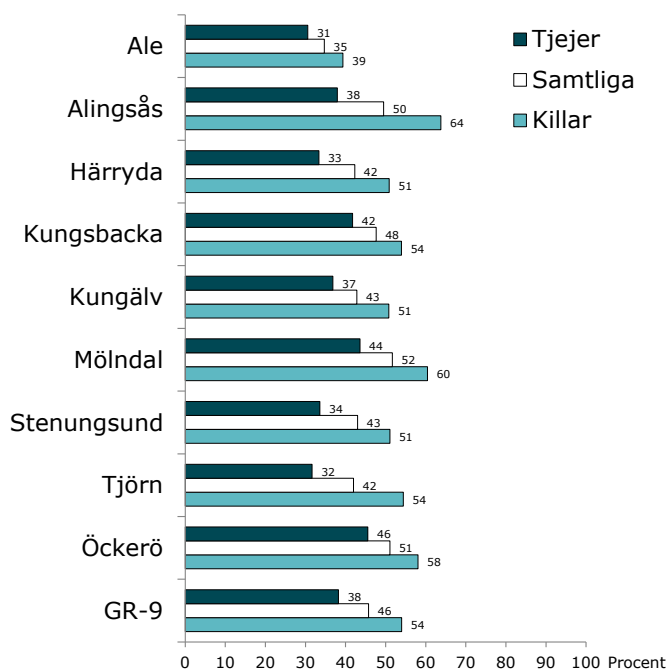
108 Resultatet är ett genomsnitt för ungdomarna i samtliga de nio GR-kommuner som ingick i mätningen detta år: Ale, Härryda, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Stenungsund, Tjörn och Öckerö. Svartalternativen som ingår för att ta ställning till enkätens påståendefrågor är *Helt positiv; Ganska positiv; Ganska negativ; Helt negativ; Vet inte*. Se vidare i rapporten tillgänglig här: <https://www.grkom.se/download/18.522b15fb162ff9778f71e53b/1524751562772/GR+%C3%A5k9+-+Elever+2018.pdf>

En annan tydligt utsatt grupp som framträder i Lupp-resultaten är för övrigt åk8-elever med någon typ av funktionsnedsättning. I den gruppen svarar endast var tredje att de alltid är trygga i skolan (33 procent; 55 procent i gy2-gruppen).

Möjligen kan det förvåna att gruppen med erfarenhet av att ha blivit mobbad i skolan under det senaste halvåret ändå till 22 procent i åk8, och 30 procent i gy2, uppger att de alltid är trygga i skolan.

Precis som var fallet 2013 tycks Ales unga i mindre grad uppleva skolan som en trygg plats jämfört med övriga kommuners åk8-elever. Skillnaden gäller tydligast killarna: knappt 40 procent är alltid trygga i Ale mot omkring 60 procent i Alingsås, Mölndal och Öckerö (diagram 10). Beträffande tjejerna är andelen alltid trygga som mest 46 procent (Öckerö), men Ale står även här för den minsta andelen (31 procent), dock i nära sällskap av flera kommuner (särskilt Tjörn, Härryda, Stenungsund).¹⁰⁹

Diagram 10. Andel åk8-elever som uppger att de alltid är trygga i skolan, tjejer och killar (procent)

Enkätfrågan: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?* med *I skolan* som en av nio delfrågor. Svarsalternativen: *Aldrig; Sällan; Oftast; Alltid.*

Resultaten visar andelen som svarat "alltid".

Det ser alltså ut som att skolan har ett arbete att göra för att kunna erbjuda sina elever en rakt igenom trygg lärandemiljö, det gäller både högstadiet och gymnasiet. Eleverna vittnar om att det förekommer mobbning, våld, rasism och sexuella trakasserier. Även om skolan i mycket speglar de förhållanden och värderingar som råder i det omgivande samhället, är det utifrån skolans och lärandets stora betydelse för ungdomars förutsättningar för egenmakt, välbefinnande och hälsa livet igenom särskilt viktigt att motverka otrygghet i skolan. Otrygghet som också riskerar bidra till att en del unga söker sig bort från skolan.

109 Det kan noteras att Ales resultat är lite sämre jämfört med genomsnittet av GR-kommuner även i den regiongemensamma elevenkäten (<https://www.grkom.se/download/18.14c88a1016323a54fa4dd36/1525348363341/2018+Ale+%C3%A5k9.pdf>).

Riskgrupper för studieavbrott

I en större studie från 2013 om skolmisslyckanden framkommer att de två främsta orsakerna till studieavbrott i gymnasieskolan är mobbning och bristen på pedagogiskt stöd (Temagruppen Unga i Arbetslivet 2013). Känslan av att vara exkluderad, att vara i ett utanförskap bidrar starkt till en upplevelse av stress hos både pojkar och flickor, men särskilt hos pojkar (Giota & Gustafsson 2017). Det finns också indikationer på att den här typen av stress dröjer sig kvar under en längre tid än stress kopplad till skolarbete och bidrar till ohälsa längre fram i livet (Anniko 2018).

Vi har tidigare sett att 73 procent av åk8-eleverna i Lupp trivs med stämningen i skolan (se tabell 19). Utifrån forskningsresultaten ovan vill vi undersöka hur skoltrivseln hänger samman med erfarenheten av mobbning och med uppfattningen om möjlighet till stöd från lärare vid behov. Det visar sig att 83 procent trivs med stämningen i skolan förutsatt att de beskriver en positiv situation beträffande *båda* dessa faktorer (tabell 27). Andelen är ungefär hälften så stor, 39 procent, om *ingen* av dessa faktorer är positiva. Om endast en av dessa faktorer är positiva är andelen, i båda fallen, drygt 60 procent. Den jämnstora andelen indikerar att de två faktorerna är av jämförbar betydelse för skoltrivseln. En sådan tolkning är dock vanskelig eftersom resultatet påverkas av hur erfarenhet av mobbning respektive lärarstöd ringas in i enkäten. Vi kan för övrigt konstatera att ett motsvarande mönster framkommer i en analys av svaren från de gy2-elever som besvarat enkäten (med genomgående större andel som uppger att de trivs med stämningen; jämför tabell 19 ovan).

Vi kan alltså också konstatera att ett positivt utfall på båda dessa två faktorer inte, för alla, är tillräckligt för att trivas med stämningen i skolan – lika lite som ett negativt utfall automatiskt innebär att man inte trivs. Även andra faktorer, som vi inte tagit in i den här förenklade analysen, spelar naturligtvis in. En sådan faktor är exempelvis uppfattningen om elevhälsan. Om eleverna som utsatts för mobbning och är negativa till möjligheten till extra lärarstöd även *tycker att elevhälsan är ganska/mycket dålig*, minskar andelen som trivs med stämningen ytterligare något (till 33 procent i åk8; gruppen är för liten i gy2 men tendensen är densamma där). Däremot ökar inte trivseln något nämnvärt om det omvända råder (84 procent).

Tabell 27. Andel som trivs med stämningen i skolan efter erfarenhet av mobbning och/eller av brist på lärarstöd, åk8 (procent)

		Positiv åsikt om möjligheten till extra lärarstöd vid behov		Antal svar	
		Ja	Nej		
Utsatt för mobbning i skolan senaste halvåret	Ja	63	39	594	312
	Nej	83	65	2 209	519

Två enkätfrågor ligger till grund för resultatredovisningen: *Under de senaste sex månaderna, har du blivit mobbad, trakasserad eller utfryst?*. Svarsalternativen: *Ja, under en längre period; Ja, enstaka gånger; Nej*. (Bortfallet är exkluderat ur procentbasen; 1,2 procent i åk8, 2,2 procent i gy2.) Följfråga till dem som svarat ja: *Var blev du mobbad, trakasserad eller utfryst?*, med *I skolan* som ett av elva svarsalternativ (möjligt att markera flera).

Mobbning och brist på tillräckligt lärarstöd är allvarliga förhållanden i sig. Särskilt i kombination bidrar de alltså även till sänkt trivsel i skolan och utgör starka riskfaktorer för skolavbrott. Både mobbning i skolan och bristande lärarstöd är dock sådant som ligger inom skolans räckvidd att åtgärda. Ett första steg är naturligtvis att identifiera berörda elever. Vi vill därför försöka ringa in denna dubbelt utsatta riskgrupp lite närmare. Utifrån det större och mer representativa svarsunderlaget i åk8 fortsätter vi att fokusera

denna åldersgrupp. Det handlar då om 314 svarspersoner totalt. Det visar sig att denna riskgrupp har en viss överrepresentation av tjejer (64 procent) och av personer med annan könstillhörighet än kille/tjej (4 procent), personer med en funktionsnedsättning (26 procent), personer med utländsk bakgrund (28 procent är själva eller har förälder/föräldrar som är född(a) utomlands) samt personer med minst en förälder som är arbetslös/långtidssjukskriven (15 procent) (tabell 28). Resultaten antyder alltså att det här är elevgrupper som *generellt sett* behöver uppmärksammas och ges stöd i större utsträckning än i dag.

Tabell 28. Profilen på en särskild riskgrupp: utsatt för mobbing samt med negativ uppfattning om möjligheten till extra lärarstöd vid behov – jämför med samliga elever, åk8 (procent)

	Riskgrupp	Samtliga
Tjejer	64	50
Annan könstillhörighet än kille/tjej	4	2
Funktionsnedsättning	26	13
Utlandsfödda eller med utlandsfödd förälder/föräldrar	28	23
Förälder/föräldrar som är arbetslös/långtidssjukskriven	15	9
Minsta antalet svar	291	3 561

Se kapitel 4 för en mer exakt beskrivning av individfaktorer i tabellen.

Begränsad upplevelse av delaktighet i skolan

Enligt Skollagen (2010:800, 4 kap., 9§) ska elever ges inflytande över sin utbildning och stimuleras till att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen. Informationen och formerna för elevernas inflytande ska anpassas utifrån deras ålder och mognad.

Forskning visar att delaktighet i planering och genomförande av skolans verksamhet stärker elevernas motivation, ansvarstagande för studierna, självförtroende och förmåga att lära (Skolverket 2015b). Ökad elevdelaktighet har även konstaterats bidra till mer positiva interaktioner mellan elever och lärare samt ett förbättrat klassrumsklimat och minskad mobbing och rasism (Mager & Novak 2012). Skolinspektionen konstaterar dock att trots betydelsen av elevers delaktighet för skolans kunskapsuppdrag (och därtill för elevernas välbefinnande och hälsa; se vidare kapitel 9), framstår elevernas delaktighet och inflytande i skolan som otillfredsställande, i synnerhet inflytandet över undervisningen (Skolinspektionen 2018b).

Skolans arbete för att säkra elevernas inflytande kan ske på olika sätt. Grundläggande är att eleverna informeras om sina rättigheter till inflytande. De regionala resultaten från Lupp 2013 visade på brister i detta avseende. Enkätens frågeformulering samt svarsskala har ändrats sedan dess, vilket gör att resultaten från 2017 inte är helt jämförbara. Men inte heller 2017 kan resultaten anses tillfredsställande. Knappt hälften av åk8-eleverna och drygt hälften av gy2-eleverna uppger att det stämmer att de, till stor del eller helt, "fått veta vad eleverna ska ha inflytande över/ska kunna påverka i skolan" (tabell 29). En del svarar att det stämmer till viss del och många att de inte vet. En mindre andel, 9 procent av åk8-eleverna och 6 procent av gy2-eleverna, uppger att det inte stämmer alls.

Vidare är det mindre än hälften av åk8-eleverna som upplever att skolan uppmuntrar dem till att aktivt medverka i klassråd och elevråd (frågan ingick inte i gy2-enkäten). Och i båda årskurser är det lite mindre än hälften som upplever att "skolans personal lyssnar på vad elevrådet säger och tar dem på allvar". Könsskillnaderna är relativt små och bildar inget enhetligt mönster i de två årskurserna.

Tabell 29. Uppmuntrar skolan elevinflytande?

	Åk8			Gy2		
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga
"Jag har fått veta vad eleverna ska ha inflytande över/ska kunna påverka i skolan"	43	47	45	57	52	54
"Skolan uppmuntrar mig att aktivt medverka i klassråd och elevråd"	43	45	44	-	-	-
"Skolans personal lyssnar på vad elevrådet säger och tar dem på allvar"	45	48	46	53	44	48
Minsta antalet svar	1 834	1 794	3 713	911	984	1 926

Frågan ingår i en större frågesvit: *Här följer några påståenden om skolan. Hur tycker du att de stämmer in på hur det är i din skola?*, med tre avslutande delfrågor enligt redovisningen, där en inte ingick i gymnasieenkäten. Svarsalternativ: *Stämmer inte alls; Stämmer till viss del; Stämmer till stor del; Stämmer helt; Vet inte.*

Resultaten visar procentandelen som svarat att påståendet stämmer till stor del eller helt.

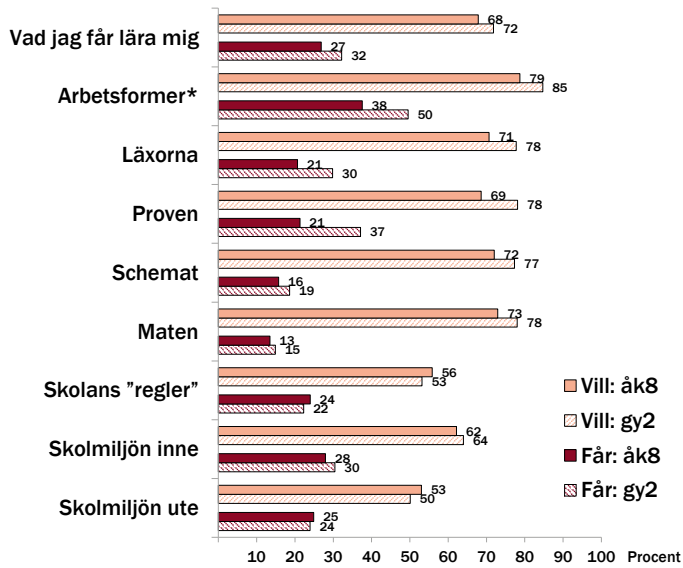
Ungefär hälften eller fler av skolungdomarna verkar alltså ha begränsad kännedom om sina möjligheter till inflytande och/eller inte uppleva att skolan uppmuntrar till elevdemokrati genom formella kanaler för elevinflytande. Förutsättningarna får alltså så långt anses bristfälliga om målet är att alla elever ska vara aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer (se sidan 67) genom att utöva elevinflytande inom skolans värld.

Det ska sägas att resultaten inte självklart kan tolkas som att skolan inte har informerat (eller uppmuntrat) dessa elever. Unga såväl som gamla minns inte allt de informeras om, och en del upplever alltså också att de blivit informerade till *viss del*. I vilken utsträckning resultatet bottenar i begränsade insatser från skolans sida eller på ett begränsat intresse från elevernas sida (oavsett varför) är en fråga som kräver en fördjupad analys av varje enskild fråga för att kunna besvara. Genom en annan typ av fråga i enkäten uttrycker dock en majoritet av skoleleverna att de, ganska eller väldigt mycket, vill vara med och bestämma om en rad olika centrala skolfrågor. Det gäller på högstadiet likväl som i gymnasiet (diagram 11). Intresset för inflytande är lite mer utbrett beträffande hur man arbetar, maten, schemat, läxorna, proven och vad man får lära sig än vad gäller skolans "regler" och skolmiljön, såväl inne som ute. Men beträffande samtliga dessa områden svarar minst hälften av såväl åk8- som gy2-eleverna att de "ganska" eller "väldigt mycket" vill vara med och bestämma.

Även om dessa områden i varierande grad kan anses vara expertfrågor för utbildade pedagoger och annan skolpersonal, är det dock väsentligt färre som upplever att de *får* vara med och bestämma om samma frågor. Precis som i analysen av enkätsvaren från Lupp 2013 framträder därmed ett slags "inflytandegap". Allra störst är gapet ifråga om maten och schemat. Detta är sådant som ungefär tre av fyra elever vill bestämma om, att jämföra med omkring 15 procent som svarar att de får göra det. Flest uppger att de får vara med och bestämma om hur man arbetar i skolan, vilket gör "inflytandegapet" lite mindre inom detta område. Inflytandegapet är relativt mindre även beträffande vad man får lära sig, regler och skolmiljön.

Den här typen av "inflytandegap" är i flera fall mindre i gymnasiegruppen. Det beror på att fler gy2-elever generellt upplever att de får vara med och bestämma – utan att intresset är mindre, i flertalet fall tvärtom större.

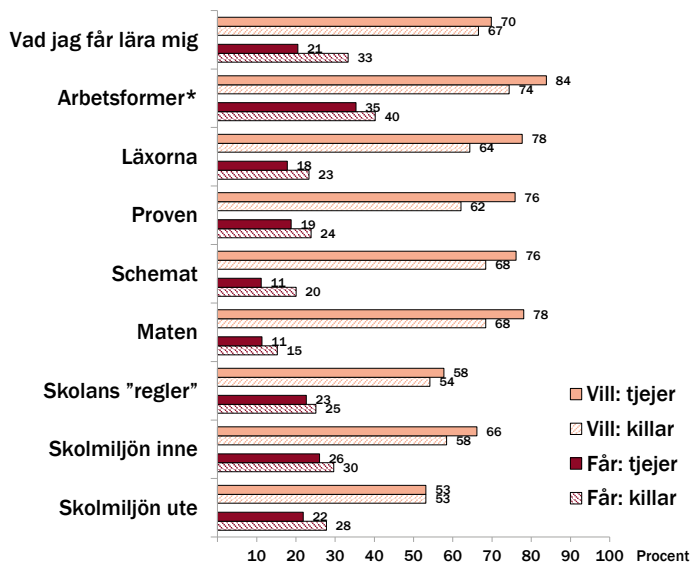
Diagram 11. Elevinflytande i skolan: vad eleverna vill och upplever att de får vara med och bestämma om

Enkätfrågorna: *Hur mycket eller lite vill du som elev vara med och bestämma om följande?* respektive *Hur mycket eller lite upplever du att du som elev får vara med och bestämma när det gäller följande?* – båda med svarsalternativen: *Väldigt lite eller ingenting; Ganska lite; Ganska mycket; Väldigt mycket.* *Formulering i enkäten: *Hur vi ska arbeta, till exempel grupparbete/projektarbete.* Resultaten visar andelen som svarat ganska eller väldigt mycket på respektive fråga.

Bryter vi ned resultaten på kön, med fokus på åk8 där enkätsvaren är mer representativa, framkommer att "inflytandegapet" generellt är större hos tjejer än killar. Det handlar om både tjejernas större intresse för att vara med och bestämma i olika skolfrågor och en (ännu) mindre spridd uppfattning om att man får vara det.

Diagram 12. Elevinflytande i åk8, tjejer och killar

Internationella studier har visat att såväl elevers engagemang i skolarbetet som känsla av tillhörighet och anknytning till skolan har särskilt stor betydelse för elevers benägenhet

att stanna i skolan och fullfölja sina gymnasiestudier¹¹⁰. Det gör att resultaten som visar på begränsad delaktighet är oroväckande också ur detta perspektiv. Och det är troligt att ett ”inflytandegap” är särskilt allvarligt hos elever som redan på andra grunder löper förhöjd risk för studieavbrott.

Om vi mot denna bakgrund undersöker inflytandegapet i två särskilda riskgrupper i sammanhanget – gy2-elever med erfarenhet av mobbning samt elever som upplever brist på extra lärarstöd vid behov (se sidorna 71–72) – finner vi hur inflytandegapet i båda dessa grupper är lite större än hos den genomsnittlige gy2-eleven. Om det sammanlagda inflytandegapet kan anta som mest värde +27¹¹¹ uppgår det för den genomsnittlige gy2-eleverna till +8,5. I elevgruppen med erfarenhet av mobbing i skolan det senaste halvåret är det genomsnittliga gapet +10,2, och i gruppen som bedömer möjligheten till extra lärarstöd vid behov som mindre bra/inte alls bra +10,7. Inflytandegapet i dessa två riskgrupper i åk8 avviker på motsvarande sätt från genomsnittet (+10,7 respektive +11,4 – jämfört med genomsnittet +8,8).

Även om skillnaderna i inflytandegap inte är jättestora tycks dessa två riskgrupper alltså inte ha något extra kompensande skydd mot risken för studieavbrott genom de positiva effekter som delaktighet i skolan ger – utan snarare tvärtom.

Den här typen av ”inflytandegap” utgör alltså för många elever synbarligen negativa erfarenheter av möjligheten till delaktighet inom skolans värld. Utifrån en normativ demokratiuppfattning – där demokrati ses som något mer än en styrelseform i det att demokrati också handlar om att vara delaktig som samhällsmedlem – bör skolan vara en arena där unga kan utöva och träna demokrati, att eleverna tillsammans med lärare ”gör demokrati” och ”lever det demokratiska uppdraget” (Jonsson & Roth 2003). Mistra Urban Futures projekt *Kairos* har presenterat ett antal ”synvänder” som anses nödvändiga för att få till stånd en rättvis och socialt hållbar utveckling.¹¹² En synvända handlar just om att skolan behöver gå ”från att lära om demokrati till att göra demokrati” (Mistra Urban Futures 2016). Utifrån ett sådant perspektiv är det intressant att undersöka hur erfarenheter av inflytande inom skolans värld hänger samman med intresset för och engagemanget i andra samhällsfrågor. Det ska vi göra i kapitel 7.

Innan dess ska vi dock försöka knyta ihop trådarna om ungas förutsättningar för lärande i skolan genom att se vad som bidrar till att göra dem själva nöjda med skolan.

Vad påverkar nöjdheten med skolan?

Precis som Lupp-enkäten innehåller en övergripande fråga hur nöjd ungdomarna är med fritiden (se kapitel 5) ingår motsvarande fråga om skolan. Sammantaget svarar 82 procent av eleverna i åk8 och 85 procent i gy2 att de är ganska eller mycket nöjda med skolan (bilagans diagram 14a–b). Det finns ingen entydig skillnad mellan tjejer och killar.

I Lupp 2013 fann vi att såväl uppfattningen om undervisningen som hur man uppfattade stämningen i skolan bidrog starkt till nöjdheten med skolsituationen (frågorna var

---

110 Angående engagemang (engagement), se t. ex. Finn 1989, angående tillhörighet och anknytning till skolan (school connectedness), se t. ex. U.S. Department of Health and Human Services (2009). Båda begrepp innefattar studierelaterade, kognitiva, sociala, psykologiska, affektiva och beteendemässiga dimensioner – och kan förändras genom elevernas upplevelser i skolan.

111 Det sammanlagda ”inflytandegapet” är beräknat genom att svaret på de nio delfrågorna rörande intresset för inflytande, med svars skalans värde 1–4 där 4 motsvarar maximalt intresse, subtraheras med svaret på motsvarande delfråga om det upplevda inflytandet (motsvarande värden där 4 motsvarar maximalt inflytande) – och därefter summeras. Den elev som på alla nio områden önskar vara med och bestämma ”väldigt mycket” (värde 4) och samtidigt upplever att hen ”väldigt lite eller ingenting” får vara med och bestämma (värde 1) får därmed värde +27 på sitt sammanlagda inflytandegap. Den elev som tvärtom inte alls vill vara med och bestämma inom något område men upplever att den får det väldigt mycket inom alla områden får värde -27 (gäller dock ingen av svarspersonerna i åk8 och endast en i gy2). Och de som i genomsnitt svarar med samma svarsalternativ i alla nio frågorna får värde 0. Värde 0 kan därmed motsvara både total frånvaro av inflytandegap eller att inflytandegap inom något/några områden vägs upp av att det omvända, dvs. mer inflytande än önskat, råder inom annat/andra områden.

112 <https://www.mistraurbanfutures.org/sv/projekt/kairos>

något annorlunda formulerade jämfört med 2017). Resultaten antydde att undervisningen var en lite mer betydelsefull faktor än stämningen.

I en analys grundad i Lupp 2017, som samtidigt omfattar några fler förhållanden i skolans värld, finner vi det omvända. Allra viktigast för att vara nöjd med skolan, sett till de skolfaktorer vi inkluderat i analysmodellen, tycks nämligen vara trivseln med stämningen. Den så kallade oddskvoten (i vår logistiska regression; se vidare tabellens kommentar) är cirka 3,8. Det innebär lite slarvigt översatt att chansen att hitta en ungdom som är nöjd med skolan är nästan fyra gånger så stor bland åk8-elever som trivs med stämningen än bland dem som inte gör det¹¹³ – oavsett vilka övriga positiva och negativa skolförhållanden som gäller för ungdomarna (av de som omfattas av vår analysmodell).

Men undervisningen kommer inte långt efter (oddskvoten är 3,3). Lite mindre viktigt, men fortfarande en påtaglig faktor, är uppfattningen om möjligheten till extra lärarstöd vid behov (2,1). Möjligen lite överraskande ser trygghetsdimensionen ut att ha en mindre självständig effekt på skolnöjdheten (1,7).¹¹⁴

Slutligen kan vi konstatera att även elevernas delaktighet tycks ha en självständig betydelse för nöjdheten med skolan. Analysen visar att ett relativt stort ”inflytandegap” (+18 eller större; se sidan 87) inverkar negativt på nöjdheten.

Det ska betonas att den här analysmodellen inte förklarar mer än 29 procent av variationen i åk8-elevernas nöjdhet med skolan. Men det är tydligt att såväl skolans pedagogiska resurser, den sociala miljön och utrymmet för delaktighet är faktorer som alla har betydelse i sammanhanget.

Tabell 30. Förhållanden som bidrar till, och motverkar, nöjdhet med skolan i åk8

		Oddskvot
POSITIVA FAKTORER	Trivs med stämningen	3,80
	Bra undervisning	3,32
	Bra möjlighet till extra lärarstöd vid behov	2,07
	Alltid trygg i skolan	1,70
NEGATIV FAKTOR	Mycket stort ”inflytandegap” ¹	0,66

Enkätfrågan om nöjdhet: Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?, med Skolan som den första av flera delfrågor. Svarsalternativ: Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd, Mycket nöjd. Analysen av nöjdhet avser ganska eller mycket nöjd.

Modellen baseras på en logistisk regression där faktorernas förklaringskraft redovisas genom oddskvoter. Variablerna är i samtliga fall dikotoma (dvs. har bara två värden, 0 eller 1, antingen gäller förutsättningen eller inte; se tidigare tabeller för definitioner). En oddskvot över 1 innebär att chansen ökar att finna nöjdhet med framtiden i gruppen; en oddskvot under 1 innebär att chansen minskar. Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke: 0,29. Samtliga ingående faktorer har signifikant betydelse på 98-procentig säkerhetsnivå.

¹”Inflytandegapet” har värde 18 eller högre (max +27); se s. 87 för en närmare förklaring.

Utifrån de gym2-elever som besvarat enkäten tycks för övrigt undervisningen vara allra viktigast för gymnasiegruppens nöjdhet – med en oddskvot som med marginal överstiger den för trivsselfaktorn – i övrigt liknar mönstret det för åk8.

113 Se not 83.

114 Det kan nämnas att modellens förklaringskraft inte ökar om vi därtill lägger till erfarenheten av mobbning i skolan, något som samvarierar med tryggheten.

Skolors varierande förutsättningar att erbjuda eleverna en god lärandemiljö

Slutligen ska vi ägna skolverksamheten som sådan lite uppmärksamhet. Vi har sett exempel på hur Lupp-resultaten inom skolans område skiljer sig något åt mellan kommunerna när det handlar om den upplevda tryggheten, och variationer finns även inom andra områden (bilagans diagram 9a–12b; 14a–14b). Även om kommunnivån är intressant ur ett invånarperspektiv (och beträffande åk8 kan tänkas avspegla mer övergripande förhållanden och satsningar i kommunens skolverksamhet), är ett skolperspektiv mer relevant i sökandet efter framgångsfaktorer.

I en analys på skolnivå framträder enskilda högstadieskolor med mer positiva resultat än genomsnittet på flera av de frågor vi har analyserat i det här kapitlet. Gemensamt för flera av dessa är att det är mindre skolor, där resultaten också baseras på ett mindre antal elever. Tolkningarna av den här typen av skolresultat görs lämpligen på lokal nivå, med kunskap om de förhållanden som råder i såväl de berörda skolorna som deras huvudsakliga upptagningsområde.¹¹⁵

En mer relevant analys på regional nivå är att gruppera skolorna utifrån ett antal faktorer som det finns anledning att tro påverkar elevernas upplevelse av skolan, vad gäller såväl undervisning och pedagogiskt stöd som den sociala miljön. Det kan exempelvis handla om skolans storlek, lärartäthet, andel behöriga lärare och tillgången till elevhälsa. Studier visar att skolor som karaktäriseras av ett tydligt pedagogiskt ledarskap, höga förväntningar på elever, samsyn, samarbete och stabilitet bland skolans personal, tydliga lärandemål och frekventa uppföljningar av elevers resultat tycks kunna kompensera för mindre gynnsamma faktorer i elevers sociala bakgrund (se t. ex. Jarl m. fl. 2018). Vi hade ursprungligen ambitionen att föra in den här typen av kontextuella data i rapportens analyser. Det visade sig dock vara svårt att få fram inom ramen för uppdraget. Men det är inte omöjligt, och vi bedömer att det här är en angelägen forskningsuppgift framöver, som vore möjlig att göra med utgångspunkt i resultaten från Lupp 2017.

I den här rapporten kan vi bara relatera till en faktor, nämligen skolornas personalomsättning, där vi har tillgång till jämförbara uppgifter för de kommunala skolorna i samtliga kommuner utom Härryda.¹¹⁶ Vår hypotes var att tryggheten skulle vara mindre på skolor med hög personalomsättning medan tvärtom nöjdheten med stöd, undervisning och trivseln skulle vara större på skolor med låg personalomsättning. Analysen ger dock bara begränsat stöd för den typen av hypotes: positiva resultat förekommer i skolor med både hög och låg personalomsättning. Men grupperar vi skolorna och särskiljer skolor med relativt låg respektive relativt hög personalomsättning finner vi att tryggheten tenderar att vara lite större i ”lågomsättningsgruppen” jämfört med ”högomsättningsgruppen”, och detsamma gäller trivseln med stämningen, en positiv uppfattning om möjligheten till extra stöd, en positiv uppfattning om undervisningen samt nöjdheten med skolan generellt (tabell 31). Vi finner också omvänt att ”inflytandegapet” är lite större i ”högomsättningsgruppen”. Skillnaderna är dock inte jättestora och det finns variationer även inom dessa två ytterlighetsgrupper som går i motsatt riktning. Inte desto mindre inbjuder resultaten till framtida (Lupp-)analyser av

115 För fem av de nio kommunerna har GR/FoU i Väst tagit fram resultat på skolnivå inom ramen för ett tilläggsuppdrag.

116 Måttet är andelen månadsanställd personal i de berörda högstadieskolorna som avslutat sitt arbete under 12-månadersperioden nov 2016-okt 2017; Tjörns resultat avser dock perioden jan-okt 2017. Uppgifterna har samlats in med benägen hjälp från GR:s arbetsgrupp Nyckeltal Personalhälsa (<https://grkom.se/toppenyn/dettajobbargmed/arbetsmarknadochsocialvalfard/arbetsmarknad/aktuelltarbete/nyckeltalpersonalhalsa.4.415b48a314276a8b9a7b6b9.html>).

hur personalomsättning och andra organisatoriska faktorer påverkar ungdomars tillvaro i skolan.

Tabell 31. Elevernas upplevelse av skolan i olika avseenden i två grupper av skolor sett till andelen avgångar under 12-månadersperioden nov 2016–okt 2017 (procent samt beträffande "inflytandegap" genomsnitt)

	Max 14 procent personalavgångar	Minst 34 procent personalavgångar
Alltid trygg i skolan	50	45
Trivs med stämningen	79	68
Bra möjlighet till extra lärarstöd vid behov	78	72
Bra undervisning	86	81
"Inflytandegap"	+8,1	+9,0
Nöjd med skolan	84	78
Minsta antalet elever	378	482
Antalet skolor	5	9

7. Förutsättningar för inflytande i samhället?

När SKL och Folkhälsomyndigheten i sin programförklaring för *Mötesplats social hållbarhet* definierar mötesplatsens syn på social hållbarhet handlar det bland annat om: "[e]tt samhälle med hög tolerans där människors lika värde står i centrum, vilket kräver att människor känner tillit och förtroende till varandra och är delaktiga i samhällsutvecklingen."¹¹⁷

Om ett samhälle ska kunna utvecklas på ett hållbart sätt är tilliten och delaktigheten viktig redan i den unga befolkningen. Intresset för politik och samhälle väcks oftast i unga år och växer därefter i takt med både ökande kognitiv förmåga, större sociala nätverk och en fastare förankring i samhället. Det gör det särskilt intressant att kartlägga ungdomars intresse för politik och samhällsfrågor.

Enligt en större panelstudie av ungdomars politiska utveckling tycks det politiska intresset till och med börja att stabilisera sig redan vid 16-årsåldern, med en begränsad andel som förändrar sitt intresse därefter (Amnå m. fl. 2018, s. 27). Andra undersökningar, baserade på åldersmässigt bredare befolkningsunderlag, pekar dock på att tonåren snarare utgör en första stabiliseringsperiod eftersom andelen politiskt intresserade är större i den äldre befolkningen och har varit så en längre tid (se t. ex. Tipple & Carlander 2018, tabell 11).

Forskarna bakom ungdomsstudien ovan betonar att ungdomar som är politiskt och samhällsligt intresserade i stor utsträckning *själva* driver sin politiska utveckling (Amnå m. fl. 2018, s. 36f.). Deras eget intresse leder dem mot aktiviteter som gör det möjligt att utveckla intresset. Unga personer tar alltså inte bara efter det intresse och de uppfattningar som de möter hos föräldrar, kompisar, skolan och media, något som tidigare forskning om så kallad politisk socialisation har tenderat att betona. Ungdomars politiska utveckling sker snarare genom en dubbelriktad process, där politiskt intresserade ungdomar själva och tillsammans med andra söker nyheter och samhällsinformation, utifrån en egen politisk drivkraft. I den processen tycks föräldrarna spela en lite viktigare roll än jämnåriga, särskilt för utvecklandet av ett mer långvarigt politiskt intresse (även om skillnaden minskar med ökande ålder). Det här resultatet antyder att det politiska identitetsbyggandet inte lika tydligt som annat identitetsbyggande under ungdomsåren sker genom en frigörelse från föräldrarna. En alternativ tolkning är att politik har en mer marginell roll i ungdomars identitetssökande. (Shehata & Amnå 2017). Men såväl föräldrar som andra samtalsparter är viktiga i ungdomars politiska utveckling (se även Ekström & Östman 2013).

Ett politiskt intresse kan alltså ses som ett resultat av mötet mellan individen och dennes sociala, mediala och samhällsliga sammanhang, redan från unga år. Individens erfarenheter av mötet med omvärlden påverkar samtidigt individens tillit och förtroende. Det här var också något som framkom i den regionala analysen av Lupp 2013, där vi kunde se att en positiv erfarenhet av inflytandet i såväl föreningslivet som skolan resulterade i en högre tilltro till den egna möjligheten att föra fram sin röst i lokala frågor.

En fördel med Lupp-undersökningen är just att den täcker flera av ungdomarnas vardagssammanhang. Därmed är det möjligt att undersöka samspelet mellan intresset och

---

117 <http://www.motesplatsocialhallbarhet.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/>

engagemanget i samhällsfrågor och upplevt inflytande och delaktighet inom olika livsområden (jämför Amnå m. fl. 2018, s. 17). Därtill har enkäten sedan 2013 kompletterats med en fråga om förtroendet för politiker och vuxna i allmänhet, vilket kan ge ett värdefullt bidrag till analysen av ungdomars förutsättningar för samhällsinflytande.

Både upplevd och reell delaktighet är starkare bland människor som är intresserade av samhälle och politik men också där det finns förtroende för samhällsfunktioner. Exempelvis är valdeltagandet större i grupper som har förtroende för politiker, även om det ska betonas att människor med litet förtroende likväl röstar i stor utsträckning (Oscarsson & Holmberg 2016). En aktuell studie om ungas delaktighet i åtta europeiska länder visade också att många unga som engagerade sig för att påverka sin omgivning gjorde det trots, eller på grund av, att de inte upplevde att deras röster blev hörda på annat sätt (Partispace 2018).

Unga vuxnas valdeltagande

Innan vi beskriver resultaten baserat på Lupp-undersökningen vill vi ge en lokal bakgrundsbild av det politiska engagemanget hos kommunernas unga vuxna. Det handlar om andelen förstagångsväljare i de nio ”Lupp-kommunerna” som röstar i kommunvalet. I regeringens skrivelse om demokratipolitik sägs förstagångsväljarnas valdeltagande ge ”en antydning om ungas politiska självförtroende och deras intresse att påverka och utforma samhället” (Regeringskansliet 2014, s. 8). Utifrån forskning som visar att erfarenheten av att ha deltagit i ett val påverkar intresset att rösta i framtiden betonar regeringen vikten av ett högt valdeltagande bland unga.¹¹⁸ Genom Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) har regeringen också fördelat bidrag till ideella organisationer och kommuner som genomför insatser för att öka valdeltagandet bland unga och utrikes födda (Regeringskansliet 2014).

Mot den bakgrunden är det förvånande att den tillgängliga statistiken om förstagångsväljarnas valdeltagande är begränsad. Den kommunuppdelade statistik som finns att tillgå gäller valet till kommunfullmäktige 2014 och de två föregående valen, sammanställd av Sveriges Kommuner och Landsting.¹¹⁹ Denna statistik visar att andelen förstagångsväljare som utnyttjade sin möjlighet att rösta i kommunalvalet 2014 var över 80 procent i de sju GR-kommuner som genomförde Lupp-undersökningen 2017 (där det finns en tillgänglig uppgift; se diagram 13). Förstagångsväljarnas valdeltagande i dessa kommuner är högre än genomsnittskommunen i riket, 76 procent, liksom jämfört med storstaden Göteborg (76 procent).

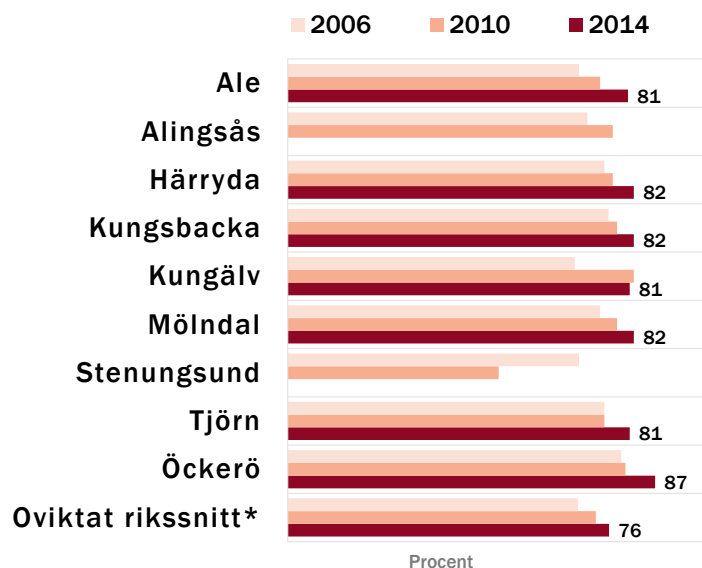
Bland de sju GR-kommunerna avviker Öckerö med toppnoteringen 87 procent, medan andelen i övriga sex kommuner är 81–82 procent. Öckerös resultat ger dem femteplatsen bland Sveriges kommuner. För två Lupp-kommuner, Alingsås och Stenungsund, saknas uppgift för 2014. Statistiken för 2010 visar på ett betydligt lägre deltagande i Stenungsund än i övriga GR-kommuner, medan Alingsås låg i nivå med övriga. Vi kan för övrigt konstatera att Öckerö låg högst av Lupp-kommunerna även 2006, och placerade sig som nummer två (efter Kungälv) i valet 2010. Generellt har valdeltagandet bland förstagångsväljare ökat sedan 2006, och detsamma gäller i väljarkåren som helhet, om än mindre tydligt (79,4 till 82,8 procent i hela Sverige).¹²⁰

118 Nyare forskning visar dock att sambandet inte är så starkt som man tidigare trott (Öhrvall 2013).

119 <https://skl.se/demokratiledningstyrning/valmaktfordelning/valdeltagande.368.html>. SCB genomför för närvarande den första totalundersökningen på 80 år, där mer ingående statistik än tidigare kommer att publiceras i juni 2019, dvs. baserat på Valdeltagandeundersökningen 2018.

120 SCB:s statistikdatabas, tabellen ”Valdeltagande i kommunfullmäktigeval, andelar i procent efter valår”. För en sammanfattning av

Diagram 13. Andel förstagångsväljare som röstat i valet till kommunfullmäktige, 2006–2014

Källa: Sveriges Kommuner och Landsting.

Valdeltagandet hos förstagångsväljarna är lägre jämfört med hela väljarkåren, även om skillnaderna minskat i de senaste valen (Statistiska centralbyrån 2015). I de sju Lupp-kommuner som det finns uppgifter om för kommunvalet 2014 uppgår skillnaden till mellan 2 och 7 procentenheter. Skillnaden mellan förstagångsväljare och samtliga valberättigade är minst i Öckerö (2 procentenheter). Även sett till hela väljarkåren var Öckeröbornas deltagande i kommunvalet 2014 högst, i detta fall tillsammans med Kungsbacka (89 procent).¹²¹

Ungdomars politiska intresse

Öckerös stora andel förstagångsväljare som röstade i kommunvalet både 2014 och 2006 inbjuder till frågan om vi bland Öckerös ungdomar också kommer att finna ett större politiskt intresse jämfört med övriga kommuner. Valdeltagandet är generellt högre bland politiskt intresserade grupper (Oscarsson & Holmberg 2016). Med utgångspunkt i Öckerös exempel vill vi samtidigt belysa mer generella mönster beträffande ungas politiska intresse och engagemang.

Svaret på frågan ovan blir dock ett nej. Ungefär var femte åk8-elev i Öckerö svarar (tre år efter valet 2014) att hen är ganska eller mycket intresserad av politik, vilket är en *mindre* andel än i övriga åtta GR-kommuner (diagram 14). Sammantaget är 27 procent av kommunernas åk8-elever politiskt intresserade. Det begränsade intresset på Öckerö 2017 visar sig dock enbart gälla killarna. Bara 13 procent av Öckerös killar uppger att de är politiskt intresserade jämfört med 19–33 procent av killarna i övriga kommuner. Hos Öckerös tjejer är andelen 27 procent, vilket är strax över ”GR-snittet”. Det ska betonas att antalet åk8-elever i Öckerö är begränsat (60 killar besvarade Lupp-frågan, 142 åk8-elever totalt).

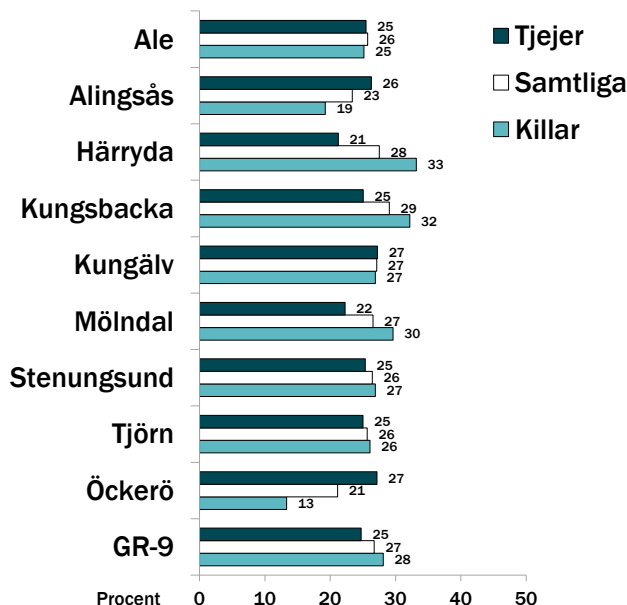
I övriga kommuner är könsskillnaden mindre och i några kommuner går den också i omvänd riktning. Sammantaget för de nio kommunerna är skillnaden mellan killar och tjejer närmast försumbar: 28 procent intresserade killar och 25 procent intresserade

deltagandet över tid i de olika valen, se Öhrvall 2013, s. 24.

121 Dessa kommuner sticker ut även i ett nationellt perspektiv. Öckerö och Kungsbacka placerar sig som nummer 5 respektive 7 av alla Sveriges kommuner. Även ytterligare Lupp-kommuner placerar sig högt: Kungälv, Härryda och Tjörn låg på plats 14, 16 respektive 22. I kommunvalet 2018 ger invånarnas valdeltagande i dessa kommuner liknande placeringar: Öckerö 4; Kungsbacka 7; Kungälv 12, Härryda 16, Tjörn 18.

tjejer. Samma begränsade könsskillnad framkom i Lupp 2013. Andra studier pekar också på begränsade könsskillnader i det politiska intresset (Amnå m. fl. 2018, s. 25). Ungdomsstyrelsen (2013b, s. 107) visar att könsskillnaden var större i början av 1990-talet än 2013, och att det i första hand är killar som minskat sitt intresse sedan dess, även om utvecklingen inte är tydlig baserat på endast tre mätpunkter under hela tjugoförårsperioden.

Diagram 14. Politiskt intresse i åk8, tjejer och killar

Enkätfrågan: *Hur intresserad är du av följande?*, med tre delfrågor: *Politik; Samhällsfrågor i allmänhet; Vad som händer i andra länder.* Svartalternativ: *Inte alls intresserad; Inte särskilt intresserad; Ganska intresserad; Mycket intresserad.* Resultaten avser andelen som svarat ganska eller mycket intresserad av politik.

Jämfört med 2013 pekar både Lupp-resultaten och andra mätningar (Ungdomsbarometern 2017) på att ungdomars politiska intresse har ökat sedan dess. Utifrån Lupp är skillnaden störst i Härryda (tabell 32). Öckerö genomförde inte Lupp 2013 men resultatet från 2017 kan i stället jämföras med Lupp 2011, som visade på en mindre andel politiskt intresserade åk8-elever detta år. Andelen i Öckerö var även då mindre än i de övriga kommunerna, även om det ska sägas att det skiljer två år mellan. Det kan också noteras att Öckerös könsskillnad var den omvända 2011, med ett större politiskt intresse hos killar än tjejer (17 mot 11 procent).

Tabell 32. Politiskt intresse i åk8, 2013 och 2017

	2013	2017	Differens (procentenheter)
Ale	24	26	+2
Alingsås	-	23	-
Härryda	21	28	+7
Kungsbacka	23	29	+6
Kungälv	25	27	+2
Mölndal	24	27	+3
Stenungsund	-	26	-
Tjörn	22	26	+4
Öckerö	2011: 14	21	+7

Resultaten avser procentandelen ganska eller mycket intresserade. Se i övrigt kommentar till diagram 14 ovan.

När det handlar om jämförelser av politiskt intresse över tid finns det anledning att påminna om valårens ”mobiliserande effekt”, det vill säga att intresset för politik och även förtroendet för politiker tenderar att öka under valår, vilket kan försvåra jämförelser mellan enskilda år (se t. ex. Oscarsson 2018; Holmberg & Weibull 2015). Lupp-mätningarna 2013 och 2017 genomfördes dock i båda fallen året före (och Öckerös mätning 2011 året efter).

Hur kan vi då tolka Öckerös lite mindre andel politiskt intresserade åk8-elever i relation till det omvända förhållandet i valdeltagandet? ”Vaknar” det politiska intresset bara lite längre upp i tonåren? Eller kan vi förvänta oss ett lägre valdeltagande bland kommunens förstagångsväljare 2018 när den statistiken blir tillgänglig? Och framför allt, vad kan resultatet säga oss om ungas politiska engagemang mer generellt?

Eftersom Öckerö inte genomfört Lupp bland sina gy2-ungdomar finns inte möjlighet att jämföra det politiska intresset i en något äldre ungdomsgrupp. Att andelen politiskt intresserade åk8-elever är större 2017 jämfört med 2011 års åk8-elever inbjuder i alla fall inte till tolkningen att det handlar om en generationsförändring som gör att vi bör förvänta oss en mindre andel förstagångsväljare i Öckerös kommunval 2018. Längre fram i detta kapitel kommer vi också se att många av Öckerös åk8-elever vill påverka i frågor som rör kommunen. En rimlig tolkning av våra kommunjämförelser är därför att det politiska intresset i högstadiet inte är så starkt knutet till valbenägenheten hos unga vuxna som fyllt 18 år.

Faktorer som bidrar till politiskt intresse

En aktuell avhandling sammanfattar vad forskningen har funnit bidra till människors benägenhet att rösta i allmänna val (Öhrvall 2018). Medan äldre forskning har betonat betydelsen av socioekonomiska resurser, individuellt engagemang och politisk mobilisering, har senare forskning nyanserat den bilden genom att lyfta fram betydelsen av individens sociala nätverk. Hos unga är familjen viktig men också vänner, skolkamrater och andra sociala relationer.¹²²

Statsvetenskapliga studier av vad som förklarar politiskt deltagande brukar skilja mellan individförklaringar, kontextuella förklaringar och institutionella förklaringar (Oscarsson & Holmberg 2016). Den institutionella nivån lämnar vi därhän eftersom valsystemet är ett och detsamma i det här sammanhanget. Likaså den politiska kontexten eftersom detta är något som skulle kräva en väsentligt mer omfattande analys. Däremot ska vi reflektera över betydelsen av ungdomarnas sociala kontext samt undersöka betydelsen av individegenskaper.

Den sociala kontextens betydelse handlar om att individens sociala omgivning och sociala relationer på olika sätt kan motivera dennes politiska intresse och deltagande. Vi har inledningsvis beskrivit hur ungdomars politiska utveckling sker i sociala processer. På mindre orter är det rimligt att lokalt föreningsliv och andra sociala sammanhang bildar ett tätare socialt nätverk. I ett tätare socialt nätverk är det sannolikt att avståndet är mindre till politiker och andra typer av opinionsbildare. Det är också troligt att uppfattningar och attityder hos andra har större inflytande på enskilda individer. En ”plikt-anda” kan till exempel bidra till att individen uppfattar att hen bör utnyttja sin möjlighet att rösta i allmänna val och på det sättet bidra till samhället, trots att hen inte är politiskt intresserad. I Öckerös fall har det rimligen också betydelse att kommunen är en relativt resursstark kommun, med en stor andel sammanboende/gifta invånare, vilket båda delar är sådant som tenderar att påverka valdeltagandet (Oscarsson & Holmberg 2016).

---

122 Därtill finns det forskning som betonar vanans makt: att den som röstat i ett tidigare val är mer benägen att rösta framöver (jämför regeringens utgångspunkt ovan). Det senare är dock något som avhandlingens resultat bestrider.

Utbildningens betydelse

En väldokumenterad faktor för såväl valdeltagande som politiskt intresse och engagemang är utbildning: högutbildade är mer intresserade och engagerade än lågutbildade (se t. ex. Ungdomsstyrelsen 2013a). Det ska dock sägas att mer komplexa analyser visar att sportaforismen ”motivation slår klass” gäller även ifråga om valdeltagande (Oscarsson & Holmberg 2016, s. 57), det vill säga att politiskt intresse kan ”kompensera för” både låg utbildning och svaga socioekonomiska resurser.

Genom Lupp-enkäten finns det möjlighet att testa om utbildningsfaktorn spelar in redan beträffande gymnasieelevernas programinriktning och högstadieelevernas utbildningsplaner.¹²³ Och så är fallet. Andelen politiskt intresserade åk8-elever är störst i gruppen som räknar med att läsa en högskoleförberedande gymnasieutbildning, 36 procent, att jämföra med 25 procent i gruppen som ska läsa ett yrkesprogram och omkring 20 procent i (den till antalet begränsade) gruppen som inte tror sig läsa vidare alls (tabell 33). Allra minst andel politiskt intresserade återfinns i gruppen som inte vet vad de ska göra efter grundskolan: 17 procent. Resultaten antyder att ungdomarnas framtidsvisioner spelar in för deras aktuella förhållningssätt till politik.

Vi ser också att det politiska intresset på gymnasiet är mer utbrett bland de gy2-ungdomar som går på ett högskoleförberedande program jämfört med dem på yrkesförberedande program: 40 mot 28 procent. Och bland de gy2-ungdomar som räknar med att läsa vidare efter gymnasiet är andelen ytterligare lite större: 43 procent.

Tabell 33. Politiskt intresse efter framtida utbildningsplaner (åk8 och gy2) samt inriktning på gymnasieutbildning (gy2)

	Procentandel	Antal svar
<i>Utbildningsplaner efter grundskolan:</i>		
Högskoleförberedande gymnasieprogram	36	1 162
Yrkesförberedande gymnasieprogram	25	469
Gymnasiet men osäker programinriktning	24	1 435
Inte läsa vidare ¹	21	67 ¹
Vet inte	17	536
<i>Samtliga åk8-elever</i>	<i>27</i>	<i>3 728</i>
<i>Inriktning på gymnasieprogram:²</i>		
Högskoleförberedande	40	1 327
Yrkesförberedande	28	569
<i>Utbildningsplaner efter gymnasiet (direkt eller senare):</i>		
Ja ³	43	1 240
Nej	24	292
Vet inte	26	446
<i>Samtliga gy2-ungdomar</i>	<i>36</i>	<i>2 011</i>

Resultaten avser procentandelen i respektive grupp som svarat ganska eller mycket intresserade.

Frågan till åk8-eleverna: *Tror du att du kommer läsa vidare efter grundskolan (direkt eller senare)?*, och till gy2-ungdomarna: *Tror du att du kommer läsa vidare efter gymnasiet, direkt eller senare?* I båda enkäter följer frågan på en om vad man helst skulle vilja göra.

¹Observera gruppens begränsade antal svarspersoner.

²Gruppen som svarat ”annan inriktning” utgörs av 24 personer och redovisas därför inte.

³Universitet/högskola, Komvux, folkhögskola eller motsvarande.

När det kommer till åk8-elevernas utbildningsplaner kan det relativt begränsade politiska intresse vi sett hos Öckerös åk8-killar relateras till det faktum att bara ungefär två av tre tror att de kommer att läsa vidare efter grundskolan. Det är en mindre andel i jämförelse med övriga åtta kommuner. ”GR-snittet” är 80 procent för killar och 88 procent för tjejer (bilagans diagram 40a).

123 Det kan nämnas att Lupp-enkäten 2017 inte har med någon fråga om föräldrars utbildning.

Kopplingen mellan ungdomarnas politiska intresse och deras utbildningsinriktning återspeglas även i förstagångsväljares valdeltagande. I riksdagsvalet 2014 var deltagandet bland dem med en avslutad eller pågående studieförberedande gymnasieutbildning 91 procent jämfört med 83 procent bland dem med en yrkesförberedande gymnasieutbildning. Allra lägst var valdeltagandet bland dem utan gymnasieutbildning. Utbildningsfaktorn i förstagångsväljarnas valdeltagande var ännu mer påtaglig i EU-valet. (Statistiska centralbyrån 2015, s. 46).

Ett bredare samhällsintresse

Det är väl känt att frågor om såväl ungas som äldres politiska intresse tenderar att väcka mindre gensvar än frågor om samhällsfrågor i allmänhet. Det var tydligt i Lupp 2013 och det är tydligt 2017 (diagram 15 på nästa sida). Om 27 procent av åk8-eleverna uppger att de är ganska eller mycket intresserade av politik är det 40 procent som ger motsvarande svar om ”samhällsfrågor i allmänhet” – och ännu fler när det gäller ”vad som händer i andra länder”: 64 procent.

Medan gy2-ungdomarnas andel är större beträffande politik och samhällsfrågor är nivån jämförbar med åk8-eleverna beträffande det internationella intresset.¹²⁴ Lupp-resultaten som gäller ungdomar runt 14 respektive 17 år kan vare sig bekräfta eller motsäga att det politiska intresset skulle börja stabilisera sig vid 16-årsåldern (det vill säga slutsatsen från panelstudien av Amnå m. fl. 2017; se ovan). Men de jämförelser som tagits fram baserat på såväl den nationella som den västsvenska SOM-undersökningen (avgränsad till ”Lupp-kommunerna”; se vidare sidan 56), tyder på att vi kan förvänta oss ett ökat politiskt intresse hos kommunernas ungdomar när de blir äldre, grundat i att andelen politiskt intresserade är påtagligt större i gruppen 26–85 år jämfört med unga vuxna, här 16–25 år (Annerstedt m. fl. 2018/kommande). Det vill säga: detta är något vi kan förvänta oss förutsatt att dagens unga inte är en generation med annorlunda attityder som kommer att förändra det ”livscykelmönster” i politiskt intresse som vi har vant oss vid att se.

En både vanlig och rimlig förklaring till det större uttryckta intresset för samhällsfrågor än politik, som alltså syns i både åk8 och gy2, är att ordet politik kan associeras till partipolitik, det vill säga ett snävare och mer specifikt ämnesområde. Ordet politik kan därtill riskera att färgas av det generellt låga förtroende som politiska institutioner och politiker har hos allmänheten jämfört med flera andra samhällsfunktioner och yrken (Martinsson & Andersson 2018). Det är heller inte självklart hur ”samhällsfrågor” och ”vad som händer i andra länder” kan tolkas. När de tre frågorna ställs tillsammans bidrar de dessutom indirekt till att definiera varandra: att politik är något annat än samhällsfrågor, och att samhällsfrågor i första hand gäller nationella angelägenheter. Samtidigt kan inte ”vad som händer i andra länder” självklart likställas med ”samhällsfrågor i andra länder” utan kan tänkas inbjuda till svar som även färgas av kulturella och personliga förhållanden och intressen. Det faktum att intresset för politik och samhällsfrågor är större i gy2 än i åk8 medan det inte gäller ”andra länder”-frågan stärker rimligheten i denna tolkning.

Vi har tidigare sett att åk8-elevernas politiska intresse är lite större 2017 än 2013 (sidan 94). När det gäller intresset för samhällsfrågor finns däremot ingen entydig förändring. Intresset är större i några kommuner, men inte i alla. Däremot är intresset för ”vad som händer i andra länder” generellt lite mer utbrett hos åk8-eleverna 2017 än 2013.

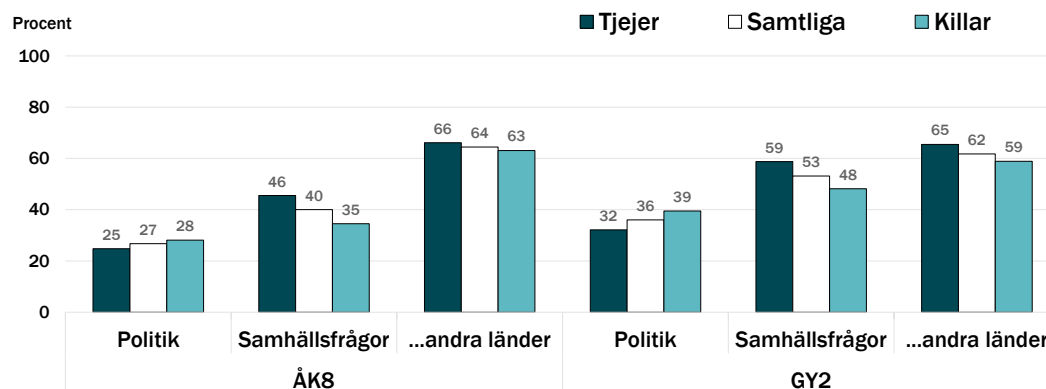
Beträffande intresset för samhällsfrågor är könsskillnaden större än den beträffande politik, och går i omvänd riktning: tjejer uttrycker intresse för samhällsfrågor i högre grad

---

124 Det är svårt att värdera bortfallets betydelse för gymnasieresultaten. Att ungdomar som pendlar till gymnasieskolor i Göteborg är underrepresenterade skulle kunna innebära att vi underskattar det politiska intresset utifrån att denna grupp i högre grad läser på högskoleförberedande program. Samtidigt bidrar svårigheten att få svar från ungdomar utanför gymnasiet till risken för en överskattning.

än killar, i både åk8 och gy2. Samma sak framkom i den regionala analysen av Lupp 2013. Ifråga om intresset för andra länder är könsskillnaden mindre men går i samma riktning. Resultaten nedbrutna på könstillhörighet pekar för övrigt på att åk8-elever med en annan könstillhörighet än kille/tjej är lite mer politiskt intresserade; det ska dock betonas att svarsunderlaget för gruppen är litet.

Diagram 15. Intresse för politik, samhällsfrågor och "vad som händer i andra länder"

Enkätfrågan: Hur intresserad är du av följande?, med tre delfrågor: Politik; Samhällsfrågor i allmänhet; Vad som händer i andra länder. Svartalternativ: Inte alls intresserad; Inte särskilt intresserad; Ganska intresserad; Mycket intresserad. Resultaten avser andelen som svarat ganska eller mycket intresserad.

Inte överraskande finns det en stark korrelation mellan dessa olika typer av samhällsintressen. Starkast är sambandet mellan politik och samhällsfrågor. Enligt samma venska ungdomsstudie som nämnts ovan blir detta samband starkare med åldern (Shehata & Amnå 2017, s. 11). Det finner vi dock inget tydligt belegg för i denna undersökning om vi jämför åk8- med gy2-ungdomarna.¹²⁵ Vårt resultat kan möjligen påverkas av både gymnasiegruppens bristande representativitet och att det i Lupp handlar om två olika årskullar och inte en och samma ungdomsgrupp som följts över tid.

Ett annat sätt att beskriva sambandet mellan dessa tre frågor är att det i någon mån tycks handla om tre nivåer av intresse, där politiskt intresse tycks vara det mest specifika intresset och intresset för vad som händer i andra länder det bredaste. Av de åk8-elever som uttrycker intresse för politik är 84 procent också intresserade av samhällsfrågor, och 87 procent intresserade av vad som händer i andra länder. Motsvarande andelar bland de politiskt intresserade gy2-ungdomarna är 91 respektive 86 procent. Och i den lite större grupp av åk8-elever som är intresserade av samhällsfrågor är 87 procent samtidigt intresserade av vad som händer i andra länder, och i gy2 är motsvarande andel 84 procent. Det är alltså tämligen ovanligt att vara intresserad av politik utan att samtidigt vara intresserad av samhällsfrågor och vad som händer i andra länder.

Ett betydande ointresse för politik

Slutligen vill vi beskriva ungdomarnas attityder till politik och samhälle på omvänd väg, nämligen genom att belysa det direkta ointresset. Precis som i Lupp 2013 finns det ett tydligt avståndstagande gentemot politik, särskilt i åk8 där detta är mer utbrett än intresset. Medan totalt 27 procent alltså uppger att de är ganska eller mycket intresserade av politik, är det 37 procent som svarar att de *inte alls* är intresserade (tabell 34). I gy2 är andelen inte alls intresserad 29 procent, vilket här alltså är lite mindre än andelen intresserade på 36 procent.

125 Sambandet mellan utfallen sett till frågornas samtliga fyra svarsalternativ är mätt i Tau-b +0,66 i åk8 och +0,67 i gy2.

Beträffande samhällsfrågor är andelen som ger motsvarande anti-signal mindre: 26 procent av åk8-eleverna och 19 procent av gy2-ungdomarna. Och beträffande ”vad som händer i andra länder” är andelen helt ointresserade begränsad till 13 respektive 14 procent.

Vi kan också konstatera att det i båda åldersgrupper är 11 procent som svarar att de *inte alls* är intresserade av *något av dessa* tre områden. I båda åk8 och gy2 gäller det något fler tjejer än killar (13 mot 8 procent).

Resultaten innebär att inställningen särskilt till politik är en tämligen polariserad företeelse bland ungdomarna, precis som i den vuxna befolkningen (jämför t. ex. Oskarson 2018).

Tabell 34. Intresse och ointresse (procent)

		Åk8	Gy2
Politik	Inte alls intresserad	37	29
	Inte särskilt intresserad	37	35
	Ganska intresserad	21	26
	Mycket intresserad	6	10
Samhällsfrågor	Inte alls intresserad	26	19
	Inte särskilt intresserad	34	28
	Ganska intresserad	31	37
	Mycket intresserad	9	16
Vad som händer i andra länder	Inte alls intresserad	13	14
	Inte särskilt intresserad	23	24
	Ganska intresserad	47	45
	Mycket intresserad	17	17
Minsta antalet svar		3 721	1 997

Enkätfrågan: *Hur intresserad är du av följande?*, med tre delfrågor: *Politik; Samhällsfrågor i allmänhet; Vad som händer i andra länder*. Svartalternativ: *Inte alls intresserad; Inte särskilt intresserad; Ganska intresserad; Mycket intresserad*.

Ungdomars samhällsengagemang

Ett varierande intresse för politik och samhällsfrågor i befolkningen avspeglas naturligtvis ifråga om mer aktivt samhällsengagemang. Människor som är intresserade av politik och samhällsfrågor är mer benägna att engagera sig i samhällsfrågor. Det är också rimligt att tänka sig att engagemanget som sådant utvecklar intresset, även om det torde vara rimligast att ett politiskt agerande förutsätter åtminstone ett visst mått av intresse (Amnå & Ekman 2014, s. 268).

Något som ofta är föremål för debatt är det sviktande intresset för att delta i formell partipolitik. Enligt den nationella SOM-undersökningen har andelen partimedlemmar mer än halverats sedan mitten av 1980-talet, från 14 till 6 procent (Tipple och Carlander 2018, s. 28). Beträffande ungdomsgruppen (16–24 år) beskriver MUCF en negativ trend sedan början av 1990-talet, som dock stabiliserats under senare år (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017, s. 16). För 2014–2015 redovisar MUCF en större andel än på länge: 5,6 procent, en ökning som dock inte är statistiskt säkerställd¹²⁶. Det ska i sammanhanget betonas att långt från alla medlemmar i ett politiskt parti är politiskt aktiva (se t. ex. Tipple och Carlander 2018, s. 27).

Ett politiskt engagemang behöver heller inte ta sig uttryck i partipolitiskt deltagande. Det finns många andra former för politiskt engagemang. Många har visat att ungas in-

126 http://www.ungidag.se/indikator/inflytande_och_representation/medlemmar-i-politiska-partier

tresse kan ta sig andra uttryck och vägar än den partipolitiska, exempelvis genom åsikts-spridning och opinionsbildning via internet, bära symboler, göra aktiva konsumtionsval, engagera sig i intressegrupper eller ideella föreningar (se t. ex. Amnå m. fl. 2018 samt Ungdomsstyrelsen 2013a, som särskilt pekar på åsiktskommunikation via internet).

I Lupp tillfrågas ungdomarna om i vilken mån de under de senaste 12 månaderna varit åsiktsaktiva fem olika avseenden (se tabell 35). När det gäller varje enskild aktivitet är det en tämligen begränsad andel som varit aktiva med undantag från ”gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet”, vilket 18 procent av åk8-eleverna och 26 procent av gy2-ungdomarna uppger att de gjort. Ytterligare 10 respektive 11 procent uppger att detta är något de kan *tänka sig* att göra. Därutöver är det relativt många som under det senaste året ”gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet”, 9 procent i åk8 och 14 procent i gy2. Färre har deltagit i demonstration, skrivit förslag till politiker eller på annat sätt tagit kontakt med kommunen.

Tabell 35. Aktivt samhällsengagemang (procent)

	Åk8	Gy2
Tagit kontakt med någon politiker, tjänsteman eller beslutsfattare i kommunen	5	5
Skrivit ett förslag (medborgarförslag) till kommunens politiker	3	2
Deltagit i demonstration	5	6
Diskuterat samhällsfrågor/politik på forum eller bloggar på internet	9	14
Gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet	18	26
<i>Något av detta</i>	26	34
Minsta antalet svar	3 702	2 011

Enkätfrågan: *Under de senaste 12 månaderna, har du gjort något av följande?*, med fem delfrågor: *Tagit kontakt med någon politiker, tjänsteman eller beslutsfattare i kommunen; Skrivit ett förslag (medborgarförslag) till kommunens politiker; Deltagit i demonstration; Diskuterat samhällsfrågor/politik på forum eller bloggar på internet; Gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet.*
Svarsalternativen: *Nej; Nej, men kan tänka mig att göra det; Ja..*

Av dessa åsiktsaktiviteter är också de två internetrelaterade aktiviteterna tydligast sammanlänkande med intresse för politik, samhällsfrågor och (svagare) för ”vad som händer i andra länder”, vilket gäller i båda åldersgrupper. Av de åk8-elever som uttrycker ganska eller mycket stort intresse för politik har 36 procent ”gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet”. (Att därtill vara intresserad av både samhällsfrågor och av andra länder tycks inte öka benägenheten särskilt mycket; andelen i gruppen som är intresserad av alla tre områden är 39 procent.) I gruppen som tvärtom *inte* är intresserad *av något* av dessa tre områden har bara 6 procent av åk8-eleverna gillat/delat inlägg om samhällsfrågor. Möjligen kan det förvåna att några ändå har gjort detta. En tänkbar förklaring är att åsikter som exempelvis gillas eller delas på sociala medier kan handla om ett socialt bekräftande snarare än en hållning i en viss sakfråga.

Om vi lämnar de specifika formerna för samhällsengagemang och i stället fokuserar på gruppen som har gjort *något* av detta under de senaste 12 månaderna gäller det 26 procent av åk8-eleverna och 34 procent av gy2-ungdomarna (se bilagans diagram 17a–b).

Med avgränsning till gruppen som uttrycker ett ganska eller mycket stort intresse för samhällsfrågor växer andelen till 42 respektive 47 procent i de två åldersgrupperna – och ännu mer hos dem med intresse för politik: 48 respektive 54 procent.

Det är dock fler som uppger att de kan *tänka sig* att göra något av det som frågan täcker. I båda åldersgrupper gäller det ytterligare 14 procent, som kan sägas stå i ”standby-lä-

ge¹²⁷. För att få fram en ”standby-grupp” som med lite större sannolikhet skulle engagera sig den dag som de finner anledning till det, avgränsar vi gruppen till dem med ett uttalat politiskt intresse. Standby-gruppen krymper då till 9 respektive 10 procent av ungdomarna i båda åldersgrupper.

Vad kan vi då säga om dessa grupper av ungdomar med olika grader av politiskt/samhällspolitiskt engagemang? Tabell 36 beskriver grupperna ifråga om några demografiska och utbildningsrelaterade egenskaper, med avgränsning till åk8-eleverna utifrån gruppens lite mer representativa svarsunderlag. Resultaten pekar på små skillnader mellan den ”aktiva gruppen”, som under senaste året har utfört någon av enkätfrågans fem aktiviteter, och ”standby-gruppen”, som inte gjort något under tidsperioden men som kan tänka sig att göra det och uttrycker intresse för politik/samhällsfrågor. Den stora skillnaden gäller i stället i relation till den ”oengagerade gruppen”, som inte gjort något av detta och samtidigt uppger att de inte alls är intresserade av vare sig politik eller samhällsfrågor. Den aktiva gruppen och standby-gruppen består i högre grad av tjejer och av elever som tänker läsa vidare efter grundskolan, och elever som tänker läsa på högskoleförberedande program, jämfört med den oengagerade gruppen. Däremot syns inga tydliga skillnader beträffande födelsebakgrund eller föräldrars sysselsättning.

Tabell 36. Profilen grupper med varierande grad av samhällsengagemang, åk8 (procent)

	Aktivt samhällsengagemang: gjort minst en av fem aktiviteter (senaste 12 mån)	”Standby”: kan tänka sig aktivitet + intresserad av politik/samhällsfrågor	Oengagerad: inte gjort någon aktivitet och inte alls intresserad av vare sig politik/samhällsfrågor	Övriga	Samtliga
Tjejer	52	53	41	51	49
Utlandsfödda	6	8	6	6	6
Förälder/föräldrar som är arbetslös/långtidssjukskriven	9	10	10	7	9
Planerar att läsa vidare efter grundskolan	90	90	72	84	83
Planerar gå en högskoleförberedande gymnasieutbildning	38	38	25	30	32
Minsta antalet svar	942	315	713	1 628	3 620

Gruppen ”Aktivt samhällsengagemang” omfattar dem som svarat att de gjort något av fem aktiviteter kopplade till politik/samhällsfrågor. Gruppen ”Standby” omfattar dem som inte gjort detta men att det kan tänka sig att göra något av det samt är ganska/mycket intresserade av politik eller samhällsfrågor. Gruppen ”Oengagerad” omfattar dem som inte gjort eller kan tänka sig att göra något av detta och som svarat att de inte alls är intresserade av vare sig politik eller samhällsfrågor. Gruppen ”Övriga” omfattar dem som inte gjort eller kan tänka sig att göra något av detta och som inte är särskilt intresserade av vare sig politik eller samhällsfrågor.

Det har visat sig att upplevelser av orättvisor samt ett uppfattat hot mot den egna livsstilen kan bidra till samhällsengagemang och politisk delaktighet (Ungdomsstyrelsens 2010, s. 385). Att den typen av negativa förhållanden kan utgöra en drivkraft i sammanhanget antyds även av Lupp-resultaten. Andelen som uppger att de under det senaste halvåret har blivit orättvist behandlade, ”på ett sätt så att [de] har mått dåligt”, omfattar nämligen 56 procent i den ”aktiva gruppen” och 47 procent i ”standby-gruppen”, mot 37 procent i de två övriga grupperna. (Det är alltså en stor andel av de unga som uppger att de utsatts i detta avseende (se vidare kapitel 8 samt bilagans diagram 25a–26b).

127 Begreppet används med inspiration av Amnå m. fl. 2018, som dock utgår från ett datamaterial som tillåter en mer förfinad analys av ungas politiska engagemang.

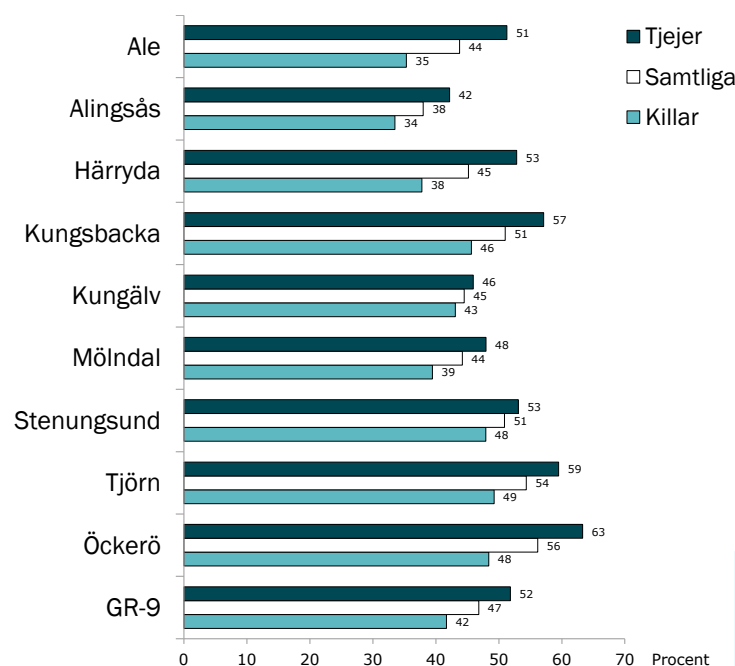
Intresse för lokalt inflytande

För den kommun som vill säkra det politiska inflytandet från sina unga invånare är det avgörande att kommunicera de möjligheter till inflytande som finns, att se till att kanalerna för detta fungerar effektivt och att bygga det förtroende som krävs för att unga (likväl som gamla) ska se det som meningsfullt att försöka påverka.

Genom Lupp-enkäten kan vi till att börja med konstatera att nästan varannan åk8-elev uttrycker att de vill vara med att påverka i frågor som rör deras kommun (diagram 16). Gemensamt för alla kommuner är att tjejer uttrycker ett större intresse för att påverka lokalt än killar. Könsskillnaden speglar därmed mönstret beträffande samhällsengagemang som vi beskrivit ovan och det överensstämmer också bättre med intresset som uttrycks för "samhällsfrågor" än för "politik". Korrelationen på individnivå mellan den här frågan och intresset för samhällsfrågor är också lite större jämfört med intresset för politik.¹²⁸

På kommunnivå tycks intresset för lokalt inflytande vara lite större i de två minsta kommunerna, Tjörn och Öckerö, än i övriga kommuner. I dessa två kommuner är det ungefär sex av tio tjejer som vill vara med och påverka i kommunfrågor. Minst syns intresset vara i Alingsås – hos killarna handlar det om ungefär var tredje.

Diagram 16. Vill påverka i frågor som rör den egna kommunen, åk8

Enkätfrågan: Vill du vara med och påverka i frågor som rör din kommun?, med svarsalternativen: Ja; Nej. Resultaten visar andelen som svarat ja.

I flertalet kommuner är intresset för att påverka något större bland de gy2-ungdomar som besvarat enkäten (se bilagans diagram 16b). Sammantaget är skillnaden dock begränsad: hälften av gy2-ungdomarna uttrycker intresse för att påverka i frågor som rör den egna kommunen¹²⁹, och även här fler tjejer än killar

I Lupp 2013 fann vi för övrigt att intresset bland gymnasieungdomarna för att påverka i frågor som rör hemkommunen var lite mindre i gruppen som pendlade till en skola i en

128 Pearson's $r=+0,30$ respektive $+0,25$ (baserat på även intressefrågorna omvandlade till dikotomer, dvs. ganska/mycket intresserade eller ej).

129 Den begränsade skillnaden totalt sett beror framför allt på att skillnaden är obefintlig bland Kungsbackas två åldersgrupper, som båda utgör en stor del av det samlade svarsunderlaget (se kapitel 4).

annan kommun. Någon sådan skillnad syns dock inte i 2017 års Lupp-resultat.

I flera kommuner syns en växande andel ungdomar i kommunerna som vill vara med och påverka i kommunfrågor, även om det inte gäller alla (där vi har resultat från tidigare Lupp-mätningar). I Kungsbacka syns ett tydligt successivt ökat intresse sedan 2007, där andelen åk8-elever som uppger att de vill påverka vuxit från 28 till 51 procent. En möjlig förklaring är kommunens systematiska demokratiarbete i högstadiet, vilket bland annat innebär att åk8-eleverna sedan 2012 har obligatorisk demokratiutbildning på höstterminen. Kommunen har också på olika sätt satsat på kommunikation mellan politiker och ungdomar.¹³⁰

Både förändringar över tid och skillnader mellan kommunernas resultat väcker frågor om hur kommunernas förhållanden (det vill säga ungdomarnas lokala kontext) skiljer sig åt, och vad det kan tänkas betyda för ungdomarnas intresse för att påverka. En sådan analys kräver dock mer kunskap om kommunernas politiska förhållanden och om det demokratiarbete som sker på olika nivåer och genom olika verksamheter.

Ett något oroväckande enkätresultat är att 40 procent av eleverna i åk8 som uppger att de vill påverka i frågor som rör den egna kommunen samtidigt uppger att de inte vet till vem eller vart de i så fall vänder sig. Detsamma gäller 44 procent av de gy2-ungdomar som vill påverka. Möjligen behöver resultatet dock inte tolkas som att alla dessa ungdomar saknar kunskap om möjliga vägar för att påverka. Ett ”vet inte-svar” skulle också kunna stå för att man inte vet *vilken* av olika möjliga kanaler man skulle välja, även om det ska sägas att enkätfrågan kan besvaras genom att ange flera av frågans sex svarsalternativ som ingår (samt ”annat”). Det är rimligen lättare att besvara frågan om vart eller till vem man skulle vända sig om man har en specifik fråga i åtanke, vilket dock inte förutsätts i enkätfrågan om huruvida man är intresserad av att påverka.

Av de ungdomar som anger till vem eller vart de skulle vända sig, uppger flest ”någon jag känner” (27 procent i åk8 och 24 procent i gy2). Övriga fem svarsalternativ är ”politiskt parti eller politiskt ungdomsförbund”; ”förening eller organisation”; ”internet/sociala medier”; ”tjänstemän eller politiker”; samt ”någon organiserad ungdomsgrupp som jobbar med inflytande (till exempel ungdomsråd eller ungdomsfullmäktige)”. Dessa kanaler har angetts av ungefär lika många, 12–18 procent av ungdomarna i åk8 och 14–19 procent i gy2.

De ungdomar som svarar att de *inte* vill vara med och påverka i frågor som rör den egna kommunen får en följdfråga om varför, med fyra möjliga svarsalternativ samt möjligheten att ange annat. Den utan konkurrens vanligaste anledningen är ”jag är inte tillräckligt intresserad”, vilket anges av cirka 60 procent i båda åldersgrupper (63 procent i åk8, 59 procent i gy2). Därefter är det i båda åldersgrupper ungefär hälften så många som svarar ”jag kan för lite om hur jag ska göra” och som svarar ”jag har inte tid” (30 respektive 27 procent i åk8 och 27 respektive 32 procent i gy2). Nästan lika många svarar: ”jag tror inte att det spelar någon roll” (26 procent i åk8 och 25 procent i gy2), det vill säga tycks sakna tilltro till att de har möjlighet att påverka. En mindre andel svarar ”annat” (9 respektive 7 procent).

Synen på den egna möjligheten till inflytande i kommunen

Lupp-enkäten inkluderar en fråga om i vilken grad ungdomarna har möjlighet att föra fram sina åsikter till ”de som bestämmer i kommunen”. I båda åldersgrupper uppger var femte ungdom att hen har ganska eller mycket stora möjligheter, lite fler killar än tjejer

---

130 Ett konkret exempel är att kommunen sedan 2005, i samarbete med andra lokala aktörer, driver webbportalen *barbrobetalar.se*, där unga i åldrarna 14–20 år bland annat kan lämna och få svar på förslag till kommunens beslutsfattare.

(se bilagans diagram 18a–b).¹³¹ Resultatet är svårtolkat i ljuset av att detta rimligen är ganska svårt att bedöma (för såväl ungdomar som vuxna). Det är också grovt räknat varannan ungdom som uppger att de inte vet: 45 procent i åk8 och 52 procent i gy2.¹³²

Andelen som är pessimistiska i detta avseende, det vill säga bedömer att de har ganska små eller mycket små möjligheter/inga möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer i kommunen, är något illavarslande större bland de åk8-elever som vill vara med och bestämma i frågor som rör kommunen jämfört med övriga: 40 mot 30 procent. Motsvarande förhållande fann vi i den regionala analysen av Lupp 2013. Det gäller dock inte i gy2 där riktningen 2017 är den omvända: 57 mot 65 procent.

Åk8-resultatet antyder en potentiell frustration bland dessa ungdomar över att inte få vara delaktig i beslut man har ett intresse för att påverka. Från det omvända perspektivet kan vi dock glädja oss åt att viljan att påverka inte tycks påverkas av hur man värderar de egna möjligheterna till inflytande. Drygt hälften av åk8-eleverna uppger att de vill vara med och påverka i frågor som rör den egna kommunen *oavsett* hur stora eller små möjligheter de uppfattar sig ha att föra fram sina åsikter (51–55 procent). Andelen är däremot mindre i den grupp som svarar att de inte vet vilka möjligheter de har, 39 procent. Resultatet inbjuder till tolkningen att en uppfattning om bristande demokratiska möjligheter kan vara en drivkraft för att försöka påverka. En sådan tolkning kan hämta visst stöd av forskning som visar att misstroende mot politiker kan bidra till att människor, trots att de normalt inte är politiskt delaktiga, upprätthåller ett bevakande intresse för politik för att när det behövs kunna kritisera och korrigera den politiska makten (sammanfattat i Amnå och Ekman 2014).

Inflytandegap i kommunfrågor

På samma sätt som vi i kapitel 6 belyste intresset för och upplevelsen av inflytande inom skolans värld kan vi göra motsvarande analys på en övergripande kommunnivå. Vi har ovan beskrivit att ungefär varannan ungdom i båda åldersgrupper vill vara med och påverka i frågor som rör den egna kommunen, medan bara ungefär var femte upplever att hen har ganska eller mycket stora möjligheter att göra det. Glappet där emellan skulle kunna beskrivas som ett slags inflytandegap, på ett liknande sätt som vi beskrivit ett inflytandegap hos ungdomarna när det kommer till olika skolfrågor (sidan 86).

Om vi jämför den här typen av inflytandegap i de nio kommunerna framträder gapet i båda åldersgrupper som relativt litet i Ale och Alingsås. Det relativt begränsade gapet bottnar dock i första hand om ett mindre intresse för att påverka i dessa kommuner. Störst inflytandegap i båda åldersgrupper hittar vi i Tjörn, till följd av både ett relativt stort intresse för att påverka och en begränsad andel som upplever att de har möjligheter att föra fram sina åsikter. I Kungälv framträder för övrigt ett relativt litet gap i åk8 och tvärtom ett relativt stort gap i gy2.

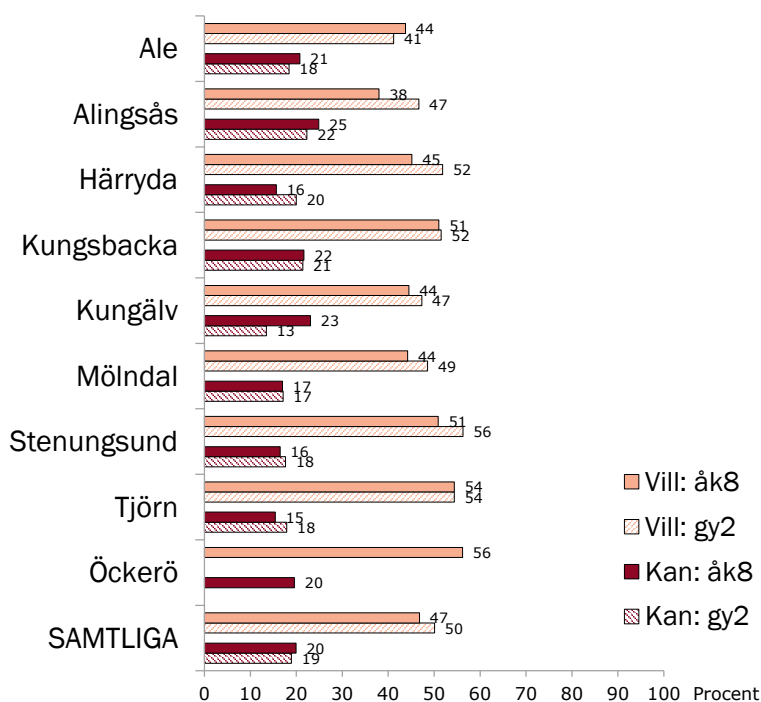
---

131 I Lupp 2013 framkom en ovanligt stor kommunavvikelse beträffande Kungsbacka. Här bedömde 31 procent av åk8-eleverna att de hade ganska/m mycket stora möjligheter att föra fram sina åsikter, jämfört med övriga kommuners resultat på 10–18 procent. En möjlig förklaring som lyftes fram var Kungsbackas systematiska demokratiarbete i högstadiet, se även s. 103. Detta har dock fortsatt sedan dess, utan att Kungsbackas resultat på denna fråga 2017 skiljer sig särskilt mycket från övriga kommuner (22 procent mot övriga kommuners 15–25 procent).

132 I jämförelsen med västsvenska SOM-undersökningen avgränsad till 16–25 år i "Lupp-kommunerna" (se s. 56; Annerstedt m. fl. 2018/kommande) svarar här 30 procent att de har ganska eller mycket goda möjligheter att påverka politiska beslut i den kommun de bor i. Andelen är något större i referensgruppen 26–85 år (26 procent). Det kan nämnas att denna fråga innehåller ett neutralt mittalternativ vilket kan förväntas minska andelen positiva samt reducera antalet "vet inte-svar". Likväl svarar 13 procent i den yngre gruppen "ingen uppfattning" och 10 procent i den äldre.

Diagram 17. Inflytandegap i kommunfrågor: andel som vill vara med och påverka i relation till andelen som upplever att de har möjligheter att föra fram sina åsikter

Enkätfrågorna: Vill du vara med och påverka i frågor som rör din kommun?, med svarsalternativen Ja; Nej, samt Vilka möjligheter har du att föra fram dina åsikter till de som bestämmer i kommunen?, med svarsalternativen Mycket stora möjligheter; Ganska stora möjligheter; Ganska små möjligheter; Mycket små möjligheter/ inga möjligheter; Vet inte.

Resultaten visar andelen som svarat ja respektive andelen som svarat ganska små eller mycket små/inga möjligheter.

Den här typen av inflytandegap kan kanske ses som ett tämligen naturligt resultat. Att säga att man vill vara med och påverka kan uppfattas som ”positivt”, och ett ”ja” från många kan därför vara förväntat, särskilt som det heller inte förpliktar till något. Samtidigt är det relativt få åk8-elever som har erfarenheter av att försöka påverka kommunen i realiteten. Att svara ”ja” (det vill säga i stället för ”nej”) på frågan om intresset för att påverka är sannolikt en ganska svag indikator på viljan eftersom frågans svarsalternativ heller inte gör det möjligt att nyansera svaret. Däremot är ja-svaren tveklöst positiva signaler som bör fångas upp och ges återkoppling på.

Det finns inget som säger hur stort den här typen av inflytandegap kan vara innan ett uttryck för positivt engagemang riskerar att ersättas med frustration. Rimligen måste även nivåerna i de två frågorna var för sig tas med i ekvationen: hur utbredd viljan är respektive hur utbredd bilden av bristande möjligheter är. Diagrammet ovan visar skillnaderna mellan dessa två förhållanden på sammanlagd nivå. Det är tydligt att fler vill vara med och påverka än som upplever att de har möjligheten att föra fram sina åsikter. På individnivå kan det dock finnas ungdomar som inte vill vara med och påverka i kommunfrågor fast de bedömer att de har stora möjligheter att föra fram sina åsikter. Det finns det också relativt många exempel på, i båda åldersgrupper, vilket bidrar till att reducera ”gapet” på den sammanlagda nivån.

Det är möjligt att undersöka förekomsten av ett ”inflytandegap” även på individnivå (jämför analysen beträffande skolfrågor i kapitel 6). Gapet representeras då av personer som vill vara med och bestämma i kommunfrågor men som inte bedömer sig ha (ganska/mycket) stora möjligheter att kunna föra fram sina åsikter till dem som bestämmer (utan

svarat ganska/mycket små möjligheter eller att de inte vet). De som däremot inte vill bestämma definieras genomgående som ”utan inflytandegap”, oavsett om de tror sig ha möjlighet att föra fram sina åsikter eller ej. Sammantaget är det då 36 procent av åk8-elev-erna och 39 procent av gy2-ungdomarna som kan sägas representera inflytandegapet. Jämför vi kommunernas inflytandegap i detta avseende är andelen i åk8 störst i Tjörn, Öckerö och Stenungsund och i gy2 störst i Stenungsund och Tjörn. Detta är kommuner som har ett relativt stort gap även på sammanlagd nivå.

Inflytandegapet är för övrigt vanligare hos tjejer än killar: 42 mot 30 procent i åk8 och 45 mot 33 procent i gy2.

Att inflytandegapet varierar mellan kommuner, åldersgrupper och mellan killar och tjejer antyder att det är påverkbart. I det arbetet bör utgångspunkten rimligen vara att gapet är en i grunden positiv kraft som kommunerna på olika sätt och i olika sammanhang kan ta tillvara.

Ungdomarnas förtroende för politiker och vuxenvärld

Det är rimligt att det inflytandegap som beskrivits ovan kan påverka synen på den lokala demokratin och förtroendet för politikens värld. Det är också något vi ska undersöka närmare i det här avsnittet.

Först ska vi dock beskriva förtroendet för politiken och vuxenvärlden i sig. Det visar sig att i genomsnitt nästan varannan åk8-elev har ett ganska eller mycket stort förtroende för politiker, 47 procent. Det innebär ett mer utbrett förtroende än det politikerna åtnjuter från befolkningen i allmänhet. I den nationella SOM-undersökningen 2017 uppger 39 procent av befolkningen (16–85 år) att de har ganska/mycket stort förtroende för svenska politiker, en lite lägre nivå jämfört med början av 2010-talet – men högre jämfört med slutet av 1990-talet (Tipple och Carlander 2018, s. 58).¹³³ Mot den bakgrunden kan vi konstatera att gy2-ungdomarna i Lupp är mer lika befolkningen i allmänhet, med den helt jämförbara andelen 39 procent. Den likheten bekräftas också av jämförelsen mellan Lupp-resultatet och den västsvenska SOM-undersökningen avgränsat till Lupp-kommunerna (se sidan 56), där 16–25-åringarnas förtroende ligger på samma nivå som den äldre befolkningens (Annerstedt m. fl. 2018/kommande).

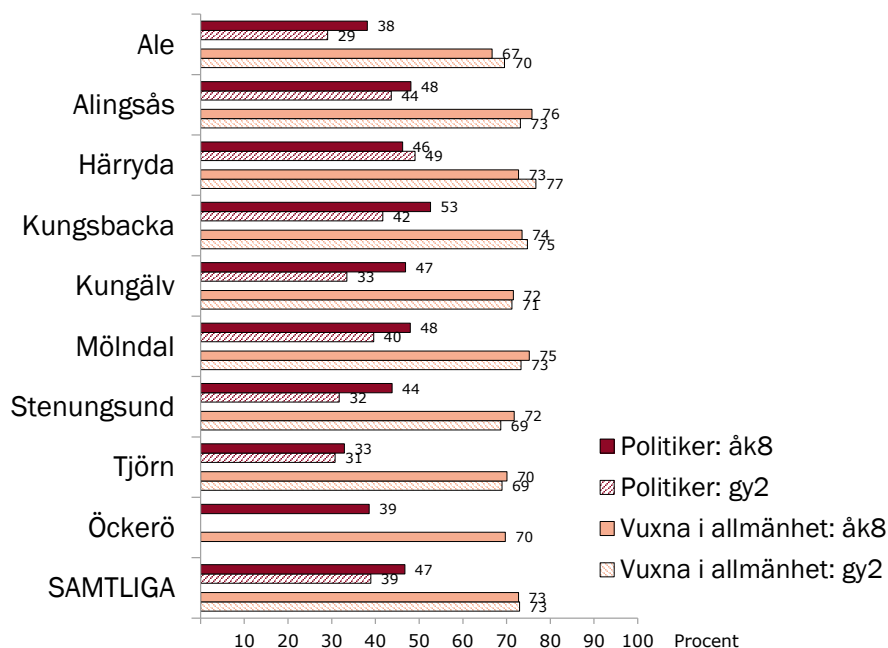
Det är inte helt lätt att tolka den här typen av resultat, som påverkas av både frågeformuleringar och enkätfrågornas sammanhang. Det är därför särskilt intressant att kunna jämföra politikerförtroendet med det förtroende ungdomarna uppger att de har för ”vuxna i allmänhet” (diagram 18). Jämförelsen visar tydligt att ungdomarnas förtroende för politiker är påtagligt mindre än för vuxenvärlden generellt. Resultatet förvånar inte sett till hur politiker brukar komma ut väsentligt sämre i förtroendemätningar jämfört med många andra yrkesgrupper och institutioner i samhället (Martinsson & Andersson 2018; Holmberg & Weibull 2015).

I ett kommunperspektiv kan det vara intressant att se om skillnaden i politikerförtroende och vuxenförtroende allmänt är större i vissa kommuner än andra. Diagram 18 visar att skillnaden är relativt stor i Ales och Tjörns båda åldersgrupper, i första hand till följd av ett lägre politikerförtroende hos de unga invånarna i dessa kommuner, även om förtroendet för vuxna i allmänhet också är lägre än genomsnittet. Hos Kungsbackas åk8-elever är avståndet tvärtom relativt litet (trots att vuxenförtroendet ligger strax över snittet).

Det föreligger för övrigt inga entydiga könsskillnader i förtroendet sett till resultaten för båda åldersgrupper (se bilagans diagram 19a–20b).

133 Precis som intresset för politik tenderar politiskt förtroende att vara större i valår; se sidan 96.

Diagram 18. Förtroende för politiker respektive vuxna i allmänhet

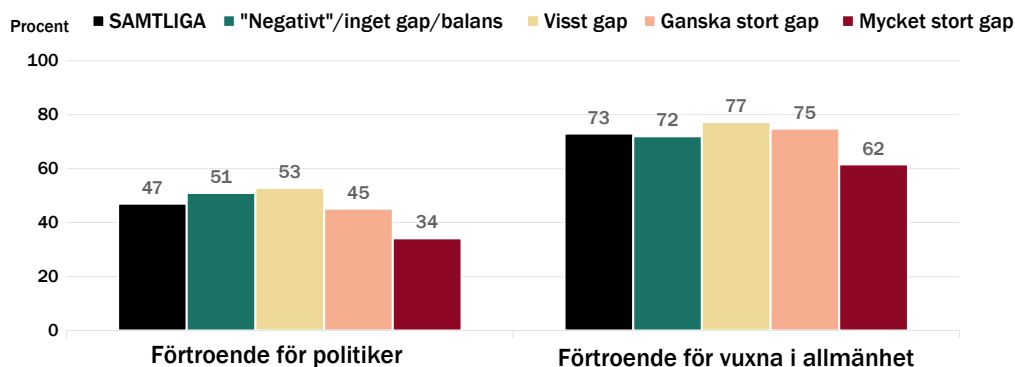

Enkätfrågan: Hur stort eller litet förtroende har du för följande vuxna personer?, följt av två delfrågor: Politiker och Vuxna i allmänhet. Svartalternativen: Mycket stort förtroende; Ganska stort förtroende; Ganska litet förtroende; Mycket litet förtroende. Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket stort förtroende.

Det är rimligt att förtroendet för vuxenvärlden påverkas av de erfarenheter som ungdomarna får i mötet med vuxenvärlden. Här har vi möjlighet att undersöka sambandet med graden av "inflytandegap" som möter ungdomarna beträffande både skolans värld och kommunfrågor i stort (se sidorna 86 respektive 105 ovan).

När det gäller skolans värld finns det ett tydligt negativt samband mellan förtroende och ett inflytandegap. Bland åk8-eleverungdomar som ger uttryck för ett stort inflytandegap i skolan – det vill säga som uttrycker att de *vill* vara med och bestämma i olika skolfrågor i mycket högre grad än de *får* göra det – är förtroendet för såväl politiker som vuxna i allmänhet mindre jämfört med hos övriga (diagram 19). Det tycks dock krävas ett ansenligt inflytandegap för att förtroendet ska minska.

Diagram 19. Förtroende för politiker respektive vuxna i allmänhet utifrån erfarenheten av inflytandegap i skolan, åk8

För enkätfrågan om förtroende, se kommentar till diagram 18. Beträffande konstruktionen av variabeln "inflytandegap", se kapitel 6, s. 87. Variabeln kan anta värden inom intervallet -27 - +27. Mycket stort gap i diagrammet motsvarar 18-27; ganska stort gap 10-17; visst gap 1-9; negativt/inget gap/balans -27-0.

När det gäller gruppen åk8-elever som vill vara med och bestämma i frågor som rör den egna kommunen men samtidigt inte tror att de ens har ganska stora möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer, är andelen med förtroende för politiker också mindre jämfört med övriga. Den här skillnaden är dock mer begränsad: 43 mot 49 procent, och beträffande vuxenförtroende i allmänhet är den närmast obefintlig (72 mot 73 procent). Det är svårt att tolka den begränsade skillnaden när det gäller den kommunövergripande nivån. Möjligen påverkar ett inflytandegap i skolans värld förtroendet i högre grad med tanke på skolans stora betydelse i ungdomarnas vardag. Men det är heller inte omöjligt att konstruktionen av frågan om intresset för att påverka i kommunfrågor, som bara har svarsalternativen ja/nej, är för onyanserad för att kunna ge utslag i analysen, det vill säga när ungdomarna inte får gradera hur stort deras intresse för detta är (jämför diskussionen på sidan 105).

Relationen mellan förtroende och intresse

Det finns ingen given koppling mellan politiskt förtroende och politiskt intresse. Sambandet mellan ungdomarnas svar på dessa frågor förhållandevis svagt.¹³⁴ Det är desto mer intressant att undersöka *kombinationen* av svaren på dessa två frågor, eftersom de säger något om individens förhållningssätt till den politiska sfären. Den person som varken är intresserad av politik eller har förtroende för politiker kan sägas distansera sig från politiken, och därmed utgöra en ”demokratins svagaste grupp” (Oskarson 2018, s. 150). De som tvärtom både är politiskt intresserade och har förtroende för politiker kan ses som ”demokratins stöttepelare”. Vid sidan om de ”alienerade” och ”integrerade” i dessa avseenden bildar de två övriga kombinationerna en grupp ”skeptiker” (intresserade av politik med lågt förtroende för politiker) och en grupp ”lojala” (ointresserade med högt förtroende). Med inspiration från Oskarsons analys (2018) ska vi undersöka hur dessa grupper framträder hos de ungdomar som besvarat Lupp-enkäten, med utgångspunkt i det mer representativa svarsunderlaget i åk8.

Den största gruppen i åk8 är vad Oskarson beskriver som ”alienerade”: 40 procent av eleverna är inte politiskt intresserade och har heller inte förtroende för politiker (tabell 37). Vi väljer dock att använda begreppet ”avvisande” i stället, eftersom begreppet alienerad brukar användas i arbetslivsrelaterade diskussioner och därmed passar sämre i en diskussion om unga människor. Näst störst grupp är de ”lojala”: 33 procent är inte intresserade men har förtroende. Därefter utgör de ”skeptiska” och de ”engagerade” jämnstora grupper på 13–14 procent av eleverna.

Tabell 37. Andel politiskt intresserade och andelen med förtroende för politiker, åk8 (totalprocent)

	Stort förtroende för politiker	Litet förtroende för politiker
Politiskt intresserade	(integrerade) 14	(skeptiker) 13
Ej politiskt intresserade	(lojala) 33	(avvisande) 40

För enkätfrågornas formulering, se kommentarer till diagram 14 och 18.
Antalet svarpersoner per grupp varierar mellan 475 och 1 442.

Baserat på den nationella SOM-undersökningen visar Oskarson (2018) ett litet annat resultat för den svenska befolkningen 16–85 år. Här är gruppen lojala och integrerade jämnstora och utgör cirka 30 procent vardera, tätt följt av alienerade (avvisande) (25 procent). Gruppen skeptiker är även här relativt liten (15 procent). Med avgränsning till befolkningen 16–29 år är dock andelen integrerade mindre, 22 procent, till förmånen

134 Mätt i Tau-b +0,13 i åk8 och +0,08 i gy2.

för både skeptiker (20 procent) och alienerade (avvisande) (30 procent), medan andelen lojala är ungefär densamma (28 procent).

Det kan sägas att bland de gy2-ungdomar som besvarat Lupp-enkäten är gruppen lojala lite mindre till förmån för skeptiker. Men även hos de äldre Lupp-ungdomarna är gruppen integrerade mindre än hos SOM-undersökningens unga vuxna (14 mot 22 procent). Det är inte självklart hur skillnaderna ska tolkas. Det är känt att en samhällsorienterad mätning som SOM-undersökningen överskattar ett intresse för politik (Nilsson 2009), medan särskilt åk8-mätningen i Lupp torde ge ett mer representativt resultat för målgruppen sett till undersökningens begränsade bortfall.

Den här typen av dimensioner i ungdomarnas förhållningssätt till politiken tycks inverka på intresset för att påverka i frågor som rör den egna kommunen. Vi har tidigare sett att knappt hälften av åk8-eleverna, 47 procent, uppger att de vill påverka (sidan 102). Andelen är dock större bland såväl ”integrerade” som ”skeptiker”, 69 respektive 67 procent. Den är tvärtom mindre bland både ”avvisande” och ”lojala”, 40 respektive 38 procent. Mönstret är detsamma i gy2. Resultaten går i linje med tidigare resultat som visade att intresset för att påverka inte tycks hämmas av en misstro till de egna möjligheterna att påverka men däremot av att sakna uppfattning i frågan. Det politiska intresset hos individen är en uppenbar nyckelfaktor.

Vad är viktigast för viljan att påverka?

Hur viktigt är då det politiska intresset för att vilja påverka i kommunfrågor jämfört med andra faktorer? Vi ska avsluta kapitlet med att undersöka detta genom en logistisk regressionsanalys av åk8-elevernas enkätsvar. Vi får fram en modell som förklarar 21 procent av variationen i de ungas vilja/icke-vilja att vara med och påverka i frågor som rör den egna kommunen. *Ett första* resultat av analysen är att vi alltså endast i begränsad mån kan förklara vad som påverkar ungdomarnas vilja att påverka utifrån de enkätfrågor som Lupp-enkäten innehåller och som vi funnit rimligt att pröva i analysen. Ett exempel på sådant vi *inte* kan inkludera i analysen är i vilken grad ungdomarna samtalar med föräldrar hemma om politik och samhällsfrågor, något som forskning visat vara mycket betydelsefullt för ungdomars politiska intresse (Shehata & Amnå 2017). Vi har heller inte inkluderat några variabler som beskriver den lokala kontext som ungdomarna befinner sig i (se ovan), vilket vore en angelägen komplettering i en eventuell framtida analys.

Med den reservationen kan vi för det andra notera att intresset för både politik och samhällsfrågor är starka faktorer i sammanhanget även med hänsyn till flera andra individegenskaper (tabell 38). Den så kallade oddskvoten (se vidare tabellens kommentar) är 2,3 beträffande intresse för samhällsfrågor och 1,9 beträffande politiskt intresse. Det innebär lite slarvigt översatt att chansen att hitta en ungdom som vill påverka i frågor som rör den egna kommunen är mer än två gånger så stor bland åk8-elever som är (ganska eller mycket) intresserade av samhällsfrågor än bland dem som inte är det¹³⁵ – oavsett vad som i övrigt karakteriserar dessa ungdomar (av de egenskaper som täcks i vår analysmodell). Analysen visar att båda dessa intressen har en *självständig* betydelse, det vill säga att det räcker med ett intresse för politik *eller* samhällsfrågor för att sannolikheten grovt räknat dubblas för att hos samma individ även hitta en vilja att påverka i kommunfrågor. Analysen visar även att ett aktivt engagemang genom att gilla/dela inlägg om samhällsfrågor/politik på internet likaledes har självständig betydelse för viljan att påverka i kommunfrågor.

135 Se not 83.

För *det tredje* finner vi att negativa erfarenheter både från fritidens sfär, att man saknar aktiviteter i boendeområdet, och från skolans värld, i form av ett bristande inflytande relativt intresset att påverka (se sidan 86), båda tycks kunna fungera som drivkrafter för att vilja påverka i kommunfrågor. Detsamma gäller upplevelsen av att ha blivit orättvist behandlad.

Och slutligen tycks även föreningsmedlemskap vara en främjande faktor för åk8-elevs vilja till kommuninflytande, liksom att vara tjej (jämfört med kille).

Tabell 38. Förhållanden som bidrar till vilja att påverka i frågor som rör den egna kommunen, åk8

	Oddsquot
Intresse för samhällsfrågor	2,3
Intresse för politik	1,9
Saknar fritidsaktiviteter i boendeområdet	1,8
Gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet (senaste året)	1,8
Stort "inflytandegap" i skolan ¹	1,6
Föreningsmedlemskap	1,4
Blivit orättvist behandlad (senaste halvåret)	1,4
Kön: tjej	1,3

Modellen baseras på en logistisk regression där faktorernas förklaringskraft redovisas genom oddsquoter. Variablerna är i samtliga fall dikotoma (dvs. har bara två värden, 0 eller 1, antingen gäller förut-sättningen eller inte; se tidigare tabeller för definitioner). En oddsquot över 1 innebär att chansen ökar att finna nöjdhet med frtiden i gruppen; en oddsquot under 1 innebär att chansen minskar. Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke: 0,21. Samtliga ingående faktorer har signifikant betydelse på 99-procentig säkerhetsnivå. ¹"Inflytandegapet" har värde 10 eller högre (max +27); se s. 87 för en närmare förklaring.

Motsvarande analys baserad på gy2-ungdomarnas svar ger ungefär samma resultat, även om förhållandet mellan de olika faktorerna ändras något. I den äldre gruppen tycks politiskt intresse vara lite mer betydelsefullt för viljan att påverka i kommunfrågor jämfört med intresse för samhällsfrågor (oddsquot 2,2 respektive 1,7). Könsfaktorn framträder som lite viktigare (1,7), medan bristen på fritidsaktiviteter i boendeområdet, inflytandegapet i skolan och gillande/delande av inlägg om samhällsfrågor/politik tycks lite mindre viktigt än i åk8.

Precis som vad gäller resultaten från rapportens övriga regressionsanalyser ska det betonas att faktorernas exakta styrka påverkas av hur variablerna konstrueras. Vår förenklade analysmodell utgår från att individen antingen har eller inte har en viss egenskap. Vad gäller såväl intresse som "inflytandegap" finns en glidande skala bakom förenklingen. Resultaten ger dock en fingervisning om vilka faktorer som påverkar ungas vilja till inflytande utifrån den kunskap om ungdomarna som enkäten ger oss.

Att intresse och engagemang i samhällsfrågor och politik är viktigt för viljan att påverka i frågor som rör den egna kommunen har också ett tydligt stöd av de förklaringar som erhållits av de ungdomar som *inte* vill vara med och påverka, där 60 procent hänvisar just till ett bristande intresse (sidan 103).

Det kan även konstateras att i analysmodellen som inkluderar de åtta faktorerna ovan framkommer ingen signifikant betydelse av egenskaper som rör förtroende för politiker, planer på att läsa vidare på gymnasiet (eller gymnasieungdomarnas planer på att läsa vidare), förälder som är arbetslös/långtidssjukskriven, utlandsfödd/svenskfödd, upplevelse av (o)trygghet, självskattad (o)hälsa eller framtidstro.

Vad säger då sammanfattningsvis resultaten i det här kapitlet om ungdomarnas förutsättningar för inflytande? Vi ser hur individens eget intresse är av stor betydelse, och att det tycks vara en viktigare faktor än ungdomarnas förtroende för vuxenvärlden

– intresset för politik och samhällsfrågor kan vara starkt även där förtroendet är lågt. Vi ser också hur intresset för att påverka är större hos ungdomar som upplever ett bristande inflytande i skolan och hos ungdomar som tycker det lokala fritidsutbudet brister. Både de positiva och de negativa drivkrafterna är viktiga att ta tillvara för den kommun som vill att ungdomarna ska vara delaktiga i de beslut som påverkar både deras vardag och deras framtid.

Nästan varannan ungdom uttrycker att de vill vara med och påverka. Med ett aktivt arbete som synliggör och stärker kanaler för ungdomars inflytande bör det inte vara omöjligt att intressera fler – och att intresset också leder till aktiv delaktighet. Närmast till hands ligger att försöka nå den ”standby-grupp” (se sidan 101) som har ett intresse för politik eller samhällsfrågor men som inte har omsatt det i praktiken, och säkerställa att dessa ungdomar har kunskap om de kanaler till inflytande som finns.

En större utmaning är att nå de oengagerade, särskilt de som skulle kunna kallas avvisande utifrån att de inte bara saknar intresse utan även politiskt förtroende. Det är rimligt att tänka sig att både skolan och föreningslivet kan spela en särskilt viktig roll för denna grupp, där vuxna som i (generellt) högre grad än politiker åtnjuter ungdomarnas förtroende kan visa på vägar till inflytande och inte minst exempel på att vad delaktighet kan ge ungdomarna tillbaka. En lärdom från den inledningsvis nämnda studien *Partispace* (se sidan 92) är att formerna för ungas delaktighet bör utvecklas så att de inte bara efterliknar de formella strukturerna (ungdomsråd, elevråd), utan har en form där unga kan ge uttryck för större delar av sin person och som främjar gemenskap mellan olika grupper.

8. Trygghet i vardagen?

Otrygghet kan ses som ett samlingsbegrepp för människors oro för att utsättas för olika typer av negativa händelser. Det kan exempelvis handla om kränkningar, mobbning, misshandel och stöld. Att inte känna sig trygg i sin vardagsmiljö kan hämma en persons agerande. Den som på grund av otrygghet väljer bort att delta aktivt i vissa sociala och samhälleliga sammanhang riskerar att begränsa sitt liv och sina livsmöjligheter.

Otrygghet kan leda till en negativ utveckling för individen både psykiskt, socialt och hälsomässigt. En växande känsla av otrygghet kan i allvarliga fall, om det går obemärkt och olöst förbi, få avgörande konsekvenser för personens välmående. Exempelvis riskerar en ungdom som är rädd för, eller konkret utsatt för, kränkningar och mobbning i skolan att både prestera dåligt i skolan och må psykiskt dåligt.

Trygghet är därmed en förutsättning för att kunna uppnå målet för den nationella ungdomspolitik, det vill säga att "alla ungdomar ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen" (se vidare kapitel 3, sidan 18). I och med att Sveriges nationella ungdomspolitik i sin tur bygger på barnkonventionen och de mänskliga rättigheterna vilar den på flera tvingande delar. Ytterst är (o)trygghet en fråga om demokrati och den mänskliga rättigheten att kunna vara delaktig i samhället.

Eftersom samhället således har ett närmast moraliskt ansvar för unga människors trygghet blir den viktiga frågan *var* i samhället och på *vilka samhällsaktörer* som detta ansvar vilar. De flesta moderna modeller av socialt arbete försöker förstå ungdomarnas utveckling och livssituation utifrån ett socio-ekologiskt perspektiv: individen ses ingå i ett komplext system av olika domäner, såsom familjen, skolan och närområdet. Förklaringar till varför ungdomar gör som de gör – och, än viktigare, hur eventuella problem kan åtgärdas – hämtas främst bortom individen. Ungdomen själv uppfattas sällan som varken huvudproblemet eller huvudlösningen. I stället söks problemets mekanismer och möjliga lösningar i de domäner som omger ungdomen (se exempelvis Hart m. fl. 2007). Ansvaret för att motverka otrygghet läggs i första hand på vuxenvärlden och samhällets agerande.

Forskning om exempelvis mobbning (Bjereld 2017) har också upptäckt att ungdomar i många fall inte vet hur de ska hantera kränkningar och trakasserier om inte vuxna omkring dem frågar och agerar. Detta understryker vikten av att vuxenvärlden använder sina kanaler och resurser för att motverka otrygghet hos unga. Utifrån ungdomars vardagliga domäner riktas ansvaret därmed mot yrkesfunktioner som lärare och fritidspersonal men även föräldrar, föreningsledare och andra vuxna i ungas närhet.

Det finns gott om statistik som pekar på att många ungdomar, och i större utsträckning än äldre, har erfarenhet av brott riktade mot deras egen person eller annars är oroliga för att utsättas för brott eller andra typer av kränkningar (vilket kommer att beskrivas närmare i det här kapitlet). Det är ett tungt argument för att på lokal nivå kartlägga både brottsutsatthet och otrygghet bland unga, för att i ett nästa steg kunna prioritera motåtgärder.

Lupp-enkätens frågor om trygghet täcker in flera olika vardagliga platser och arenor för ungdomar. Även om en känsla av otrygghet kan vara svår att definiera – det kan handla om allt från en diffus rädsla på vägen hem från skolan till en otrygghet grundad i erfarenheten av att tidigare ha blivit misshandlad – är en förutsättning för att motverka otrygghet att veta var och när känslor av otrygghet uppstår. Om exempelvis otrygghet i skolan i första hand är en fråga för skolverksamheten, behövs när det gäller elevernas väg *till eller från* skolan samordnade insatser mellan skola, föräldrar och bland annat föreningslivet

för att trygga säkerheten. Otrygghet i hemmet är i stället en viktig fråga för socialtjänsten, eftersom sådan otrygghet kan vara ett tecken på allt från ekonomiska svårigheter till våld i familjen.

Lupp-enkätens frågor omfattar även otrygghet ”på internet”. Internet i allmänhet och sociala medier i synnerhet har fått mycket uppmärksamhet under senare år, både positiv och negativ. Ute på internet finns många risker för att bli mött av elakhet och kränkningar, men också många möjligheter att ge och få stöd vid utsatthet och att hämta förändringskraft från andra (exempelvis *Metoo*-rörelsen). Vem som har ansvar för ungdomars trygghet på nätet är ingen lätt fråga. Barnrättsorganisationen *Friends* testar i sitt arbete mot mobbning för närvarande metoder som bygger på samverkan och delaktighet mellan skola, föräldrar och barn för att främja ett (mer) respektfullt beteende på nätet.¹³⁶

I det här kapitlet vill vi bidra med ett underlag för framtida diskussioner mellan ungdomar och berörda lokala aktörer utifrån de svar som Lupp-enkäten gett oss från GR-kommunernas ungdomar i åk8 och gymnasiet år 2. Vi ska beskriva den upplevda tryggheten och otryggheten på olika platser i ungdomarnas vardag samt omfattningen av, och sammanhangen för, utsattheten för kränkningar, mobbning och brott. Vi kommer att beskriva vilka grupper av ungdomar som är mer otrygga och utsatta än andra, och koppla samman (o)trygghet med erfarenheter av utsatthet.

Trygga och otrygga vardagsmiljöer

En övergripande analys av hur unga uppfattar sina vardagsmiljöer ur ett trygghetsperspektiv resulterar i två huvudresultat: För det första är merparten av ungdomarna, om inte alltid så åtminstone *oftast*, trygga i de nio vardagliga miljöer som Lupp-enkäten täcker. För samtliga undersökta miljöer är minst tre av fyra ungdomar (åtminstone) oftast trygga, och för flertalet miljöer gäller det minst nio av tio ungdomar.

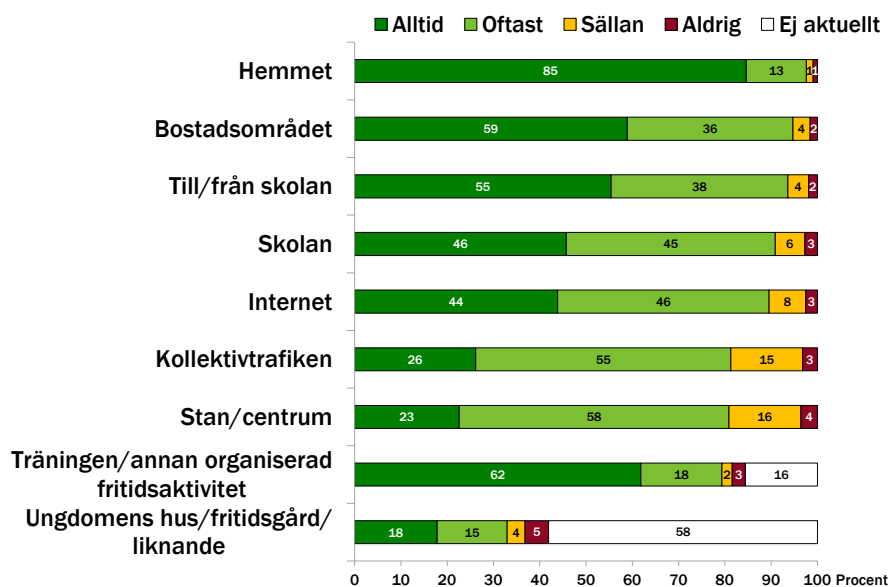
Utan att ännu gå in på frågan om detta är ”acceptabla” nivåer eller inte, kan vi, för det andra, konstatera att hemmet är den enda miljö som en tydlig majoritet, 85 procent, uppfattar som *alltid* trygg. När det gäller bostadsområdet, skolan, vägen till/från skolan samt internet uppger ungefär varannan åk8-elev att hen alltid är trygg på platsen eller i sammanhanget. I kollektivtrafiken (”på buss, tåg eller liknande”) och i stan/centrum är bara omkring var fjärde alltid trygg. Av dem som ägnar sig åt ”träning eller annan organiserad fritidsaktivitet” uppger nästan tre av fyra att de alltid är trygga i det sammanhanget (73 procent). Här ska dock noteras att 16 procent svarat att detta inte är aktuellt – och att vi inte vet varför det är så. Men det är bara en mindre andel som svarar att de är otrygga i detta sammanhang.

När det gäller ”ungdomens hus, fritidsgård eller liknande” är det fler än hälften som svarat att ett sådant ställe inte är aktuellt för dem. Men av dem som besvarar frågan genom att ange hur trygga de känner sig där, är det mindre än hälften som svarar att de alltid är trygga (43 procent). Inte heller här är det många som uttrycker att de är otrygga, men precis som beträffande ”träning eller annan organiserad fritidsaktivitet” ger enkätsvaren ingen kunskap om varför man inte går på fritidsgården/ungdomens hus.

---

136 <https://friends.se/vad-vi-gor/projekt/unga-delaktiga-i-det-forebyggandet-arbetet-mot-natkrankningar/>

Diagram 20. Tryggheten hos åk8-elever i olika vardagsmiljöer

Enkätfrågan: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?*, med delfrågorna: *I hemmet; I mitt bostadsområde; På väg till eller från skolan; I skolan; På stan eller i centrum; På buss, tåg eller liknande; På internet; På träningen eller annan organiserad fritidsaktivitet; På ungdomens hus, fritidsgård eller liknande*. Svarsalternativ: *Aldrig, Sällan, Oftast, Alltid*, (beträffande de två sista) *Ej aktuellt*. Svartsbortfallet på delfrågorna är 1–3 procent. Rangordningen av platser/sammanhang följer andelen som svarat att de är oftast eller alltid trygga, bortsett från de två sista inte helt jämförbara delfrågorna.

Resultaten är dessvärre inte helt jämförbara med de regionala resultaten från 2013 års Lupp-undersökning, på grund av att såväl delfrågor som svarsskalan förändrats sedan dess. Förutom när det gäller internet har andelen åk8-elever som uppger att de *alltid* är trygga minskat tydligt i flera fall. Det är dock svårt att bedöma om det beror på att skolan, vägen till/från skolan, kollektivtrafiken och stan/centrum är, eller i alla fall upplevs som, mindre trygga miljöer 2017 än 2013 eller att svarsskalans förändring har minskat benägenheten att svara att man *alltid* är trygg.¹³⁷

På "riksnivå" redovisar MUCF sedan 2015 (då frågans nuvarande konstruktion började användas) en något minskande andel som uppger att de *alltid* är trygga i skolan och, mindre tydligt, i kollektivtrafiken. Detsamma gäller "ungdomens hus/fritidsgård eller liknande", samtidigt som en lite större andel svarar "ej aktuellt" om denna arena. Beträffande övriga vardagsmiljöer är förändringarna över tid otydliga, och när det gäller internet har andelen ungdomar som uppger att de alltid är trygga tvärtom vuxit något. I den mån de nationella Lupp-underlagen ger en generellt rimlig bild, ger resultaten stöd för att otryggheten åtminstone i skolan ökat något under senare år. Men det varierar alltså stort år från år vilka kommuner, och typer av kommuner, som genomför Lupp (se kapitel 2, sidan 15), vilket gör det vanskligt att utläsa nationella trender baserat på Lupp.

Den reguljära Nationella trygghetsundersökningen (NTU), som bland annat mäter *vad* människor är oroliga för, visar i flera avseenden på en växande andel otrygga ungdomar 16–19 år under senare år. Sedan 2014 är det fler som uppger att de (ganska eller mycket ofta) är oroliga för *överfall/misshandel*. Andelen har vuxit från 12 till 19 procent, men mätningarna visar samtidigt att andelen oroliga var ännu större i mitten av 00-talet

137 2013 gavs tre svarsalternativ till frågan "Känner du dig trygg på följande ställen?"; "Ja, alltid"; "Ja, oftast" och "Nej". Frågan 2017, "Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?", har alltså två negativa svarsalternativ, och därtill anges det mest negativa först ("aldrig"). Det är heller inte omöjligt att 2017 års fråga som är formulerad utifrån frekvens, (*Hur ofta..?*), tydligare leder i svarspersonen på tillfällena av otrygghet och därmed bidrar till en annan typ av utfall än 2013 års mer allmänt formulerade fråga.

(2006: 21 procent). (Den ökande oron för misshandel under senare år återfinns även i befolkningen som helhet.) Fler känner sig (ganska/mycket) *otrygga om de går ut ensamma sent en kväll i bostadsområdet* (2017: 22 procent, mot 14 procent 2015), samt ytterligare 5 procent avstår från att gå ut kvällstid just på grund av otrygghet. Även här var andelen dock relativt stor även ett decennium tidigare (2006: 19 procent). Det är också fler som uttrycker stor oro för *brottsligheten i samhället*: från 5 procent 2013 till 13 procent 2017 (2006: 11 procent). År 2017 är också andelen som uppger att de avstått från någon aktivitet på grund av oro för att utsättas för brott den största uppmätta: 7 procent (tidigare år varierat mellan 2 och 4 procent). (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 150ff.)

Det finns med andra ord flera tecken på en tilltagande otrygghet bland unga (och äldre) under senare år, samtidigt som det är för tidigt att tala om en trend med tanke på högre nivåer av otrygghet lite längre tillbaka i tiden. Det är också viktigt att betona att otryggheten varierar för olika platser och sammanhang, och att resultaten från olika (o)trygghetsmätningar speglar både detta och hur enkätfrågorna är konstruerade och mätningarna genomförda.¹³⁸

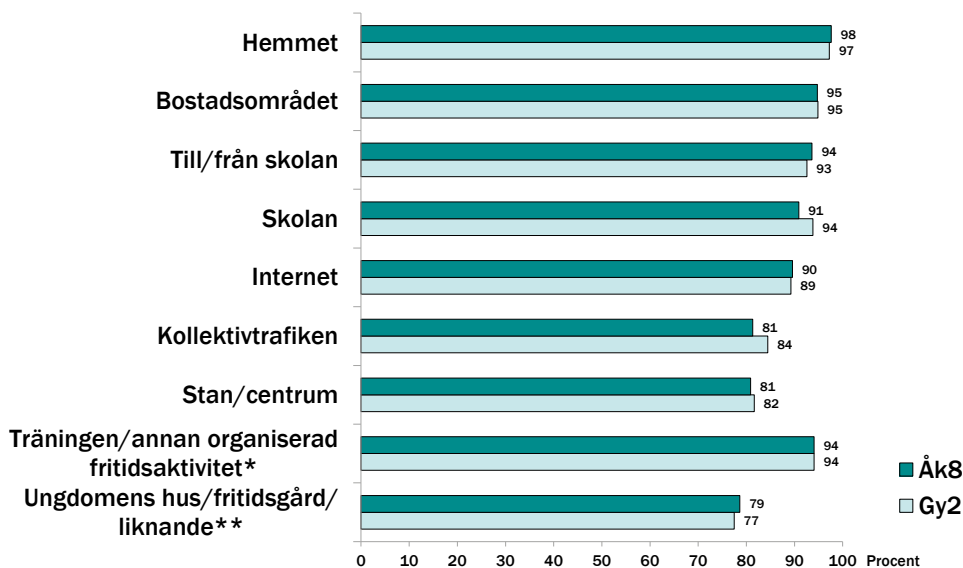
Med fokus åter på Lupp-resultatet 2017, kan vi konstatera att andelen åtminstone *oftast trygga* i olika sammanhang är ungefär densamma hos de gy2-ungdomar som besvarat enkäten som hos åk8-eleverna (diagram 20).

Här kan det finnas anledning att påminna om att ungdomar som pendlar till en gymnasieskola i Göteborg är underrepresenterade i gymnasieresultaten (se kapitel 4), vilket är en anledning att jämförelsen görs på en mindre detaljerad nivå. Det är svårt att sja om i vilken mån den vardagliga (o)tryggheten hos pendlingsrörliga ungdomar skiljer sig jämfört med övriga ungdomar, och därtill i vilken grad pendlingskommunen (storstadsmiljön) spelar in. Vi kan dock se att de skolpendlande gymnasieungdomar som har besvarat enkäten uttrycker otrygghet i lite högre grad än de som går i skola i hemkommunen. Detta gäller tydligast otrygghet på stan/i centrum, där 23 mot 16 procent är sällan/aldrig trygga. Enkätfrågan specificerar inte *var* stan/centrum ligger, utan svaren kan avse både ett lokalt områdescentrum, centrum i hemkommunen eller den stad (exempelvis Göteborg) som vissa ungdomar pendlar till. Men oavsett vilket talar sambandet för att de redovisade gy2-resultaten riskerar att underskatta otryggheten hos gymnasieungdomarna något.

---

138 Detta framgår även i NTU-mätningarna, med olika resultat i "NTU Reguljär" (med jämförbarhet bakåt i tiden) och "NTU Lokal" som inleddes 2016, där de senare generellt redovisar högre otrygghetsnivåer (se vidare Brottsförebyggande rådet 2017).

Diagram 21. Oftast eller alltid trygga ungdomar, åk8 och gy2

Se föregående diagram för formuleringar av fråga, delfrågor och svarsalternativ. Diagrammet visar andelen som svarat att de "oftast" eller "alltid" är trygga. Svarsalternativ: *Aldrig, Sällan, Oftast, Alltid*, (beträffande de två sista*, **, samt för gy2 även de två skolfrågorna *Ej aktuellt*). Svartsbortfallet på delfrågorna är 1-3 procent. Rangordningen av platser/sammanhang följer andelen som svarat att de är oftast eller alltid trygga, bortsett från de två sista ej helt jämförbara delfrågorna (*, **). Här exkluderar analysen de som svarat "ej aktuellt", dvs. resultaten gäller enbart de som uppfattar sig vara berörda av miljön.

Den regionala analysen av Lupp 2013 visade att åk8-elevernans upplevelse av (o)trygghet i olika typer av vardagsmiljöer tenderade att hänga samman med varandra längs tre dimensioner. Dessa benämndes: "stadslivet och den digitala världen" (rörde först och främst upplevelser av trygghet på kollektivtrafiken och på stan/i centrum, men även på internet), "skolans värld" (lika starkt knuten till upplevelsorna av trygghet på rasterna och i klassrummet) samt en närområdesdimension (bostadsområdet både dag- och kvälls/natttid samt hemmet). Eftersom delfrågorna i Lupp 2017 är färre och mindre detaljerade (beträffande skolan och bostadsområdet) samt täcker ett nytt område (träning/fritidsaktiviteter) är det inte möjligt att följa upp analysen på ett helt jämförbart vis. Motsvarande typ av faktoranalys baserad på 2017 års enkätfrågor resulterar inte i några separata dimensioner alls. Det finns alltså inga tecken på att (o)tryggheten i vissa vardagsmiljöer är sammanlänkade på ett sätt som inte gäller övriga miljöer. Resultatet antyder att varje sammanhang rymmer sina egna förklaringar och att det är viktigt att försöka kartlägga otryggheten både mer konkret och specifikt.

(O)trygghet och kön

Otryggheten ser olika ut i olika grupper. Det gäller inte minst en jämförelse mellan killar och tjejer, där tjejer i högre grad tenderar att beskriva sig som otrygga i sina vardagsmiljöer. Detta könsmonster ligger väl i linje med resultat från nationella trygghetsundersökningar och återfinns även hos den vuxna befolkningen (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 115ff.). När det gäller otrygghet för att gå ut i bostadsområdet kvällstid visar (den reguljära) NTU från 2017 att 37 procent av tjejerna i åldersgruppen 16-19 år är (ganska/mycket) otrygga, mot 9 procent av killarna i samma åldersgrupp. Hos tjejerna är det därutöver 10 procent som avstått att gå ut kvällstid på grund av otrygghet (1 procent hos killarna).¹³⁹

139 Exakta procentnivåer ska tolkas försiktigt; en parallell mätning (NTU Lokal) ger ett något annorlunda resultat, men med bestående stor könsskillnad (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 117f.; 150).

Beträffande de miljöer som fångas av Lupp-enkäten är tjejers högre grad av otrygghet i åk8 särskilt knuten till kollektivtrafiken, internet, vägen till/från skolan, skolan som sådan och stan/centrum (tabell 39). Den regionala analysen av Lupp 2013 synliggjorde även en mycket stor könsskillnad beträffande tryggheten i bostadsområdet *kvälls-/nattetid*, en specificerad delfråga som inte ingick 2017.

Hos gy2-ungdomarna saknas nästan könsskillnad vad gäller vägen till/från skolan och den är svagt omvänd beträffande skolan som sådan. Dessa resultat är emellertid svårtolkade i ljuset av det systematiska bortfallet i gy2-gruppen (se ovan).

Otryggheten är särskilt utbredd i den grupp som på frågan om kön valt svarsalternativet "annan könstillhörighet", en till antalet begränsad grupp som i åk8-underlaget omfattar totalt 53 personer. Här uppger varannan ungdom att hen sällan eller aldrig är trygg på stan/i centrum eller i kollektivtrafiken och ungefär var tredje detsamma beträffande skolan¹⁴⁰ och vägen till/från skolan samt fritidsgård/liknande. Det ska också noteras att var femte (20 procent) av dessa ungdomar uppger att de sällan eller aldrig är trygga i hemmet, att jämföra med 2 procent av både tjejerna och killarna.

Mer övergripande finner vi att 7 av 10 ungdomar i gruppen med annan könstillhörighet är otrygg i *minst någon* av de vardagsmiljöer som Lupp-frågan omfattar. Detsamma gäller 45 procent av tjejerna och 27 procent av killarna. Resultaten för gruppen med annan könstillhörighet måste tolkas försiktigt mot bakgrund av det begränsade antalet personer i svarsgruppen, vilket minskar generaliserbarheten (även om svarsfrekvensen i åk8 är god). Det kan dock noteras att motsvarande grupp i gymnasieunderlaget, här begränsad till 24 svarspersoner, också ger uttryck för en högre grad av otrygghet än både tjejer och killar, men mindre tydligt beträffande stan/centrum och särskilt kollektivtrafiken där nivån är mer jämförbar med tjejers. De oroväckande resultaten speglar också den nationella statistiken som visar att unga HBTQ-personer i högre grad än unga generellt upplever skolan och hemmet som otrygga platser.¹⁴¹

Tabell 39. Otrygga vardagsmiljöer i åk8 efter könstillhörighet

	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
På stan eller i centrum	24	13	55	19
På buss, tåg eller liknande	26	11	50	19
På internet	14	6	27	10
I skolan	11	6	32	9
På väg till eller från skolan	8	4	30	6
I mitt bostadsområde	6	4	21	5
I hemmet	2	2	20	2
På ungdomens hus, fritidsgård eller liknande*	8	9	34	9
På träningen eller annan organiserad fritidsaktivitet*	4	6	26	5
<i>Minst någon av dessa miljöer</i>	45	27	70	37
Minsta antalet svar	1 812	1 761	53	3 626

Enkätfrågan: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?*, med delfrågor enligt redovisningen. Svarsalternativ: *Aldrig, Sällan, Oftast, Alltid* samt beträffande delfrågorna markerade med *Ej aktuellt, ej inkluderat i analysen, dvs. den gäller de som uppfattar sig vara berörda av miljön. Resultaten avser procentandelen som svarat att de "sällan" eller "aldrig" är trygga.

Rangordningen av platser/ sammanhang följer procentandelen som svarat att de är oftast eller alltid trygga, bortsett från de två sista helt jämförbara delfrågorna.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

140 Se vidare kapitel 6, s. 81.

141 Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) och Uppsala universitet, Kunskapsbankens webbplats: <http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-samkonade-relationer/unga-hbtq-personers-utsatthet-for-vald/>.

Större otrygghet bland ungdomar med funktionsnedsättning/ sjukdom

Lupp-resultaten pekar också på att gruppen med någon sjukdom eller funktionsnedsättning (se sidan 39) är otrygga i väsentligt högre grad än andra ungdomar. Grovt räknat uppger två eller tre gånger så många i denna grupp, jämfört med övriga, att de sällan eller aldrig är trygga i de vardagsmiljöer som Lupp-enkäten täcker, något som även gäller i gymnasiet.

Större otrygghet bland utlandsfödda ungdomar

Enligt statistik från den Nationella trygghetsundersökningen (NTU) är det vanligare att utrikesfödda personer känner sig otrygga än personer födda i Sverige (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 118). Lupp-resultaten för GR-kommunerna speglar det mönstret. Av de (232) åk-elever i svarsunderlaget som är födda utanför Sverige uppger nästan hälften, 47 procent, att de är otrygga i minst någon av de nio vardagsmiljöer som täcks av Lupp-enkäten, mot 36 procent bland dem födda i Sverige. Skillnaden är ännu större i gy2-gruppen: 54 mot 29 procent.

Det tycks dock inte bara vara de egna erfarenheterna av att inte vara född i det svenska samhället som spelar in. Breddas gruppen till att omfatta även de svenskfödda åk8-elever med minst en förälder född utanför Sverige är motsvarande andel otrygga nästan lika stor som för enbart utlandsfödda, 44 procent (43 procent i gruppen med båda föräldrar födda utanför Sverige). Om erfarenheten av att inte vara född i landet påverkar upplevelsen av trygghet i Sverige i negativ bemärkelse, kan den alltså – utifrån den här typen av förenklad sambandsanalys – sägas gå i arv (även om det naturligtvis finns andra faktorer kopplade till etnicitet och uppväxtvillkor som kan ha mer konkret betydelse på upplevelsen av trygghet).

Skillnader inom regionen

Om den upplevda otryggheten tenderar att variera i olika typer av miljöer är det av intresse att se om det föreligger några skillnader mellan de nio GR-kommunerna, med sinsemellan olika förhållanden. En jämförelse av andelen åk8-ungdomar som uppger att de är otrygga i minst något sammanhang visar att andelen är allra störst i Ale: 49 procent jämfört med "GR-resultatet" 37 procent (diagram 22). Ales störst andel otrygga gäller såväl tjejer som killar, och även om jämförbarheten mellan kommuner på gymnasienivån bygger på ett mindre representativt enkätunderlag (se kapitel 4) kan konstateras att Ales andel otrygga är störst även i denna åldersgrupp (43 mot "GR-resultatets" 31 procent; se bilagans diagram 22b). Resultatets giltighet stärks av att Ale uppvisade störst andel otrygga även 2013. Men det ska samtidigt sägas att andelen otrygga åk8-elever inte i någon av de nio kommunerna understiger 32 procent (23 procent i gymnasiegruppen). Minst utbredd tycks otryggheten, beskriven på det här övergripande sättet, vara i Alingsås och Kungsbacka, där andelen otrygga ungdomar är minst i både åk8 och gy2.

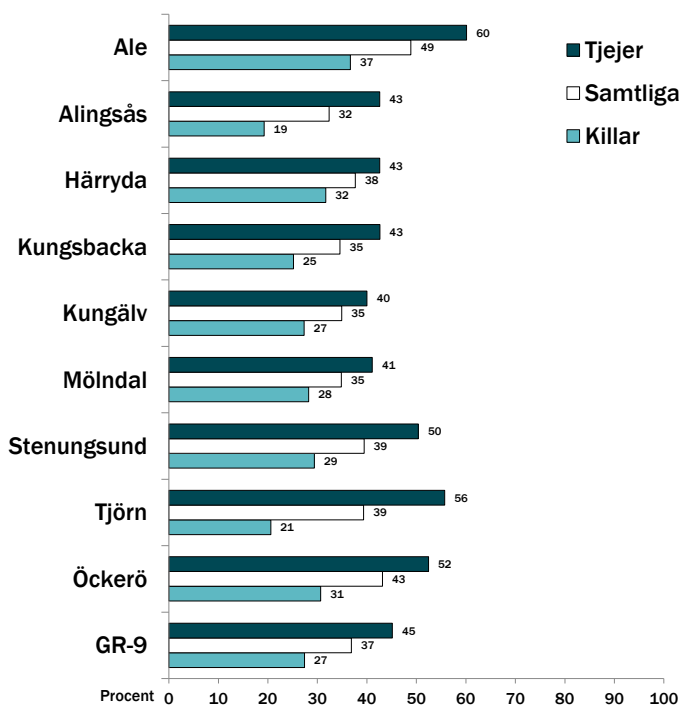
Situationen med en lite mer utbredd otrygghet bland de unga i Ale avser precis som i övriga kommuner främst miljöerna "på stan/i centrum" och "på buss, tåg eller liknande". Men jämför vi med kommunen där andelen otrygga åk8-elever är minst, Alingsås, är skillnaden mellan dessa två kommuner stor inom alla vardagsområden. Relativt sett är skillnaden mellan Ale och Alingsås dock störst beträffande hemmet, skolan (både i och på vägen till/från), träning/fritidsaktiviteter och stan/centrum. När det gäller "stan/centrum" är det alltså inte självklart vilket område eleverna avser, inte heller att det gäller den egna kommunen.

Ale genomförde en ungdomsdialog utifrån resultatet från Lupp 2013 där bland annat

trygghetsfrågan diskuterades. En motsvarande ungdomsdialog genomfördes även under 2016. Av dessa dialoger har framkommit att det inte handlar (handlade) om någon generell otrygghet i kommunen utan att den förknippas (förknippades) med vissa särskilda miljöer, där det ”förekom missbruk, alkoholförsäljning, gängbildningar eller annat som gör platser på olika sätt otrygga”, och platser där ”problemet [är] en blandning av dålig belysning och brist på vuxna” och det på vissa ”vid flertalet tillfällen förekommit ungdomsrelaterade brott”. Bland de exempel som getts på särskilt otrygga platser ingår pendeltågsstationerna i kommunens samtliga orter.¹⁴²

Utifrån resultaten nedbrutna på kommunnivå kan för övrigt konstateras att den generella könsskillnad vi beskrivit i tidigare avsnitt återspeglas i varje enskild kommun. Störst är könsskillnaden bland åk8-eleverna i Tjörn och Alingsås, där andelen otrygga tjejer, mätt på detta vis, är mer än dubbelt så stor som andelen otrygga killar. Minst är könsskillnaden i Härryda.

Diagram 22. Åk8-elevers upplevelser av otrygghet i minst någon vardagsmiljö

Den övergripande enkätfrågan lyder: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?*, med svarsalternativen: *Aldrig; Sällan; Oftast; Alltid* samt för de två sista delfrågorna *Ej aktuellt*.

För de nio de ingående vardagsmiljöerna, se diagram 20. Resultaten visar andelen som svarat ”aldrig” eller ”sällan” på minst en delfråga. Svarspersoner som inte besvarat någon av delfrågorna är exkluderade ur analysen.

Otrygghetens koppling till resursstyrka

När det gäller otrygghetens geografiska dimension finns alltså anledning att i lokala analyser undersöka variationer mellan boendeområden. Den möjligheten har vi inte inom ramen för denna rapport (se sidan 8). Däremot ger de lokala Lupp-rapporterna med resultaten nedbrutna på kommunområden vissa indikationer på att tryggheten skiljer sig åt mellan olika områden, även om områdena i flera fall kan förväntas rymma betydande variationer även inom sig.¹⁴³

142 Se kommunens rapporter *Fokus unga i Ale* (2014) samt *Att leva i Ale - Social kartläggning 2016* (2017, s. 106ff.): https://ale.se/download/18.613a0cf0148f69c97fe158c/1413291623439/ungdomsfokus_torsdag_4_redigerad.pdf; https://ale.se/download/18.7f624751160a09906072212c/1521022712798/Att%20leva%20i%20Ale_2016.pdf

143 De lokala rapporterna finns hänvisade till här: www.goteborgsregionen.se/lupp

På regional nivå kan vi i stället se hur upplevelsen av trygghet i vardagsmiljön är tydligt kopplad till olika typer av indikatorer på resursstyrka (något som tenderar att hänga samman med geografiska gränser). Otryggheten är mer utbredd bland ungdomar med arbetslösa/sjukskrivna föräldrar jämfört med övriga: i gruppen med minst en förälder som är arbetslös/sjukskriven är varannan (50 procent) oftast eller alltid otrygg i minst en av de vardagsmiljöer som enkätfrågan täcker (tabell 40). Andelen otrygga är dock ännu större bland ungdomar som uttrycker att de är mycket oroliga för föräldrarnas ekonomi. Här gäller det nästan tre av fyra, en nivå som måste tolkas försiktigt sett till gruppens begränsade antal svars personer, som i den här analysen omfattar både åk8- och gy2-ungdomar för att erhålla ett så stort svarsunderlag som möjligt. Vi ser också ett samband med erfarenheten av ekonomiska begränsningar för att kunna köpa/göra något, redan när detta beskrivs ha hänt en gång under det senaste halvåret.

Det är inte omöjligt att det finns en bakomliggande personlighetsfaktor som inverkar på resultatet: att vissa ungdomar skulle tendera att vara oroliga för såväl ekonomiska hemförhållanden som förhållanden i den yttre vardagsmiljön. Sambandet mellan otrygghet och det mer objektiva måttet rörande föräldrarnas förvärvssituation ger dock inget stöd åt en sådan förklaring.

Tabell 40. Otrygghet i vardagsmiljön, efter tre socioekonomiska indikatorer, baserat på åk8 och gy2 sammantaget

	Procentandel	Antal svar
Samtliga	35	5 756
<i>Föräldrarnas sysselsättning:</i>		
Båda föräldrar är arbetslösa/långtidssjukskrivna eller gör "annat" än arbetar, studerar, föräldraledig, ålderspensionär	60	47 ¹
En förälder är arbetslös/långtidssjukskriven eller gör "annat" än... (jfr ovan)	49	485
Ingen förälder är arbetslös/långtidssjukskriven eller gör "annat" än... (jfr ovan)	33	4 952
<i>Erfarenhet senaste 6 månaderna av att inte kunnat göra något eller inte kunnat köpa något, som många andra i samma ålder bedöms göra/köpa, för att familjen inte haft råd</i>		
Ja, flera gånger	61	427
Ja, en gång	52	538
Nej	30	4 704
<i>Oro för föräldrarnas ekonomi:</i>		
Mycket orolig	74	91
Ganska orolig	61	389
Inte särskilt orolig	43	1 656
Inte alls orolig	27	3 590

Den övergripande trygghetsfrågan i enkäten lyder: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?*, med svarsalternativen: *Aldrig; Sällan; Oftast; Alltid* samt för de två sista delfrågorna *Ej aktuellt*. För de nio de ingående vardagsmiljöerna, se diagram 20. Resultaten visar andelen som svarat "aldrig" eller "sällan" på minst en delfråga. För övriga frågors formulering, se kapitel 4, s. 37-38.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

Sambandet mellan otrygghet och oro för föräldrarnas ekonomi visar sig vara särskilt starkt beträffande oro i hemmet men också i bostadsområdet och "på träningen eller annan organiserad fritidsaktivitet". Men andelen som sällan/aldrig är trygg i de vardagsmiljöer som täcks av frågan är genomgående minst 2,8 gånger större i gruppen som är mycket oroliga för föräldrarnas ekonomi jämfört med gruppen som inte alls är oroliga.

De exakta resultatnivåerna som redovisas i tabell 40 måste alltså tolkas försiktigt, utifrån att de både baseras på sammanslagna svar från två åldersgrupper (där gy2-ungdomarnas svar därtill har sämre representativitet), och för två av grupperna på ett begränsat antal svars personer. De linjära sambanden mellan ungdomars otrygghet och de tre

socioekonomiska indikatorer vi har tillgång till genom enkäten stärker dock tolkningen att ungdomars otrygghet har en påtaglig socioekonomisk prägel. Det tycks således finnas goda skäl för att i ett förebyggande trygghetsarbete fokusera extra på socioekonomiskt utsatta ungdomar.

Otrygghet i relation till erfarenhet av utsatthet

Som alla upplevelser är otrygghet en subjektiv känsla och till synes inte alltid motiverad utifrån vad brottsstatistiken beskriver ifråga om generella riskområden och riskgrupper. Exempelvis visar de Nationella trygghetsmätningarna (NTU; Brottsförebyggande rådet 2018) att äldre personer tenderar att uttrycka mer oro än yngre för brottslighet i samhället trots att de i mindre utsträckning är utsatta för brott mot sin egen person. Samtidigt kan medelålders och äldres oro för brottslighet i samhället i högre grad än ungdomars oro kopplas till en materiell, hushållsrelaterad oro, vilket visar sig beträffande oro för bostadsinbrott och för våld/skadegörelse mot fordon.

Mot bakgrund av att det är unga/unga vuxna (16–24 år) som är mest utsatta för sådant som misshandel, sexualbrott, hot, fickstöld, trakasserier och nätkränkningar kan ungas otrygghet sägas ha en högst reell grund, även om det enbart är en mindre grupp som uppger att de faktiskt har blivit utsatta (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 40ff.) När det gäller den stora könsskillnaden i otrygghet som vi beskrivit ovan kan den sägas vara motiverad sett till kvinnors större utsatthet för sexualbrott (s. 58), samtidigt som dock män i högre grad utsätts för misshandel och personrån (s. 51–52 respektive s. 63).

NTU visar också på en generellt större personlig otrygghet bland personer som själva utsatts för brott, särskilt ”brott mot egen person”, men också hos dem som har en anhörig som utsatts för brott, eller som har bevittnat våld (2018, s. 166f.). Genom Lupp-enkäten är det möjligt att pröva förekomsten av ett motsvarande samband bland Göteborgsregionens ungdomar, vilket vi ska göra längre fram i detta kapitel. Först ska vi dock beskriva ungdomarnas utsatthet för brott och hot.

Utsatthet för brott och hot

Så många som 30 procent av åk8-eleverna uppger i Lupp-enkäten att de under det senaste halvåret har varit utsatta för något av följande: hot, stöld, misshandel eller sexuellt våld/utnyttjande (tabell 41). Allra vanligast är hot – det uppger var femte åk8-elev att de varit utsatta för under det senaste halvåret. Stöld har 14 procent (aktuell) erfarenhet av. Beträffande misshandel och sexuellt våld/utnyttjande är det i båda fallen 5 procent som uppger att de utsatts för detta under senaste halvåret.

Skillnaden mellan killar och tjejer beror på typen av utsatthet. Tjejerna i åk8 uppger relativt sett mycket oftare än killarna att de blivit utsatta för sexuellt våld/utnyttjande, medan killarna i högre grad beskriver utsatthet för både stöld, hot och misshandel.

Mest utsatt är dock den till antalet begränsade gruppen som uppgett ”annan könstillhörighet”. Här uppger varannan sig ha blivit utsatt för hot, var tredje för stöld och drygt var femte för misshandel och för sexuellt våld/utnyttjande. Summeras denna bild har sex av tio ungdomar med annan könstillhörighet blivit utsatt för minst något av detta senaste halvåret. Även om vi fokuserar på åk8-resultaten utifrån svarsunderlagets bättre representativitet, kan vi konstatera att gruppen som svarat ”annan könstillhörighet” i gymnasiets år 2 (24 personer) bekräftar bilden av gruppens sårbarhet, med större andel utsatta än både tjejer och killar i samtliga avseenden utom misshandel. Gruppens utsatta position bekräftas även från andra håll. Folkhälsomyndigheten (2015, s. 32ff.) visar att utsatthet för fysiskt våld var mer än dubbelt så vanligt i gruppen transpersoner jämfört med be-

folkningen i allmänhet¹⁴⁴ och att många i gruppen vittnar om sexuellt våld/tvång¹⁴⁵. Av de drabbade hade för övrigt bara en tiondel anmält våldet till polisen, och av dem som gjort det var över hälften missnöjda med bemötandet.

Det kan för övrigt nämnas att den totala andelen brottsutsatta i gy2-gruppen är 25 procent (se bilagans diagram 21b). Uppgiften är dock osäker eftersom gy2-gruppens underrepresentation av utpendlande gymnasieungdomar (särskilt till Göteborg) påverkar skolsituationen och vardagsrörligheten i svarsgruppen som helhet, vilket i sin tur kan påverka gruppens resultat beträffande såväl utsatthet som otrygghet i vardagsmiljöer.

Tabell 41. Utsatthet för brott eller hot under det senaste halvåret efter könstillhörighet, åk8 (procent)

	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Hot	18	22	50	21
Stöld	11	17	36	14
Misshandel	4	6	23	5
Sexuellt våld/utnyttjande	7	2	21	5
Minst någon av detta	28	32	59	30
Minsta antalet svar	1 847	1 797	56	3 700

Enkätfrågan: Nu vill vi att du tänker tillbaka på de senaste sex månaderna. Har något av detta hänt dig?, med delfrågorna: Någon har hotat mig; Någon har stulit från mig; Jag har blivit utsatt för misshandel; Jag har blivit utsatt för sexuellt våld/ utnyttjande. Svartalternativen: Nej; Ja; Vill inte svara.

Svars personer som hoppat över hela enkätfrågan är exkluderade ur analysen.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

Lupp-resultaten om ungdomarnas brottsutsatthet kan relateras till Brottsförebyggande rådets skolundersökning i årskurs 9 som senast genomfördes 2015. Enligt den hade nästan varannan åk9-elev varit utsatt för brott men då i ett dubbelt så långt tidsperspektiv, det vill säga under de senaste 12 månaderna. Brottstyperna som täcktes av enkätfrågan var desamma som i Lupp men med tillägg av rån, vilket dock var det mest sällsynta brottet som ungdomarna utsatts för. Enligt denna mätning var stöld allra vanligast (28 procent), följt av misshandel (19 procent), sexualbrott (15 procent), hot (11 procent) och allra sist rån (3 procent). Utöver en annan rangordning visar Brå:s mätning på en annorlunda könsskillnad. Både Lupp och Brå pekar tydligt på att det särskilt är tjejer som är utsatta för sexualbrott. Till skillnad från Lupp visade Brå:s mätning (i åk9) även på en lite större andel tjejer än killar som blivit utsatta för hot (Brottsförebyggande rådet 2016, s. 25). Det är svårt att veta vad skillnaderna i resultaten bottenar i. Det kan handla om reella skillnader mellan de två mätåren (2015 och 2017), mellan årskurser (åk9 och åk8) och/eller mellan riket och ett GR-kommunerna. Det kan också handla om mätskillnader mellan två enkäter. Förmodligen beror de lite olika resultaten på en blandning av dessa faktorer.

I Brå:s mätning i åk9 uppger utrikesfödda elever och elever vars föräldrar är utrikesfödda i större utsträckning att de blivit utsatta jämfört med svenskfödda elever vars ena eller båda föräldrar också är födda i Sverige. Detta gäller samtliga brottstyper förutom sexualbrott. I Lupp-undersökningen i åk8 framkommer däremot ingen uppenbar skillnad i brottsutsatthet mellan gruppen utlandsfödda och svenskfödda elever (30 mot 31 procent).¹⁴⁶

Ett något tydligare resultat gäller brottsutsatthetens socioekonomiska koppling. Bland åk8-elever med minst en arbetslös eller långtidssjukskriven förälder (se kapitel 4, s. 37) uppger 38 procent att de har utsatts för brott eller hot under senaste halvåret, jämfört

144 Det fysiska våldet hade i de flesta fall skett på allmän plats eller ett nöjesställe, på eller i anslutning till tåg, buss eller tunnelbana samt i hemmet. Majoriteten av dem som var utsatta för fysiskt våld angav att de blivit utsatta av en okänd person.

145 Oklart tidsperspektiv i rapporten (text och figur 11 på s. 33-34) medger ingen noggrann beskrivning.

146 Det kan dock noteras att andelen som utsatts för brott är något större i gruppen andra generationens invandrare (34 procent med två utlandsfödda

med 30 procent av övriga. Skillnaden är större när jämförelsen görs med den till antalet begränsade grupp (33 personer) vars *båda* föräldrar är arbetslösa/långtidssjukskrivna, där det gäller nästan varannan (48 procent). Resultatets giltighet stärks av att det även gäller varannan i motsvarande gy2-grupp. Och erfarenheten av specifikt misshandel och av sexuellt våld/utnyttjande är *dubbelt* så vanlig bland åk8-elever med minst en arbetslös/långtidssjukskriven förälder jämfört med övriga. Här finns det en uppenbar riskgrupp att beakta i brottsförebyggande arbete.

Ökad brottsutsatthet de senaste åren – men ingen långsiktig trend

Om det är vanskligt att jämföra resultat från olika undersökningar kan det även gälla över tid i en och samma undersökning. I både Brå:s Skolundersökning om brott i årskurs 9 och Lupp-undersökningen har enkätfrågan om brottsutsatthet förändrats. Brå relaterar i sin rapport till två andra undersökningar som pekar på en minskande utsatthet för våld sedan 2010, samtidigt som den egna tidsserien, som alltså inte är helt mätkonsekvent, visar en tämligen stabil situation. Beträffande utsattheten för stöld redovisar både Brå och Stockholmsenkäten¹⁴⁷ en svag nedgång sedan 2008 (Brottsförebyggande rådet 2016, s. 64ff.).

När det kommer till Lupp-resultaten kan vi för sju av GR-kommunerna relatera 2017 års mätning till 2013 (för Öckerö 2011), och här antyds en annan bild av utvecklingen de senaste åren. I alla de sju kommunerna är den sammantagna brottsutsattheten *mer* utbredd 2017 än 2013/2011 (skillnaden är tydligast i åk8). Förändringen mellan åren måste dock tolkas försiktigt på grund av ändrad frågekonstruktion, trots att svarsalternativen i sak, det vill säga vad utsattheten gäller, kan göras jämförbart i analysen.¹⁴⁸ Det ska också noteras att utsattheten hos både åk8-eleverna och gy2-ungdomarna i Ale och Kungälv, som gjort Lupp fyra gånger med start 2007, i båda kommunerna var mer utbredd 2007 än 2013 (men inte lika utbredd som 2017).

Inget tyder alltså på en *successivt* förvärrad situation under det senaste decenniet. Att brottsutsattheten dock ökat under de senaste åren får stöd av både de nationella Lupp-resultaten¹⁴⁹ samt av den reguljära Nationella trygghetsundersökningen (NTU), som i särredovisningen för gruppen 16–19 år visar på en växande andel som utsatts för ”brott mot enskild person” mellan 2014 och 2016. Det gäller även specifikt för hot, trakasserier och sexualbrott, medan misshandel ökat mellan 2015 och 2016 (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 90–96).

Ungdomar i Göteborgsregionen 2017 tycks alltså leva med både en större utsatthet och en större otrygghet jämfört med några år tillbaka i tiden, även om det inte handlar om en helt ny situation i ett längre tidsperspektiv. Hur ser det då ut med kopplingen mellan dessa två erfarenheter – det vill säga upplevelsen av (o)trygghet och erfarenheten av att ha blivit utsatt för brott/hot?

Otrygghet och brottsutsatthet hänger ihop

Den nationella statistiken har lärt oss att otryggheten tenderar att vara större bland personer som själva blivit utsatta för, eller bevittnat, brott (Brottsförebyggande rådet 2018, s. 166f.). Detta mönster återfanns hos GR-kommunernas ungdomar i den regionala analysen

föräldrar, 36 procent med en utlandsfödd förälder) – och att det i den mindre representativa gy2-gruppen är en lite större andel utsatta bland utlandsfödda än svenskfödda (30 mot 25 procent).

147 <http://www.stockholm.se/stockholmsenkaten>

148 I 2013 års fråga skulle svarsalternativen kryssa för vad av fem saker som hade hänt, med möjlighet att svara med ett sjätte svarsalternativ ”Inget av detta har hänt mig”. Här ingick även svarsalternativet ”Jag har inte vågat gå ut”. Med detta svarsalternativ borttaget blir andelen utsatta av 2013 års åk8-elever sammantaget 13 procent och 2013 års gy2-ungdomar 17 procent.

149 MUCF visar i sina årliga sammanställningar av ingående kommuners sammantagna resultat 2015–2017, när enkätfrågan har varit densamma, på en successiv ökning sedan 2015 beträffande hot, misshandel och sexuellt våld/utnyttjande i högstadiet samt för hot och sexuellt våld/utnyttjande i gymnasiet – ökningen är dock inte lika markant, och även i detta fall haltar jämförbarheten givet olika kommunurval i Lupp varje år.

av Lupp 2013, och resultatet blir ungefär detsamma denna gång. Av de åk8-elever som utsatts för brott/hot under det senaste halvåret är det drygt hälften som uppger att de (oftast eller alltid) är otrygga i minst någon av de nio vardagsmiljöer som enkäten omfattar, vilket ska jämföras med 30 procent bland dem som inte har utsatts under samma period (tabell 42). Sambandet är lite svagare än 2013 men likväl tydligt, och ännu lite tydligare hos killar än tjejer¹⁵⁰.

Tabell 42. Andel åk8-elever som upplever otrygghet i minst någon vardagsmiljö utifrån utsatthet för brott/hot senaste halvåret (procent)

	Tjejer	Killar	Samtliga ¹
Utsatt för brott/hot senaste halvåret	64	39	52
Ej utsatt för brott/hot senaste halvåret	38	22	30
Antal personer	1 844	1 792	3 717

Resultaten visar procentandelen i respektive grupp som svarat att de "oftast" eller "alltid" är otrygga i minst någon av nio vardagsmiljöer (se diagram 20 på s. 114). Utsattheten gäller hot, stöld, misshandel, sexuellt våld/utnyttjande under det senaste halvåret. Gruppen "samtliga" inkluderar även personer som på frågan om kön angett "annan könstillhörighet" eller avstått från att besvara frågan; det begränsade svarsunderlaget medger dock inte någon särredovisning.

Ungdomars otrygghet kan därmed i många fall sägas vara berättigad, särskilt som vi kan förutsätta att ungdomarna delar sina erfarenheter av brottsutsatthet med vänner samt att även utsatthet längre tillbaka i tiden än ett halvår kan sätta spår. Det är rimligt att anta att det statistiska sambandet går i riktningen att erfarenhet av brott tenderar att bidra till otrygghet, även om det inte är något som kan fastslås genom den här typen av undersökning. Oavsett vad sambandet står för pekar det på en riskgrupp som är viktig att fånga upp i både brottsförebyggande och hälsofrämjande arbete. Ungdomar som uttrycker otrygghet har med större sannolikhet också utsatts för brott, även om det naturligtvis inte gäller för varje enskild person, utan endast just en större sannolikhet på gruppnivå. Vi kan konstatera att kopplingen till brottsutsatthet är särskilt stor bland de som uttrycker otrygghet i hemmet, i och till/från skolan, i bostadsområdet och i samband med träning/annan fritidsaktivitet. Men otryggheten är större beträffande alla vardagsmiljöerna i gruppen som har utsatts för brott senaste halvåret.

Så långt skillnader mellan olika typer av *otrygghet*. Vi kan även fördjupa analysen beträffande olika typer av *brottsutsatthet*. En sådan analys visar, för det första, att otryggheten i *samtliga* nio vardagsmiljöer tenderar att vara större hos dem med erfarenhet av brott/hot *oavsett vilken typ av brott/hot det handlar om*. Oftast är andelen otrygga minst den dubbla.

För det andra framkommer att sambandet mellan otrygghet och brottsutsatthet är särskilt starkt i vissa fall, där vi vill lyfta fram de tre tydligaste mönstren. Det ena gäller hur otryggheten i hemmet är starkt kopplad till erfarenhet av misshandel och av sexuellt våld/utnyttjande. Nu är otrygghet i hemmet enligt Lupp-resultaten relativt ovanligt (se sidan 114), vilket innebär att otrygghet i hemmet nästan förutsätter erfarenheter av misshandel eller sexuellt våld/utnyttjande, men att långt från alla med denna typ av brottsfarenhet är otrygga i sin hemmiljö.¹⁵¹ Resultatet kan kopplas till nästa särskilt starka samband: otrygghet i bostadsområdet är fem gånger större hos de åk8-elever som varit utsatta för misshandel senaste halvåret jämfört med övriga.¹⁵² Det tredje förhållande

150 Det begränsade antal svarepersoner som uppgett "annan könstillhörighet" medger inte att gruppen särredovisas i analysen (ingår bland samtliga).

151 Andelen otrygga i hemmet utan erfarenhet av misshandel respektive sexuellt våld/utnyttjande är i båda fallen 2 procent medan andelen med denna typ av brottsfarenhet i båda fallen är 13 procent; det handlar alltså om nära sju gånger större andel otrygga bland de brottsutsatta. Sambandet mätt i Pearsons r är i båda fallen +0,16.

152 Andelen otrygga är 22 mot 4 procent; Pearsons r +0,17.

vi vill lyfta fram är att otryggheten i skolan är ungefär lika starkt kopplad till både misshandel, sexuellt våld/utnyttjande och hot¹⁵³, medan otryggheten *på vägen till/från skolan* är allra tydligast kopplad till erfarenhet av sexuellt våld/utnyttjande (men även till misshandel och hot)¹⁵⁴.

Erfarenhet av misshandel är alltså en gemensam nämnare för otrygghet i flera olika miljöer. Vi vet genom Lupp-enkäten heller inte var misshandeln har ägt rum. Enligt Brå:s skolundersökning i årskurs 9 var det 2015 vanligast att misshandel ägt rum i skolan/på skolgården (beträffande både lindrigare och grövre misshandel; Brottsförebyggande rådet 2016, s. 27f.). Ska man tala om något positivt i sammanhanget är det att möjligheten att uppmärksamma och stödja offer för misshandel är större om misshandeln äger rum i en offentlig miljö som skolan. För tjejer var dock även det egna hemmet en relativt vanlig brottsplats för misshandel.

Utsatthet för mobbning och orättvis behandling

Barnrättsorganisationen *Friends* ger en mycket allvarlig bild av ungas sociala vardagsmiljö, där kränkningar och mobbning sker dagligen på svenska skolor och på internet. Enligt deras senaste rapport (Friends 2018) har drygt var fjärde elev på såväl mellan- som högstadiet utsatts för kränkningar av en annan elev under det senaste året. I en annan större enkätstudie initierad av Världshälsoorganisationen hade 22 procent av gruppen 13-åringar mobbats *den senaste månaden* (Bjereld 2017; se även kapitel 6).

Eftersom det varierar mellan olika mätningar hur enkätfrågorna ställs är det svårt att värdera skillnaderna. Men resultaten från Lupp 2017 i de nio GR-kommunerna ger en minst lika dystert bild. Av åk8-eleverna sammantaget uppger nästan en tredjedel, 31 procent, att de blivit mobbade, trakasserade eller utfrysade under det senaste halvåret, och 43 procent att de blivit orättvist behandlade ”på ett sätt att [de] mått dåligt” (tabell 43). I gy2-gruppen är andelen som uppger att de utsatts för mobbning mindre, knappt en femtedel, medan ungefär lika många uppger att de blivit orättvist behandlade.

I båda fallen är könsskillnaderna stora. Tjejer uppger i väsentligt större utsträckning än killar att de utsatts för mobbning, trakasserier, utfrysning likväl som för orättvis behandling. Men en ännu större andel utsatta finns i gruppen med ”annan könstillhörighet”. Här uppger ungefär varannan åk8-elev att hen varit utsatt för mobbning under senaste halvåret, och för var fjärde handlar det om en längre period. För både tjejer och killar är det en förhållandevis begränsad andel som utsatts under en längre period (även om totalt 7 procent av åk8-eleverna är illa nog). Grundmönstret är detsamma i gy2-gruppen men med genomgående lägre nivåer av utsatta. När det gäller orättvis behandling uppger två av tre åk8-elever i gruppen med annan könstillhörighet att de blivit utsatta, och en av tre att det skett flera gånger. Här är både mönstret och nivåerna tämligen lika mellan åk8 och gy2.

Mönstren liknar dem från den regionala analysen av Lupp 2013. De exakta resultaten är inte jämförbara på grund av förändrade frågeformuleringar.

---

153 Pearsons $r=+0,16-0,17$.

154 Pearsons $r=+0,17$ (medan sambandet med erfarenheter av misshandel och hot i båda fallen är $+0,13$).

Tabell 43. Utsatthet för mobbning och orättvis behandling under det senaste halvåret (procent)

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Blivit mobbad, trakasserad eller utfryst	38	23	56	31	25	13	22	19
...under en längre period	9	4	26	7	4	3	9	3
Blivit orättvist behandlad "på ett sätt att [hen] mått dåligt"	51	34	68	43	50	29	61	39
...flera gånger	15	8	35	12	13	7	35	10
Minsta antalet svar	1 824	1 768	57	3 674	947	1 020	23	2 004

Enkätfrågorna: *Under de senaste sex månaderna, har du blivit mobbad, trakasserad eller utfryst?*, med svarsalternativen: *Ja, under en längre period; Ja, enstaka gånger; Nej*, samt *Har du, de senaste sex månaderna, upplevt att du har blivit orättvist behandlad på ett sätt så att du har mått dåligt?*, med svarsalternativen: *Ja, flera gånger; Ja, någon gång; Nej*.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

Mobbningen/utfrysningen/trakasserierna har i första hand ägt rum i skolan: 80 procent av de utsatta åk8-eleverna uppger detta och 64 procent av gy2-eleverna. Den andra vanligaste arenan är internet, vilket 29 procent i båda åldersgrupper anger. Resultatet överraskar inte; skolan och internet är två ofta uppmärksammade arenor för mobbning (se t. ex. Friends 2018; och se vidare kapitel 6 i den här rapporten angående otrygghet i skolan). När det gäller *hur* mobbning och kränkning yttrar sig i högstadiet visar Friends undersökning att det först och främst sker verbalt, genom hot, elaka ord och rykten, och psykiskt/socialt, genom utfrysning, ignorerande och blickar.

Vad gäller *vilka som ligger bakom* den orättvisa behandling som förekommer pekar de utsatta genom Lupp-enkäten i första hand på andra elever eller ungdomar (64 procent av de utsatta i åk8, 53 procent i gy2). Men det är också relativt vanligt att hänvisa till personal inom skolan (35 respektive 30 procent). Cirka 20 procent av de utsatta pekar på familj/släkt och ungefär lika många på "annan person". Det senare avser *inte* ett antal personalgrupper inom offentlig verksamhet och föreningsverksamhet som ingår som fasta svarsalternativ, och vilka som mest 5–6 procent anger som källor till den orättvisa behandlingen.

När det gäller *orsakerna* bakom den orättvisa behandlingen svarar drygt var tredje av de drabbade i båda åldersgrupper att de inte vet. Ungefär lika många (36 procent i åk8 och 26 procent i gy2) svarar "annat", vilket innebär annat än: etnisk tillhörighet ("var jag eller min familj kommer ifrån"); kön; könsidentitet eller könsuttryck; sexuell läggning; ålder; utseende; funktionsnedsättning; religion eller trosuppfattning, det vill säga frågans övriga svarsalternativ. Vanligast orsak därefter är utseende (21 procent i åk8, 14 procent i gy2). Därefter kommer kön (13 respektive 16 procent), följt av ålder (9 respektive 12 procent). I övrigt är det som mest 7 procent av de utsatta som angett något av de fasta svarsalternativen som är knutna till de (sju) lagstadgade diskrimineringsgrunderna (här ingår inte utseende).

Vi kan undersöka kopplingen till diskrimineringsgrunderna även utifrån hur utsattheten ser ut inom dessa grupper. Att utsattheten är hög bland dem med annan könstillhörighet har vi redan sett. Detsamma gäller dem med annan sexuell läggning än heterosexuell (eller annars osäker läggning) (tabell 44). Nästan varannan åk8-elev i denna grupp har utsatts för mobbning under det senaste halvåret, och var tredje i gy2. Beträffande orättvis behandling handlar det om drygt hälften i båda åldersgrupper.

Gruppen med någon typ av aktivitetshindrande funktionsnedsättning är utsatt i ungefär motsvarande utsträckning. Beträffande utlandsfödda speglar andelarna i åk8 däremot i princip åldersgruppens genomsnitt (se tabell 43), vilket var resultatet även i Lupp 2013.

Det gäller dock inte utlandsfödda i den äldre gy2-gruppen, där i första hand upprepad orättvis behandling och långvarig mobbning är vanligare än hos den genomsnittliga gy2-ungdomen.

Tabell 44. Utsatthet för mobbning och orättvis behandling under det senaste halvåret (procent)

	Åk8			Gy2		
	Utlandsfödd	Funktionsnedsättning	Ej heterosexuell	Utlandsfödd	Funktionsnedsättning	Ej heterosexuell
Blivit mobbad, trakasserad eller utfryst	30	47	45	24	32	34
...under en längre period	8	16	14	8	9	9
Blivit orättvist behandlad "på ett sätt att [hen] mått dåligt"	41	58	56	47	57	60
...flera gånger	12	24	21	21	24	22
Minsta antalet svar	227	433	309	189	251	174

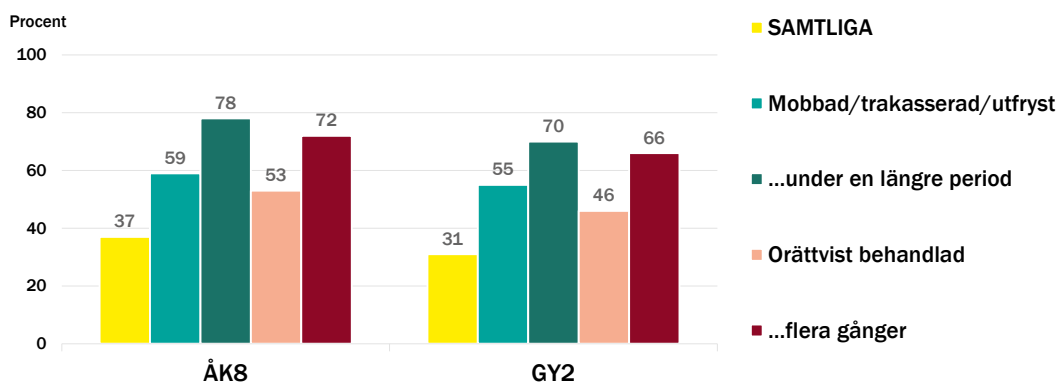
För formulering av enkätfrågorna beträffande mobbning och orättvis behandling, se kommentar till tabell 43. För en beskrivning av de tre grupperna, se kapitel 4.

Det är tydligt att många ungdomars tillvaro präglas av en social utsatthet som inte är acceptabel. Och det är också tydligt att vissa ungdomsgrupper är mer utsatta än andra, något som kan förväntas innebära en större upplevelse av otrygghet i dessa grupper.

Otrygghet och erfarenhet av mobbning eller orättvis behandling hänger ihop

Vi har tidigare i kapitlet visat att grovt räknat var tredje ungdom är otrygg i minst någon vardagsmiljö, något fler i åk8 än i gy2 (även om gy2-resultatet måste betraktas som osäkert utifrån den bristande representativiteten; se kapitel 4). Om vi utgår från de grupper av ungdomar som har utsatts för mobbning och för orättvis behandling är andelen dock ännu större, och det gäller särskilt med avgränsning till dem som har utsatts under en längre period/flera gånger (diagram 23). I åk8 handlar det om ungefär tre av fyra otrygga i dessa två grupper, och i gy2 om ungefär två av tre. Resultaten antyder att kan man komma till rätta med åtminstone en del av dessa sociala missförhållanden så skulle otryggheten hos kommunernas unga kunna minska påtagligt.

Diagram 23. Otrygg i minst någon vardagsmiljö, utifrån utsatthet för mobbning och orättvis behandling under senaste halvåret

Se kommentarer till diagram 20 och tabell 43 för enkätfrågornas formulering.

Otrygghet som hinder för delaktighet och social samhörighet

I den regionala analysen av 2013 års Lupp-undersökning i sex GR-kommuner framkom att åk8-elevens upplevelser av otrygghet i olika miljöer tenderade att öka sannolikheten att dessa miljöer valdes bort: det handlade om fritidsgården (eller liknande), hemmet och i viss mån även stan/centrum och utomhus. Finns det en risk att unga personers delaktighet i vissa sammanhang och miljöer riskerar att begränsas till följd av otrygghet?

Vi kan börja med att konstatera att det övergripande resultatet från 2013 i huvudsak bekräftas genom analysen av svaren från 2017 års åk8-elever, även om sambandens styrka varierar.

- Bland ungdomar som upplever otrygghet på *fritidsgården* (är sällan eller aldrig trygg där) är andelen som går dit varje vecka 9 procent mot 11 procent av de som känner sig trygga (oftast eller alltid). Sambandet är alltså svagt i detta fall.¹⁵⁵
- Av de som upplever *hemmet* som en trygg plats (begränsat till 89 svarspersoner) är det 64 procent som på frågan om var man brukar träffa kompisar på fritiden markerar ”hemma hos varandra” som ett av max tre möjliga alternativ. Andelen ska jämföras med 81 procent av dem som upplever hemmet som en trygg plats (åtminstone oftast). Det här sambandet är alltså starkare, även om det ska noteras att svaret att man brukar träffas ”hemma hos varandra” inte ger någon information om det är det egna hemmet eller/och kompisens som avses.
- De som uppger otrygghet på *internet* umgås i mindre utsträckning med sina vänner på sociala medier än andra: 27 mot 37 procent.
- De som uppger otrygghet på *stan/i centrum* träffar i något mindre utsträckning sina vänner där: 28 mot 33 procent.
- Däremot träffar ungdomar som upplever otrygghet i *bostadsområdet* sina vänner ”utomhus” i något större utsträckning, fast skillnaden är mycket begränsad (37 mot 35 procent), och det är heller inte givet att utomhus betyder i det egna bostadsområdet.¹⁵⁶
- Av dem som uttrycker otrygghet i samband med *träning/organiserade aktiviteter* är det en väsentligt mindre andel som är föreningsmedlemmar: 38 mot 66 procent.

Vi ser alltså hur erfarenheter av otrygghet i specifika miljöer i viss mån sammanfaller med att dessa miljöer väljs bort – även om vi inte vet vad sambandet bottnar i. Resultaten kan ju tolkas på minst två sätt. Antingen tenderar ungdomar med erfarenhet av otrygghet (eller utsatthet) att välja bort vissa arenor på grund av sådant de varit med om eller upplevt (enkäten innehåller inga frågor om tidigare vanor eller varför man inte besöker fritidsgård etc.). Eller så tenderar ungdomar att undvika vissa miljöer på grund av att man *tror* att dessa är otrygga, till följd av ryktesspridning, andras erfarenheter man tagit del av, mediala berättelser, en trygg personlighet i vidare mening eller av andra skäl.

I den utsträckning det handlar om organiserade fritidsaktiviteter, fritidsgårdar och föreningsliv har dessa verksamheter en viktig uppgift att både stävja missförhållanden och att proaktivt arbeta för en inkluderande och trygg miljö. Det trygghetskapande arbetet bör utifrån resonemanget ovan ha åtminstone två inriktningar. Det ena arbetet riktas inåt och handlar om att skapa en trygg och välfungerande verksamhet för de som redan utövar

155 De ungdomar som på trygghetsfrågan svarat att fritidsgård/ungdomens hus inte är aktuellt ingår av naturliga skäl inte i denna analys. Dessa svar skulle dock kunna bottna i att man uppfattar fritidsgården som ett tryggt ställe och därför inte gått dit och då inte har någon aktuell erfarenhet av miljön där.

156 I analysen 2013 fanns ett visst samband i omvänd riktning.

en viss aktivitet eller på annat sätt ingår i miljön. Det kan handla om att diskutera värdegrunden för verksamheten, ha beredskap för att bemöta eventuella kränkningar och även mer allmänt att uppmärksamma varje ungdom som individ. Det andra arbetet behöver riktas utåt gentemot de grupper som inte är i kontakt med verksamheten. Om unga personer exempelvis väljer bort fritidsgården på grund av föreställningen om att den är otrygg behöver dessa föreställningar diskuteras. Kanske behöver formerna för verksamheten förändras, kanske behöver eventuella missuppfattningar bemötas.

Det är för övrigt inte särskilt förvånande att ungdomar som beskriver otrygghet i samband med träningen eller annan organiserad fritidsaktivitet (182 svarspersoner) är mindre nöjda med sin fritid. I denna grupp svarar 24 procent att de är ganska eller mycket missnöjda med fritiden, mot 9 procent av övriga. Men även annan otrygghet spelar in. De åk8-elever som upplever otrygghet på stan/i centrum eller i kollektivtrafiken är också mer missnöjda med sin fritid: 20 respektive 17 procent jämfört med 7 respektive 8 procent av övriga.

Otryggheten tycks även ha konsekvenser för upplevelsen av fritidsutbudet i kommunen. Av de åk8-elever som är otrygga i samband med träning/annan fritidsaktivitet är det dubbelt så många som uppger att det finns för lite att göra på fritiden jämfört med övriga: 45 mot 21 procent. Ett liknande resultat erhöles i den regionala analysen av Lupp 2013, vilket stärker tolkningen att otrygga ungdomar i högre grad upplever begränsade fritidsval. Det kan också nämnas att sambandet gäller oavsett om ungdomarna har varit utsatta för brott det senaste halvåret eller inte. Det innebär att om det kan finnas en bakomliggande utsatthetsfaktor som bidrar till såväl otrygghet som en upplevelse av begränsat fritidsutbud, ligger den erfarenheten längre tillbaka i tiden och/eller baseras på vetskap om andras utsatthet.

Precis som i 2013-analysen finns för övrigt anledning att lyfta fram att otrygga åk8-elever i mindre utsträckning är nöjda med sina kompisrelationer: 50 mot 69 procent svarar att de är mycket nöjda. Och resultatet är jämförbart i gy2-underlaget (49 mot 64 procent).

För vissa unga är fritiden eller andra delar av vardagen alltså inte förknippat med lika trygga och socialt positiva sammanhang som för andra. Det är tydligt hur flera minoritetsgrupper av ungdomar är särskilt utsatta: ungdomar med annan könsidentitet än tjej/kille, ungdomar med avvikande sexuell läggning, ungdomar med funktionsnedsättning, socioekonomiskt utsatta ungdomar och i viss mån även utlandsfödda ungdomar. Men det finns också stora skillnader mellan tjejer och killar. Ett förebyggande trygghetsarbete som också syftar till att ungdomar ska uppleva social gemenskap med förutsättningar för en meningsfull fritid behöver alltså vara vaksam både på minoriteters utsatthet och bredare strukturer av ojämlikhet.

Otrygghet som skadar samhällsförtroendet?

Vi vill avrunda med att undersöka om erfarenheter av otrygghet tycks kunna påverka förtroendet för lokalsamhället och de demokratiska funktionerna (se vidare kapitel 7). Resultatet av samma typ av enkla sambandsanalyser som genomförts i kapitlets tidigare avsnitt pekar på att så är fallet.

Av de åk8-elever som upplever otrygghet i (minst någon) vardagsmiljö är det endast 37 procent som uppger att de har ganska eller mycket stort förtroende för politiker, vilket kan jämföras med 53 procent av övriga. När det gäller förtroende för vuxna i allmänhet uppger 62 procent av de otrygga ungdomarna att de har ganska eller mycket stort förtroende, jämfört med 79 procent av övriga. I den otrygga gruppen är det också en lite större andel som bedömer att de har "ganska små" eller "mycket små/inga" möjligheter att föra

fram åsikter till kommunens beslutsfattare: 39 mot 32 procent (mönstret var detsamma i 2013 års regionala Lupp-analys). Otrygghet tycks med andra ord i viss mån kunna skada samhällsförtroendet.

Däremot finns det inget som tyder på att otryggheten minskar intresset för att påverka i frågor som rör den egna kommunen: 51 procent av åk8-eleverna som upplever otrygghet i vardagen uppger att de vill vara med och påverka mot 44 procent av övriga. Sambandet är ännu starkare beträffande erfarenheter av att ha blivit orättvist behandlad, särskilt sett till dem som upplever att de har blivit det flera gånger (under senaste halvåret). I denna grupp är det 58 procent som uppger att de vill påverka i kommunfrågor. Resultaten inbjuder till frågan om just erfarenheterna av otrygghet och av orättvisor kan vara drivkrafter i att försöka påverka lokalsamhället, om än på en önskad grund. I kapitel 7 fann vi att erfarenheter av orättvisor, men inte otrygghet, tycks fungera som en sådan drivkraft, även om andra faktorer tycks vara jämförelsevis viktigare (se sidan 110).

Behovet av trygga ungdomsmiljöer

I det här kapitlet har vi beskrivit många oroande förhållanden beträffande ungdomars utsatthet och otrygghet. Särskilt för vissa grupper av ungdomar pekar resultaten på allt annat än en trygg vardag. Att leva i utsatthet, eller att ändå uppleva otrygghet, är en källa till hälsoskadlig stress. Utöver skadan för de individer det gäller är vittnesmål om otrygghet viktiga signaler på förhållanden som fler, både ungdomar och vuxna, kan vara eller komma att bli, berörda av.

Arbete för ökad trygghet bör omfatta flera av ungdomars arenor. Skolan är en självklar ”nolltolerans-miljö” sett till att åtminstone grundskolan är en obligatorisk arbetsplats för ungdomar. Men ökad trygghet är angeläget även i andra miljöer. Fullständig trygghet torde dock vara svårt att uppnå utan alltför stora ingrepp i individernas fri- och rättigheter. Balansen mellan trygghet och frihet är en viktig diskussionsfråga även utan en nollvision. I en sådan diskussion ska självklart de berörda ungdomarna delta.

Otryggheten har även en geografisk och platsbunden dimension. De lokala Lupp-rapporterna med resultaten nedbrutna på boendeområden ger en första indikation om vilka områden som är mer otrygga än andra. Resultaten behöver kopplas an till kunskap om de förhållanden som råder i olika områden, vad gäller sådant som sociala strukturer, befintliga verksamheter, vägar, kommunikationer och mötesplatser. Den viktigaste analysen behöver förmodligen dock göras på en ännu mer lokal och konkret nivå. Vilka specifika platser och sammanhang är otryggheten koncentrerad till? Går det att genom konkreta åtgärder öka tryggheten, genom att förbättra belysning, ta ned skymmande buskage, ändra busstider eller liknande? Det är frågor som berörda ungdomar behöver bjudas in till samtal om.

Det finns dock otrygghet som inte försvinner genom enbart fysiska åtgärder. Trygghet skapas även av social samhörighet och tillitsfulla relationer. De platser och sammanhang som unga kan uppleva som otrygga är ofta sådana där vuxna är frånvarande, något exempelvis Ales tidigare kartläggningar har visat (se sidan 118–119). Att arbeta för ökad trygghet innebär därför också att skapa förutsättningar för möten mellan ungdomar och vuxna, där vuxna är närvarande i ungdomarnas vardagsmiljöer.

9. Hälsa och livstillfredsställelse

En god hälsa och välbefinnande är grundläggande för individers etablering i samhället och så småningom för inträdet på arbetsmarknaden. Som vi sett av tidigare kapitel pekar Lupp-resultaten på att ungdomarnas hälsa påverkar förutsättningarna för såväl lärandet i skolan som en positiv fritid (se kapitel 6 respektive 5). Flera studier visar också att (o)hälsa påverkar individens sociala förhållanden (Socialstyrelsen 2010).

Hälsans betydelse för människors livssituation och utveckling innebär att en god och jämlik hälsa i befolkningen är centralt för allt arbete som syftar till att stärka samhällets sociala hållbarhet (se kapitel 3).

Människors hälsa bestäms i sin tur av både strukturella faktorer, livsvillkor och levnadsvanor (se t. ex. Folkhälsomyndigheten 2018a, s. 17ff.). Utbildning, yrke och livsstil är sådant som har särskilt stor betydelse för hälsan. Relationen mellan hälsa och sociala förhållanden är alltså inte enkelriktad.

Det är inte självklart vad ett begrepp som hälsa står för. Den mest citerade definitionen kommer från Världshälsoorganisationen: ”Hälsa är ett tillstånd av fullkomligt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, inte endast frånvaro av sjukdom eller funktionsnedsättning.” (Världshälsoorganisationen 1948). Denna definition tar sikte på *hela* människans välbefinnande och ser fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande som en helhet.

När det gäller barns och ungas hälsa i Sverige är den *generellt sett* god. Det gäller även jämfört med andra välfärdsländer. Bilden varierar dock beroende på vilken typ av hälsa eller hälsobesvär som det handlar om, liksom vilka grupper av barn.

I det här kapitlet ska vi redogöra för ungdomarnas hälsa utifrån hur de själva beskriver att de mår, både i allmänhet och beträffande specifika hälsobesvär. Vi kommer att belysa hälsoskillnader mellan olika demografiska grupper. Vi kommer att ägna hälsorelaterade levnadsvanor och riskbeteenden extra uppmärksamhet, men även belysa andra förhållanden som forskningen har funnit påverkar hälsan. Därefter ska vi summera vilka av dessa olika förhållanden som tycks vara viktigast för ungas hälsa. Avrundningsvis ska vi knyta an till ungdomarnas livstillfredsställelse.

Först ska dock vi ge en bakgrundsbild av ungdomars både fysiska och psykiska hälsa baserat på tidigare forskning.

Fysisk hälsa och hälsobesvär

Ungas fysiska hälsa i Sverige är generellt sett god. De vanligaste orsakerna till fysisk sjukdom hos barn är infektioner. Vanliga kroniska sjukdomar är astma, allergi och eksem. Sverige har den näst högsta frekvensen av insjuknande i typ 1-diabetes i världen (Sveriges Kommuner och Landsting 2017). Under de senaste 30 åren har det skett en stor ökning av fetma i befolkningen vilket kan förklaras av mindre fysisk aktivitet och ändrade kostvanor. Ökningen förefaller dock ha avstannat de senaste åren (Sveriges Kommuner och Landsting 2017).

Bland barn upp till 15 år är dödsriskerna i Sverige låga och dödligheten fortsätter att minska. Tumörsjukdomar och skador orsakar hälften av alla dödsfall i åldersgruppen (Socialstyrelsen 2013a). Bland ungdomar och unga vuxna är dödligheten jämförelsevis högre, framför allt hos killar. Under perioden 2007–2011 stod olyckor och självmord för 70 procent av all dödlighet hos killar/män i åldersgruppen 15–29 år och 50 procent hos tjejer/kvinnor i åldersgruppen (Socialstyrelsen 2013a; Sveriges Kommuner och Landsting

2017). Narkotikadödligheten hos unga vuxna har ökat kraftigt från 1990-talet (till skillnad mot alkoholdödligheten), och trots de senaste årens generella minskning, främst bland män, är narkotikadödligheten betydligt mer omfattande än på 1990-talet (CAN 2017a; Socialstyrelsen 2017a). Antalet narkotikarelaterade dödsfall per invånare i Sverige är näst högst i Europa (100 dödsfall per en miljon invånare mot Europa-snittets 20,3), trots att svenska ungdomar testar droger i relativt liten utsträckning (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction 2017).

Parallellt med växande sociala klyftor i Sverige har hälsoskillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper ökat (UNICEF 2016; Sveriges Kommuner och Landsting 2017). Barn som lever i ekonomisk utsatthet löper mer än dubbelt så hög risk att dö under barndomen jämfört med andra barn. De löper också 40 procent högre risk att bli inskrivna på sjukhus (Mörk m. fl. 2014).

Psykisk hälsa

Psykisk hälsa definieras av Världshälsoorganisationen som ett tillstånd av välbefinnande där individen är medveten om sin förmåga, kan hantera livets normala påfrestningar, kan utföra ett produktivt och fruktbart arbete och har förmåga att bidra till samhället (Världshälsoorganisationen 2001). Detta innebär att psykisk hälsa innefattar mer än frånvaro av psykisk ohälsa, och inbegriper både individens egen upplevelse och relationen mellan individen och dennes sociala sammanhang (Bremberg och Dalman 2015).

Psykisk ohälsa kan betraktas som ett övergripande begrepp som omfattar både självrapporterade psykiska besvär, som oro eller nedstämdhet, och de psykiska sjukdomar som hälso- och sjukvården diagnostiserar och behandlar (Socialstyrelsen 2017b). Undersökningar pekar på att den psykiska hälsan hos tonåringar har försämrats de senaste två decennierna (Socialstyrelsen 2013a; Mörk m. fl. 2014).

Sedan mitten av 1980-talet har andelen unga som uppger att de har återkommande psykosomatiska symtom fördubblats, och 2013/2014 rapporterade nästan hälften av 15-åringarna denna typ av besvär (Folkhälsomyndigheten 2018a). Den psykiska ohälsan bland barn och unga vuxna i Sverige har ökat mer än i övriga nordiska länder. Ökningen gäller både självrapporterade psykiska besvär och diagnostiserade psykiska sjukdomar (Socialstyrelsen 2017b).

Den återkommande internationella undersökningen *Skolbarns hälsovanor* genomförs vart fjärde år bland 11-, 13- och 15-åringar i Sverige, övriga Europa och en del övriga länder.¹⁵⁷ Undersökningen visar att andelen barn i Sverige som anger att de har minst två psykosomatiska besvär mer än en gång i veckan har ökat de senaste 30 åren, i samtliga tre åldersgrupper. Den kraftigaste ökningen ses hos tjejerna, vilket innebär att könsskillnaden har förstärkts över tid. Även om ohälsan generellt ökar med barnens ålder är andelen större hos 11-åriga tjejer än hos 15-åriga killar. I mätningen 2017/2018 uppgav nästan varannan 15-åring att de hade minst två psykosomatiska besvär (49 procent) – hos tjejerna gällde det 62 procent, hos killarna 35 procent.¹⁵⁸

Sedan 1990-talet har andelen ungdomar som får vård för missbruk, ångest, depressioner, bipolär sjukdom, autism och ADHD ökat. Däremot syns ingen ökning av vård för psykos, och under senare år har vård för ätstörning och självskadebeteende minskat (Socialstyrelsen 2013a). År 2016 hade 15 procent av de unga kvinnorna i åldersgruppen 18–24 år kontakt med psykiatrisk vård eller använde psykofarmaka, och

157 <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-visualisering/skolbarns-halsovanor/>

158 Procentuppgifter erhållna från Folkhälsomyndigheten per epost 2018-10-05; i övrigt se Folkhälsomyndigheten 2018a, s. 5.

detsamma gällde 10 procent av männen i samma åldersgrupp. Beträffande barn i åldrarna 10–17 år gällde detta 8 procent av tjejerna och 10 procent av killarna. (Socialstyrelsen 2017b, s. 8f.)

Om vi utifrån ett könsperspektiv alltså kan konstatera att tjejer/unga kvinnor generellt uppvisar högre grad av psykisk ohälsa än killar/unga män, visar studier att HBTQ-ungdomar som grupp mår ännu sämre. Detta tros delvis förklaras av att de i större utsträckning utsätts för diskriminering, hot och våld (Ungdomsstyrelsen 2010; Folkhälsomyndigheten 2015b, s. 31).

Utöver könsskillnader varierar den psykiska hälsan mellan olika socioekonomiska grupper. Vård för missbruk, ångest, depression, psykoser och ADHD är exempelvis vanligast hos ungdomar till mödrar med låg utbildningsnivå, medan det motsatta gäller bipolär sjukdom och ätstörningar som är vanligare hos ungdomar till välutbildade mödrar (Socialstyrelsen 2013b). Bland ekonomiskt utsatta barn var risken att bli inskriven på sjukhus för psykisk ohälsa tre gånger större jämfört med andra barn under en studerad period 2006–2009 (Mörk m. fl. 2014).

Psykisk ohälsa är vanligare hos många invandrargrupper jämfört med personer födda i Sverige. Även asylsökande och flyktingar har en högre förekomst av psykisk ohälsa (Sveriges Kommuner och Landsting 2017). De rapporter som finns handlar dock framför allt om vuxna, men det har framkommit att ensamkommande ungdomar har en sämre psykisk hälsa jämfört med övriga grupper (se t. ex. Barnombudsmannen 2017).

Risker med tidig psykisk ohälsa

Unga personers psykiska hälsobesvär, vilket kan ta sig uttryck som exempelvis oro, ångslan och ont i magen, innebär en förhöjd risk för psykisk sjukdom och ökad risk för självmordsförsök eller dödsfall. Detta gäller på både kort och lång sikt.

En svensk studie har undersökt gymnasieungdomars självskattade hälsa och följt upp deras hälsa 15 år senare (Bohman 2012). Resultaten av den första delstudien visade att tonåringars kroppsliga symptom hade ett oväntat starkt samband med psykiska problem. För varje kroppsligt symptom som ungdomen led av ökade sannolikheten för självmordsförsök och för normbrytande beteende eller drogmissbruk. Den andra delstudien 15 år senare visade att kroppsliga symptom i tonåren, oberoende av depression och andra problem, ökade risken för psykisk sjukdom som vuxen. Detta samband var speciellt tydligt för magsmärta i tonåren. Studien visade vidare att ungdomars psykiska problem inte kan betraktas som övergående. Ungdomar som var deprimerade i tonåren hade dubbelt så ofta som övriga behövt sjukhusvård för psykisk sjukdom i vuxen ålder. De hade också dubbelt så ofta vårdats på sjukhus för kroppsliga sjukdomar.

Studier visar vidare att ungdomar som har vårdats på sjukhus för psykisk sjukdom längre fram i livet har lägre utbildningsnivå jämfört med andra ungdomar. Även självrapporterade psykiska besvär i unga år ökar risken för problem med både försörjning och familjebildning på sikt. Den ökade psykiska ohälsan bland unga har lett till att fler fått försämrade förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden och i vuxenlivet (Socialstyrelsen 2013b). Personer med psykisk ohälsa riskerar därför ytterligare ”pålagringar” av psykiska symptom genom den påfrestning det innebär att exempelvis stå utanför arbetsmarknaden (Socialstyrelsen 2017b).

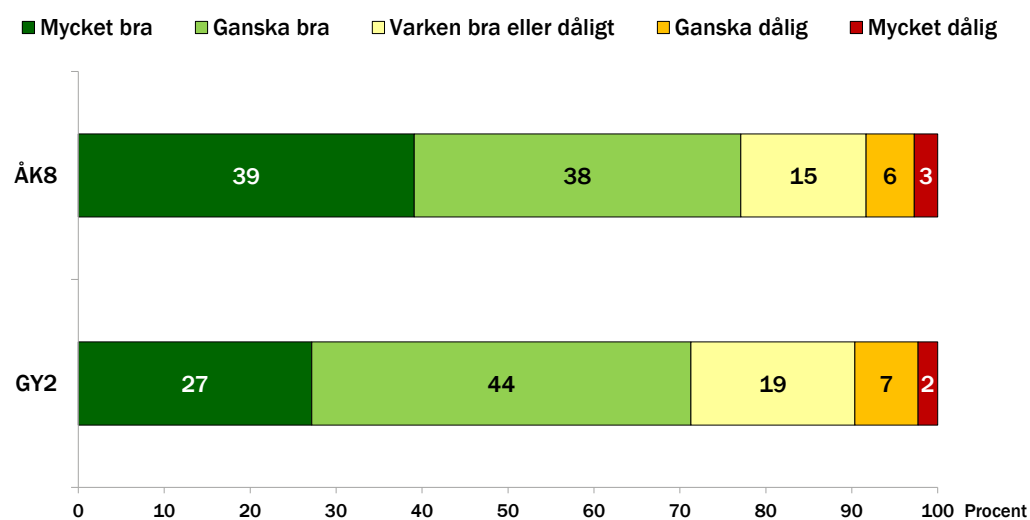
Studier visar också att dålig hälsa redan i barndomen ökar risken för dålig hälsa som ung vuxen. Hälsoproblem i barndomen har särskilt allvarliga konsekvenser för barn som växer upp i familjer som är ekonomiskt utsatta, framför allt vad gäller psykisk ohälsa (Mörk m. fl. 2014). Forskningen pekar således på vikten av att folkhälsoarbetet inleds i riktigt unga år.

Olika bilder av (o)hälsan hos regionens unga

Om hälsa kan definieras på olika sätt kan den också mätas på många olika vis. I samhällsvetenskapliga sammanhang brukar individens självskattade hälsa stå i fokus. Genom Lupp-enkäten ombeds ungdomarna att utgå från de senaste sex månaderna och bedöma sin hälsa i bred bemärkelse; frågan gäller ”din hälsa, hur du mår eller känner dig”, och frågan besvaras i termer av bra eller dålig hälsa.

Lite drygt tre av fyra åk8-elever i någon av de nio GR-kommunerna bedömer att deras hälsa är ganska eller mycket bra, och nästan 40 procent svarar att den är mycket bra (diagram 24). Nästan 10 procent svarar tvärtom att den är ganska eller mycket dålig, varav 3 procent att den är mycket dålig. 15 procent lägger sig mellan bra och dålig. I gy2-gruppen är den självskattade hälsan generellt lite sämre, särskilt sett till en mindre andel som svarar att den är mycket bra. Däremot är andelen gy2-elever som svarar att deras hälsa är dålig ungefär densamma som i åk8. Gy2-resultatet måste tolkas försiktigt eftersom svarunderlaget är mindre representativt, och det är svårt att tolka bortfallets betydelse i detta avseende. I båda åldersgrupper är det rimligt att resultaten något överskattar ungdomarnas hälsa på grund av att skolenkätens bortfall tenderar att vara kopplat till ohälsa i något avseende.

Diagram 24. Självskattad hälsa

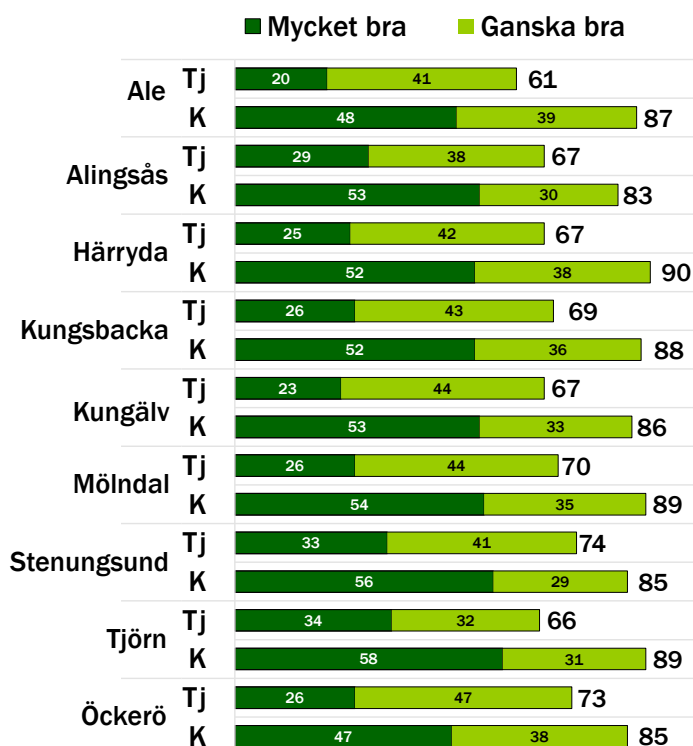
Frågan lyder: *Under de senaste sex månaderna, hur bedömer du din hälsa, hur du mår eller känner dig?*, med svarsalternativ enligt redovisningen.

Det syns inga stora skillnader mellan regionens kommuner. Andelen åk8-elever som svarar att hälsan är åtminstone ganska bra varierar mellan 73 och 80 procent, andelen gy2-elever mellan 64 och 75 procent (se bilagans diagram 27a–b). Det kan noteras att andelen med god hälsa i båda åldersgrupper är minst i Ale och Alingsås. I flera av kommunerna framträder dock större skillnader mellan olika boendeområden¹⁵⁹. Utifrån forskning och undersökningar som visar att hälsan är bättre där utbildnings- och inkomstnivåer är högre är det sannolikt att områdesskillnader kan avspegla skillnader i den här typen av livsvillkor (jämför Göteborgs Stad 2017). Men den typen av analys och tolkningar kräver kunskap om olika områdets karaktär och invånarprofiler, vilket vore ett angeläget fördjupningsområde även på regional nivå (se kapitel 1, sidan 10).

159 Redovisas i de lokala rapporterna, vilka länkas till här: www.goteborgsregionen.se/lupp.

Den självskattade hälsan är genomgående bättre hos killar än tjejer, vilket är tydligt i alla kommuner (diagram 25). För åk8-eleverna i de nio kommunerna sammantaget svarar 87 procent av killarna att de mår ganska eller mycket bra, jämfört med 68 procent av tjejerna. Könsskillnaden blir ännu tydligare sett till de som beskriver en *mycket* bra hälsa: här är killarnas andel generellt den dubbla i åk8 och nästan den tredubbla i gy2-gruppen (tabell 45 nedan). Från det omvända perspektivet uppger 12 procent av tjejerna i åk8 att de har en (ganska eller mycket) *dålig* hälsa – mot 4 procent av killarna. I gy2-gruppen är motsvarande resultat 13 mot 6 procent.

Diagram 25. Självskattad hälsa i åk8, tjejer och killar

Ifråga om könstillhörighet framträder dock sämst hälsa i gruppen som svarat att de har annan könstillhörighet än kille/tjej, där bara ungefär varannan svarat att de mår åtminstone ganska bra (tabell 45). Svarsunderlaget i gruppen är begränsat, men resultatet speglas i motsvarande grupp gy2-ungdomar som besvarat enkäten. Bland dem med "annan könstillhörighet" svarar ungefär var fjärde att de tvärtom har en (ganska eller mycket) *dålig* hälsa (28 procent i åk8, 27 procent i gy2). Gruppens större ohälsa bekräftas av Folkhälsomyndighetens studie av transpersoner där nästan var femte 15–19-åring bedömde sitt allmänna hälsotillstånd som dåligt (Folkhälsomyndigheten 2015b, s. 38).

Vad säger då den här typen av resultat om ungdomarnas hälsoläge? Till att börja med kan vi utifrån resultaten från sju av kommunernas tidigare Lupp-undersökningar konstatera att andelen åk8-tjejer som uppger att de har en (ganska/mycket) god hälsa har minskat jämfört med 2013/2011 i samtliga dessa kommuner (Ale, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Tjörn, Öckerö) förutom i Mölndal¹⁶⁰. Beträffande killarna finns inte samma generella förändring. I två av kommunerna har andelen med god hälsa ökat påtagligt (Ale, Härryda) medan nivån är tämligen stabil i övriga kommuner. Gy2-resulaten är svårtolkade över tid eftersom urvalen och bortfallsproblematiken har sett lite olika ut. Det ska dock

160 1 procentenhets minskning får anses försumbart i enkätsammanhang.

sägas att enkätfrågorna inte är strikt jämförbara mellan åren. Enkätfrågan 2013 var formulerad ”Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?” medan 2017 års fråga omfattar även hur svarspersonen ”känner sig” (se kommentar till diagram 24). Det är inte otänkbart att det senare bidrar till en bredare tolkning av ohälsa hos svarspersonerna. 2013 var även svarsskalans mittalternativ något annorlunda formulerat: ”någorlunda” i stället för ”varken bra eller dåligt”.

Den statistik som finns tillgänglig på *ungidag.se*, baserad på data från folkhälsokenkäten *Hälsa på lika villkor*, visar för perioden 2010–2016 en nedgång för ungdomar 16–19 år som ”bedömer sitt allmänna hälsotillstånd som bra”, från 87 till 82 procent. Däremot syns ingen uppenbar utveckling mellan 2013 och 2016. Den negativa trenden sedan 2010 syns här hos både killar och tjejer (från 91 till 86 procent år 2017 hos killarna, från 82 till 78 procent hos tjejerna). Däremot syns ingen nedgång i befolkningen i stort, och bland åldersgruppen 65 år och äldre syns tvärtom en tydligt positiv trend.¹⁶¹

Hälsobesvär

Lupp-enkäten gör det möjligt att konkretisera bilden av de ungas hälsa genom frågan om hur ofta ungdomarna upplever olika typer av hälsorelaterade besvär, med utgångspunkt i det senaste halvåret. Vi kommer att fokusera på de mer frekventa besvären, som uppträder ”flera gånger i veckan” eller ”i stort sett varje dag”.

Resultaten visar att nästan varannan ungdom i såväl åk8 som gy2 känt sig stressade minst flera gånger i veckan: 42 respektive 45 procent (tabell 45). Därefter rapporterar ungefär en fjärdedel att de har svårt att somna och ungefär lika många att de sover dåligt på natten. Åter ungefär lika många uppger att de har känt sig ”nedstämd[a], deppig[a] eller nere”. Huvudvärk och magont är jämförelsevis lite mindre vanliga besvär.

Även beträffande de här specifika hälsobesvären är betydelsen av könstillhörighet stor, med mer utbredda besvär bland tjejer än killar. *Minst* skillnad gäller de sömnrelaterade besvären. De psykosomatiska besvären är särskilt utbredda i gruppen med annan könstillhörighet. Den ansenliga psykosomatiska ohälsan i gruppen bekräftas av Folkhälsomyndighetens studie av transpersoner som nämnts ovan. I den studien uppgav också över hälften i gruppen 15–19 år att de allvarligt övervägt att ta sitt liv under de senaste 12 månaderna, och 40 procent att de hade försökt någon gång i livet (Folkhälsomyndigheten 2015b, s. 40).

När det gäller den stora andelen ungdomar som känner sig stressade kan vi konstatera att andelen stressade åk8-elever är större 2017 än 2013 i samtliga kommuner utom Mölndal (tabell 46).¹⁶² Skillnaden är störst i Kungälv och Tjörn, där andelen var relativt liten i mätningen 2013. Följden är att åk8-andelen i åtta av kommunerna 2017 håller sig inom intervallet 36–44 procent. Öckerö avviker dock med en andel på 59 procent, vilket är nästan den dubbla mot de 30 procent som gällde i kommunens Lupp-mätning 2011. Könsskillnaden är stor i alla kommuner och störst i Öckerö. 2017 uppger åtta av tio Öckerö-tjejer i åk8 att de är stressade minst flera gånger i veckan (2011: 47 procent).

Av samtliga ungdomar som besvarat Lupp 2017 uppger över hälften att de haft *något* av de sex besvären i frågan minst flera gånger i veckan. Det gäller i såväl åk8 som gy2. I genomsnitt upplever ungdomarna i båda åldersgrupper att de haft 1,5 besvär minst flera gånger i veckan. Om vi vidgar tidsperspektivet till åtminstone varje vecka blir resultatet ungefär 2,5 besvär.

161 För ett åldersuppdelat trenddiagram, se: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/folkhalsans-utveckling/halsa/sjalvskattat-allmant-halsotillstand/>

162 Eftersom gy2-resultaten är mindre representativa och urvalsprinciperna skiljer sig åt mellan åren redovisas inte skillnaderna för denna åldersgrupp.

Eftersom stress är ett tillstånd som inte automatiskt behöver leda till ohälsa¹⁶³, och stress är något som så många av ungdomarna beskriver, kan det vara intressant att ge en bild av samlade hälsobesvär även med undantag av stress. Vi kan då konstatera att det likväl är 47 procent av åk8-eleverna och 48 procent av gy2-ungdomarna som uppger att de har något besvär (det vill säga av återstående fem) minst så ofta som flera gånger i veckan.

Tjejer och personer med ”annan könstillhörighet” har utöver högre besvärnivåer en större bredd av besvär jämfört med killar. Detta förhållande bekräftas av nationell statistik (Socialstyrelsen 2014, s. 23; se även Hiltunen 2017, s. 121). Resultatet är en viktig signal eftersom många besvär innebär en större påfrestning på hälsan. Lupp-resultaten visar på en tydlig koppling mellan besvärsvärd och den självskattade hälsan totalt sett. Bland åk8-eleverna (oavsett könstillhörighet) som uppgett att de har *samtliga* sex besvär minst flera gånger i veckan är det bara 20 procent som bedömer sin hälsa som åtminstone ganska bra – mot 94 procent i gruppen som inte har något av besvären så pass frekvent. Motsvarande andelar i gy2-gruppen är 13 respektive 92 procent. Sambandet är mycket linjärt i båda åldersgrupper.

Tabell 45. Hälsa och frekventa hälsobesvär, efter könstillhörighet

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Bra hälsa (ganska/mycket)	68	87	46	77	61	81	55	71
Mycket bra hälsa	26	53	30	39	14	39	14	27
Känt sig stressad	59	24	60	42	61	30	36	45
Svårt att somna	31	21	67	26	31	26	32	28
Nedstämd/deppig/nere	36	13	57	25	36	16	32	26
Sovit dåligt på natten	25	18	62	22	27	23	45	25
Huvudvärk	23	9	43	17	26	10	19	17
Ont i magen	22	8	33	15	19	7	10	13
Minst något av ovan sex hälsobesvär	72	42	78	57	73	47	64	60
Genomsnittligt antal besvär flera ggr i veckan	1,9	0,9	3,0	1,5	2,0	1,1	1,7	1,5
Genomsnittligt antal besvär varje vecka	3,0	1,8	3,4	2,4	3,2	2,0	2,7	2,6
Minsta antalet svar	1 808	1 753	52	3 643	941	1 016	21	1 992

Resultaten baseras på två enkätfrågor: 1) Under de senaste sex månaderna, hur bedömer du din hälsa, hur du mår eller känner dig?, med fem svarsalternativ: Mycket bra; Ganska bra; Varken bra eller dålig; Ganska dålig; Mycket dålig, samt 2) Hur ofta har du haft följande besvär under de senaste sex månaderna?, med delfrågorna: Huvudvärk; Ont i magen; Känt dig stressad; Känt dig nedstämd, deppig eller nere; Svårt att somna; Sovit dåligt på natten, med fem svarsalternativ: Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.

Resultaten beträffande de olika typerna av hälsobesvär avser andelen som svarat att man ”flera gånger i veckan” eller ”i stort sett varje dag” har haft respektive besvär.

Bortfallet på första frågan är 1,7 respektive 1,9 procent i de två målgrupperna, på den andra frågans delfrågor som mest 3,5 respektive 2,9 procent. Genomsnittligt antal besvär inkluderar även svarspersoner som inte besvarat samtliga delfrågor, dvs. resultatet ska tolkas som ett minimum-värde.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget.

163 Stress är ett i grunden naturligt tillstånd i vilket organismens balans mellan resurser och belastningar rubbas. Ohälsa uppstår när det finns en långvarig obalans mellan krav och förmåga och det saknas tid för återhämtning (Perski 2015). Enligt en utredning tolkar dock de flesta grundskole- och gymnasieelever begreppet stress negativt, till skillnad från press: ”Press är något kul och nödvändigt, en ’fartgivare’, medan stress är ensidigt negativt.” (SOU 2006:77, s. 107).

Tabell 46. Andel åk8-elever som uppger att de känt sig stressade minst flera gånger i veckan, 2013 och 2017

	2013	2017	Differens (procentenheter)
Ale	42	44	+2
Alingsås	-	38	-
Härryda	36	43	+7
Kungsbacka	40	43	+3
Kungälv	27	42	+15
Mölnadal	43	41	-2
Stenungsund	-	40	-
Tjörn	20	36	+16
Öckerö	2011: 30	59	+7

Enkätfrågan är ställd i en hälsokontext: *Hur ofta har du haft följande besvär under de senaste sex månaderna?*, med *Känt dig stressad* som en av sex delfrågor (se tabell 45 för enkätfrågans fullständig formulering).

Resultaten avser procentandelen som svarat att de känt sig stressade *flera gånger i veckan* eller *i stort sett varje dag*.

Forskning visar att självupplevda hälsobesvär tenderar att vara klustrade på det viset att ett besvär ofta följer på ett annat/andra (Pihlblad & Åberg 2011). Rent statistiskt kan vi också se hur den här typen av besvär är tämligen starkt korrelerade med varandra.¹⁶⁴

Samtliga hälsobesvär är korrelerade till den mer allmänna självskattningen av hälsan. Det gäller särskilt erfarenheterna av att känna sig ”nedstämd, deppig eller nere”, men även övriga besvär är tydligt kopplade till det vidare hälsoläget. Om totalt 8 procent av åk8-eleverna och 10 procent av gy2-ungdomarna uttrycker att de har ganska eller mycket dålig hälsa gäller detta ungefär tre gånger så många av dem som uppger att de känner sig nedstämda flera gånger i veckan: 29 respektive 31 procent.

Eftersom tjejers och killars (o)hälsonivåer skiljer sig så mycket åt vad gäller både den självskattade ohälsan och de olika besvären, finns det anledning att titta närmare på dessa samband för tjejer och killar var för sig (gruppen med annan könstillhörighet är för liten för fördjupad analys).

Det visar sig att sambandet mellan besvären och den självskattade hälsan är starkare hos tjejer än killar i alla avseenden utom beträffande huvudvärk i gy2-gruppen (tabell 47). Resultatet antyder att det hos killarna i högre grad finns annat som bidrar till hur de beskriver sin egen hälsa. Hos både tjejer och killar är det dock nedstämdhet som står i starkast samband med den självskattade (o)hälsan av de sex besvär vi kan undersöka.

¹⁶⁴ Sambandsmättet Kendalls tau-b (varierar från -1 till +1) är som minst +0,30 i åk8 och +0,26 i gy2. Särskilt hög är korrelationen mellan de två sömnrelaterade besvären: +0,67 i åk8, +0,68 i gy2.

Tabell 47. Sambandet mellan självskattad hälsa och olika hälsobesvär, efter könstillhörighet (tau-b)

	Åk8			Gy2		
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga
Nedstämd/deppig/nere	+0,54	+0,39	+0,52	+0,55	+0,39	+0,51
Känt sig stressad	+0,36	+0,25	+0,38	+0,36	+0,29	+0,38
Sovit dåligt på natten	+0,34	+0,27	+0,33	+0,33	+0,29	+0,32
Ont i magen	+0,31	+0,22	+0,33	+0,30	+0,19	+0,30
Svårt att somna	+0,31	+0,26	+0,31	+0,32	+0,30	+0,32
Huvudvärk	+0,29	+0,19	+0,29	+0,26	+0,26	+0,31

De sex besvären är rangordnade efter hur starkt korrelerade de är med den övergripande hälsoskattningen. Sambandsmättet Kendalls tau-b varierar från -1 till +1, där 0 innebär frånvaro av samband.

Eftersom de olika hälsobesvären tenderar att vara sammanlänkade med varandra behöver vi analysera dem tillsammans för att kunna beskriva ett enskilt besvärs *självständiga* bidrag till ohälsan. Bland ungdomarna som uttrycker att de ofta är nedstämda är det exempelvis många som även upplever stress, som är det vanligaste besväret bland ungdomarna. En regressionsanalys, som i modellen inkluderar samtliga sex besvärs betydelse för den självskattade ohälsan, pekar på att nedstämdhet är den absolut mest kritiska faktorn, i såväl åk8 som i gy2 (tabell 48).

Lite förenklat uttryckt innebär den höga oddskvoten för nedstämdhet i tabellen att sannolikheten för att hitta en åk8-elev som beskriver sin hälsa som ganska/mycket dålig är mer än 12 gånger så stor bland elever som känner sig nedstämda minst flera gånger i veckan jämfört med dem som inte gör det.¹⁶⁵ Detta gäller alltså oavsett om de även har besvär av sömnproblem, stress, huvudvärk eller magont.

Men även magont, stress, dålig nattsömn och i viss mån huvudvärk ser ut att självständigt bidra till åk8-elevernas självskattade ohälsa, vilket får bedömas vara ett naturligt resultat. Däremot saknas självständig förklaringskraft beträffande svårighet att somna. I gy2 är den självständiga förklaringskraften högre (och signifikant) för huvudvärk, medan den är lägre och/eller mindre signifikant för övriga faktorer.

Tabell 48. Olika frekventa hälsobesvärs betydelse för självskattad ohälsa (oddskvoter)

	Åk8	Gy2
Nedstämdhet/deppighet	12,8	9,7
Ont i magen	1,9	1,8
Stress	1,6	1,5 ¹
Dålig nattsömn	1,5	1,5 ¹
Huvudvärk	1,3 ¹	1,8

Den självskattade ohälsan avser ungdomar som uppger att deras hälsa/mående är ganska/mycket dåligt (se diagram 24). Hälsobesvären avser besvär minst flera gånger i veckan.

Modellen baseras på en logistisk regression där faktorernas förklaringskraft redovisas genom oddskvoter. Variablerna är i samtliga fall dikotoma (dvs. har bara två värden, 0 eller 1, antingen gäller förutsättningen eller inte - i det här fallet att ungdomen har besväret minst flera gånger i veckan eller inte (men kan alltså ha det mer sällan)). En oddskvot över 1 innebär att chansen ökar att finna nöjdhet med fritiden i gruppen; en oddskvot under 1 innebär att chansen minskar. Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke för åk8 0,37, för gy2 0,36.

¹Resultatet är ej signifikant på en 95-procentig säkerhetsnivå (huvudvärk i åk8: $p=0,07$; stress i gy2: 0,12; dålig nattsömn i gy2: 0,08). Det gäller däremot övriga redovisade faktorer. "Svårt att somna" har ingått i analysen men redovisas inte pga. mycket begränsad signifikans (åk8: p -värde=0,21; oddskvot 1,3; gy2: p -värde=0,34; oddskvot 1,3).

Gör vi, med avgränsning till åk8, samma typ av analys på tjejer och killar var för sig får vi samma entydiga resultat beträffande nedstämdhetens betydelse för den självskattade ohälsan. Oddskvoten är 12,8 hos tjejer och 10,8 hos killar medan oddskvoten för övriga hälsobesvär är mindre än 2. Det visar sig också att den signifikanta betydelsen för flera övriga besvär försvagas eller försvinner helt, särskilt hos killar, där bara nedstämdhet har tydligt signifikant betydelse samt stress fast svagt (p-värde 0,06). Hos tjejer har utöver nedstämdhet både magont och dålig nattsömn signifikant betydelse, och huvudvärk svagt (p-värde 0,07).

Precis som beträffande övriga logistiska regressionsanalyser i rapporten ska det sägas att analysen är förenklad genom att den bygger på antingen/eller förhållanden – antingen har personen besvär minst flera gånger i veckan eller inte – och alltså inte tar hänsyn till *grader* av vare sig besvären eller den självskattade ohälsan.

Ohälsa i ljuset av funktionsnedsättning

Ett i något avseende förväntat resultat är att den självskattade hälsan är sämre och hälsobesvären vanligare i den grupp av ungdomar som anger att de har ”någon sjukdom eller någon nedsatt funktion, som inte är tillfällig, och som innebär att [de] har svårigheter att delta i olika aktiviteter, t. ex. i skolan, med vänner eller på [sin] fritid”.

Enligt andra studier skattar de flesta barn och ungdomar med funktionsnedsättning sin hälsa som god, samtidigt som de jämfört med andra dock har en sämre hälsa och välmående (Sveriges Kommuner och Landsting 2017; Folkhälsomyndigheten 2016).

Gruppen med funktionsnedsättningar är dock mycket heterogen, eftersom den omfattar både fysiska, psykiska och kognitiva funktionsnedsättningar. Mer specifikt kan det handla om allt från inlärningssvårigheter, neuropsykiatriska svårigheter, läs- och skrivsvårigheter, syn- eller hörselnedsättning och rörelsehinder till olika former av långvarig sjukdom. I Lupp-underlaget utgör denna breda grupp cirka 13 procent av ungdomarna i båda åldersgrupper (uppgiften är osäker då 5 procent uttryckligen avstått från att besvara frågan).

I gruppen som helhet beskriver bara en fjärdedel av åk8-eleverna att de mår mycket bra, och i gy2-handlar det bara om 14 procent av de som besvarat enkäten (tabell 49). Det är inte otänkbart att dessa resultat ändå *överskattar* hälsa hos unga med funktionsnedsättning eftersom gruppen generellt löper större risk för att förhindras att närvara i skolan.

Gruppen rapporterar även i större grad än övriga ungdomar de olika hälsobesvär som enkäten täcker. Särskilt stor skillnad, relativt sett, gäller magont, och minst skillnad gäller stress.

Det kan för övrigt konstateras att könsskillnaden i hälsa är stor även inom denna grupp.

Tabell 49. Självskattad hälsa och frekventa hälsobesvär bland personer med någon typ av aktivitetshindrande långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning (procent samt genomsnittligt antal)

	Åk8		Gy2	
	Funktionsnedsättning/ långvarig sjukdom ¹	Samtliga	Funktionsnedsättning/ långvarig sjukdom	Samtliga
Bra hälsa (ganska/mycket)	57	77	50	71
Mycket bra hälsa	25	39	14	27
Känt sig stressad	56	42	62	45
Svårt att somna	47	26	41	28
Nedstämd/deppig/nere	43	25	45	26
Sovit dåligt på natten	39	22	40	25
Huvudvärk	31	17	33	17
Ont i magen	30	15	25	13
Minst något av ovan sex hälsobesvär	73	57	75	60
Genomsnittligt antal besvär flera ggr i v	2,4	1,5	2,4	1,5
Genomsnittligt antal besvär varje vecka	3,4	2,4	3,4	2,6
Minsta antalet svar	428	3 643	245	1 992

Se kommentar till tabell 45.

¹För en fullständig beskrivning av enkätfrågan som definierar gruppen, se tabell 9 i kapitel 4. Personer som uttryckligen inte har velat besvara frågan (5 procent av såväl åk8-eleverna som gy2-ungdomarna) är undantagna ur analysen (liksom personer som hoppat över frågan).

Orsaker till psykisk ohälsa

Vi har tidigare kunnat konstatera att både tjejers och killars självskattade (o)hälsa är särskilt starkt kopplad till nedstämdhet. Resultatet kan anses rimligt utifrån att ungdomar i förhållandevis begränsad utsträckning har fysiska hälsoproblem. Men vad ligger då bakom nedstämdhet och annan psykisk ohälsa – och att den har ökat hos ungdomar?

I kapitel 3 har vi översiktligt beskrivit hur hälsans så kallade bestämningsfaktorer brukar delas upp i strukturella faktorer, livsvillkor, levnadsvanor, sociala relationer och individuella faktorer (Dahlgren & Whitehead 1992). Detta gäller även för den psykiska hälsans bestämningsfaktorer.

Individuella faktorer som påverkar utveckling av psykisk hälsa handlar exempelvis om kognitiv förmåga, social förmåga, problemlösningsförmåga och temperament.

Sociala relationer är viktiga under hela uppväxten. För små barn är kontakten med föräldrarna den viktigaste relationen, och att få en trygg anknytning till föräldrarna är mycket viktigt för barns utveckling (Broberg m. fl. 2006). När barnen är äldre blir andra vuxna och kamrater också viktiga, och i ungdomsåren ökar även betydelsen av ett socialt kapital, att känna tillit till andra i samhället samt vara delaktig och ha inflytande över sin livssituation. Forskningen betonar vikten av att ha en känsla av sammanhang i sitt liv (KASAM), vilket omfattar begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (Antonovsky 1991).

Levnadsvanor har stor betydelse för människors psykiska hälsa. Det handlar både om friskfaktorer som sömn, kost och motion och riskfaktorer i form av exempelvis alkohol- och droganvändning.

Livsvillkor som trygga och goda uppväxtvillkor främjar hälsan. Nästan hälften av all

ohälsa hos barn och ungdomar kan härledas till de livsvillkor som familjen lever under, exempelvis svag ekonomi, arbetslöshet, boendesituation och utbildningsnivå (Leppäniemi 2009).

Barns och ungdomars hälsa formas i växelverkan mellan ärftliga, individuella egenskaper och den miljö de växer upp i. Det är den samlade tillgången på skyddsfaktorer och frånvaron av riskfaktorer som i kombination med individens egen motståndskraft ligger till grund för hur en individs psykisk hälsa utvecklas (Leppäniemi 2009). Det är sällan enstaka faktorer som orsakar vare sig riskbeteenden eller psykisk ohälsa utan nästan alltid flera faktorer som samspelar med varandra. Ju större ansamling av riskfaktorer, desto större risk för ohälsa (Pihlblad & Åberg 2011). Stress är ett exempel på detta. Det är en naturlig del av livet, men när stressen blir långvarig och inte bryts av med återhämtning riskerar den att leda till ohälsa, särskilt om kraven på individen är större än dennes förmåga och förutsättningar (Perski 2015).

Svaret på frågan om varför den psykiska ohälsan har *ökat* är osäkert. Den negativa utvecklingen i Sverige kan böttna i både förändrade livsvillkor för dagens unga och en ökad medvetenhet kring psykisk ohälsa, med fler unga som vågar berätta om psykiska problem. När det gäller den ökande diagnostiseringen av olika neuropsykiatriska tillstånd finner Socialstyrelsen att den är en följd av både en ökad medvetenhet och kunskap i professionen och en reell ökning av psykisk ohälsa i form av depression och ångestsyndrom (Socialstyrelsen 2017b).

Eftersom den psykiska ohälsan är så utbredd och återfinns i olika socioekonomiska grupper är det troligt att ökningen beror på övergripande förändringar i samhället. Utöver en ökad öppenhet kring psykisk ohälsa lyfter Folkhälsomyndigheten (2018a) fram större utmaningar på arbetsmarknaden, en ökad användning av digitala medier samt en ökad individualisering, där ökade valmöjligheter ställer större krav på individen. Myndigheten finner det även möjligt att ökade ekonomiska klyftor kan vara en bidragande faktor.

Beträffande ökningen av psykosomatiska besvär bland barn och unga pekar Folkhälsomyndighetens analyser framför allt på orsaker inom skolan, i form av sämre skolprestationer och ökad skolstress. Det finns ett tydligt samband mellan skolprestationer och psykisk hälsa, och de påverkar varandra ömsesidigt (Gustafsson m. fl. 2010; se vidare avsnitt längre fram). Detta är faktorer som ska ses i ljuset av ökade utbildningskrav för att få arbete inom den alltmer kunskapsintensiva arbetsmarknaden och en växande andel ungdomar som inte slutför sina gymnasiestudier (se vidare kapitel 6). Däremot finner Folkhälsomyndigheten (2018a) inga belägg för att familjefaktorer – som exempelvis separation mellan föräldrar, uppfostringsstil eller tid som föräldrarna ägnar barnen – har bidragit till en *ökad* psykisk ohälsa (familjefaktorer är däremot viktiga; se ovan).

När det gäller orsakerna bakom den psykiska ohälsan hos dagens unga ger Bris flera ledtrådar utifrån deras dialog med barn och ungdomar. Drygt en tredjedel av samtalen till Bris under 2017 handlade om psykisk ohälsa, framförallt i form av nedstämdhet och ångest (Bris 2018). Utifrån barnens berättelser framträder orsaker i form av stress och otrygghet i skolan, föräldrars bristande omsorg samt brist på insatser från vård och omsorg. Bris beskriver även en ökad social tävlan, liksom att påfrestningarna på barn och ungdomar har ökat mer än stödet.

Ungdomarnas egen syn på orsaker bakom psykisk ohälsa

I enkäten för Lupp 2017 valde Härryda och Kungsbacka att inkludera en egen, gemensamt formulerad, fråga för att få reda på vad ungdomarna själva kopplar samman sina eventuella hälsobesvär med: *Om du på förra frågan [erfarenheter av hälsobesvär; se avsnittet ovan] svarade att du minst någon gång i månaden har något av dessa besvär,*

vad tänker du själv att besvären hänger samman med? De som inte hade (regelbundna) besvär gavs som första svarsalternativ möjlighet att ange ”jag har inga av besvären så ofta som en gång i månaden”. I övrigt ingick elva möjliga orsaker samt möjligheten att ange ”annat” eller ”vet inte”. Max tre alternativ kunde anges.¹⁶⁶ Kommunernas mätning är extra intressant sett till att kunskapen om ungas egna förklaringar till sin ohälsa är begränsad (vilket dock avhandlingen från Hiltunen (2017) har bidragit till att ändra på).

På grund av ett tekniskt fel i Härrydas åk8-enkät blev dessa svar inte helt jämförbara med gy2-svaren, eller med Kungsbackas svar. I de beskrivningar och analyser som följer utgår vi därför från enbart Kungsbackaungdomarnas svar.

Vi kan börja med att konstatera att det inte är fler än 15 procent av åk8-eleverna och 17 procent av gy2-ungdomarna som anger att de tror att besvären hänger samman med något ”annat”, vilket pekar på att frågans fasta svarsalternativ tämligen väl fångar upp upplevda orsaker hos ungdomarna.

Därefter framträder ett mycket tydligt huvudresultat: det är i första hand skolarbete som ungdomarna kopplar samman hälsobesvären med (diagram 26). Ungefär två av tre åk8-elever pekar på skolarbetet och det gäller ännu fler, nästan tre av fyra, gy2-ungdomar. (Skolarbetet framträder som utan konkurrens viktigast faktor även enligt Härryda-ungdomarnas svar.)

Enkätfrågans konstruktion gör det tyvärr inte möjligt att koppla svaret om orsaker till hälsobesvären till de enskilda besvären. Resultatet kan dock tolkas i ljuset av att stress är det mest utbredda besväret bland ungdomarna (tabell 45 ovan). Och vi kan även konstatera att stress är det besvär som korrelerar starkast med att ange ”skolarbete” som orsak till hälsobesvär. Även nedstämdhet har dock visst samband med att ange denna orsak, och i gymnasiet även huvudvärk och magont.¹⁶⁷ Beträffande sömnproblem finns inget samband med att ange skolarbete som orsak till hälsobesvär, inte i någon av åldersgrupperna (detta besvär korrelerar starkast med ”min familj”, och i åk8 även ”kompisar”).

Det är alltså först och främst skolarbetet som lyfts fram som orsak till hälsobesvär och, rimligen, särskilt till stress. Trots att det var möjligt att ange tre orsaker som svar på frågan anges inte någon annan enskild orsak av fler än 17 procent av ungdomarna, och det är ingen enskild orsak som sticker ut tydligt.

I jämförelsen av åldersgrupperna framgår att gy2-ungdomarna i något högre grad anger ”för lite motion” och ”dåliga matvanor” medan åk8-eleverna i något högre grad pekar på kompisarnas betydelse (frågan specificerar inte i vilket avseende) och andra ungdomar som mobbar.

Tjejer anger flertalet orsaker i större utsträckning än killar, ett resultat som måste tolkas som rimligt utifrån att tjejer rapporterar hälsobesvär i högre grad och att det är möjligt att ange flera orsaker. Det enda undantaget, i båda åldersgrupper, gäller datorspelande, vilket killar lyfter fram i högre grad än tjejer. Det är också fler killar som på frågan svarar att de inte vet.

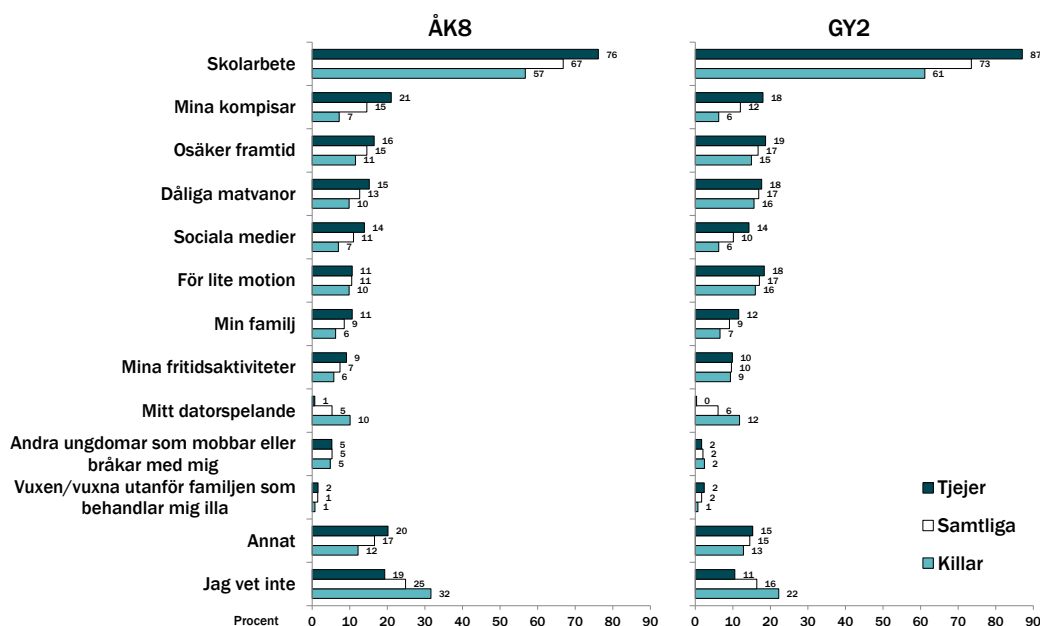
Att ungdomarna i första hand betonar skolarbetet som orsak till ohälsa kan relateras till en aktuell studie av Hiltunen (2017, s. 97), där ”skolprestationer och förhållningssätt till skolarbete” framträdde som ett av de två vanligaste temana i gymnasieelevers egna berättelser om orsaker till upplevd ohälsa. Det andra temat gällde ”det sociala livet”, med

166 Det kan noteras att även ungdomar utan regelbundna besvär har besvarat frågan, trots att frågan alltså riktade sig till dem som svarat att de ”minst någon gång i månaden har något av dessa besvär”. I Kungsbacka handlar det om 3 procent av de åk8-elever som besvarat frågan och 4 procent av gy2-ungdomarna. Det innebär att frågan inte enbart mäter upplevda orsaker bakom egna aktuella besvär utan i någon mån även fångar tidigare erfarenheter eller en mer allmän uppfattning.

167 Sambandsmättet Pearsons r uppgår till, för stress +0,31 i åk8 och +0,34 i gy2 (där besvärsfrågan förenklat gäller antingen förekomst av besvär minst flera gånger i veckan eller inte). För nedstämdhet: +0,11 respektive +0,18. För huvudvärk och magont +0,10 respektive +0,11 i gy2-gruppen; i åk8 är det svaga sambandet inte signifikant.

fokus på skolan. Därefter kom livsstilsrelaterade faktorer, familjerelationer och framtidsprediction, det vill säga sådant som även lyfts fram av Kungsbackaungdomarnas Lupp-svar, men i begränsad utsträckning i jämförelse med skolarbetet. Könsskillnaden, med en större andel tjejer som har hälsobesvär som de särskilt kopplar till skolarbete men också till kompisförhållanden, ligger också i linje med Hiltunens resultat att särskilt tjejer upplever högre krav på skolprestationer och sociala förväntningar än vad de maktar med.

Diagram 26. Ungdomarnas egen bedömning av hälsobesvärens orsaker, Kungsbacka kommun

Enkätfrågan: Om du på förra frågan [erfarenheter av hälsobesvär; se tabell 45] svarade att du minst någon gång i månaden har något av dessa besvär, vad tänker du själv att besvären hänger samman med? Markera högst tre alternativ.

13 svarsalternativ enligt diagrammet (annan ordning) samt "Jag har inga av besvären så ofta som en gång i månaden" - dessa svar/personer är exkluderade ur analysen (5 procent i åk8, 3 procent i gy2).

Resultaten baseras på svar från totalt 894 åk8-elever och 592 gy2-ungdomar (boende i Kungsbackas kommun). Även personer som uppgett att de inte haft regelbundna besvär har besvarat frågan.

Med utgångspunkt i hälsobesvären kan vi för övrigt konstatera att ungdomar som lider av nedstämdhet lyfter fram olika orsaker. Starkast korrelation i åk8 gäller kompisarna, ungdomar som mobbar, familjen och osäker framtid. I gy2 är korrelationen starkast med familjen och osäker framtid. Sambandet med skolarbete är i båda åldersgrupper svagare.¹⁶⁸

Vi kommer lite längre fram i kapitlet kunna visa att både stress och nöjdhet med skolan är två viktiga faktorer när vi undersöker olika individförhållandens betydelser för en god hälsa. Men först vill vi kommentera det rimliga i att ungdomarna lyfter fram skolan som en orsak till hälsobesvär utifrån vad forskningen visar att skolan betyder för ungdomars hälsa – vilket dock inte bara handlar om skolarbete utan även om skolans sociala miljö.

Skoltillvarons betydelse för ungdomars hälsa

Till att börja med kan vi konstatera att flera undersökningar visar på ungdomars upplevelse av stress i skolan, inte minst hos tjejer. En sådan undersökning är *Skolbarns hälsovanor*. Bland de 15-åriga flickor som deltog 2017/2018 uppgav nästan tre av fyra

168 Berörda samband i åk8 är +0,23-0,25, och i gy2 +0,27-28 (medan övriga gy2-samband är +0,13 respektive +0,19). Beträffande nedstämdhet, se not 167.

att de upplevde sig stressade av skolarbetet, att jämföra med nästan varannan pojke (73 respektive 49 procent, Folkhälsomyndigheten 2018b). Undersökningen visar på en större andel stressade skolungdomar sedan 2009/2010, men nivån var relativt hög även i mitten av 00-talet. Även denna undersökning visar på samband mellan skolrelaterad stress och psykosomatiska symtom (Folkhälsomyndigheten 2014). Det finns indikationer på att stress som orsakas av skolarbete också påverkar attityder, självuppfattning, känslan av kontroll och kompetens och kan leda till depression (Westling Allodi 2010).

Hög arbetsbelastning, stress, bristande planering av undervisningen, dålig samordning av exempelvis provtillfällen och bristande stöd tycks ha negativa effekter på elevers hälsa (Hiltunen 2017). Kunskapssammanställningar har visat på att ett ökat stöd från lärare tycks kunna bidra till positiv självuppfattning och minskade depressiva symptom bland elever (Murberg & Bru 2008; Undheim & Sund 2005). Brist på stöd i skolarbetet kan göra elever med olika typer av funktionsnedsättningar särskilt utsatta (jämför kapitel 6, sidan 72). Studier har exempelvis funnit en förhöjd risk för att utveckla psykisk ohälsa bland unga med läs- och skrivsvårigheter (Goldston m. fl. 2007). Denna grupp riskerar i högre grad att utveckla emotionella problem där de negativa känslorna riktas inåt och att utveckla självmordstankar. De löper också högre risk att hoppa av sin gymnasieutbildning.

En större kunskapssammanställning av ungas psykiska hälsa har visat att tre faktorer relaterade till skolan har särskilt stor betydelse för ungas psykiska hälsa: *lärarrelationer, skolresultat och skolmotivation* (Crosnoe m. fl. 2002). Skolfaktorerna tycktes generellt ha en större betydelse för äldre elever jämfört med familjefaktorerers skyddande effekter, ett resultat som understryker vikten av hälsofrämjande insatser i skolmiljön. Det finns också forskning som tyder på att positiva relationer med lärare skyddar mot negativa effekter av depressiva symptom som kan uppstå till följd av skolsvårigheter och skolstress (Reddy m. fl. 2003). Positiva relationer med lärare bidrar också till elevers känsla av tillhörighet gentemot sin skola, vilket har visat sig ha stor betydelse för både skolprestationer och psykisk hälsa (Ueno 2005). När det gäller karaktären av relation mellan elever och lärare pekar forskningen på en könsskillnad, där en betydelsefull lärarrelation för flickor karakteriseras av närhet medan det för pojkar snarare gäller frånvaron av konflikter (Westling Allodi 2010).

Ungdomarnas skolresultat har vi inte möjlighet att inkludera i vår analys. Men Lupp-resultaten speglar den här generella forskningsbilden så långt att både elevernas allmänna hälsoläge är bättre och regelbundna psykosomatiska besvär mindre utbredda i de grupper som beskriver att de är nöjda med skolan, att möjligheten till extra stöd är bra, att det finns en respektfull relation mellan lärare och elever och att man tycker lärarna är bra. I tabell 50, med fokus på åk8-eleverna utifrån det mer representativa svarsunderlaget för denna åldersgrupp, framkommer hur stora hälsoskillnaderna är i varje enskilt avseende. Vi kan konstatera att skillnaderna genomgående är lite större hos tjejer än killar beträffande självskattad hälsa i allmänhet, medan de tvärtom är större hos killar än tjejer ifråga om hälsobesvär.

Tabell 50. Positivt självskattad hälsa respektive frekventa hälsobesvär i relation till upplevelser av skolan, åk8 (procent)

	Ganska/mycket bra hälsa		Frekvent(a) hälsobesvär	
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar
Nöjd med skolan (ganska/mycket)	76	91	67	37
Missnöjd med skolan (ganska/mycket)	37	67	89	69
Ganska/mycket bra möjligheter till extra hjälp och stöd vid behov	73	90	68	38
EJ (mindre bra/inte alls bra möjligheter)	55	76	83	57
Elever och lärare bemöter varandra med respekt i skolan (stämmer till stor del/helt)	76	90	67	36
EJ (stämmer till viss del/inte alls/vet inte)	58	81	79	53
Ganska mycket bra lärare	72	89	69	38
EJ (mindre bra/inte alls bra lärare)	53	79	83	60
Samtliga	68	87	72	42

Med frekvent(a) hälsobesvär avses andelen som uppger att de minst flera gånger i veckan har minst ett av sex psykosomatiska hälsobesvär. För en fullständig beskrivning av båda hälsofrågorna, se tabell 45, och beträffande skolfrågorna, se kapitel 6, tabeller 17, 20 och 30. Resultaten i de redovisade grupperna baseras på som minst 258 elever.

Den här typen av uppfattningar om skolan tenderar naturligtvis att sammanfalla. Därutöver visar den samlade kunskapen på att skolprestationer och psykisk hälsa påverkar varandra *ömsesidigt*, i såväl positiv som negativ riktning (Gustafsson m. fl. 2010). Hälsan påverkar alltså även förutsättningar till lärande och andra typer av erfarenheter av skolan (se vidare kapitel 6). Därtill påverkas ungas hälsa av många andra faktorer, vilket vi ska belysa lite närmare i följande avsnitt.

Levnadsvanor och riskbeteenden

De lokala rapporterna baserade på Lupp-resultaten i varje enskild kommun har beskrivit olika typer av levnadsvanor hos de unga som på olika sätt främjar eller motverkar en god hälsa: motion, matvanor, användning av alkohol, tobak, narkotika. Särskilt beträffande den yngre befolkningen är sambandet mellan levnadsvanor och (självskattad) hälsa ofta svårtolkat eftersom effekter av både skydds- och riskbeteenden kan både dröja och verka på omvägar. Det kan finnas bakomliggande faktorer som kan förklara såväl hälsan som ett visst skydds- eller riskbeteende. Vi ska ändå börja med att var för sig undersöka betydelsen av några livsstilsfaktorer som står i starkt samband med (självskattad) hälsa. På den främjande sidan fokuserar vi på motionsvanor och på den motverkande sidan användning av nikotin, alkohol och droger. Längre fram i kapitlet fördjupar vi analysen genom att samtidigt väga in fler faktorer.

Betydelsen av motion

Det finns en stor mängd forskning som pekar på att motion och vardagsrörlighet är en stark skyddsfaktor för människors hälsa. Folkhälsomyndighetens rekommendation för ungdomar är att de ska vara fysiskt aktiva minst 60 minuter per dag, något de dock finner att bara en liten andel lever upp till (Folkhälsomyndigheten 2014).

Genom Lupp-enkäten kan vi inte få fram så pass detaljerad information. Vi vet till exempel inte hur eleverna tar sig till skolan, inte heller i vilken grad de har, och deltar i, idrott på skoltid eller om de är aktiva i någon idrottsförening. Vi kan dock ge en mer övergripande bild av ungdomarnas motionsvanor. Ungefär tre av fyra åk8-elever uppger att de tränar flera gånger i veckan eller oftare (bilagans diagram 31a). Enkätfrågan gäller att ”träna så att du blir andfådd eller svettas”, både i och utanför skolan. I gymnasiegruppen

är andelen mindre: drygt 60 procent (bilagans diagram 31b). I båda åldersgrupper tränar killar regelbundet i lite större utsträckning än tjejer. Resultaten är nära nog identiska med dem från Lupp 2013.

Omvänt framkommer att nästan en av tio åk8-elever och nästan en av fem gy2-ungdomar uppger att de tränar *som mest* några gånger i månaden, det vill säga inte särskilt regelbundet (eller inte alls). I linje med resultaten ovan är det vanligast att tjejer inte/sällan tränar (bilagans diagram 32a–b). Särskilt i gymnasiegruppen finns det skillnader mellan kommunerna, med i första hand mindre spridda träningsvanor bland Ales tjejer – skillnader som måste tolkas försiktigt till följd av bortfallsproblematiken för målgruppen (se kapitel 4). Även i åk8 gäller dock att både Ale och Tjörn har en relativt stor andel tjejer som sällan tränar.

Vilken betydelse ser då ungdomarnas träningsvanor ut att ha för hur de uppfattar sin egen hälsa? Precis som vi fann i den regionala analysen av Lupp 2013 är motionsvanornas koppling till den självskattade hälsan stark. Det gäller särskilt den *mycket* goda hälsan: andelen som bedömer sin hälsa som ”mycket bra” är i båda åldersgrupper ungefär dubbelt så stor i gruppen som uppger att de tränar minst flera gånger i veckan mot dem som gör det max några gånger i månaden (tabell 51). Omvänt är det bland ”sällan-tränarna” något fler som uppger att de har minst ett hälsobesvär minst flera gånger i veckan (för en definition, se tabell 45 ovan). Sett till den åtminstone ganska goda hälsan – det vill säga i den vidgade grupp unga som bedömer sin hälsa som antingen ganska eller mycket bra – är effekten något svagare men fortfarande påtaglig.

Tabell 51. Hälsa och hälsobesvär mot bakgrund av träningsvanor (procent)

Tränar:	Åk8		Gy2	
	Flera gånger i veckan	Max några ggr i månaden	Flera gånger i veckan	Max några ggr i månaden
Mycket god hälsa	44	19	33	16
God hälsa (ganska/mycket)	82	53	78	54
Minst något hälsobesvär minst flera gånger i veckan	55	69	56	68
Minsta antalet svar	2 842	336	1 247	385

Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du träna så att du blir andfådd eller svettas? Tänk på träning både i och utanför skolan., med svarsalternativen: I stort sett varje dag; Flera gånger i veckan; En gång i veckan; Någon eller några gånger i månaden; Sällan eller aldrig.* Tabellen visar dels andelen som svarat ”i stort sett varje dag” eller ”flera gånger i veckan”, dels andelen som svarat som oftast någon eller några gånger i månaden.

För hälsofrågornas lydelse; se tabell 45.

I den regionala analysen av Lupp 2013 framträdde en tydlig riskgrupp hos de gymnasieungdomar som inte tränade och samtidigt drack alkohol regelbundet. I och med det större, om än inte helt representativa, gymnasieunderlaget i Lupp 2017 är det intressant att följa upp den analysen, inte minst mot bakgrund av generellt minskande alkoholvanor hos unga. Först ska vi dock beskriva användningen av alkohol och några andra riskfaktorer i sig.

Rökning

CAN:s årliga drogundersökningar visar att tobaksanvändningen bland åk9-elever har minskat påtagligt under 2000-talet och debutåldern samtidigt stigit. Sedan 2012 syns även i gymnasiet en minskning av andelen rökare. 2017 klassificerades 10 procent av åk9-eleverna som rökare, liksom 24 procent av eleverna på gymnasiets år 2 (CAN 2017a). Det ska betonas att dessa andelar omfattar även sporadiska rökare, vilket påverkar utfallet väsentligt i jämförelse med en avgränsning till regelbundna rökare. Den regionala CAN-

rapporten för Västra Götalands län visar på under 5 procent dagliga eller ”nästan-dagliga” rökare i åk8 och under 10 procent i gy2, i både länet och riket (Henriksson 2016, s. 43–45).

I Lupp 2017 svarar i genomsnitt 3 procent av åk8-eleverna och 12 procent av gy2-ungdomarna att de röker *minst varje vecka* (bilagens diagram 33a–b). I jämförelsen med CAN-resultaten ska även noteras att CAN-undersökningen genomförs på vårterminen, vilket innebär bland ungefär ett halvår äldre gy2-ungdomar och ett halvt år äldre åk9-eleverna jämfört med åk8-eleverna i Lupp. I de kommuner som har genomfört Lupp några år bakåt i tid är andelen rökare antingen tämligen stabil eller, i flera fall, minskande.¹⁶⁹

Till skillnad från snus, som är väsentligt vanligare bland killar än tjejer (bilagens diagram 34a–b), är könsmönstret beträffande rökning svagt och skiftande i kommunerna. CAN:s mätningar pekar på att lite fler tjejer än killar röker, men att skillnaden är mycket mindre än tidigare.

Att rökning är skadligt för hälsan, inte minst på längre sikt, är välkänt. I den regionala analysen av Lupp 2013 fann vi att nikotinanvändning hade en självständig negativ effekt på åk8-elevernas självskattade hälsa, ett resultat som vi dock får anledning att återkomma till längre fram i kapitlet. Här ska vi bara konstatera att det även 2017 finns ett statistiskt starkt negativt samband mellan rökning och självskattad hälsa (se vidare tabell 52 nedan).

Alkohol- och droganvändning

I beskrivningar av människors hälsa är deras förhållande till alkohol och narkotika ett nära nog självskrivet inslag. Alkohol- eller droganvändningens både direkta och långsiktiga negativa effekter på hälsan är väl belagda (Världshälsoorganisationen 2018; UNODC 2018). Även innan ett missbruk får allvarliga konsekvenser för hälsan riskerar en omfattande användning av både alkohol och droger att försämra förutsättningarna inför de utmaningar och krav som ungdomar ställs inför, inte minst i skolan.

Ungdomstiden är perioden i livet då de flesta som någonsin kommer att pröva alkohol och illegala droger gör det. Alkohol har till viss del också en normaliserad plats i den svenska ungdomskulturen, även om den tycks ha försvagats under senare tid. CAN:s undersökning 2017 visade att 74 procent av eleverna i gymnasiets år 2 och 40 procent av eleverna i årskurs 9 hade druckit alkohol under de senaste 12 månaderna. Under mitten av 00-talet var det fler i båda åldersgrupper. Den successiva nedgången sedan dess är mest markant hos högstadieungdomarna. (CAN 2017a)

När det kommer till illegala droger har andelen ungdomar som har använt detta någon gång varit ungefär detsamma sedan 1970-talet. År 2017 var det 6 procent av eleverna i årskurs 9 som hade använt illegala droger någon gång (CAN 2017a). I gymnasiets år 2 finns en tydlig könsskillnad, där detta gäller 20 procent av pojkarna mot 14 procent av flickorna.

Dessa nivåer till trots är ungdomar generellt inte några storkonsumenter av alkohol och narkotika jämfört med vuxna (Allen 2014). Sett till alkoholkonsumtion den senaste månaden omfattar denna cirka 75–80 procent av den vuxna befolkningen, jämfört med cirka 20 procent av högstadieungdomarna (CAN 2017a; CAN 2017b). Det är också få ungdomar som har regelrätta kliniska beroendeproblem till följd av sin alkoholanvändning. Medan ungdomstiden är en tid av experimenterande, där alkohol och droger kan komma in i bilden, ska det betonas att en stor del ungdomar inte alls ägnar sig åt detta. Och även för dem som testat alkohol och droger har studier visat att det inte finns några självklara

---

169 Ett undantag gäller Tjörns gy2-ungdomar men dessa resultat är vanskliga att jämföra till följd av stort bortfall särskilt 2010 och 2013, och därtill systematiskt (kopplat till skolor).

samband med ett fortsatt eller eskalerande bruk redan under tonårstiden (Turner m. fl. 2018).

I Lupp 2017 uppger 13 procent av gy2-ungdomarna att de varje vecka dricker alkohol i form av starköl, starkcider, alkoholisk vin eller sprit. Totalt 50 procent uppger att de dricker minst någon gång i månaden. Det är lite vanligare att killar dricker på veckobasis än tjejer, men på "månadsnivå" är könsmönstret svagare och heller inte entydigt i kommunerna. I flera kommuner är andelen tjejer som dricker minst varje månad större än andelen killar (se bilagans diagram 35b). Det gäller dock inte folköl, som konsumeras oftare av killar än tjejer: 24 mot 10 procent på månadsbasis (bilagans diagram 36b). I åk8 är alkoholanvändningen mer begränsad: 8 procent uppger att de dricker starkare alkohol (än folköl) minst varje månad, 5 procent folköl.

Resultaten är mycket lika jämfört med dem från Lupp 2013, även om det finns lokala undantag. Andelen som använder alkohol skiljer sig i flera kommuner ganska stort mellan olika boendeyråden, vilket är indikatorer som är viktiga att följa upp i det lokala drogforebyggande arbetet.¹⁷⁰

Gymnasieresultatet ligger nära CAN:s nationella mätning 2017 som visar på 54 procent gy2-ungdomar som druckit alkohol under senaste månaden (CAN 2017a). Här omfattas dock även alkohol av folkölsstyrka som inte ingår i Lupp-resultatet på 50 procent.

Av de unga som *dricker alkohol (även folköl) minst varje månad*, uppger tre av fyra gy2-ungdomar att de också blir berusade minst varje månad (75 procent), och motsvarande gäller nästan varannan åk8-elev (45 procent). Graden av berusningsdrickande är ungefär densamma för tjejer och killar. (Eftersom enkätfrågan har förändrats sedan 2013 är det inte möjligt att jämföra resultaten mellan åren.)

Till sist är andelen som uppger att de minst någon gång använt narkotika 3 procent i åk8 och 12 procent i gy2 (se bilagans diagram 37a–b). Resultatet var exakt detsamma för de ingående kommunerna i Lupp 2013. I åk8 svarar 2 procent att de använt narkotika ett fåtal eller flera gånger, i gy2 gäller det 8 procent. Det är något vanligare att pojkar än flickor har använt narkotika (se bilagans diagram 24a–b). Vanligast typ av narkotika är hasch och marijuana.

Lupp-resultaten visar alltså på en något mindre andel som använt narkotika i gy2 jämfört med CAN:s nationella mätning (se ovan). Det ska dock beaktas att CAN-undersökningen görs på vårterminen, det vill säga bland något äldre elever jämfört med i Lupp-undersökningen.

När det gäller analyser av droganvändning är det särskilt viktigt att förhålla sig kritisk till enkätdata. Enkäter till unga som besvaras utan vuxnas inblandning kan få en del oseriösa svar. Ingen typ av bortrensning av svars personer har gjorts i Lupp utifrån svaren på enbart dessa frågor.¹⁷¹ Det finns därtill anledning att fundera över bortfallets betydelse för svarens giltighet, mot bakgrund av att ungdomars frånvaro i skolan generellt har ett samband med ohälsa och riskbeteenden. Sannolikt motverkar åtminstone dessa två problemförhållanden varandra, men exakta resultatnivåer måste alltså tolkas försiktigt. Framöver ska vi fokusera på mönster i svarsunderlaget.

Risk- och skyddsfaktorer

I den regionala analysen av Lupp 2013 visade en enkel sambandsanalys på att unga användare av nikotin, alkohol och droger i mindre utsträckning än övriga unga beskriver att de har en god hälsa. Resultaten för åk8-eleverna var osäkra på grund av ett begränsat

170 De lokala rapporterna finns hänvisade till här: www.goteborgsregionen.se/lupp

171 CAN:s drogvanundersökningar har särskilda utarbetade metoder för att upptäcka och exkludera "enkäter av undermålig kvalitet där eleverna t.ex. svarat uppenbart oseriöst eller överdrivet eller hoppat över stora delar av formuläret" (Gripe 2013).

antal ”användare” i svarsunderlaget från denna åldersgrupp. När vi nu upprepar analysen baserat på Lupp 2017 finner vi samma mönster, i åk8 är det bara starkare. Här är det nästan hälften så vanligt att rökare uppger att de har en god hälsa jämfört med åk8-eleverna i allmänhet, cirka 40 procent mot genomsnittets 77 procent (tabell 52). I gy2-gruppen (där både representativiteten och jämförbarheten mellan åren är sämre) är sambandet inte fullt lika starkt.

Bland de åk8-elever som uppger att de dricker alkohol varje vecka och bland dem som använt narkotika (en eller flera gånger) svarar i båda fallen drygt 40 procent att de har en bra hälsa. I gy2 gäller det grovt räknat 60 procent i motsvarande grupper. Eftersom hälsan generellt är lite sämre i den äldre gruppen är sambandet alltså svagare här, särskilt beträffande alkoholanvändning.

Beträffande åk8 ska det noteras att det är relativt få åk8-elever som röker, dricker alkohol på veckobasis eller har använt narkotika, vilket innebär att de exakta resultatnivåerna för dessa grupper är osäkra.

Ännu osäkrare blir resultatet med fokus på den grupp av ungdomar som *både* röker och dricker regelbundet samt har använt narkotika. Även om nivån måste tolkas försiktigt ger resultatet ingen indikation på att en *kombination* av nikotin, alkohol och narkotika gör hälsan sämre (på kort sikt). Resultatet inbjuder till tolkningen att det finns bakomliggande faktorer som påverkar både droganvändning och hälsa.

Tabell 52. God hälsa utifrån användning av cigaretter, alkohol och narkotika

	Ganska/mycket bra hälsa		Antal personer	
	Åk8	Gy2	Åk8	Gy2
Röker cigaretter (varje vecka)	39	46	115	241
Dricker alkohol (varje månad)	47	65	95	255
Använt narkotika (minst en gång)	42	57	124	246
Röker och dricker varje vecka och har använt narkotika	38 ¹	52 ¹	61	64
Samtliga ungdomar, dvs. oavsett drogvanor	77	71	3 710	2 013

För hälsofrågans lydelse, se tabell 45. För drogvanefrågorna; se bilagans diagram 33a–37b.

Resultaten visar andelen i procent som svarat att deras hälsa/mående är ganska eller mycket bra, bland användare av cigaretter, alkohol (starköl/star cider/alkoläsk/vin/sprit) respektive narkotika samt gruppen av samtliga unga som referenspunkt.

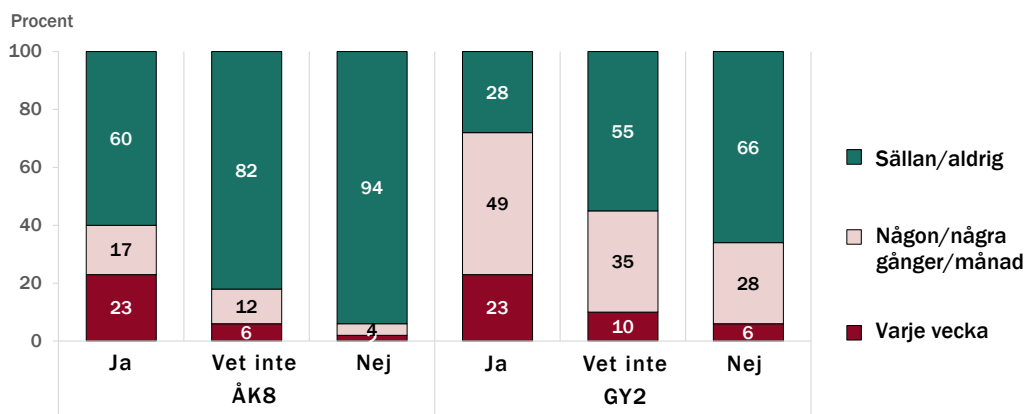
¹Observera gruppens begränsade antal svarpersoner.

Forskningen visar också att de ungdomar som utvecklar problem med alkohol eller droger i högre grad än andra har haft svåra eller på annat sätt negativa uppväxtvillkor (se t. ex. Ramanathan m. fl. 2017; Abar m. fl. 2014). Det är dock svårt att förutse vilka ungdomar som kommer att utveckla problem med alkohol och droger senare i livet. En högre eller mer riskfylld konsumtion brukar ta fart i unga vuxenår, i 20–25-årsåldern (Johnson, Richert & Svensson 2017). För de som har en hög konsumtion av alkohol och/eller narkotika redan som tonåringar brukar det böttna i, eller vara uttryck för, andra bakomliggande problem tidigare under uppväxten. Den hälsorelaterade problematiken kring ungdomars alkohol- och droganvändning är därmed en viktig fråga för familje- och socialpolitiken, sett till behovet av att tidigt förebygga en allvarlig problemutveckling.

I den regionala analysen av Lupp 2013 framkom att föräldrarnas hållning är en viktig parameter i ungdomarnas alkoholanvändning, och resultaten från Lupp 2017 bekräftar tydligt den bilden. I den grupp som anger att föräldrarna tillåter att de dricker alkohol uppger mer än var femte åk8-elev att de också gör det varje vecka – att jämföra med genomsnittets 3 procent. I gruppen som tvärtom svarar att föräldrarna *inte* tillåter att de dricker är andelen 2 procent. Här är också andelen som *sällan/aldrig* dricker alkohol 94

procent, att jämföra med 60 procent i gruppen med "tillåtande" föräldrar. Alkoholvanorna i gruppen som svarar att de inte känner till föräldrarnas inställning hamnar lite mitt emellan, men närmast gruppen med "förbudsföräldrar". Sambandet är starkt även bland gymnasieungdomarna, men inte lika starkt. Sambandets riktning ska tolkas med viss försiktighet: det är inte uteslutet att de ungdomar som dricker alkohol är mer benägna än övriga att utgå från att de har föräldrarnas tillåtelse.

Diagram 27. Alkoholvanor mot bakgrund av föräldrarnas besked i alkoholfrågan

Frågan om föräldrarnas inställning lyder: *Får du dricka alkohol för din/dina föräldrar?*

Resultaten visar andelen som svarat att de dricker starköl/starkcider/alkoläsk/vin/sprit i tre grupper indelade efter hur de uppfattar föräldrarnas inställning. Minsta antalet svarspersoner är 101 åk8-elever vars föräldrar säger "ja".

Den regionala analysen av Lupp 2013 visade också att risk- och skyddsfaktorer kan kompensera för varandra i hälsöhänseende. Det handlade om hur alkoholkonsumtion å ena sidan och träning å den andra på motverkande sätt bidrog till ungdomarnas (o)hälsa och därmed kan sägas vara levnadsvanor som spelar en viss kompenserande roll för ungas hälsa. Analysen baserades på gymnasieungdomarna där alkoholkonsumtionen är mer utbredd än i åk8 och motionsvanorna samtidigt är lite mindre utbredda. Resultatet var lite osäkert till följd av ett begränsat svarsunderlag, men 2017 års svarsunderlag bekräftar resultatet (även om svarsunderlaget är relativt begränsat även denna gång).

Hos de gy2-ungdomar som tränar regelbundet ser alkoholkonsumtionen ut att påverka hälsan mindre negativt, åtminstone sett till hur de själva beskriver sin hälsa. Av de gy2-ungdomar som dricker alkohol varje vecka och samtidigt tränar flera gånger i veckan är det ungefär 7 av 10 som uppger att de har en (ganska/mycket) god hälsa (tabell 53). Resultatet är alltså i nivå med genomsnittet för de gy2-ungdomar som besvarat enkäten (71 procent; se tabell 52). Om de däremot dricker aldrig eller sällan (mindre än någon gång i månaden) är det dock lite fler, 8 av 10, som uppger en god hälsa.

Av dem som däremot kombinerar alkohol på veckobasis med att inte träna oftare än max några gånger i månaden är det bara ungefär varannan som uppger att de har god hälsa. Det exakta resultatet är osäkert beroende på det begränsade antalet svarspersoner i gruppen. Det innebär också att denna riskgrupp utgör en mycket begränsad del av gy2-ungdomarna, cirka 3 procent.

I den fjärde gruppen i sammanhanget – det vill säga som vare sig dricker alkohol eller tränar regelbundet – är det ungefär 6 av 10 som uppger en god hälsa. Andelen med god hälsa är alltså lite mindre jämfört med gruppen som gör både och. Det förhållandet pekar på att det ur ett hälsoperspektiv skulle vara värre att avstå motion än att regelbundet dricka alkohol. Det ska samtidigt betonas att analysen gäller en ung grupp, vars regel-

bundna alkoholvanor i normalfallet inte har pågått någon längre tid¹⁷², och där alkoholens mer långsiktiga effekter inte självklart hunnit uppträda. Men så här långt tycks det alltså finnas skäl att tala för att träning fungerar som en kompenserande skyddsfaktor för ungdomar med riskabla alkoholvanor.

Tabell 53. Den goda hälsans förhållande till motion och alkoholkonsumtion i gymnasiets år 2

	Tränar flera gånger i veckan	Tränar max några gånger i månaden
Dricker sällan/ aldrig alkohol	80 (n=620)	63 (n=169)
Dricker alkohol varje vecka	72 (n=144)	53 ¹ (n=68)

Resultatet visar för var och en av de fyra svarsgrupperna procentandelen som uppger att de har ganska eller mycket god hälsa (se tabell 45).

¹Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

Det finns också anledning att fundera över betydelsen att såväl träning som alkoholkonsumtion ofta sker i ett socialt sammanhang. Tidigare studier har visat att en ungdom som dricker ofta gör det tillsammans med andra (Norell 1995), och den som tränar i en förening får på köpet ett socialt nätverk – något som främjar välbefinnande och hälsa. Även om att avstå från såväl träning som alkohol kan vara ett val man delar med vänner, kan det också vara ett resultat av bristande social förankring: du kanske inte har någon att träna, eller dricka alkohol, tillsammans med. Den senare möjligheten får ett litet stöd genom resultatet att det i gruppen gy2-ungdomar som vare sig dricker alkohol eller tränar regelbundet är 86 procent som är nöjda med kompisrelationerna jämfört med 96 procent av dem som tvärtom både tränar och dricker alkohol regelbundet (ett mönster som syntes även i Lupp 2013).

Utöver de riskgrupper vi identifierat ska betonas att det fortfarande finns anledning att begränsa alkoholvanorna även bland träningsaktiva i ett mer långsiktigt hälsofrämjande perspektiv.

Betydelsen av goda relationer, trygghet och delaktighet

Den sociala dimensionen i livsstilsval leder oss över till vikten av just goda sociala relationer (se sidan 141). Som vi beskrivit tidigare är skolan en viktig arena för ungas sociala relationer, även i relation till lärare, men det finns förstås flera.

Ungdomar som är nöjda med sina kompisar uppger i väsentligt högre grad att de har en bra hälsa/mående jämfört med dem som är missnöjda med sina kompisar. Allra tydligast är det i åk8 (tabell 54).

En riskfaktor i flera avseenden är utsatthet för mobbning, där de som varit utsatta under det senaste halvåret i påtagligt mindre grad än övriga beskriver en god hälsa, särskilt om utsattheten varat under en längre period. Här ska vi dock notera att goda kompisrelationer i någon mån kan fungera som en skyddsfaktor: de som mobbats men samtidigt är nöjda med sina kompisrelationer ger i något högre grad uttryck för en god hälsa. Det

172 Enligt CAN:s mätning 2017 har ungefär 4-5 procent av åk9-eleverna varit berusade vid 13 års ålder eller tidigare (CAN 2017a, s. 23).

positiva tillskottet är dock begränsat.

Inte bara kompisrelationer är viktiga. Det är tydligt hur ungdomar som inte är nöjda med hur det är i familjen skattar sin hälsa sämre än de som är nöjda. Precis som beträffande kompisar är andelen i åk8 nästan den dubbla bland de nöjda och skillnaden är betydande även i gy2. Hos de åk8-elever som är missnöjda med sin familjesituation är det bara fyra av tio som skattar sin hälsa som åtminstone ganska bra. En aktuell studie av ungdomars ohälsa visar hur problem inom familjen kan spilla över på både kompisrelationer och skolsituationen och den vägen även påverka hälsan (Hiltunen 2017).

En relaterad friskfaktor framkommer i fyra av GR-kommunernas svarsunderlag. Härreda, Kungälv, Mölndal och Stenungsund inkluderade en tilläggsfråga i enkäten rörande ungdomarnas tillgång till ”någon du kan prata med om det du tycker är viktigt eller när du behöver stöd”. Det här är en typ av skyddande resurs som kan rymmas inom begreppet ”kvalitativa sociala relationer” (Hiltunen 2017, s. 253). Tillgången till sådana relationer stärker möjligheten till ”emotionshantering”, inte minst för unga som är utsatta i många sfärer samtidigt (exempelvis inom familjen, i andra relationer och genom studierelaterad problematik).

I ungdomarnas enkätsvar kommer förälder/vårdnadshavare ut som den viktigaste samtalsparten (cirka 80 procent i båda åldersgrupper, i de fyra kommunerna sammantaget) följt av kompisar (cirka 65 procent) och därefter syskon och lärare (i båda fallen cirka 33 procent). Det var möjligt att ange flera svarsalternativ, och frågans svarsalternativ omfattade också ytterligare fem kategorier av personer än de nämnda. Det stora flertalet av ungdomar uppger att de har *någon* som de kan prata med. Dock inte alla, och i relation till hälsa är andelen som uppger att de har en bra hälsa väsentligt mindre i den grupp som uttrycker att de inte har någon att tala med.

Vi kan också konstatera att andelen med god hälsa är mindre bland dem som uppger att de är otrygga i minst någon av sina vardagsmiljöer (se kapitel 7, tabell 39).

Tabell 54. God hälsa utifrån sociala relationer (procent)

	Ganska/mycket bra hälsa		Antal personer	
	Åk 8	Gy 2	Åk 8	Gy 2
Nöjd med kompisar (ganska/mycket)	80	74	3 429	1 841
Missnöjd med kompisar (ganska/mycket)	41	45	258	157
Blivit mobbad, trakasserad, utfryst senaste halvåret	58	50	1 145	378
...under en längre period	42	35	256	69 ¹
Blivit mobbad, trakasserad, utfryst senaste halvåret + är nöjd med kompisar	63	55	924	306
Otrygg i minst någon vardagsmiljö	62	54	1 361	627
Nöjd med familjen (ganska/mycket)	79	73	3 466	1 844
Missnöjd med familjen (ganska/mycket)	41	48	208	148
<i>Resultat baserade på tilläggsfråga i enkäten ställd till ungdomar i Härreda, Kungälv, Mölndal, Stenungsund:</i>				
Har någon att prata med om viktiga saker	79	74	1 632	810
Har inte någon att prata med om viktiga saker	48	41	81 ¹	41 ¹
Samtliga ungdomar, dvs. oavsett sociala relationer	77	71	3 710	2 013

Resultaten visar andelen i procent som svarat att deras hälsa/mående är ganska eller mycket bra, i grupper av ungdomar med olika sociala förhållanden och erfarenheter.

För hälsofrågans lydelse, se tabell 45; för frågan om nöjdhet med kompisar, se bilagans diagram 6a/b; för frågan om mobbning, se tabell 43 i kapitel 8; ang. otrygghetsvariabeln, se tabell 39 i kapitel 7.

Frågan om någon att prata med lyder: *Har du någon du kan prata med om det du tycker är viktigt eller när du behöver stöd? Här kan du markera flera alternativ.* Svarsalternativen omfattar åtta kategorier av personer samt *Nej, jag har ingen jag kan prata med.*

¹Observera gruppens begränsade antal svarpersoner.

Betydelsen av delaktighet

Människan är en i grunden social varelse. Om goda sociala relationer stärker människors förutsättningar till hälsa finns ett liknande värde i känslan av att vara delaktig i ett vidare sammanhang. Genom delaktighet får vi bekräftelse på att vi finns och att vi har betydelse utanför oss själva. Den känslan kan byggas på olika vägar och grunder. Föreningslivet, liksom arbetslivet, har en sådan potential. Delaktighet kan också ha en mer demokratisk dimension, att få vara med och utöva inflytande på förhållanden som berör en. Därtill kan man tala om en typ av materiellt grundad delaktighet där ekonomin ger förutsättningar för att kunna följa med i vad kompisarna gör eller köper.

När det gäller delaktighet i skolan har internationella studier pekat på att elevers delaktighet, och en känsla av kontroll i skolsituationen, bidrar till att reducera stress och öka välbefinnandet och på så vis främjar hälsan (Mager & Novak 2012). Även i svenska studier rapporteras en förbättrad hälsa bland elever som är delaktiga i skolverksamheten (se t. ex. Warne 2013; Öfverberg & Bremberg 2000). Studier pekar på att delaktighet tycks upplevas som särskilt viktigt av tjejer (något som bekräftas av våra Lupp-resultat i kapitel 6, se sidan 86), och att tjejer upplever att brist på inflytande och kontroll är negativt för den psykiska hälsan (Gillander Gådin & Hammarström 2000).

I det här avsnittet ska vi undersöka sambanden mellan olika slags indikatorer på delaktighet och ungdomarnas självskattade hälsa. Utifrån samma typ av uppställning som i avsnitten tidigare framgår att ungdomar som är föreningsmedlemmar och ungdomar som har sommarjobbat (senaste sommaren) i högre grad än andra beskriver att de har ganska eller mycket bra hälsa (tabell 55). Skillnaden är större beträffande föreningsmedlemskap, särskilt i åk8. Beträffande sommarjobb gäller skillnaden också i första hand i relation till de som *sökt men inte fått jobb*, vilket antyder att det (begränsade) sambandet snarare kan botten i den negativa erfarenheten av att inte ha haft framgång på arbetsmarknaden.

Vi finner tvärtom en lite lägre hälsonivå i gruppen som upplever ett (mycket) stort inflytandegap i skolan (se vidare kapitel 6), och samma sak syns beträffande inflytandegap i kommunfrågor (se vidare kapitel 7). Hälsonivån är även lägre i den grupp som varit "åsiktsaktiv" under senaste månaden, vilket indikerar att god hälsa inte är en absolut förutsättning för att vara aktiv, utan kanske till och med att ohälsa skulle kunna fungera som drivkraft. Att själv ha gett aktivt uttryck för åsikter behöver ju inte heller betyda att man varit delaktig i en dialog och blivit bemött i sin åsikt. Skillnaden i gruppens hälsoskattning jämfört med genomsnittsungdomen är också begränsad.

Den största avvikelsen mot genomsnittsungdomens hälsa i de två åldersgrupperna gäller gruppen som uppger att det under det senaste halvåret hänt flera gånger att de inte kunnat göra eller köpa något, "som många andra i din ålder gör eller köper", för att familjen inte haft råd. Här är det bara hälften av åk8-eleverna och ännu lite färre av gy2-ungdomarna som uppger att de har en åtminstone bra hälsa.

Tabell 55. God hälsa utifrån delaktighet (procent)

	Ganska/mycket bra hälsa		Antal personer	
	Åk 8	Gy 2	Åk 8	Gy 2
Medlem i en förening	82	76	2 362	967
<i>Ej</i> föreningsmedlem	69	67	1 313	1 033
Hade sommarjobb senaste sommaren	81	73	615	1 300
<i>Ej</i> sommarjobb, ej sökt	77	71	2 717	411
<i>Ej</i> sommarjobb, sökt men ej fått	71	67	342	292
Mycket stort inflytandegap i skolan ¹	70	66	476	195
Ganska stort inflytandegap i skolan ¹	75	69	1 057	557
Inget/visst inflytandegap i skolan ¹	81	75	1 842	990
Inflytandegap i kommunfrågor ²	73	66	1 325	769
<i>Ej</i> inflytandegap i kommunfrågor	80	75	2 312	1 206
Varit åsiktsaktiv senaste 12 månaderna ³	73	67	964	678
<i>Ej</i> åsiktsaktiv senaste 12 månaderna	79	74	2 726	1 325
Upprepad erfarenhet av att inte kunna göra eller köpa något - "som många andra i din ålder gör eller köper" - för att familjen inte haft råd ⁴	51	45	222	200
Hänt en gång senaste halvåret	66	53	376	160
<i>Ej</i> hänt senaste halvåret	81	76	3 033	1 641
<i>Samtliga ungdomar, dvs. oavsett indikatorer på delaktighet</i>	<i>77</i>	<i>71</i>	<i>3 710</i>	<i>2 013</i>

Resultaten visar andelen i procent som svarat att deras hälsa/mående är ganska eller mycket bra, i grupper av ungdomar som i olika avseenden är relaterade till potentiell känsla av delaktighet.

¹För en definition, se kapitel 6, s. 87. ²För en definition, se kapitel 7, s. 105. ³För en definition, se kapitel 7, tabell 35.

Här har vi alltså ett antal statistiska samband som med varierande styrka visar att hälsa delvis hänger ihop med erfarenheter av och förutsättningar för delaktighet. Det är mycket troligt att de här sakerna tenderar att hänga samman även sinsemellan, och att det även kan finnas bakomliggande faktorer som bidrar till resultatet. Vi ska strax på mer grundlig väg analysera hälsans olika bestämningsfaktorer genom att undersöka faktorernas *självständiga* effekt. Men innan dess ska vi komplettera analysen rörande ungdomarnas (uppfattade) materiella förutsättningar för delaktighet, genom att undersöka hälsans samband med andra socioekonomiska förutsättningar.

Betydelsen av utbildning och socioekonomisk resursstyrka

En omfattande forskning visar på att människors socioekonomiska förhållanden är mycket viktiga för deras hälsorelaterade utveckling genom livet. Här är utbildning en central faktor, där både hälsan, hälsosamma levnadsvanor och livsvillkor "förbättras" med stigande utbildningsnivå (se t. ex. Folkhälsomyndigheten 2015c).

Utbildning har alltså en både direkt och indirekt positiv effekt på hälsan. Och studier som följt unga över tid visar att "ju tidigare utbildningskedjan bryts desto sämre tenderar framtidsutsikterna att bli" (Socialstyrelsen 2010, s. 11). Grupper med låga eller ofullständiga betyg från grundskolan har kraftigt förhöjda risker för framtida psykosociala problem. Den risken är extra hög för utsatta barn, som växer upp i samhällets vård eller i familjer med återkommande ekonomiskt bistånd. Goda skolresultat minskar tvärtom risken.

Förändringarna på arbetsmarknaden har också medfört att personer utan avslutade gymnasiestudier riskerar arbetslöshet och andra negativa omständigheter på både kort och lång sikt (SOU 2013:13). Eftersom vårt svarsunderlag från ungdomar utanför gymnasiet är både begränsat och inte representativt (se kapitel 4, tabell 11) har vi inte möjlighet att analysera den här typen av förhållanden hos ungdomarna.

Vad vi däremot kan göra är att jämföra utbildningsinriktning hos gymnasieungdomarna och jämföra dem som går på högskoleförberedande med dem på yrkesförberedande program. Vi finner dock bara ett svagt samband mellan självskattad hälsa och utbildningsinriktning. Hälsan är generellt något bättre bland de gymnasieungdomar som går på högskoleförberedande program, men skillnaden uppgår inte till mer än 6 procentenheter (tabell 56). En möjlig förklaring till att den inte är större redan under utbildningsåren är stressfaktorn. Andelen som uppger att de känner sig stressade minst flera gånger i veckan är jämnstor i båda gymnasiegrupper (45 procent i högskoleförberedande gruppen och 43 procent i yrkesförberedande gruppen).

Hälsan är dock lite bättre i gruppen som uppger att de tänker läsa vidare efter gymnasiet än de som inte tänker göra det. De framtida utbildningsvalen står i visst samband med den självskattade hälsan även hos åk8-elverna, där hälsan är bäst i gruppen som tror att de ska läsa ett högskoleförberedande program och sämst i gruppen som svarar att de inte vet.

Tydligare är dock sambandet mellan hälsa och våra indikatorer på resursstyrka. I gruppen som är ganska eller mycket orolig för föräldrarnas ekonomi uppger bara ungefär varannan åk8-elev och gy2-ungdom att deras hälsa är ganska eller mycket bra. Resultatet ska jämföras med 85 respektive 80 procent i de två åldersgrupperna som uppger att de *inte alls* är oroliga för föräldrarnas ekonomi. Lite överraskande är möjligen att den relativt sämre hälsan även i gruppen som svarar att de inte är *särskilt* oroliga. (Gruppens svarsunderlag är betryggande stort och resultatet gäller båda åldersgrupper.)

En indikator som tenderar att hänga samman med resursstyrka är om man själv och/eller föräldrarna vuxit upp utanför Sverige. I åk8 syns inget samband mellan detta förhållande och den självskattade hälsan. I gy2 finns emellertid ett tydligt samband, där andelen som uppger att de har ganska eller mycket bra hälsa bara är 59 procent bland de utlandsfödda mot 73 procent bland de födda i Sverige av svenska föräldrar. Det är sannolikt att gymnasieenkätens bortfall bidrar till att vi underskattar sambandets styrka eftersom bortfallet är större bland nyanlända ungdomar som inte läser på de nationella gymnasieprogrammen (se kapitel 4, sidan 40). Det är vanskligt att tolka skillnaderna mellan högstadie- och gymnasieungdomarna, men en rimlig delförklaring till sambandet i gymnasiegruppen, som saknar motsvarighet i åk8, är den större andelen relativt nyanlända i gymnasiegruppen (se kapitel 4, tabell 5a).

Tabell 56. God hälsa utifrån utbildningsinriktning och indikatorer på resursstyrka (procent)

	Ganska/mycket bra hälsa		Antal personer	
	Åk 8	Gy 2	Åk 8	Gy 2
<i>Inriktning på gymnasieprogram¹:</i>				
Högskoleförberedande		74		1 332
Yrkesförberedande		68		565
<i>Utbildningsplaner efter gymnasiet (direkt eller senare):</i>				
Ja ²		74		1 246
Nej		65		291
Vet inte		69		448
<i>Utbildningsplaner efter grundskolan:</i>				
Högskoleförberedande gymnasieprogram	81		1 162	
Yrkesförberedande gymnasieprogram	77		471	
Gymnasiet men osäker programinriktning	76		1 432	
Inte läsa vidare ³	76		68 ³	
Vet inte	72		539	
<i>Oro för föräldrarnas ekonomi:</i>				
Inte alls orolig	85	80	2 314	1 251
Inte särskilt orolig	67	62	1 106	543
Ganska/mycket orolig	51	46	268	205
<i>Föräldrars sysselsättning⁴:</i>				
Ingen förälder arbetslös/långtidssjukskriven	79	74	3 252	1 666
Minst en förälder som är arbetslös/långtidssjukskriven	61	54	309	218
<i>Svensk/utländsk bakgrund:</i>				
Född i Sverige: med svenskfödda föräldrar	78	73	2 829	1 488
Född i Sverige: med en utlandsfödd förälder	72	70	397	206
Född i Sverige: med två utlandsfödda föräldrar	75	65	194	85
Född utanför Sverige	77	59	228	195
<i>Samtliga ungdomar, dvs. oavsett indikatorer på delaktighet</i>	77	71	3 710	2 013

¹Gruppen som svarat "annan inriktning" utgörs av 25 personer och redovisas därför inte.²Universitet/högskola, Komvux, folkhögskola eller motsvarande.³Observera gruppens begränsade antal svars personer.⁴För en fullständig definition, se kapitel 4, tabell 6.

Hälsans bestämningsfaktorer

I de föregående avsnitten har vi sett hur flera olika typer av faktorer tycks kunna bidra till ungas varierande hälsa och ohälsa. Dimensionerna rör både mer stabila individegenskaper som födelsebakgrund, könstillhörighet, förekomst av funktionsnedsättning, utbildningsval och socioekonomiska förhållanden – och förhållanden som i högre grad förändras i vardagslivet: tillvaron i skolan, sociala relationer, delaktighet samt levnadsvanor i form av motion och användning av alkohol och droger.

I tidigare avsnitt har vi visat hur dessa faktorer i varierande grad hänger samman med hälsa, analyserade *var för sig* – det vill säga utan hänsyn till att individers hälsa påverkas av olika faktorer *i samspel*, och att det kan finnas bakomliggande faktorer som förklarar vissa av de statistiska sambanden.

För att kunna värdera vilka faktorer som på *självständig* grund kan förklara ungdomars

hälsa ska vi slutligen ta ett helhetsgrepp om ungdomarnas livssituation och hälsa genom att ställa olika typer av erfarenheter och egenskaper mot varandra i en regressionsanalys. Här har vi också inkluderat ungdomarnas övergripande tillfredsställelse inom fritidens och skolans område samt en livsstilsvariabel som rör vanan att hoppa över en (eller flera) av dagens måltider (frukost, lunch och eller kvällsmat) minst flera gånger i veckan.

Precis som i tidigare kapitel är vår metod en förenklad logistisk regressionsanalys där den beroende variabeln, ungdomarnas självskattade hälsa, behandlas som en antingen-eller-faktor: en ganska/mycket hälsa bra – eller inte (”inte” kan alltså handla om både en dålig hälsa eller att den är varken bra eller dålig; se diagram 24). Vi bedömer att en åtminstone ganska god hälsa är en rimlig målnivå i sammanhanget. Nu vill vi belysa vilka förhållanden som gör att alla ungdomar inte når upp till den nivån. Och det andra perspektivet är förstås lika viktigt: vad främjar hälsan? Eftersom resultaten skiljer sig lite åt mellan de två åldersgrupperna av ungdomar börjar vi med att titta på åk8-eleverna.

Friskfaktorer hos åk8-elever

Vår analys visar att chansen att hitta en åk8-elev som tycker sig må åtminstone ganska bra ökar tydligast om vi vänder oss till någon som är nöjd med sin fritid. Den så kallade oddskvoten är 2,3 (tabell 57). Det innebär lite slarvigt översatt att chansen att hitta en ungdom med bra hälsa är mer än dubbelt så stor i gruppen som är åtminstone ganska nöjd med sin fritid, jämfört med den som inte är det (se vidare tabellens kommentar).¹⁷³ Och detta gäller *oavsett* vad som i övrigt karakteriserar ungdomen, det vill säga sett till de förhållanden som omfattas av vår analysmodell (inkluderade i tabell 57). Att ha en fritid man trivs med kan alltså beskrivas som en tydlig friskfaktor i sammanhanget.

Chansen till en bra hälsa tycks också öka betydligt genom att vara nöjd med skolan, liksom att träna regelbundet (oddskvoten 1,9 respektive 1,8). Att ha förtroende för vuxna tycks ha ungefär motsvarande betydelse (1,8). Lite mindre viktigt men likväl viktigt är att vara nöjd med familjen (1,6), liksom att vara med i en förening (1,4).

Risikfaktorer hos åk8-elever

Den tydligaste risikfaktorn i analysen gäller stress. Det är inte självklart att se stress som något separat från hälsa men vi har valt att behandla det som en möjlig riskfaktor i analysmodellen.¹⁷⁴ Chansen att hitta en åk8-elev som har en åtminstone ganska bra hälsa är ungefär tre gånger så liten om eleven känner sig stressad minst flera gånger i veckan.

Men det finns fler uppenbara riskfaktorer: erfarenheter av mobbning mer än halverar sannolikheten för en bra hälsa. Att ha en annan sexuell läggning än heterosexuell (eller annars vara osäker på sin sexuella läggning) framträder som en relativt stor riskfaktor, likaså att vara otrygg i (minst) någon vardagsmiljö. Nästan lika starka riskfaktorer är att ha en livsstil som innebär att regelbundet hoppa över måltider eller att dricka alkohol (minst varje månad).

Slutligen finns i modellen en riskfaktor som grundar sig i föräldrarnas förhållanden: att ha en förälder som är arbetslös eller långtidssjukskriven. Det är en riskfaktor som potentiellt kan tänkas verka genom exempelvis ekonomisk otrygghet, oro för föräldrarnas situation och hälsa eller bristande möjlighet för föräldern/föräldrarna att sörja för sitt barns behov.

---

173 Se not 83.

174 Om vi tar bort stressvariabeln i vår analysmodell minskar måttet på förklaringskraften (Nagelkerke) från 0,38 till 0,33.

Tabell 57. Hälsans bestämningsfaktorer i åk8

		Oddsquot
FRISKAFAKTORER	Nöjd med fritiden (ganska/mycket)	2,3
	Nöjd med skolan (ganska/mycket)	1,9
	Tränar minst flera gånger i veckan	1,8
	Förtroende för vuxna (ganska/mycket stort)	1,8
	Nöjd med familjen (ganska/mycket)	1,6
	Föreningsmedlemskap	1,4
RISKAFAKTORER	Förälder/föräldrar som är arbetslös(a)/långtidssjukskriven(/na)	0,69
	Dricker alkohol (minst varje månad)	0,68
	Hoppar över frukost, lunch eller kvällsmat minst flera gånger i veckan	0,64
	Otrygg i minst någon vardagsmiljö	0,63
	Ej heterosexuell/osäker sexuell läggning	0,60
	Mobbad (minst någon gång senaste halvåret)	0,45
	Känner sig stressad (flera gånger i veckan)	0,31

Modellen baseras på en logistisk regression där faktorernas förklaringskraft redovisas genom oddskvoter. Variablerna är i samtliga fall dikotoma (dvs. har bara två värden, 0 eller 1, antingen gäller förutsättningen eller inte. För variablernas konstruktion, se rapportens berörda kapitel/avsnitt.

En oddskvot över 1 innebär att chansen ökar att finna nöjdhet med fritiden i gruppen; en oddskvot under 1 innebär att chansen minskar. Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke: 0,38. Samtliga ingående faktorer har signifikant betydelse på 97-procentig säkerhetsnivå.

Det här är olika typer av förhållanden och levnadsvanor som vi alltså alla finner påverka hur åk8-eleverna skattar sin hälsa, även med hänsyn tagna till varandra. Det ska dock betonas att analysmodellen bara förklarar 38 procent av variationen i ungdomarnas hälsa. Det innebär att det finns annat som kan vara minst lika viktigt men som vi inte har förmått att fånga upp genom vår analys av enkätsvaren. En rimlig orsak är att enkäten inte heller täcker alla relevanta faktorer. Exempelvis vet vi inget om ungdomarnas hälsotillstånd ifråga om konkreta sjukdomar, deras fysik, vilken typ av mat de äter, hur länge de sover eller vilken typ av psykiska påfrestningar de kan ha utsatts för eller vara utsatta för beträffande exempelvis förluster av närstående eller oro för närstående.

Vad vi däremot finner genom den här analysen är att utsatthet för brott inte har någon självständig effekt på den självskattade hälsan, inte heller att vara utlandsfödd, att ha använt narkotika, att röka regelbundet eller att uppleva ett inflytandegap i skol- eller kommunfrågor. Även om dessa faktorer, inom ramen för vår modell, inte bidrar till att förklara åk8-elevernas ohälsa kan de likväl vara hälsorisker på längre sikt.¹⁷⁵

Att exempelvis ”nöjd med kompisar” inte inkluderas i modellen betyder heller inte att det saknar betydelse, bara att det tappar självständig betydelse när vi samtidigt inkluderar nöjdhet med fritiden och mobbning. Motsvarande gäller oro för ekonomi, som inte har signifikant självständig betydelse när vi tar hänsyn till föräldrarnas sysselsättningssituation, nöjdheten med familjen och förtroende för vuxna.

Det kan även noteras att funktionsnedsättning har signifikant betydelse (oddskvoten 0,59) men utan att bidra till att höja modellens förklaringskraft.

Det ska också sägas att variablernas konstruktion kan avgöra vilka av den här typen av sammanfallande faktorer som faller ut som viktigast i en enskild analys. Faktorerna bör därför tolkas som dimensioner i ungas livssituation snarare än absoluta förhållanden. Ytterligare en komplicerande faktor – här och i många andra samhällsvetenskapliga

175 När det gäller just rökning var det en faktor som framträdde som stark riskfaktor i den regionala analysen av Lupp 2013. En möjlig orsak till att vi inte får samma resultat 2017 är att analysen 2017 lite bättre fångar upp betydelsen av socioekonomi som tenderar att samvariera med rökning.

analyser – är att relationen mellan de olika faktorerna och (självskattad) hälsa är dubbelriktade. Hälsa är inte bara ett ”resultat” utan en faktor som bidrar till förutsättningarna för en meningsfull fritid och till lärande i skolan, vilket vi också undersökt och diskuterat i rapportens tidigare kapitel.

Könsskillnader i åk8-elevernas risk- och friskfaktorer

Eftersom ungdomarnas hälsa skiljer sig stort mellan könen är det intressant att jämföra analysens resultat för tjejer och killar separat (gruppen med annan könstillhörighet är för liten för en separat analys). Vi finner för det första att modellen är sämre på att förklara killars hälsa.¹⁷⁶ Hos killarna saknas signifikant betydelse beträffande sexuell läggning, förtroende för vuxna, att hoppa över måltider och nöjdhet med familjen. Beträffande nöjdhet med familjen försvagas signifikansen även hos tjejer, vilket hos dem även gäller föreningsmedlemskap och föräldrars sysselsättningssituation.

För det andra framkommer att träning och föreningsmedlemskap tycks vara en starkare friskfaktor för killar medan skolan och särskilt vuxenförtroendet tycks vara starkare friskfaktorer för tjejer. För killar tycks också mobbning och otrygghet vara större riskfaktorer än för tjejer (liksom föräldrars sysselsättningssituation som alltså inte är en signifikant riskfaktor för tjejer). Stress är en tydlig riskfaktor hos både tjejer och killar, men tydligast hos tjejer. Hos killar tycks mobbning vara en större riskfaktor än stress.

En möjlig förklaring till att mobbning tycks vara en särskilt stark riskfaktor för killars (o)hälsa erbjuds genom en större kunskapssammanställning av ungdomars psykiska hälsa. Den pekar på att mobbning och konfliktsituationer i skolan ser ut att kunna ha mer långtgående konsekvenser för killar än tjejer, medan tjejer däremot verkar vara mer utsatta på kort sikt (Westling Allodi 2010). De mer långvariga hälsokonsekvenserna hos killar skulle i sin tur kunna bero på att killar tenderar att ha svårare att be om stöd när de mår dåligt jämfört med tjejer, och att de därför har begränsade möjligheter att hantera sin psykiska ohälsa (Hiltunen 2017). Att killarna är mindre benägna att be om hjälp kan relateras till att de tenderar att ingå i mer tävlingsorienterade och maktgrundade statushierarkier (Gillander Gådin & Hammarström 2000). Pojkar som har framgångsrika strategier för att hålla sig i toppen av den typen av hierarkier kan uppleva en ökad känsla av kontroll och bättre hälsa. Samtidigt kan stressen och eventuell aggressivitet som krävs för att bibehålla sin position kosta på både känslomässigt och fysiskt.

Lite andra frisk- och riskfaktorer hos gy2-ungdomar

Den regressionsmodell vi utformat för analysen av åk8-elevernas (självskattade) hälsa är något sämre på att förklara gymnasieungdomarnas hälsa. Den sammanlagda förklaringskraften är lite mindre¹⁷⁷, och fem faktorer tappar i gy2-gruppen helt signifikant betydelse. Det gäller tre av åk8-elevernas friskfaktorer: föreningsmedlemskap, förtroende för vuxna och nöjdhet med familjen (som alltså inte heller kunde förklara åk8-elevernas hälsa när tjejer och killar analyserades separat), och två av åk8-elevernas riskfaktorer: alkoholkonsumtion (minst varje månad) och hoppa över måltider. Istället framträder cigarettökning som en riskfaktor i den äldre ungdomsgruppen.

Dessa justeringar resulterar i en modell (se tabell 58) som förklarar 35 procent av variationen av gy2-ungdomarnas hälsa, det vill säga nästan lika mycket som åk8-elevernas hälsa kunde förklaras med den tidigare modellen. Men modellen förklarar alltså även för denna åldersgrupp långt från allt av variationen i ungdomarnas (självskattade) hälsa.

176 Modellens förklaringskraft, mätt i Nagelkerke, är för enbart tjejer 0,36 och för enbart killar 0,30.

177 Modellens förklaringskraft, mätt i Nagelkerke, är 0,34 (dvs. jämfört med 0,38 för åk8).

Precis som i åk8 tycks en bra fritid vara den viktigaste friskfaktorn även för gy2-ungdomarnas hälsa, det vill säga av de faktorer vi har kunnat inkludera i vår modell. Fritiden tycks till och med vara ännu lite viktigare i den här äldre ungdomsgruppen (oddskvot 3,1). Detta gäller alltså samtidigt som föreningslivet inte fyller samma skyddande funktion som i åk8. Det kan nämnas att inte heller i gy2 har ”inflytandegap” i skolan eller i kommunfrågor signifikant betydelse för hälsan, det vill säga två andra typer av indikatorer på ungdomars delaktighet som skulle kunna tänkas bli viktigare om andra arenor blir mindre viktiga. Regelbunden träning och att vara nöjd med skolan tycks ungefär lika viktigt – både sinsemellan och i jämförelsen av de två åldersgrupperna.

Och även för gy2-ungdomarna tycks stress vara det största hotet mot hälsan, ett ännu större hot än i åk8 till och med. Därefter framträder alltså rökning som en riskfaktor, av ungefär samma styrka som otrygghet och mobbning utifrån hur vi fångar dessa förhållanden i vår modell. Minst viktigt även i gy2, men fortfarande av betydelse, är att ha en förälder som är arbetslös eller långtidssjukskriven. Det kan noteras att vi inte heller i den äldre gruppen ser någon självständig betydelse av att vara utlandsfödd.

Tabell 58. Hälsans bestämningsfaktorer i gy2

	Oddskvot	
FRISKAFAKTORER	Nöjd med fritiden (ganska/mycket)	3,3
	Tränar minst flera gånger i veckan	1,9
	Nöjd med skolan (ganska/mycket)	1,9
RISKAFAKTORER	Förälder/föräldrar som är arbetslös(a)/långtidssjukskriven(/na)	0,60
	Mobbad (minst någon gång senaste halvåret)	0,57
	Ej heterosexuell/osäker sexuell läggning	0,51
	Otrygg i minst någon vardagsmiljö	0,49
	Röker (minst varje vecka)	0,43
	Känner sig stressad (flera gånger i veckan)	0,28

Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke: 0,35. Samtliga ingående faktorer har signifikant betydelse på 98-procentig säkerhetsnivå. Se i övrigt kommentar till tabell 57.

Utifrån kunskapen om utbildningens betydelse för människors hälsa ska det sägas att programinriktning på gymnasiet inte har någon självständig betydelse med hänsyn tagen till modellens faktorer, lika lite som framtida studieplaner (vilket inte heller tycks påverka åk8-elevernas hälsa).

Den *generella* skyddsfaktor som skolan utgör hos många elever (och rimligen skulle kunna utgöra hos ännu fler förutsatt att miljön blir tryggare och möjligheten till stöd bättre) pekar däremot tydligt mot vikten av fullföljda studier. Det är väl klarlagt att fullföljda studier är en stark skyddsfaktor medan skolmisslyckanden ökar risken för psykisk ohälsa (Gustafsson m. fl. 2010; Westling Allodi 2010). Arbetet med att förhindra skolsvårigheter och motverka brister i den sociala miljön gynnar alltså inte bara elevernas studieresultat och framtida utbildningskarriärer utan är centralt även för välbefinnandet och hälsan.

Könsskillnader i gy2-ungdomarnas risk- och friskfaktorer

Om vi avrundar med att även i gy2 analysera tjejer och killar för sig visar det sig att vår gy2-modell förklarar killars hälsa lite bättre än tjejers.¹⁷⁸ Hos tjejer tappar föräldrars sysselsättningssituation signifikant betydelse för (den självskattade) hälsan. Hos killar har inte sexuell läggning signifikant betydelse.

178 Modellens förklaringskraft, mätt i Nagelkerke, är för enbart killar 0,34 och för enbart tjejer 0,31.

För både tjejer och killar framträder nöjdhet med fritiden som den viktigaste friskfaktorn (och något viktigare för tjejer än killar). I den här åldersgruppen är nöjdheten med skolan en viktigare friskfaktor för killar, och precis som i åk8 gäller det även träning.

När det gäller riskfaktorerna är stress den största riskfaktorn för tjejer medan både otrygghet och rökning tycks ännu något viktigare för killar, men på ungefär samma nivå som stress.

Stress och ohälsa

Resultatet av våra analyser pekar alltså på att stress är en mycket påtaglig riskfaktor för ungdomars (självsfattade) hälsa, både i högstadiet och på gymnasiet.

En fördjupad förståelse av detta förhållande kräver andra typer av analyser, baserade på en annan typ av kunskapsunderlag. När det gäller könsskillnaden i våra resultat, att stress tycks vara en särskilt stark riskfaktor för tjejers hälsa, erbjuder Hiltunens studie av gymnasieungdomars ohälsa en förklaring i det att främst tjejer uttrycker att de har stora krav att leva upp till, vilket kopplas till både stress och ohälsa (Hiltunen 2017). Mer generellt tyder de ungas berättelser på att ungas psykiska ohälsa till stor del bottnar i en daglig kamp om att skapa och upprätthålla social status bland jämnåriga. Hiltunen sammanfattar tre övergripande orsaker till ungdomarnas psykiska ohälsa: statusrelationer, relationer till jämnåriga och förväntningar på skolprestationer. Detta förhållande beskrivs som en ”perfektionismens tyranni”, där tjejer är mer utsatta än killar, eftersom tjejer har fler sociala förväntningar att leva upp till jämfört med killar.

Stress kan emellertid betyda många olika saker, och ha olika konsekvenser på kort och lång sikt. Studier pekar på att skolstress inte har så långvariga och långtgående effekter som stress grundad i bristande sociala relationer och utanförskap (Anniko 2018), och det senare är en viktigare faktor för killars stress (Giota & Gustafsson 2017).

Det är tydligt att frågan om vad stress bottnar i, och vad stress får konsekvenser för, är centrala frågor för den som vill och bör förstå ungdomars förutsättningar till en god hälsa. Skolan är utan tvekan en viktig part i sammanhanget. Inte minst mot bakgrund av att skolan har potential att fungera utjämnande för ojämlika förutsättningar till god hälsa.

Vi finner också att den självskattade hälsan i gruppen ungdomar som känner sig stressade minst flera gånger i veckan är betydligt bättre om de uppger att de är (ganska eller mycket) nöjda med möjligheten till extra stöd av lärarna vid behov. I åk8 uppger 65 procent av de stressade eleverna att de har en åtminstone bra hälsa om de samtidigt tycker att möjligheten till extra lärarstöd är bra. I motsvarande stressade elevgrupp som *inte* tycker den möjligheten är bra är andelen 50 procent. Motsvarande förhållande i gy2 är 58 mot 43 procent. Resultatet pekar på att lärare, och lärarresurser, spelar en viktig roll för att motverka stressens ohälsosamma hälsoeffekter bland ungdomar.

I ”Ungas beställning till samhället”, baserad på ett arbete av Sveriges Elevkårer, Föreningen Tilia och Maskrosbarn, föreslås till regeringen att kunskap om psykisk och psykosocial hälsa ska ingå i läroplanen.¹⁷⁹ En del i detta skulle vara att förse eleverna med verktyg för att hantera oro, ångest och stress, bland annat genom att arbeta med att stärka självkänslan.

---

179 Se vidare: <http://samordnarepsykiskhalsa.se/ungas-bestallning-till-samhallet/>

Stress kan motverkas genom träning

En välkänd och ofta rekommenderad stressreducerande strategi är träning. Fysisk aktivitet påverkar både vår stresshanteringsförmåga, våra biologiska stressreaktioner och hjärnan. Individer som är under hög stressbelastning upplever mindre symptom om de är fysiskt aktiva.¹⁸⁰

Mot den bakgrunden är det intressant att se hur *kombinationen* av stress och träningsvanor tycks påverka de ungas hälsa. Det visar sig att av de åk8-elever som under det senaste halvåret känt sig stressade minst flera gånger i veckan, är det 67 procent som likväl uppger att de har en ganska eller mycket bra hälsa om de samtidigt tränar minst flera gånger i veckan – vilket är dubbelt så många jämfört med de stressade som tränar max några gånger i månaden, 33 procent (tabell 59). Den senare *gruppen är* förhållandevis liten, så det exakta resultatet måste tolkas försiktigt.

Bland åk8-eleverna som mer begränsat (eller inte alls) känt sig stressade ger träningsfaktorn mindre utslag. Men allra bäst är hälsan hos de som är både (relativt) ostressade och tränar regelbundet. Här svarar det stora flertalet att de har en ganska eller mycket bra hälsa (94 procent). Hälsan är dock förhållandevis god även i den ”stressfria” elevgrupp som inte tränar regelbundet (cirka 80 procent, även detta baserat på en förhållandevis begränsad svarsgrupp).

Gör vi motsvarande analys i gy2-gruppen blir utfallet ungefär detsamma. Här skiljer sig hälsolivån hos de stressade mellan 61 och 38 procent beroende på om de tränar regelbundet eller inte, det vill säga träningsfaktorn ger lite mindre utslag än i åk8. Skillnaden i den ”stressfria” gruppen är 93 mot 75 procent.¹⁸¹

Tabell 59. Den goda hälsans förhållande till motion och stress i åk8 (procent)

	Regelbunden stress: känt sig stressad minst flera gånger i veckan	Begränsad/ingen stress: känt sig stressad som mest några gånger i månaden
Regelbunden träning: minst flera gånger i veckan	67 <small>(n=1 131)</small>	94 <small>(n=1 085)</small>
Begränsad/ingen träning: som mest några gånger i veckan	33 <small>(n=169)</small>	80 <small>(n=109)</small>

Resultatet visar för var och en av de fyra svarsgrupperna procentandelen som uppger att de har ganska eller mycket god hälsa (se tabell 45).

Hur många ungdomar befinner sig i riskgrupper för ohälsa?

Utifrån regressionsanalysernas resultat om de viktigaste riskfaktorerna för ungdomarnas (självskattade) hälsa ska vi försöka skapa oss en uppfattning om riskgruppernas storlek.

Med utgångspunkt i den stora betydelsen av att, under det senaste halvåret ha känt sig stressad minst flera gånger i veckan (tabeller 57–58 ovan), vet vi sedan tidigare att detta riskförhållande berör nästan hälften av ungdomarna i båda åldersgrupper (tabell 49 ovan). Tämmligen stora riskgrupper, i båda åldersgrupper, utgör ungdomar som är otrygga

180 <https://www.vgregion.se/ov/ism/halsa-och-arbetsmiljo/andra-risk-och-friskfaktor/levnadsvanor/>

181 I gy2 är minsta antalet svarspersoner 119 personer i gruppen stressfria som inte tränar regelbundet, och 188 personer i gruppen stressade som inte tränar regelbundet.

i minst någon vardagsmiljö och ungdomar som regelbundet hoppar över måltider (en främst åk8-relevant faktor enligt vår tidigare analys). Dessa två riskgrupper utgör tagna för sig ungefär en tredjedel av ungdomarna. Ungefär lika många i åk8 har varit utsatta för mobbning, det vill säga ytterligare en riskgrupp, som i gy2 utgör ungefär en femtedel.

När det gäller alkohol är det först och främst i åk8 som alkoholkonsumtion är en tydlig riskfaktor för ungdomarnas självskattade hälsa, och i den åldersgruppen är riskgruppen förhållandevis liten, 8 procent. Och i övriga avseenden utgör riskgrupperna, tagna för sig, mindre än 15 procent av ungdomarna. Detta gäller även missnöje med fritiden, som vi i den här analysen inkluderar som stark riskfaktor, utifrån den omvänt starka skyddskraft som vi funnit i *nöjdheten med fritiden* (se tabeller 57–58).

Så långt en bild grundad i isolerade riskförhållanden. Vi vet att en del riskbeteenden och riskförhållanden tenderar att överlappa hos individer, liksom att flera olika riskfaktorer hos en och samma individ innebär en större risk för ohälsa.

Om vi ser till de två starkaste riskfaktorerna i åk8, det vill säga stress och mobbning, kan vi konstatera att nästan var femte åk8-elev tillhör denna dubbelt utsatta riskgrupp. Lägger vi till någon av de övriga riskfaktorerna krymper andelen berörda ungdomar väsentligt. Detsamma gäller om vi i stället tittar på kombinationer med att vara missnöjd med fritiden.

Även om dessa dubbelt eller flerfaldigt utsatta riskgrupperna utgör en förhållandevis begränsad andel av ungdomarna, måste noteras att (den självskattade) ohälsan i dessa grupper är omfattande (se tabellens kolumner längst till höger). Om ungefär 9 procent av ungdomarna i både åk8 och gy2 uppger att de mår ganska eller mycket dåligt (se diagram 24), gäller det väsentligt fler i dessa särskilt utsatta riskgrupper. De exakta andelarna måste tolkas försiktigt eftersom antalet personer i svarsgrupperna i flera fall är litet. Även med utgångspunkt i enskilda riskfaktorer är andelen med dålig hälsa oftast minst den dubbla jämfört med genomsnittet, och beträffande rökning så stor som cirka 40 procent (ett resultat som speglar tidigare resultat i tabell 52).

Med fokus på gy2 utgör den ”dubbla” riskgruppen stressade och mobbade 12 procent och övriga redovisade kombinationer som mest 9 procent. Även här är dock ohälsan väsentligt mer utbredd jämfört med den genomsnittlige gy2-ungdomen.

Även i grupper där svarsunderlaget är stort måste exakta procentandelar tolkas försiktigt, eftersom resultaten påverkas av hur vi definierar riskfaktorerna. De ger dock en fingervisning om hur stor andel av en genomsnittlig skolklass eller ungdomsgrupp som löper förhöjd risk för ohälsa, och hur den andelen varierar beroende på om vi ser till enskilda riskfaktorer eller till ett vidare spektrum av riskförhållanden.

Den stora betydelsen av stress för ungas hälsa *i kombination med den stora andel ungdomar som regelbundet känner sig stressade* pekar på att hälsofrämjande arbete bör omfatta breda, universella insatser, som särskilt syftar till att motverka stress. När det gäller mer komplexa riskförhållanden finns det däremot anledning att arbeta mer riktat, med fokus på de mer specifika riskförhållanden som är aktuella för gruppen och individen ifråga.

Tabell 60. Riskgruppernas andel av samtliga åk8- respektive gy2-ungdomar samt andel med dålig (självskattad) hälsa i respektive riskgrupp (procent)

	Andel av ungdomarna		Andel med ganska/ mycket dålig hälsa	
	Åk8	Gy2	Åk8	Gy2
Förälder/föräldrar som är arbetslös(a)/ långtidssjukskriven(/na)	9	11	19	18
Dricker alkohol (minst varje månad)	8	50	26	10
Hoppar över frukost, lunch eller kvällsmat minst flera gånger i veckan	33	37	16	16
Otrygg i minst någon vardagsmiljö	37	31	16	18
Ej heterosexuell/osäker sexuell läggning	9	9	18	21
Mobbad (minst någon gång senaste halvåret)	31	19	18	19
Röker	3	12	41	21
Känner sig stressad (flera gånger i veckan)	42	45	17	18
Missnöjd med fritiden (ganska/mycket	10	14	29	27
<i>Kombinationer av riskförhållanden:</i>				
Stressad & mobbad	19	12	27	25
Stressad & mobbad & ej heterosexuell/osäker läggning	3	2	37	44 ²
Stressad & missnöjd med fritiden	6	9	39	36
Stressad & mobbad & missnöjd med fritiden	4	3	47	41 ¹
Stressad & röker	2	7	49 ³	31
Stressad & röker & missnöjd med fritiden	1	1	- ⁴	- ⁴
Stressad & röker & otrygg	1	4	60 ⁵	45 ⁶

Svarsunderlaget i de redovisade grupperna omfattar minst 97 personer med, observera, nedan undantag:

¹Svarsunderlaget utgörs av 64 ungdomar. ²Svarsunderlaget utgörs av 34 ungdomar. ³Svarsunderlaget utgörs av 79 ungdomar.

⁴Svarsunderlaget utgörs av mindre än 30 personer och resultaten redovisas därför ej. ⁵Svarsunderlaget utgörs av 50 ungdomar.

⁶Svarsunderlaget utgörs av 69 ungdomar.

Livstillfredsställelse

Både en god fysisk och en god psykisk hälsa bidrar till människans livskvalitet. Det handlar inte bara om förutsättningar för ett långt liv utan också om ett välbefinnande i vardagen. I välbefinnandet finns en känslomässig, affektiv dimension som brukar beskrivas som den ena komponenten i mänsklig lycka. Den andra komponenten brukar definieras som livstillfredsställelse, det vill säga hur nöjda vi är med våra liv (Brülde & Fors 2014).

Vi har tidigare i rapporten berört livstillfredsställelsen inom några olika områden. Dessa resultat baseras på en av Lupp-enkätens inledande frågor som omfattar fem områden i åk8-enkäten och sex områden i gy2-enkäten. Därutöver ingår en sista delfråga om hur nöjd man är med "livet som helhet". Resultaten på denna fråga visar att flertalet ungdomar är åtminstone ganska nöjda med sina liv som helhet: det svarar 86 procent i såväl åk8 som gy2 (bilagans diagram 37a–b).¹⁸² I åk8 syns i samtliga kommuner en könsskillnad med tendens till lite mer nöjda killar än tjejer, medan entydig könsskillnad saknas i gy2.

Resultatet kan relateras till SOM-undersökningens mätningar av livstillfredsställelse. I den västsvenska SOM-undersökningen avgränsad till Lupp-kommunerna (se sidan 56) är andelen ganska eller mycket nöjda med livet 91 procent i åldersgruppen 16–25 år, vilket är lite lägre än gruppen 26–85 år (95 procent). Den nationella SOM-undersökningen bekräftar skillnaden i det att unga vuxnas livstillfredsställelse ligger något lägre jämfört med den äldre vuxna befolkningen (Annerstedt m. fl. 2018/kommande). Att SOM-undersök-

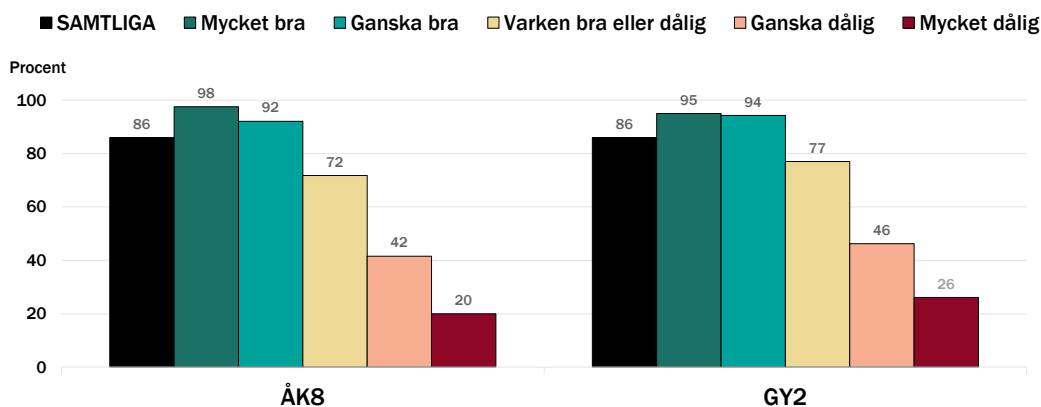
182 Jämförelse med tidigare Lupp-resultat är inte möjlig då både frågeformulering och svarsskala har förändrats.

ningens resultat är lite mer positivt än Lupp-resultaten för åk8- och gy2-ungdomarna ska inte självklart tolkas som en åldersskillnad, utan kan möjligen vara en effekt av skillnader i exakt frågeformulering och svarsskala¹⁸³. Den könsskillnad som syns i Lupp med lite mer nöjda killar i först och främst åk8, har för övrigt ingen entydig motsvarighet i SOM-undersökningen.

Livstillfredsställelse utifrån hälsa

När det kommer an till hälsans betydelse för livskvalitet, bekräftar Lupp-resultaten att (den självskattade) hälsan påverkar livstillfredsställelsen. Bland dem med en ganska bra eller mycket bra hälsa uppger det stora flertalet att de också är åtminstone ganska nöjda med livet som helhet (diagram 28). Går vi däremot till dem som beskriver en mycket dålig hälsa är andelen nöjda i åk8 bara 20 procent och i gy2 26 procent. Här ska dock noteras att gy2-resultatet baseras på ett mycket begränsat svarsunderlag, 46 personer (100 personer i åk8). Resultaten indikerar dock tydligt ett mer eller mindre linjärt samband.

Diagram 28. Andel ganska eller mycket nöjda med livet utifrån självskattad hälsa

Enkätfrågan om livstillfredsställelse: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Livet som helhet* som den sista av fem (åk8) /sex (gy2) delfrågor. Svartaltnativ: *Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd*. Observera ett mycket begränsat svarsunderlag i gruppen gy2-ungdomar med mycket dålig hälsa.

Sambandet mellan livstillfredsställelse och hälsa tycks utifrån vårt enkätunderlag alltså vara lite starkare i högstadie- än gymnasiegruppen. Det är dock inte otänkbart att det större bortfallet på i gy2-enkäten bidrar till detta resultat. I båda åldersgrupper finner vi för övrigt att sambandet är lite starkare bland tjejer än killar, vilket antyder att tjejer gör en liten starkare koppling än killar mellan sin hälsa och att vara nöjd med livet.¹⁸⁴

Ett annat sätt att se på resultaten är att konstatera att även med en mycket dålig hälsa uttrycker ungefär var femte åk8-elev och var fjärde gy2-ungdom likväl att de är åtminstone ganska nöjda med livet. Förklaringen finner vi först och främst i vänner och familjen, det är framför allt detta som gruppen med sämre hälsa är nöjd med i livet.

183 Lupp frågar hur *nöjd eller missnöjd* svarpersonen är medan SOM frågar hur *nöjd* svarpersonen är, där Lupp-formuleringen troligen ökar svarpersonens benägenhet att luta åt det mindre nöjda hållet. Därtill skiljer sig svartaltnativen i det att Lupp har ordet "missnöjd" i de två negativa svartaltnativen, som också kommer före de positiva svartaltnativen, medan SOM formulerar de negativa alternativen i termer av inte särskilt respektive inte alls nöjd.

184 Sambandsmättet tau-c är sammantaget +0,45 i åk8 och +0,40 i gy2. I åk8 är sambandet hos tjejer +0,48, att jämföra med +0,35 hos killar, och i gy2 är det +0,41 respektive +0,35.

Livstillfredsställelse inom olika områden

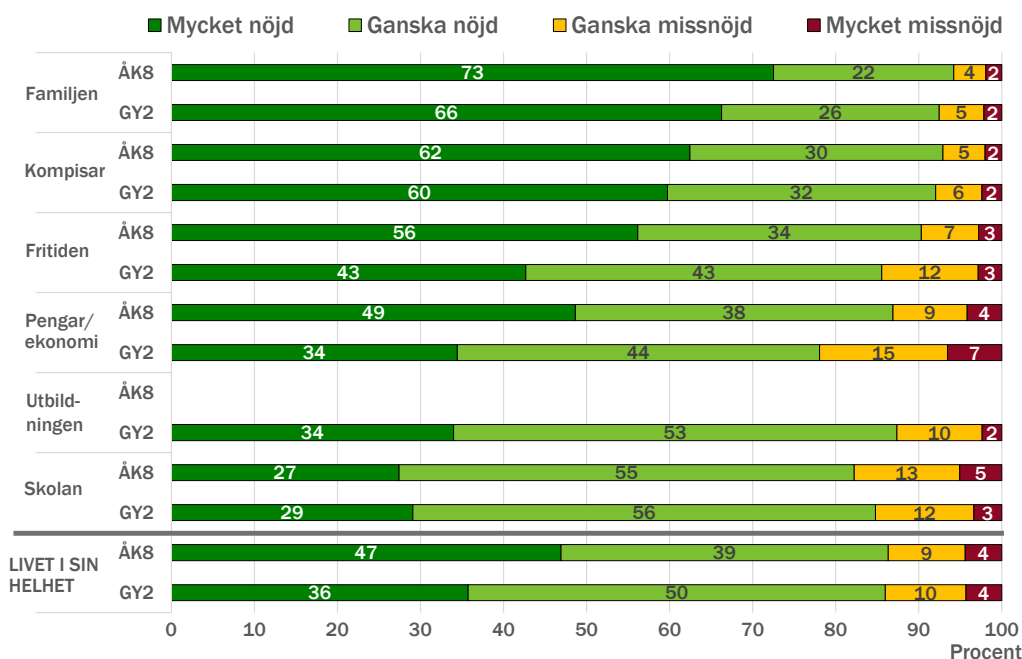
Vad är då ungdomarna i allmänhet mest nöjda med? Det visar sig att nästan tre av fyra åk8-elever är *mycket* nöjda med familjen, och detsamma svarar två av tre gy2-ungdomar. Därefter kommer i fallande skala kompisar, fritiden, pengar/ekonomi (se kommentar till diagram 29) och skolan. Gy2-ungdomarna som fått frågan även om sin utbildning ger den lite högre betyg än skolan. När det gäller livet som helhet är nästan varannan åk8-elev *mycket* nöjd mot drygt var tredje gy2-ungdom.

Från det omvända perspektivet hittar vi det största missnöjet ifråga om skolan och, särskilt i gy2, ekonomin.

Det är genomgående en lite större andel åk8-elever än gy2-ungdomar som är *mycket nöjda*. Samma mönster framkom i den regionala analysen av Lupp 2013. Väger vi in även svaren ”ganska nöjd” är skillnaderna mellan åldersgrupperna mindre och går inte heller i entydig riktning.

Sett till de åtminstone ganska nöjda varierar andelen mellan 78 procent beträffande gy2-ungdomarnas nöjdhet med skolan och 95 procent beträffande åk8-elevernas nöjdhet med familjen.

Diagram 29. Ungas livstillfredsställelse inom olika områden samt i allmänhet

Enkätfrågan: Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?, med delfrågorna Skolan; Utbildningen [enbart gy2]; Kompisar; Familjen; Dina pengar [åk8]/Din ekonomi [gy2]; Fritiden; Livet som helhet [åk8]/Livet i sin helhet [gy2].
Svarsalternativ: Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd.
I diagrammet är de sex livsområdena rangordnade efter andelen mycket nöjd.

Det är inte omöjligt att resultaten överskattar den faktiska livstillfredsställelsen på grund av en önskan att ge en mer positiv bild av det egna livet än hur man egentligen ser på det. Det kan vara känsligt att uppge att man inte är nöjd, utan kanske till och med missnöjd, när det gäller sådant som kamratrelationer, familjerelationer eller livet som helhet. Ett uttryckt missnöje på dessa områden kan innebära att man betraktas som avvikande och misslyckad, vilket är särskilt känsligt för unga människor. Samtidigt är risken för den här typen av överskattningar mindre i pappersenkäter där respondenten kan svara helt anonymt jämfört med personliga intervjuer (Brülde & Nilsson 2009).

Att killar, först och främst i åk8, uttrycker att de är nöjda med livet i lite högre grad än tjejer visar sig gälla samtliga livsområden, även om det är tydligast i helhetsbedömningen. Att könsskillnaden är störst i helhetsbedömningen tyder på att annat än livstillfredsställelsen inom olika områden spelar in. En möjlig faktor i sammanhanget är hälsa, som tjejer också tycks tolka närmare livstillfredsställelse än killar (se avsnittet ovan). I gy2 är könsskillnaden mindre och för några livsområden den omvända. Tydligare än skillnaden mellan tjejer och killar är hur gruppen med annan könstillhörighet avviker med en väsentligt mindre andel som är nöjda. Allra tydligast gäller detta nöjdheten med livet som helhet, där bara ungefär varannan i (den till antalet begränsade) gruppen svarar att de är ganska eller mycket nöjda med livet.

Tabell 61. Nöjd med livet inom olika områden och sammantaget (procent)

	Åk8				Gy2			
	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga	Tjejer	Killar	Annan könstillhörighet ¹	Samtliga
Livet som helhet	82	91	54	86	85	88	52	86
Skola	80	85	60	82	86	84	60	85
Utbildningen ²	-	-	-	-	89	87	64	87
Kompisar	92	95	77	93	92	92	71	92
Familjen	93	96	75	94	92	93	76	92
Pengar/ekonomi	86	89	63	87	76	80	50	78
Fritiden	89	93	70	90	83	88	60	86
Minsta antalet svar	1 822	1804	59	3 708	943	1 037	24	2 025

För enkätfrågan, se kommentar till diagram 29. Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket nöjd inom respektive område.

¹Observera det begränsade svarsunderlaget i gruppen.

²Delfrågan ställdes inte i åk8.

Nöjdheten inom de olika livsområden tenderar, inte oväntat, att hänga ihop med den sammanfattande livsnöjdheten. I båda åldersgrupper gäller det starkaste sambandet att vara nöjd med fritiden (tabell 62). I åk8 är sambandet minst beträffande ”mina pengar” medan det i gy2 gäller ”utbildningen”.

Det finns inga stora könsskillnader i vilken livsdomän som tycks vara viktigast för den övergripande livstillfredsställelsen. I båda åldersgrupper är dock nöjdheten med skolan lite starkare korrelerat för tjejer, medan det för killar gäller familjen, kompisar och ekonomi. Beträffande fritiden är skillnaderna små och går i olika riktning i de två åldersgrupperna.

Tabell 62. Sambandet mellan nöjdhet med livet som helhet och nöjdheten inom olika områden, efter könstillhörighet (tau-b)

	Åk8			Gy2		
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga
Fritiden	+0,50	+0,49	+0,51	+0,51	+0,53	+0,53
Familjen	+0,44	+0,46	+0,46	+0,39	+0,44	+0,42
Kompisar	+0,43	+0,45	+0,45	+0,37	+0,39	+0,39
Skolan	+0,46	+0,42	+0,45	+0,41	+0,36	+0,38
Pengar/ekonomi	+0,38	+0,41	+0,41	+0,37	+0,41	+0,41
Utbildningen ¹	-	-	-	+0,37	+0,35	+0,35

De sex olika livsområdena är rangordnade efter hur starkt korrelerade de är med nöjdheten med "livet som helhet", utifrån utfallet i åk8. Sambandsmättet Kendalls tau-b varierar från -1 till +1, där 0 innebär frånvaro av samband. För enkätfrågans formulering, se kommentar till diagram 29.

¹Delfrågan ställdes inte i åk8.

Slutligen ska vi konstatera att nöjdheten inom ett livsområde i viss mån kan kompensera för missnöjdheten inom ett annat. Med avgränsning till åk8-eleverna finner vi att 94 procent som är åtminstone ganska nöjda med såväl fritiden som skolan också är nöjda med livet som helhet (tabell 63). Bland dem som tvärtom är ganska eller mycket missnöjda inom båda dessa områden är andelen nöjda med livet inte större än 24 procent. Därutöver finner vi att fritiden tycks kunna bidra lite mer till den övergripande livsnöjdheten än skolan. Andelen nöjda med livet är nämligen lite större i gruppen som är nöjd med fritiden men missnöjd med skolan jämfört med gruppen som tvärtom är nöjd med skolan men missnöjd med fritiden (73 mot 60 procent).

Möjligen förvånar det att nästan en fjärdedel är nöjd med livet trots ett missnöje med både fritiden och skolan. En delförklaring är att vi inom denna grupp finner såväl nöjdhet med kompisar som med familjen. Tar vi bort de ungdomar som är nöjda med familjen reduceras andelen nöjda med livet till 8 procent (och tar vi bort även de som är nöjda med kompisar blir andelen 7 procent). Däremot bidrar inte nöjdhet med familjen till att nämnvärt öka den redan stora andel nöjda med livet i gruppen som är nöjd med både fritiden och skolan.

Tabell 63. Andel åk8-elever som är ganska eller mycket nöjda med livet, utifrån nöjdheten med fritiden, skolan och familjen (procent)

	Nöjd med fritiden	Missnöjd med fritiden
Nöjd även med familjen: 95 <small>(n=2 784)</small>		
Nöjd med skolan	94 <small>(n=2 867)</small>	60 <small>(n=170)</small>
Missnöjd med skolan	73 <small>(n=463)</small>	24 <small>(n=187)</small>
		Inte heller nöjd med familjen: 8 <small>(n=71)</small>

Det övergripande mönstret med skolans och fritidens både förstärkande och kompenserande betydelser för ungdomars livstillfredsställelse gäller även i den äldre gy2-gruppen, och det framträder för både tjejer och killar.

10. Synen på framtiden

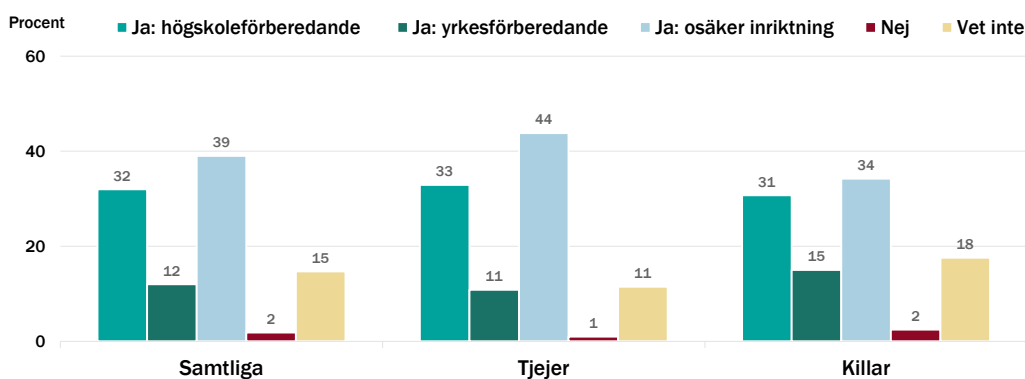
Synen på framtiden kan till viss del grunda sig i en individs personlighet. Vissa människor tenderar att ha en mer optimistisk eller pessimistisk tolkningsram än andra (Gunnarsson m. fl. 2014; Antonovsky 1991). Men även faktiska erfarenheter spelar in. Utan att gå närmare in på personlighetsforskning och andra typer av psykologiskt orienterad forskning ska vi i det här kapitlet redovisa hur ungdomarna genom Lupp-enkäten beskriver sin syn på framtiden, och hur denna tenderar att vara relaterad till de erfarenheter och den livssituation som vi beskrivit i tidigare kapitel. Vi inleder med att beskriva ungdomarnas framtidsplaner beträffande fortsatta studier.

Åk8-elevernas utbildningsplaner

På en fråga till åk8-eleverna om de, direkt eller senare, tror att de kommer att läsa vidare efter grundskolan, svarar 83 procent att de tror det. Det gäller lite fler tjejer än killar: 88 mot 80 procent. Nästan var tredje tror att de ska läsa ett högskoleförberedande program och lite drygt var tionde ett yrkesförberedande program – medan flest, totalt 39 procent, inte vet vilken gymnasieinriktning de kommer att gå (diagram 30).

Av dem som tror att de ska läsa vidare på gymnasiet är det lite fler killar än tjejer som räknar med att gå ett yrkesförberedande program. Det är också vanligare att killar inte vet om de över huvud taget ska läsa vidare efter grundskolan: 18 procent, att jämföra med 11 procent av tjejerna. Av såväl killarna som tjejerna är det få som ger ett direkt nej på frågan om de tror de ska läsa vidare.

Diagram 30. Tror åk8-eleverna att de, direkt eller senare, kommer att läsa vidare efter grundskolan?

Enkätfrågan: *Tror du att du kommer läsa vidare efter grundskolan (direkt eller senare). Svartalernativ: Ja, högskoleförberedande program på gymnasiet; Ja, yrkesförberedande program på gymnasiet; Ja, på gymnasiet men osäker på vilken programinriktning jag ska välja; Nej, jag tror inte jag kommer läsa vidare efter grundskolan; Vet inte.*

Det varierar en del i kommunerna hur många av åk8-eleverna som räknar med att läsa vidare på gymnasiet. Andelen är minst i Tjörn och Öckerö, 76 procent, och störst i Härryda, 89 procent (bilagans diagram 40a). I samtliga kommuner är andelen större hos tjejer än killar, med störst könsskillnad i Öckerö.

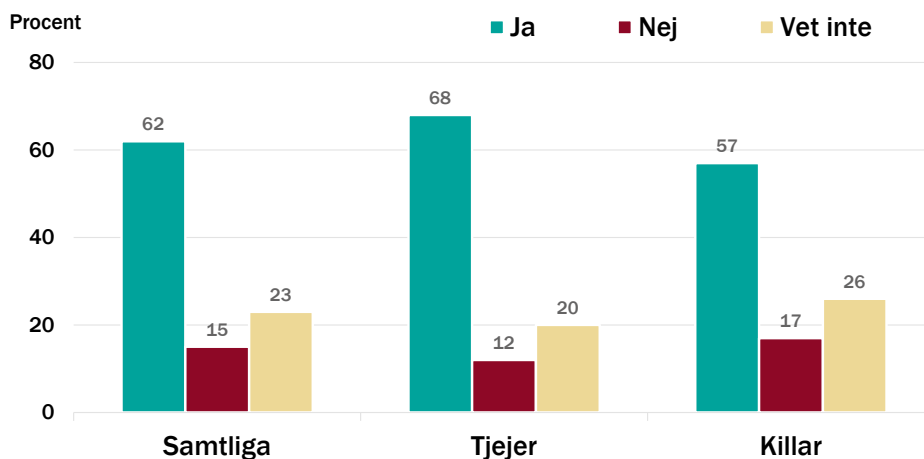
På frågan till åk8-eleverna vad de helst skulle *vilja* göra, *direkt* efter grundskolan, svarar i genomsnitt 83 procent att de vill gå en gymnasieutbildning – antingen i den egna

kommunen, i en annan kommun eller utomlands. Andelen är alltså jämnstor med andelen elever som uppger att de *tror* att de, *direkt eller senare*, kommer att läsa på gymnasiet. Därutöver uppger 5 procent att de skulle vilja börja jobba direkt efter högstadiet, och 10 procent att de inte vet (och 2 procent svarar ”annat”). Killar svarar att de vill jobba i större utsträckning än tjejer: 7 mot 3 procent. Av de åk8-elever som svarar att de helst skulle vilja jobba direkt efter högstadiet uppger ungefär varannan (56 procent) att de tror att de kommer att läsa vidare på gymnasiet, direkt eller senare.

Gy2-ungdomarnas utbildningsplaner

När gy2-ungdomarna tillfrågas om de tror att de kommer att läsa vidare efter gymnasiet, direkt eller senare, svarar drygt 60 procent att de tror det, och det gäller fler tjejer än killar (diagram 31). Det är lite vanligare att killar än tjejer svarar att de inte vet, men det är också vanligare att killar svarar nej.

Diagram 31. Tror gy2-ungdomarna att de, direkt eller senare, kommer att läsa vidare efter gymnasiet?

Enkätfrågan: *Tror du att du kommer läsa vidare efter gymnasiet, direkt eller senare?*, med svarsalternativen: *Ja, jag kommer att läsa vidare vid universitet/högskola, Komvux, folkhögskola eller motsvarande; Nej, jag kommer inte att läsa vidare efter gymnasiet; Vet inte.* Resultatet inkluderar även det begränsade antal ungdomar som för närvarande inte går i gymnasiet (av dessa 76 svars personer har 73 besvarat frågan); exkluderas dessa blir andelen ”ja” totalt 63 procent.

I enkäten följer därefter frågan om vad de tror att de kommer att göra *direkt* efter gymnasiet. Här svarar 25 procent att de tror de ska läsa på högskola eller universitet i Sverige (tabell 64). 43 procent svarar att de tror de ska jobba, merparten i kommunen eller ”i en kommun i närheten”, men en del också någon annanstans i Sverige eller utomlands. 18 procent tror att de ska resa. Könsskillnaden är störst beträffande resande (22 procent tjejer mot 14 procent killar).

Resultatet faller ut lite annorlunda på en motsvarande fråga om vad de *vill* göra direkt efter gymnasiet. Det är något färre som svarar att de *vill* läsa på högskola eller universitet i Sverige jämfört med andelen som tror de kommer att göra det (tabell 64). Men den stora skillnaden gäller att fler *vill* resa än *tror* att de kommer att göra det, och tvärtom färre *vill* jobba än *tror* de kommer att göra det. (Och av dem som *vill* jobba är det fler som vill jobba utomlands.) Den här typen av glapp mellan vilja och bedömning om vad de troligen kommer att göra återfinns oftare hos tjejer än killar. Glappet ska samtidigt ses i ljuset av att det var möjligt att svara ”vet inte” på frågan om vad man helst skulle *vilja* göra.

Tabell 64. Vad gy2-ungdomarna *tror* respektive *vill* göra direkt efter gymnasiet (procent)

	Samtliga		Tjejer		Killar	
	Tror	Vill	Tror	Vill	Tror	Vill
Studera på högskola/universitet i Sverige	25	21	23	17	27	25
Studera utomlands	4	7	5	9	3	6
Studera på Komvux	1	1	2	1	1	0
Studera på folkhögskola	1	1	1	1	0	0
Jobba i kommunen/kommun i närheten	29	15	27	10	31	19
Jobba någon annanstans i Sverige	8	5	8	4	9	7
Jobba utomlands	6	9	8	11	4	7
Resa	18	29	22	40	14	19
Annat	8	4	4	1	11	7
Vet inte	-	8	-	6	-	10
Summa procent	100	100	100	100	100	100
<i>Jobba sammantalet</i>	43	29	43	25	44	33
Antal personer	2 006	2 022	943	948	1 025	1 037

Enkätfrågorna: *Vad tror du att du kommer göra direkt efter gymnasiet? respektive Vad skulle du helst vilja göra direkt efter gymnasiet?* Svartalternativ enligt redovisningen. "Vet inte" ingick som alternativ enbart på "vill-frågan". ("Vill-frågan" kommer först, följt av frågan om man tror man kommer att läsa vidare efter gymnasiet, direkt eller senare (diagram 31), följt av "tror-frågan".)

I båda åldersgrupper finns det en socioekonomisk koppling när det gäller vad ungdomarna tror att de kommer att göra efter sina nuvarande studier. Bland de åk8-elever som har (minst) en förälder som är arbetslös/långtidssjukskriven¹⁸⁵, är det färre som tror att de ska läsa vidare: 78 procent mot 84 procent av övriga. I gy2 är motsvarande förhållande 54 mot 64 procent.

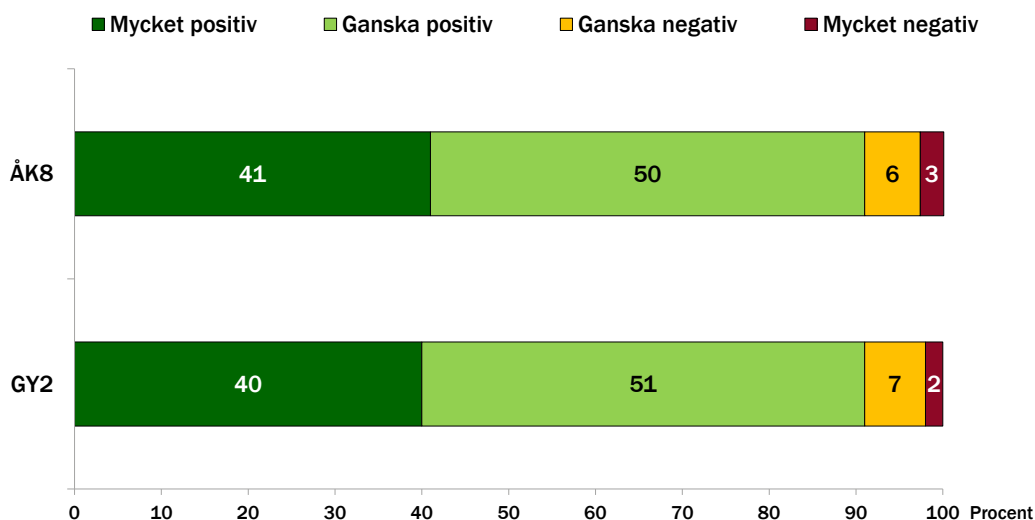
Synen på framtiden

Därmed är vi framme vid Lupp-enkätens avslutande fråga, som kort och gott lyder: *Hur ser du på framtiden?* Flertalet av de unga svarar att de ser åtminstone ganska positivt på framtiden, 91 procent i både åk8 och gy2, och av dessa ser knappt hälften *mycket* positivt på framtiden (diagram 32). Nästan var tionde ger tvärtom uttryck för en negativ framtidssyn. Det finns inga större entydiga skillnader mellan kommunernas resultat (bilagens diagram 42a–b).

På en mer övergripande nivå syns ingen tydlig könsskillnad (bilagens diagram 42a–b), men andelen *mycket* positiva är större hos killar än tjejer, i båda åldersgrupper. I åk8 skiljer andelen mellan 46 och 37 procent, i gy2 mellan 44 och 35 procent. Det här köns-mönstret med den tydligast positiva framtidssynen hos killar framkom även i Lupp 2013. Resultatnivåerna kan dock inte jämföras mellan åren då frågan och svarsskalan inte är densamma i Lupp 2017.

185 Se tabell 6 i kapitel 4 för en detaljerad definition.

Diagram 32. Framtidssyn

Enkätfrågan: Hur ser du på framtiden?, med svarsalternativen: Mycket positiv; Ganska positiv; Ganska negativ; Mycket negativ.

Vad formar ungas framtidssyn?

I rapportens sista avsnitt ska vi undersöka vad som bidrar till ungas framtidstro. Till att börja med kan vi konstatera att framtidssynen är starkt kopplad till ungdomarnas (självskattade) hälsa, särskilt med fokus på dem med mycket positiv respektive mycket negativ hälsa. Bland åk8-eleverna som beskriver sin hälsa som mycket bra uppger 65 procent att de ser mycket positivt på framtiden, att jämföra med 6 procent i gruppen som beskriver sin hälsa som mycket dålig (tabell 65). I gruppen med mycket dålig hälsa uppger tvärtom ungefär var tredje att hen ser mycket negativt på framtiden. Motsvarande samband återfinns i gy2-ungdomarna, men det är inte riktigt lika starkt.

Tabell 65. Framtidssyn, efter självskattad hälsa, åk8 (samt övergripande jämförelse med gy2)

	Bedömning av den egna hälsan, måendet:				
	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt
Mycket positiv	65	34	18	11	6
Ganska positiv	32	61	65	55	30
Ganska negativ	2	4	14	25	29
Mycket negativ	1	1	3	9	36
Summa procent	100	100	100	100	100
Åk8: Ganska/mycket positiv	97	95	83	66	36
Gy2: Ganska/mycket positiv	96	95	87	76	43 ¹
Åk8: Antalet svar	1 433	1394	533	204	98
Gy2: Antalet svar	524	879	379	143	44

Hälsofrågan lyder: Under de senaste sex månaderna, hur bedömer du din hälsa, hur du mår eller känner dig?, med svarsalternativ enligt redovisningen.

Sambandsmättet Kendalls tau-c (som varierar från -1 till +1) är +0,35 i åk8 och +0,30 i gy2.

¹Observera gruppens begränsade antal svarspersoner.

Inte helt överraskande tycks hälsa alltså vara en betydelsefull faktor för ungas framtidstro. Precis som i rapportens övriga kapitel har vi möjlighet att gå vidare i analysen genom att samtidigt ta hänsyn till flera andra faktorer i ungdomarnas livssituation och erfarenheter.

Genom en logistisk regressionsanalys som tar hänsyn till nio faktorer i ungdomarnas livssituation ser vi att hälsan spelar stor roll även med hänsyn till övriga faktorer. Men ännu viktigare för framtidstron är den övergripande livstillfredsställelsen ”i dag”. Förenklat uttryckt innebär den höga oddskvoten på 6,3 i tabell 66 att sannolikheten för att hitta en åk8-elev som ser åtminstone ganska positivt på framtiden är mer än 6 gånger så stor bland elever som är nöjda med livet som helhet jämfört med dem som inte är det.¹⁸⁶ Det gäller alltså oavsett hur, bland annat, den egna hälsan uppfattas. Därefter är annars just hälsan fortfarande en stark självständig faktor i sammanhanget. Detsamma gäller uppfattningen att få gifta sig med vem man vill.¹⁸⁷ Nästan lika viktig faktor i vår modell är att vara nöjd med skolan liksom att räkna med att läsa vidare på gymnasiet. Att ha förtroende för vuxna bidrar också positivt till framtidstron.

Därutöver finner vi två faktorer som försämrar chanserna att hitta framtidstro hos åk8-elever. Tydligast negativ faktor är en frekvent upplevelse av stress, som mer än halverar chansen. En negativ erfarenhet av fritidsutbudet bidrar också till att försämma chansen till en positiv framtidssyn.

Till sist kan konstateras att även med hänsyn taget till dessa faktorer har elevens kön självständig betydelse, på så sätt att det är större chans att hitta en positiv framtidssyn hos killar än tjejer.

Tabell 66. Faktorer som gynnar och motverkar framtidstro i åk8

	Oddsquot	
POSITIVA FAKTORER	Nöjd med livet som helhet (ganska/mycket)	6,3
	God hälsa (ganska/mycket)	2,5
	Får gifta sig med vem hen vill	2,4
	Nöjd med skolan (ganska/mycket)	2,1
	Räknar med att läsa vidare på gymnasiet	2,0
	Förtroende för vuxna (ganska/mycket stort)	1,8
	Kön: kille	1,6
NEGATIVA FAKTORER	Tycker fritidsutbudet är för litet	0,54
	Stressad (minst flera gånger i veckan)	0,44

Modellen baseras på en logistisk regression där faktorernas förklaringskraft redovisas genom oddskvoter. Variablerna är i samtliga fall dikotoma (dvs. har bara två värden, 0 eller 1, antingen gäller förutsättningen eller inte). En oddskvot över 1 innebär att chansen ökar att finna en positiv framtidstro i gruppen; en oddskvot under 1 innebär att chansen minskar. Modellens totala förklaringskraft är mätt i Nagelkerke: 0,41. Samtliga ingående faktorer har signifikant betydelse på 99-procentig säkerhetsnivå.

Utöver faktorerna i vår analysmodell har vi testat ett antal andra faktorer som dock tycks sakna *självständig* förklaringskraft för åk8-elevens framtidstro, det vill säga med hänsyn tagen till faktorerna som redan är inkluderade i modellen. Det gäller otrygghet i vardagen, nöjdhet med kompisar, nöjdhet med familjen, att ha någon typ av funktionsnedsättning, att vara utlandsfödd samt de socioekonomiska indikatorer som enkäten erbjuder (se tabeller 6–8 i kapitel 4).

Det ska samtidigt betonas att vår modell inte förklarar mer än 41 procent av variationen

186 Se not 83.

187 Det svarar totalt 89 procent av åk8-eleverna att de får (91 procent av tjejerna, 88 procent av killarna). I gy2 gäller det totalt 91 procent (93 procent av tjejerna och 89 procent av killarna).

i åk8-elevernas framtidstro. Det innebär att det finns mycket annat som är viktigt men som vi inte har förmått väga in i analysen.

Vi kan också konstatera att förklaringsmodellen inte passar lika bra på gy2-ungdomarna. I den äldre åldersgruppen har det ingen betydelse om de tror att de ska läsa vidare på en ytterligare nivå, och vidare förlorar både hälsofaktorn och könsfaktorn signifikant betydelse.

För en stärkt framtidstro

Även om flertalet unga i såväl åk8 som gy2 har en ganska eller mycket positiv bild av framtiden gäller det alltså inte alla, och vi har konstaterat att dagens livssituation spelar in på flera sätt. Två sätt att stärka förutsättningen för ungas framtidstro ser ut att vara att försöka motverka stress och ohälsa samt att arbeta för att ungdomar ska ha något de tycker är meningsfullt att hålla på med på fritiden. Det handlar även om vikten av en positiv skoltillvaro. I rapportens sista kapitel ska vi diskutera särskilt viktiga resultat inom både fritidens och skolans värld, men också vad gäller ungas förutsättningar till trygghet, samhällsinflytande och hälsa. Här kommer vi också ge några förslag på områden som tycks särskilt angeläget att arbeta med för att förbättra ungas livssituation.

11. Ungas livssituation i Göteborgsregionen: reflexioner och förslag

I det här kapitlet ska vi avrundningsvis reflektera över några av de viktigaste resultaten från Lupp-enkäten och de analyser som redovisats i föregående kapitel. Vi vill också bidra med några förslag på hur politiker, professionella, föreningar och unga kan försöka förbättra och utveckla ungas situation på lokal nivå.

Den genomförda workshopen inom ramen för det regionala Lupp-samarbetet (se kapitel 1) visade hur det i kommunerna finns flera exempel på stödjande strukturer för utvecklingsarbete tillsammans med och för unga. De aktörer och professioner som ingår här bör naturligtvis involveras i eventuella åtgärder och insatser som Lupp-resultaten kan tänkas leda fram till.

För en mer meningsfull fritid

När det gäller ungas fritid visar Lupp-resultaten att det finns en god grund att stå på: de flesta unga är nöjda med sin fritid och trivs med kompisar. En stor del av ungdomarna ägnar sig åt många aktiviteter, inte minst träning och idrott. Många utnyttjar föreningslivet, särskilt i högstadieungdomar.

Fritiden erbjuder således goda möjligheter för unga att odla sina intressen och i gemenskap med andra bygga sin identitet. En styrka i fritidens aktiviteter är att de bygger på frivillighet. Det innebär att man i allmänhet kan räkna med att deltagarna har en egen motivation till aktiviteten och vill lära sig och utvecklas. Samtidigt innebär frivilligheten en utmaning i det att deltagarna också kan sluta när lusten upphör. Därför är det viktigt med former för aktiviteter där unga personer kan utveckla ett långsiktigt intresse. För att fritiden ska vara meningsfull på längre sikt bör det finnas möjlighet att tillägna sig nya förmågor och att utvecklas, inte minst inom områden som inte omfattas av den formella skolutbildningen.

Fritidens arenor bör samtidigt vara öppna och inbjudande för alla ungdomar. Resultaten visar på strukturella skillnader, exempelvis att föreningslivet inte tycks attrahera unga med utländsk bakgrund i lika hög grad som unga med svensk bakgrund. Utlandsfödda beskriver också i större utsträckning olika typer av hinder för att ta del av det fritidsutbud som finns.

Här har offentliga verksamheter ett viktigt både möjliggörande och kompenserande uppdrag. Föreningsstöd, upplåtande av lokaler och fritidsgårdar är sådant som kan öka ungdomars möjligheter till fritidssysselsättning. Samtidigt nås inte alla ungdomar i samma utsträckning av attraktiva och möjliga fritidsaktiviteter. Lupp-resultaten visar att det finns ett behov av att särskilt uppmärksamma vissa grupper av ungdomar som tenderar att ge uttryck för en mindre meningsfull fritid än andra: unga med dålig hälsa, unga med funktionsnedsättning, unga som utsätts för mobbning, unga som lever i ekonomiskt sårbara familjer eller i familjer som hindrar deltagandet i fritidsaktiviteter samt unga som av geografiska skäl inte har möjlighet att ta sig till de aktiviteter de skulle vilja ägna sig åt. Det här är grupper som tenderar att överlappa. Identifierande av riskgrupper och planering av förebyggande insatser bör vara en viktig del inom den lokala ungdomspolitiken.

Fritidsgården är en viktig institution inom det offentliga möjliggörande och kompenserande uppdrag. Lupp-resultaten pekar på att den tycks vara viktigare för

vissa unga kommuninvånare än andra. Mer generellt framkommer också att den är viktigare för grupper som i övrigt tycks ha sämre förutsättningar för en meningsfull fritid, exempelvis unga med utländsk bakgrund men också andra unga som har en livsstil som karakteriseras av ett riskbeteende. En viktig utmaning är att utveckla fritidsgårdar till attraktiva mötesplatser för olika grupper av ungdomar. Det skulle samtidigt bredda delaktigheten i lokalsamhället och motverka segregeringskrafter. En konsekvens av en sådan utveckling skulle dock kunna bli att uppmärksamheten minskar både på ungdomar med riskbeteenden och på det förebyggande arbetet. För att hantera detta mångfacetterade och ibland motsägelsefulla arbete krävs personal med bred kompetens som omfattar såväl det främjande som det förebyggande arbetet. Det krävs också att fritidsgårdsverksamheten prioriteras i den kommunala ekonomin. En god pedagogisk verksamhet kräver långsiktighet och ett medvetet utvecklingsarbete, vilket inkluderar att säkerställa att rätt kompetenser finns för att bedriva verksamheten utifrån de målsättningar som sätts upp.

Återkommande hörs röster om behovet av fler mötesplatser för unga. Ett aktuellt exempel är regeringens samordnare för att förebygga psykisk hälsa. I rapporten *Ungas beställning till samhället* (Nationell samordnare inom området psykisk hälsa 2018) betonas ungas rätt till fritidssammanhang och trygghet, där fritidsgården sägs kunna vara en frizon som erbjuder stimulerande aktiviteter, trygga vuxenkontakter och samtalsstöd utanför skoltid. Vi vill lägga till att satsningar på nya mötesplatser bör handla om mer än att öppna ett rum. I rummen bör också finnas möjligheter för en god pedagogisk verksamhet, eftersom en verksamhet utan god kvalitet riskerar att få negativa effekter.

Även om många ungdomar är medlemmar i någon förening så tycks föreningslivet fånga färre ungdomar i dag än tidigare och särskilt i gymnasiet. Med den ökade individualiseringen, hos såväl ungdomar som vuxna, har det blivit vanligare med medlemskort på gymmet, där du själv väljer när, hur och med eventuellt vem du tränar. I den konkurrensen finns det inte alltid utrymme för andra mer strukturerade aktiviteter, som ramas in av en mer långsiktig plan för såväl aktiviteterna som medlemmarnas utveckling, genom närvarande vuxnas försorg. I en mer abonnemangsbaserad fritid riskerar ungdomar (lika väl som vuxna) att förlora något av fritidens potential till delaktighet och en lärande arena för konflikthantering och demokratiska processer.

Vi vill skicka med fyra förslag för det lokala utvecklingsarbetet tillsammans med och för unga:

- Komplettera formella ungdomsforum, som ungdomsfullmäktige och elevråd, med andra typer av forum. Delaktighet är en central del av ungdomspolitik. Även om formella forum är viktiga tenderar de att attrahera vissa ungdomar samtidigt som de avskräcker andra. Andra typer av forum behövs där de unga är reellt delaktiga i allt från uppbyggnaden, genomförandet och lärandet av erfarenheterna från aktiviteterna. Utöver ett breddat ungdomsinflytande i enskilda frågor bidrar ungdomars delaktighet i byggandet av nya former för inflytande ett lärande i sig. Lärandet spiller även över på involverade vuxna och professioner, vilket på sikt ökar förutsättningen för att lokalsamhällets strukturer blir bättre lämpade för att möta ungas behov.
- Bjud in till möten mellan unga och (vuxna) representanter för föreningsliv, skola och fritid för att diskutera föreningslivets förmåga att attrahera ungdomar på bredden. Finns det ett problem, och i så fall varför? Hur skulle verksamheterna behöva utvecklas för att attrahera och engagera flera? Vilka förändringar behöver göras för att bättre attrahera grupper som ser ut att vara särskilt utsatta och som skulle ha extra mycket att vinna på sammanhang av tillhörighet, gemenskap och positiva och utvecklande aktiviteter?

- Stärk fritidsgårdens förmåga att arbeta både främjande och förebyggande, så att fritidsgården kan fylla både sin möjliggörande och kompensande potential. En väg kan vara att ifrågasätta hur fritidsgårdens traditionella öppna erbjudande ska se ut för att bli pedagogiskt genomtänkt. En annan kan vara att överväga om utvecklingen av mer slutna, skolliknande och gruppbaseade former fungerar inom verksamhetens ram, och hur relationen mellan de olika formerna ska se ut. Fritidsgårdens ansvariga och anställda behöver diskutera och hantera ett antal svåra frågeställningar: Vilken målgrupp ska prioriteras? Kan olika målgrupper förenas och i så fall hur? Hur kan verksamheten arbeta utifrån en pedagogisk genomtänkt struktur och samtidigt erbjuda unga ett ställe som möter deras behov av friare samvaro? Flera ambitiösa initiativ har tagits för att börja besvara dessa frågeställningar. Genom olika nätverk och sammanhang inom fritidssektorn arbetar man med att utveckla uppdraget, verksamhetens innehåll och den kompetens som krävs för att uppnå god kvalitet i verksamheterna. Här kan exempelvis nämnas KEKS-nätverket med sin bas i Göteborgsregionen, men det finns fler exempel såväl i Sverige som internationellt.
- Förtydliga den lokala ungdomspolitiken beträffande särskilda målgrupper och särskilda värden. Vilka grupper ska omfattas av kompensatoriska åtgärder, och hur ska de nås? Hur kan fritidspolitiken stärka kommunens olika verksamheter i att arbeta proaktivt för ungas delaktighet, lärande och utveckling? En proaktiv lokal ungdomspolitik måste vara informerad av de generella dragen bland den stora gruppen av ungdomar, men den måste också vara medveten om att dessa inte gäller för alla olika undergrupper. Lupp-resultaten är en kunskapskälla i sammanhanget men den behöver kompletteras med annan kunskap och inte minst med ungdomarnas egna tolkningar och inspel.

För bättre förutsättningar för lärande (och hälsa) i skolan

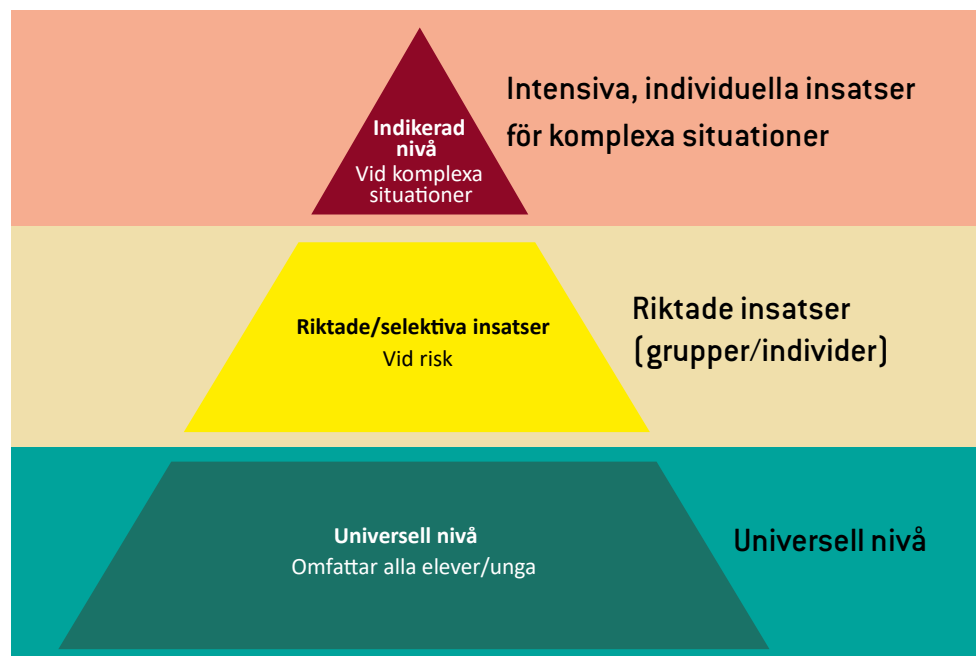
Även om flertalet elever är nöjda med såväl undervisning som möjlighet till extra stöd tyder Lupp-resultaten på utvecklingsbehov inom flera områden. Det finns behov av insatser både *universell*, *selektiv* och *individuell* nivå, det vill säga en kombination av insatser för alla elever, insatser som riktas till särskilda riskgrupper samt individuellt utformade insatser till specifika elever med mer komplexa behov.

På universell nivå är skolans värdegrundsarbete centralt för att främja ett tryggt och inkluderande klimat med positiva och tillitsfulla relationer. Särskilt viktigt är att skolan bedriver ett systematiskt och aktivt arbete mot kränkande behandling och att elever vet att lärare agerar om de får kännedom om att en elev blivit kränkt. Ett tryggt socialt klimat skapar förutsättningar för både elevernas lärande, välbefinnande och utveckling. Lupp-resultaten pekar dock på att skolans sociala miljö brister på flera håll, vilket utöver att försämra förutsättningen för lärande innebär en hälsorisk för utsatta elever.

Könsskillnaderna i skolan beträffande både skolresultat, utsatthet, otrygghet och skolrelaterad ohälsa pekar även på vikten av ett normkritiskt perspektiv i värdegrundsarbetet. Normerna behöver förändras för att inte killar ska uppleva sig begränsade i sitt handlingsutrymme när det gäller att visa sig ambitiös i skolan (Zimmerman 2018). Studier har exempelvis visat att förebyggande arbete mot destruktiva maskulinitetsnormer bidragit till ökad studiero och förbättrade skolresultat för pojkar (SOU 2010:99, SOU 2014:6). Normerna behöver också förändras för att ”duktiga tjejer” inte ska överprestera med stress och ohälsa som följd (Hiltunen 2017). Både tjejer och killar har att vinna på

ett mer jämställt socialt klimat i skolan. Hos Sveriges Kommuner och Landsting finns stödmaterial för kommuner och skolor som behöver stärka jämställdhetsarbetet.¹⁸⁸

Figur 2. Sammanhållen strategi för förebyggande arbete

Trygghet och trivsel är även grunden för elevernas delaktighet och inflytande i sin skol-situation. Här visar Lupp-resultaten på ett ansevärt "gap" mellan viljan att vara med och bestämma och uppfattningen om att få vara det, vilket också minskar nöjdheten med skolan mer generellt. Det finns studier som visar att elever som får vara delaktiga i planeringen av sina studier, exempelvis kring planering av prov och läxor och arbetsbelastningen över terminerna, också får bättre förmåga att hantera kraven, med mindre stress och hälsobesvär som följd (Forte 2015; Wennerholm Juslin & Bremberg 2004).

Andra betydelsefulla faktorer är höga förväntningar på eleverna och ett visat intresse för elever bland personalen, ett fokus på centrala "basfärdigheter" och förmågor, tydliga mål för lärandet och frekventa uppföljningar av elevernas progression. (Se t. ex. Grosin 1994; Jarl m. fl. 2017.) Skolor som arbetar på detta sätt är även bättre på att kompensera för ogynnsamma faktorer i elevers sociala bakgrund. De har därmed större förutsättningar att fungera som skyddsfaktor för mer resurssvaga elevers etablering i samhället.

Hur skolans verksamhet organiseras har också visat sig ha stor betydelse för både elevernas kunskapsinhämtning och deras hälsa. Skolor som har en sammanhållen strategi i det förebyggande arbetet är mer framgångsrika med att stötta elever att lyckas med skolarbetet. Ett välfungerande hälsofrämjande arbete kräver involvering av hela skolans personal. Det behövs tydliga dokument att organisera arbetet utifrån, ett pedagogiskt ledarskap, samsyn och samarbete bland lärare kring undervisningen och det elevsociala arbetet samt samverkan med elevhälsan. (Se ex. Bremberg & Eriksson 2010). Elevhälsans uppdrag att komplettera skolans pedagogiska kompetens förutsätter att den organiseras på ett sätt som möjliggör samverkan mellan elevhälsans olika yrkeskategorier och den pedagogiska personalen. Elevhälsans uppdrag omfattar undervisning om livsstilsrelaterad

188 <https://skl.se/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamstallldhet/jamstallldhet/manochjamstallldhet.7914.html>

ohälsa. Skolinspektionens granskningar visar dock att det på många skolor finns brister i det hälsofrämjande och förebyggande arbetet (Skolinspektionen 2015b). Skolinspektionen har också anmärkt på att psykolog ofta saknas helt i det förebyggande arbetet.

Det växande antal unga som upplever psykisk ohälsa pekar på att det behövs ytterligare insatser på området som omfattar alla elever. Det finns program och metoder som används på *universell nivå i skolan*, men dessvärre visar en systematisk sammanställning av Socialstyrelsen (2016) att det finns få kontrollerade studier som kunnat påvisa tydliga effekter. Ett undantag är Disa-metoden¹⁸⁹, som från början användes i syfte att minska depressiva symptom hos unga, men som har påvisade positiva effekter även mer generellt (Garmy m. fl. 2015). Ett annat program med förebyggande inriktning är *Youth Mental Awareness (YAM)*, som har visat lovande resultat i arbetet med att stärka elevers förmåga att hantera svårigheter. Det prövas just nu i skolor i Stockholm i samarbete med Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa (NASP). Programmet syftar till att utveckla kunskap och färdigheter i livskunskap med fokus på olika svårigheter och psykisk hälsa. Det handlar om att stärka elevers problemlösningsförmåga och emotionella intelligens och förse dem med verktyg som stöttar en hälsofrämjande livsstil.

Sambandet mellan skolprestationer och psykisk ohälsa innebär att skolan behöver göra allt för att undvika skolmisslyckande, framför allt i lägre åldrar. Betygen bör utformas på ett sätt som inte innebär underkännande av eleven (Gustafsson m. fl. 2010). Organisationen Bris (2017) finner att dagens betygssystem på gymnasiet inte främjar lärande utan bidrar till ett försämrat mående.

Parallellt med främjande strukturer och *universella insatser* behövs en bred repertoar av *riktade stödinsatser* att kunna sätta in för elever med svårigheter i skolarbetet och elever som inte mår bra. Resultaten från Lupp-undersökningen visar på att skolans kompensatoriska uppdrag behöver stärkas för att kunna förbättra förutsättningarna för sårbara elevgrupper. Det handlar bland annat om unga från studieovana och socioekonomiskt resurssvaga hem och ungdomar med funktionsnedsättningar. Resultaten är inte unika för Lupp, och den här typen av förhållanden har fått både nationella och internationella aktörer att lyfta fram likvärdigheten som en kärnfråga för skolan (OECD 2015, Skolverket 2018b).

Elever med funktionsnedsättningar får sällan tillräckligt stöd i skolan, och de kan också ha svårigheter med relationerna till skolkamraterna (Skolinspektionen 2014b; Riksförbundet Attention 2016). Flickor med skolsvårigheter har också uppmärksammats som en sårbar grupp, som i och med att de inte följer könsstereotypa förväntningar på "duktiga flickor" också kan stigmatiseras i högre grad än pojkar med svårigheter. De riskerar att också bli "dubbelt osynliga" till följd av att beredskapen att möta flickornas behov tycks vara sämre (Nielsen 2015).

Det behövs ökad kunskap om hur arbetet i skolan kan organiseras för att skapa en tillgänglig lärmiljö för elever med olika förutsättningar. Att läroplanen ställer krav på planering, analysförmåga och förmåga att reflektera innebär särskilda utmaningar för elever som har stort behov av tydlighet och struktur. Det ställer i sin tur krav på att lärare har kännedom om behovet av att anpassa undervisningen, och att de har förutsättningar och verktyg för att kunna göra det. Det kan handla om kompensatoriska hjälpmedel, kommunikativt eller kognitivt stöd, pedagogiska metoder eller andra läromedel som möjliggör för elever att visa sina förmågor på andra sätt än de som traditionellt används. Några sådana instrument är ELD och *Youth Pass* samt tillämpning av spelmekanik i undervisningen (*gamification*). Även här spelar elevhälsan en central roll för att stödja

---

189 <https://disa-metoden.com/>

grupper och enskilda elever, men även för att stödja lärarna i deras pedagogiska uppdrag med att anpassa undervisningen utifrån elevers olika förutsättningar och behov.

Skolans främsta uppgift är att utveckla elevers förmågor och färdigheter, och det gäller *alla* elever, även elever som inte mår bra. Skolan är otvetydigt en central arena för ungas välbefinnande och hälsa, vilket också avspeglas i Lupp-resultaten. För att fler elever ska lyckas med skolarbetet krävs att skolan vid sidan om det pedagogiska arbetet bedriver ett aktivt arbete för att förebygga ohälsa. Skolan är dock inte ensam ansvarig för insatser till elever som till exempel mår psykiskt dåligt. Elever som befinner sig i mer komplexa situationer är ofta i behov av ett *individuellt, intensivt stöd* inom flera områden i sitt liv, vilket kan föranleda insatser i samverkan med aktörer utanför skolan, såsom BUP (barn- och ungdomspsykiatri) eller socialtjänst. Skolsociala kartläggningar kan utgöra ett första steg i arbetet med att identifiera ungdomens behov av stöd utifrån dennes samlade livssituation.

För elever som rapporterar symptom på psykisk ohälsa finns särskilt riktade program att tillgå, för exempelvis elever med ångest, depression eller självskadebeteenden. En sammanställning av sådana program har genomförts av Socialstyrelsen (2008), som har graderat programmen utifrån den effekt de visat sig ha med olika grupper av elever i internationella sammanhang.¹⁹⁰

Slutligen ska betonas att en grundläggande förutsättning för att skolor och andra aktörer ska kunna förebygga skolmisslyckanden och ohälsa bland elever i ett tidigt skede är att det finns system och rutiner för att löpande identifiera och analysera risksignaler (*European Commission 2014*). Vanligast förekommande indikatorer för uppföljning är frånvaro och andra normbrytande beteenden samt studieresultat. En förutsättning för att professionella i skolan ska kunna identifiera och skyndsamt fånga upp elever i riskzonen är att informationen som samlas in är aktuell och enkel att analysera. Sådan information utgör även en viktig del i det systematiska kvalitetsarbetet genom att den bidrar till att belysa utvecklingsområden i organisationen. Information som samlas in på skolor är enligt Skolinspektionen (2015) oftast begränsad till elevernas kunskapsresultat, psykosociala situation och medicinska status, medan eleverna mer sällan tillfrågas om sitt psykiska välmående. Här är elevhälsosamtalen en viktig informationskälla som borde användas på ett mer systematiskt sätt för att identifiera behov av hälsofrämjande insatser.

Vi vill skicka med fem förslag för skolans utvecklingsarbete:

- I det främjande och förebyggande arbetet behöver skolverksamheten följa viktiga indikatorer på både elevernas framsteg och deras välbefinnande med system och rutiner som gör det möjligt att snabbt kunna identifiera elever i behov av stöd. Viktiga indikatorer är exempelvis frånvaro, individuella skolresultat, grupperas skolresultat, skolmotivation och engagemang, trivsel och hälsa.
- Bygg in en systematik för att ta tillvara på och sammanställa den information som personalen inhämtar från elever i de vardagliga mötena med eleverna. Här finns viktig kunskap om elevers situation och mående.
- Sammanställ och analysera uppgifter från elevhälsovårdens hälsosamtal. Här finns viktig kunskap för att kunna prioritera vilka insatser som behöver göras på universell nivå, det vill säga med sikte på skolans samtliga elever. Ett regionalt arbete pågår för närvarande i Västra Götalandsregionen som syftar till att stärka möjligheten att

---

190 Fyra program beskrivs ha en positiv effekt: *Triple P*, *De otroliga åren*, *Family Check-Up* och *DISA* (en svensk version av *Coping with stress (CWS)*, som även används som universell metod).

utifrån elevhälsostatistik kunna uppmärksamma behov, fördela resurser och planera insatser, liksom förbättra möjligheten att utvärdera genomförda insatser.¹⁹¹

- Stärk elevernas möjligheter att möta och stå emot psykiska påfrestningar genom att undervisa om psykisk hälsa och lära ut forskningsbaserade strategier och verktyg samt informera om var det finns hjälp och stöd att få. Inför obligatoriska samtal med elevhälsans kurator.
- Stärk elevernas delaktighet och möjligheter till egen kontroll över sitt skolarbete och situation. Det kan exempelvis handla om förtydliganden av mål och vad eleverna förväntas åstadkomma i sitt arbete. Ge information i god tid så att elever kan planera sin vardag. Ge eleverna inflytande över när prov och läxor ska äga rum, och ge stöd i organiseringen av skolarbetet såsom läxor och andra hemuppgifter och studieteknik

För bättre förutsättningar för samhällsinflytande

Det är glädjande att ungefär varannan ungdom som har besvarat Lupp-enkäten uttrycker att de vill vara med och påverka i frågor som rör kommunen. Politiskt intresserade ungdomar är mer intresserade än andra, men viljan till inflytande i lokalsamhället är mer spridd än så.

Mot den bakgrunden är det bekymmersamt att många svarar att de inte vet till vem eller vart de i så fall skulle vända sig, och att relativt få upplever att de har möjligheter att föra fram sina åsikter till kommunens beslutsfattare. Det senare kan kanske också ses som ett slags mätare av de ungas ”demokratiska självförtroende”.

Det tycks vara en angelägen uppgift att förtydliga vilka möjliga inflytandekanaler som finns i kommunen och samtidigt verka för att stärka ungas självförtroende i den demokratiska processen. I det dialogarbetet behöver politiker, tjänstepersoner och representanter för föreningslivet kommunicera med de unga på ett förtroendefullt sätt.

Det viktigaste är inte att alla ungdomar (eller vuxna) aktivt försöker påverka i varje ”här och nu”. Det viktigaste är att de vet att de är välkomna att göra det och *hur* de kan göra det när de upplever att det behövs för att deras behov och intressen ska beaktas i det lokala beslutsfattandet. Lika viktigt är att de kan lita på att deras röster blir lyssnade till och deras synpunkter blir tagna på allvar (jfr Amnå & Ekman 2014). Är inte den förutsättningen uppfylld bryts även den första förutsättningen.

Skolan har en självklar central plats för ungas utveckling i demokratifrågor med tanke på den stora påverkan som skolsituationen har på ungdomars vardag. Därför är det viktigt att lärare har den tid och de resurser som krävs för att kunna arbeta med elevinflytande och informera ungdomarna om deras rättigheter.

Erfarenheterna från workshopen inom det regionala Lupp-samarbetet visade att flera av Göteborgsregionens kommuner arbetar engagerat för stärkt ungdomsinflytande genom olika dialogformer, exempelvis demokratitorg, påverkanstorg, politikerluncher och dialogcaféer. En viktig länk mellan skolelever och kommunens tjänstepersoner och politiker är också unga kommunutvecklare som använts i några kommuner.

Inte minst utifrån ungas rörlighet över kommungränser är det roligt att kunna lyfta det kommunövergripande arbete som bedrivs inom Västsveriges förenade ungdomsråd. Exempelvis har ungdomar från Härryda, Kungsbacka och Mölndal tillsammans deltagit under Almedalsveckan i Visby 2018 och gett sin syn på bland annat ungas otrygghet och

---

191 <https://www.vgregion.se/regional-utveckling/verksamhetsomraden/folkhalsa/kraftsamling-fullfoljda-studier/samverkan/regiongemensam-elevhalsodatabas-for-elevens-halsa-i-fokus/>

psykisk ohälsa utifrån Lupp-resultaten. Ett viktigt medskick från ungdomsrådet är att de inte uppfattar att ungas erfarenheter och kunskaper efterfrågas tillräckligt i debatten.

Vi vill skicka med fem förslag för kommunens arbete med att stärka ungas inflytande:

- Ta vara på ungdomarnas vilja till inflytande. Bjud in! Kan tjänstepersoner och politiker samverka i högre grad för att nå fler ungdomar, i både enskilda sakfrågor och mer kommunövergripande? Välj arenor och former för dialog anpassade lika mycket efter ungdomarnas förutsättningar och behov som tjänstepersoners och politikernas. För en bred social inkludering behöver inbjudningar till dialog och delaktighet riktas på olika sätt till olika grupper av ungdomar, precis som formerna för delaktighet behöver anpassas utifrån de ungas varierade förutsättningar och förhållanden.
- Fråga inte ungdomar enbart vad de unga skulle vilja göra – utan även vad de vill bidra till, både för sin egen och andras skull. De flesta människor vill bidra om de tror att bidraget värderas. Att arbeta för ökad delaktighet bland unga i ett långsiktigt perspektiv kräver inte bara att unga bjuds in utan också att deras bidrag tas tillvara och återkopplas. Fråga också de unga *hur* de vill och kan bidra.
- Det bör finnas möjligheter för ungdomar att engagera sig i lokala frågor inom förbund och grupper utan partipolitisk koppling. Det är viktigt att formen är anpassad efter ungas förutsättningar och att ungdomarna själva kan påverka formen. Om formen blir viktigare än innehållet finns risk att engagerade tappar intresset.
- Det bör finnas representanter från grupperna ovan i kommunens beslutsfattande och politiska processer. Bjud in unga i detta arbete – för att både öka deras kunskap om demokratiska processer och deras delaktighet i den lokala politiken.¹⁹² Ett resultat bör samtidigt bli en högre kvalitet på det ungdomspolitiska arbetet.
- Ta tillvara Lupp-resultaten i planeringen av ungdomspolitiken – men komplettera resultaten med ungdomarnas tolkningar av dem och deras egna och mer konkreta beskrivningar av såväl problembilder som goda exempel.

För en tryggare vardag

Många unga uttrycker en otrygghet i vardagen, och särskilt i offentliga miljöer. Lupp-resultaten visar att nästan en femtedel av åk8-eleverna och gy2-ungdomarna känner sig otrygga såväl i kollektivtrafiken som på stan/i centrum. Tjejer är påtagligt mer otrygga än killar, och ännu mer utbredd är otryggheten i gruppen med annan könstillhörighet.

Lupp-resultaten ger bara en begränsad bild av vad som ligger bakom otryggheten. Nationella trygghetsmätningar visar på en växande andel ungdomar som är oroliga för att utsattas för överfall och misshandel. Och sambandet mellan otryggheten och faktiskt utsatthet för brott och hot visar att det inte bara handlar om en subjektiv känsla. Otryggheten speglar i många fall en verklighet som många unga lever i.

I Lupp-undersökningen uppger cirka 30 procent av åk8-eleverna att de har utsatts för hot, stöld, misshandel eller sexuellt våld/utnyttjande under det senaste halvåret. Killar har i högre grad utsatts för stöld och misshandel medan tjejer i högre grad utsatts för sexuellt våld/utnyttjande. Ungdomar som anger annan könstillhörighet än kille/tjej har utsatts mer än både tjejer och killar. I denna (till antalet begränsade) grupp svarar mer än varannan att de utsatts för något brott/hot senaste halvåret. Och ändå avser Lupp-resul-

---

192 Se vidare ungas förslag till regeringen i dokumentet "Ungas beställning till samhället" (2018): <http://samordnarepsykiskhalsa.se/ungas-bestallning-till-samhallet/>

taten om faktisk utsatthet bara de senaste sex månaderna. Det är alltså högst sannolikt att fler har den här typen av erfarenhet bakom sig. Därtill är det troligt att många har kännedom om brottsutsatthet hos nära vänner.

I det här perspektivet är ungdomars otrygghet mycket naturlig. I sammanhanget måste också vägas in det faktum att mobbning är en del av många ungdomars vardag. Även den som inte är utsatt själv kan bevittna mobbning i den dagliga miljön, särskilt med tanke på att mobbning först och främst sker i skolan. Nästan var tredje åk8-elev och var femte gy2-ungdom har utsatts för mobbning under senaste halvåret. Extra oroande är det sett till att många av dem som utsatts saknar en trygg relation i skolan att berätta det för.

Människors trygghet i vardagen, i de miljöer och sammanhang som de rör sig i, är en välfärdsfråga. Att vistas i miljöer med dåligt rykte på grund av brottslighet kan också påverka den egna identiteten, med risk för livsval som inte främjar en trygg och hälsosam utveckling (se t. ex. Forkby & Liljeholm Hansson 2011). Ett samhälle som ska erbjuda invånarna en grundläggande trygghet behöver dock göra mer än att förebygga brottslighet. Det behövs ett ännu mer proaktivt arbete för delaktighet och tillit som måste göras tillsammans med de unga.¹⁹³ Att Lupp-resultaten pekar på att viljan att påverka i kommunfrågor inte hämmas av otrygghet innebär att det finns ett engagemang som bör tas tillvara inte minst i dessa frågor.

Även om mycket av trygghetsförebyggande arbete behöver ske på lokal nivå finns det stora vinster med ett bredare samarbete, särskilt när problem har gemensamma nämnare. GR-samarbetet inom ramen för Lupp innebär en möjlighet att samla kunskap, kompetens och erfarenheter inom (o)trygghetsområdet för att gemensamt försöka bidra till jämnare livsvillkor för regionens ungdomar. Det regionala arbetet är särskilt angeläget eftersom många unga rör sig över kommungränser i vardagens skola och aktiviteter. Resultaten från Lupp ger en första vägledning om vart man ska rikta blicken för att uppnå målet att alla ungdomar ska känna trygga i sin vardagsmiljö. Men för att komma vidare behöver analysen göras mer konkret på lokal nivå.

Vi vill skicka med fem förslag för det lokala trygghetsförebyggande arbetet tillsammans med och för unga:

- Gör lokala kartläggningar och noggranna problemanalyser av ungas otrygghet och utsatthet, och gör dem *innan* åtgärdsplanerna skrivs. Vilka är den lokala otrygghetens "hotspots"? Var, när och på grund av vem förekommer otrygghet och utsatthet, och vilka är det riktad mot? Den här kunskapen förutsätter dialog med de unga som berörs. Här behöver också olika lokala verksamheter som möter ungdomar bidra med sina erfarenheter. Arbeta med workshops och/eller fokusgrupper, anpassade efter de som involveras i dialogen, för att gemensamt identifiera relevanta åtgärder. Säkerställ att ungdomarna inte bara involveras i problemanalysen utan även i sökandet efter möjliga lösningar. Sätt upp specifika mål för vad som ska uppnås. Målen ska vara tydliga, realistiska och uppföljningsbara (tänk SMARTA¹⁹⁴ mål).
- När det gäller strukturella grunder bakom otryggheten, som tjejers större utsatthet liksom grupper med annan könstillhörighet än kille/tjej, behövs ett bredare förebyggande arbete. Skolan och fritidsverksamheter kan bidra genom att se över sitt arbete och förhållningssätt kring genus- och könsidentitetsfrågor. Genom att ta avstamp i ett normkritiskt arbete kan man förstärka eller omskapa normer för vilka beteenden som

193 Jämför diskussionen om "tillitens sfär" och dess koppling till trygga livssammanhang i Trondman & Johansson 2010.

194 SMARTA mål är: Specifika, Mätbara, Åstadkombara, Realistiska och Tidsbegränsade.

inte är acceptabla. På så vis kan både medvetenheten om och ansvaret för ett respektfullt bemötande höjas hos både unga och vuxna. Likabehandlingspolicier behöver omsättas till praktisk handling i skolan och andra verksamheter, och det behöver ske i dialog mellan unga och verksamhetens professionella.

- Verksamheter behöver skapa en tydlig och trygg struktur för hur utsatta ungdomar ska kunna rapportera trakasserier, hot och våld. Tillit för processen är avgörande. Ett sätt är att i dialog med ungdomar utveckla idéer för tryggare bemötande och säkrare rapportering av hot och trakasserier.
- För trygghet på nätet krävs ett brett grepp, med samverkan inte bara mellan kommunala verksamheter utan även med föräldrar. Skolans arbete kring genusfrågor och normkritiska arbete bör omfatta den kommunikation och den sociala kultur som finns på internet. Organisationen Friends gör en pilot av en samverkansmodell där man utbildar både skolpersonal, föräldrar och ungdomar i regler och normer för beteende på nätet.¹⁹⁵ I väntan på att modellen blir klar kan man hämta inspiration från piloten för att kunna skapa betydelsefull samverkan utanför skolans gränser.
- För trygghet i kollektivtrafiken krävs det ett samarbete med företagen som driver kollektivtrafiken (exempelvis Västtrafik). Synliggör för ungdomar vilka säkerhetsåtgärder kollektivtrafikföretagen redan har i syfte att öka den upplevda tryggheten. Säkra att bussförare har kunskap om vikten av ett välkomnande, förtroendefullt och tryggt bemötande. Specifika åtgärder för att öka tryggheten behöver grundas i lokala analyser av ”trygghetsproblemet” (se första punkten). Hur hanterar exempelvis otrygga ungdomar sin otrygghet på bussen, kan hen sitta nära bussföraren för att känna sig mer trygg? Eftersom otryggheten i kollektivtrafiken är aktuell i hela regionen, är det samtidigt relevant i att samordna de lokala analyserna på regional nivå. Och eftersom utförare finns på regional nivå är det rimligen en vinst att kommungemensamt förhandla med aktörer som Västtrafik när det handlar om att vidta trygghetsåtgärder.

För bättre hälsa och livstillfredsställelse

Hälsan hos de unga är generellt sett god, särskilt den fysiska hälsan. De flesta är nöjda med livet. Andra förhållanden oroar desto mer. Psykosomatiska hälsobesvär är vanligt hos de unga, inte minst stress, som också är vanligare än tidigare.

Könsskillnaden är stor, med väsentligt mer utbredda besvär hos tjejer än killar, det gäller både stress och andra besvär. I gruppen som definierar sig som annat än kille/tjej är besvären ännu vanligare. Andra sårbara grupper är unga med funktionsnedsättning, ensamkommande ungdomar och unga i socioekonomiskt svagare hem.

Lupp-resultaten ligger i linje med andra studier som pekar på en fördubblad självrapporterad psykisk ohälsa sedan mitten av 1980-talet, med mycket mer utbredd ohälsa bland tjejer än killar. Det har också blivit vanligare att unga haft psykiatrisk kontakt, och självmorden går inte ned bland unga.

Unga har sämre självskattad psykisk hälsa än äldre. Men även bland unga kvinnor ökar sjukskrivning för psykisk ohälsa (den vanligaste anledningen till sjukskrivning) (Försäkringskassan 2016). Lupp-resultaten visar också att dålig hälsa minskar ungas framtidstro, ett resultat som kan sägas vara ”berättigat” från ett generellt perspektiv.

Det finns hälsorisker på både kort och lång sikt. De som har både dålig hälsa och svaga socioekonomiska resurser som unga har sämre hälsa och förutsättningar i vuxen ålder.

---

195 <https://friends.se/vad-vi-gor/projekt/unga-delaktiga-i-det-forebyggandet-arbetet-mot-natkrankningar/>

Självrapporterade besvär i gymnasieåldern ökar påtagligt risken för psykisk ohälsa och behov av psykiatrisk vård längre fram (Bohman 2012). Självmod är vanligare, utbildningsnivån lägre och svårigheterna att etablera sig på arbetsmarknaden är större (Mörk m. fl. 2014; Socialstyrelsen 2013c).

Orsakerna bakom den ökade psykiska ohälsan är flera. En viss del kan förmodligen förstås av ökad öppenhet för psykisk ohälsa, och en ökad diagnosticering. Slutsatsen från flera stora aktörer är dock att det också handlar om en reell ökning. Folkhälsomyndighetens analys pekar på att förändrade förhållanden i skolan är en orsak, där det handlar om både ökad stress och sämre prestationer. Man finner också att ökade ekonomiska klyftor kan ha bidragit, tillsammans med övergripande samhällsförändringar. Det handlar exempelvis om förändrade krav på den mer kunskapsintensiva arbetsmarknaden, en ökad individualisering, människors förhållande till digitala medier och en ökad öppenhet kring psykisk ohälsa. Organisationen Bris möter i sina samtal bilder av ökad otrygghet och skolstress samt bristande föräldraomsorg och bristande vård. Vi lever i ett komplext, snabbföränderligt och polariserat samhälle som ställer höga krav på individens förmåga att orientera sig.

Lupp-resultaten pekar på att stress, mobbing och otrygghet spelar stor roll för ungas ohälsa, resultat som bekräftas av andra studier. Skolan är en central arena i sammanhanget (se tidigare avsnitt). Det finns studier som visar att förekomsten av mobbing i skolan ökar risken för hälsobesvär också för elever som inte själva är direkt utsatta (Modin 2012).

Linda Hiltunen (2017) finner i sin avhandling att många unga för en daglig kamp för att hantera kraven inom ”perfektionens tyranni”, som handlar både om social status och skolans prestationskrav. ”Duktiga flickor” strävar efter normen att vara ”lagom perfekt”. Hiltunen ser tre olika riskgrupper för psykisk ohälsa, där ohälsan grundas i lite olika förhållanden: de prestationsorienterade, de skoltyngda och de fritidsorienterade. Dessa grupper har lite olika strategier för att orientera sig i tillvaron, som innebär lite olika typer av hälsorisker.

Föreningen Mind (2018) anser att det viktigaste för att förebygga och behandla psykisk ohälsa är att fortsätta arbeta för öppenhet om psykisk ohälsa, inte sjukdomsförklara i onödan, ge unga färdigheter som hjälper dem att hantera livet, ge bättre vård till utsatta unga samt att vuxna ska vara närvarande, medmänskliga och lyssna på ungdomarna för att förstå deras utmaningar och kunna individanpassa lösningarna.

Vi vill skicka med åtta ytterligare förslag för lokalt hälsofrämjande arbete (se även föregående avsnitt om skolans viktiga roll i det hälsofrämjande arbetet):

- Skapa eller stärk förutsättningarna för samverkan mellan folkhälsa, skola, socialtjänst, den sociala barn- och ungdomsvården, ungdomsmottagning, vårdcentraler och barn- och ungdomspsykiatri.
- Genomför insatser både riktade till alla (universellt), insatser för särskilda riskgrupper (riktade insatser) och på individnivå (se figur 2 på sidan 179).
- Satsa på en tillgänglig vård, inte minst genom elevhälsan, och stärk vårdkedjorna för stöd och behandling riktad till barn och ungdomar. Bris (2017) finner att hälso- och sjukvården behöver bli mer tillgänglig både vad gäller primärvård och specialiserad vård. Den Nationella samordnaren för området psykisk hälsa (2018) pekar på behovet av ökad information om vilken vård som finns och vem man kan vända sig till samt behovet av anonymt stöd.

- Stärk tidiga insatser, i barns unga år. Det är viktigt att snabbt fånga upp psykisk ohälsa som riskerar att leda till psykisk sjukdom som i sin tur riskerar att bli långvarig och handikappande.
- Öka brukar-/patientdelaktigheten så att stödet och vården motsvarar de ungas behov.
- Utveckla dialogformer med unga för att få bättre kunskap om vad som ligger bakom psykisk ohälsa och framför allt vad de unga själva ser skulle kunna minska den. Här har kommunerna inom Lupp-samarbetet visat på flera goda exempel som andra kan ta del av.
- Utbilda unga i "livskunskap". Unga behöver få verktyg för att hantera livets stress och andra svårigheter som i någon mån drabbar alla och måste hanteras på samma sätt som vi lär oss att hantera förkylningar. Unga behöver få hjälp att bygga upp ett slags psykologiskt immunförsvar. De behöver även rustas för vuxenlivet genom praktiska kunskaper, exempelvis lära sig hur man skattedeclarerar. Den här typen av stressförebyggande insatser kräver förhållandevis lite resurser eftersom de kan ges på universell nivå och på gruppnivå.
- Satsa på tidiga, familjeinriktade insatser i det förebyggande alkohol- och drogarbetet. Det är välkänt från forskningen att ungdomar som utvecklar problem med alkohol och droger, och därmed riskerar att utsätta både sig själva och andra för otrygghet och ohälsa, har med sig problem redan från uppväxten (att de exempelvis misshandlats eller blivit känslomässigt försummade). För att kunna identifiera riskungdomar/riskfamiljer behövs ett tätt samarbete mellan socialtjänst och skolan (både lärare och elevhälsan) redan på de lägre stadierna. Dessa aktörer behöver tillsammans diskutera och bedöma oro kring barn som kanske far illa för att på gemensam grund kunna utforma en interventionsplan. Modeller för sådana samverkan finns, exempelvis SSPF-samverkan.¹⁹⁶ Dessa modeller kan dock vara en utmaning att implementera. Det är viktigt att kommunen utgår från befintlig samverkan och att det finns resurser och andra förutsättningar för att utveckla samverkan.

För ett förbättringsarbete med stöd i Lupp och andra kunskapskällor

Till sist vill vi skicka med några korta ord om att använda Lupp-enkäten som (ett) verktyg för att kartlägga ungas livssituation och följa upp den lokala ungdomspolitikerna.

Det finns och görs många enkäter, inte minst riktade till barn och unga. Och det finns många "enkät-aktörer" som gärna vill komma in och möta ungdomarna i skolans klassrum, eftersom det ökar möjligheten att erhålla en hög svarsfrekvens. Prioriteringar i valet av enkäter för en kommun eller för en verksamhet är en nödvändighet.

Lupp-enkäten har en särskild styrka i det att den till skillnad från en del andra ungdomsenkäter ger en *bred* bild av ungas livssituation. Det ger möjligheter till analyser som utgår från levnadsvanor och livsvillkor inom flera olika områden samtidigt. Däremot behövs andra kunskapskällor för mer detaljerad och fördjupad information inom enskilda områden. Det kan handla om andra enkäter, men lika gärna – och kanske ännu hellre – om kunskapskällor som i högre grad kan bidra till förståelse för vad som ligger bakom de mönster som enkätresultaten bildar. Resultaten från Lupp 2017 är *ett* underlag att utgå från i kommande förbättringsarbete.

---

196 SSPF: Skolan, Socialtjänsten, Polisen och Fritid (se Turner, Jidetoft & Nilsson, 2015).

Oavsett vilken eller vilka enkäter en kommun eller verksamhet väljer att arbeta med så finns det anledning att göra det i samverkan med andra och helst hålla fast vid samma typ av undersökning över tid. Därmed kan man relatera ”sina” resultat till andra relevanta referensgrupper och samtidigt följa utvecklingen. För verksamheter som arbetar långsiktigt och systematiskt är det naturligt att följa upp på samma grund. Och samverkan med andra kommuner är för många kommuner även en förutsättning för en bra svarsfrekvens på gymnasiet, utifrån gymnasieungdomars rörlighet över kommungränsen.

När det gäller tolkningar av resultaten är det viktigt att betona att genomsnitt är just bara genomsnitt. Det är lätt att nöja sig med att ”de flesta ser ju ut att ha det bra” (oavsett vad just den tolkningen gäller). I de generella beskrivningar och analyser som enkäter resulterar i riskerar mer sällsynta åsikter, erfarenheter och förhållanden att försvinna i ”medelvärdets skugga”. Det är viktigt att sätta ljuset mot den skuggan med hjälp av andra metoder för att få en mer heltäckande kunskap om ungas livssituation. Det är också viktigt att belysa goda exempel som ibland tenderar att tappas bort i utvecklingsarbetets naturliga fokus på problem som behöver åtgärdas.

I allt utvecklingsarbete är det klokt att lära av andra. Den typ av kommunsamverkan som funnits i Göteborgsregionen kring Lupp 2017 och Lupp 2013 har inneburit goda möjligheter till erfarenhetsutbyte. Eftersom Lupp-undersökningen inte bara är en mätning utan ett verktyg för att åstadkomma förbättringar för unga, finns det all anledning att försöka hålla fast i sina nätverkskontakter även mellan mätningarna.

Ännu viktigare är dock att hålla kontakten med de unga som Lupp-undersökningen ytterst genomförs för. Även om en enskild mätning baseras på en viss grupp av unga, vid en viss tidpunkt, är resultaten och de mönster som analyserna visar på en bra grund även för framtida diskussioner om vad kommunen behöver göra inom olika områden för att förbättra ungas livssituation. Enkät svar väcker alltid frågor – och de bästa svaren på de frågor som Lupp-resultaten väcker finns hos ungdomarna själva.

Referenser

- Abar, Caitlin C.; Jackson, Kristina M. & Wood, Mark (2014) "Reciprocal relations between perceived parental knowledge and adolescent substance use and delinquency: The moderating role of parent-teen relationship quality". *Developmental Psychology*, 50-9, 2176–2187.
- Ale kommun (2014) *Fokus unga i Ale*.
- Ale kommun (2017) *Att leva i Ale – Social kartläggning*. Reviderad version.
- Amnå, Erik & Ekman, Johan (2014) "Standby citizens: diverse faces of political passivity". *European Political Science Review*, 6:2, 261–281.
- Annerstedt, Linn m. fl. (2018/kommande). *En jämförelse av resultat från Lupp-undersökningen 2017 och den västsvenska SOM-undersökningen 2017*. Göteborgsregionen/FoU i Väst.
- Anniko, Malin (2018) *Stuck on repeat: Adolescent stress and the role of repetitive negative thinking and cognitive avoidance*. Örebro universitet.
- Antonovsky, Aaron (1991) *Hälsans mysterium*. Natur och Kultur.
- Barnombudsmannen (2017) *Nyanlända barns hälsa. Delrapport i Barnombudsmannens årstema 2017 – Barn på flykt*.
- Barnombudsmannen (2018) *Utanförskap, våld och kärlek till orten. Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter*.
- Bjereld, Ylva (2017) "Do bullied children have poor relationships with their parents and teachers? A cross-sectional study of Swedish children". *Children and Youth Services Review*, vol. 73, 347–351.
- Björnsson, Mats (2005) *Kön och skolframgång – Tolkingar och perspektiv*. Myndigheten för skolutveckling. Liber Distribution.
- Bohman, Hannes (2012) *Adolescents with depression followed-up: Prognostic significance of somatic symptoms and their need of in-patient care*. Institutionen för neurovetenskap, barn- och ungdomspsykiatri, Uppsala universitet.
- Bourdieu, Pierre (1993) "Distinktionen" i *Kultursociologiska texter*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bremberg, Sven & Dalman, Cristina (2015) *Begrepp, mätmetoder och förekomst av psykisk hälsa, psykisk ohälsa och psykiatriska tillstånd hos barn och unga: En kunskapsöversikt*. Forte
- Bremberg, Sven & Eriksson, Lily (2010) *Investera i barns hälsa*. Statens folkhälsoinstitut och Gothia förlag.
- Bris (2018) *Skola. Vård. Omsorg. Och den psykiska ohälsan*. Bris Rapport 2018:1, Bris årsrapport för 2017.
- Broberg, Anders; Granqvist, Pehr; Ivarsson, Tord & Risholm Mothander, Pia (2006) *Anknytnings-teori: Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Natur och Kultur.
- Brodén, Daniel (2017) *Kulturarv i förändring: Mönster och vidgade perspektiv*. SOM-rapport nr 2017:2. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Brottsförebyggande rådet (2012) *Att förebygga brott och problembeteende i skolan*.
- Brottsförebyggande rådet (2016) *Skolundersökningen om brott 2015 – Om utsatthet och delaktighet i brott*. Rapport 2016:21.
- Brottsförebyggande rådet (2017) *Utsatthet för brott 2016 – Resultat från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2017*.
- Brottsförebyggande rådet (2018) *NTU 2017 – Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2018:1.
- Brülde, Bengt & Nilsson, Åsa (2009) "Vad gör oss nöjda med våra liv?". I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Nordiskt ljus*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Brülde, Bengt & Fors, Filip (2014) "Vad gör ett liv meningsfullt?". I Bergström, Annika & Oskarsson, Henrik (red.) *Mittfåra & marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Brundtland, Gro Harlem & Hägerhäll, Bertil (1988) *Vår gemensamma framtid: [rapport från] Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland*. Prisma.
- CAN (2017a) *Skolelevers droganor 2017*. Red.: Siri Thor. CAN rapport 170..
- CAN (2017b) *Trender i dryckesmönster – befolkningens självrapporterade alkoholvanor under 2000-talet*.

- Croninger, Robert G. & Lee, Valerie E. (2001) "Social capital and dropping out of school: Benefits to at-risk students of teachers' support and guidance". *Teachers College Record*, 103, 548–581.
- Crosnoe, Robert; Erickson, Kristian G. & Dornbusch, Sanford M. (2002) "Protective Functions of Family Relationships and School Factors on the Deviant Behavior of Adolescent Boys and Girls: Reducing the Impact of Risky Friendships." *Youth and Society*, 33, 4, 515–544.
- Dahlgren, Göran & Whitehead, Margaret (1992) *Policies and strategies to promote social equity in health: Background document to WHO – Strategy paper for Europe*. World Health Organization.
- Dale, Roger (2010) *Early School Leaving: Lessons learned for research and policy makers*. NESSE Report. European Commission.
- Dodge, Kenneth A.; Dishion, Thomas J. & Lansford, Jennifer E. (2006) *Deviant Peer Influences in Programs for Youth: Problems and Solutions*. Guilford Press.
- Durlak, Joseph A.; Weissberg, Roger P. & Pachan, Molly (2010) "A Meta-Analysis of After-School Programs That Seek to Promote Personal and Social Skills in Children and Adolescents". *American Journal of Community Psychology*, 45(3–4), 294–309.
- Ekström, Mats & Östman, Johan (2013) "Family talk, peer talk and young people's civic orientation". *European Journal of Communication*, 28(3), 294–308.
- Englund, Göran (2013) *Mobbning och kränkningar på nätet – vad skolan kan göra – förstudie av en undersökning*. Social resursförvaltning, Göteborgs Stad.
- European Commission (2014) *Early warning systems in Europe: practice, methods and lessons*.
- European Commission (2014) *Early warning systems in Europe: practice, methods and lessons*.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2017) *European Drug Report 2017: Trends and Developments*. Publications Office of the European Union.
- Fi 2016/01355/SFÖ. *Bilaga 3 till regeringsbeslut 2016-04-07. Agenda 2030 för hållbar utveckling*. Mål 4.1.
- Finn, Jeremy (1989) "Withdrawing from school". *Review of Educational Research*, 59(2): 117–42;
- Finn, Jeremy (1993) *School engagement and students at risk*. National Center for Education Statistics Research and Development Reports.
- Finn, Jeremy D. & Voelkl, Kristin E. (1993) "School characteristics related to student engagement". *Journal of Negro Education*, 62(3).
- Folkhälsomyndigheten (2014) *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2013/14: grundrapport*.
- Folkhälsomyndigheten (2015a) *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*.
- Folkhälsomyndigheten (2015b) *Ungdomar och sexualitet 2014/15 – I samarbete med Ungdomsbarometern*.
- Folkhälsomyndigheten (2015c) *Uppdrag att analysera utvecklingen av utbildningsnivåerna i befolkningen ur ett folkhälso- respektive hälso- och sjukvårdsperspektiv. Slutredovisning av regeringsuppdrag 30 september 2015*.
- Folkhälsomyndigheten (2016) *Slutrapportering av regeringsuppdrag inom ramen för "En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011–2016"*.
- Folkhälsomyndigheten (2018a) *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige? Utvecklingen under perioden 1985–2014*.
- Folkhälsomyndigheten (2018b) *Utvecklingen av psykosomatiska besvär, skolstress och skoltrivsel bland 11-, 13- och 15-åringar. Resultat från Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18*.
- Forkby, Torbjörn (2011) *Kunskap om gården. Bidrag till inventering av forskning och kunskapsbehov om ungas träffpunkter*. FoU i Väst/Göteborgsregionens kommunalförbund (GR).
- Forkby, Torbjörn; Johansson, Helena & Liljeholm Hansson, Susanne (2008) *Främjande pedagogik. Perspektiv och läroprocesser i ungdomsarbetet*. FoU i Väst/Göteborgsregionens kommunalförbund (GR).
- Forkby, Torbjörn & Liljeholm Hansson, Susanne (2011) *Kampen för att bli Någon – Bilder av förorten och riskfyllda utvecklingsvägar i Göteborg*. Rapport 1:2011, FoU i Väst, Göteborgsregionens kommunalförbund (GR).
- Forkby, Torbjörn & Nilsson, Åsa (2014) *Ung i Göteborgsregionen – Meningsfullhet, delaktighet, trygghet och hälsa utifrån sex kommuners Lupp-undersökning 2013*. FoU i Väst/Göteborgsregionens kommunalförbund (GR).
- Forkby, Torbjörn; Turner, Russell & Alstam, Kristina (kommande) *Den strukturerade fritiden och ledarrollen – en möjlighet till lärande för livet?.* Studentlitteratur.

- Forkby, Torbjörn; Andersson, Björn; Becevic, Zulmir & Liljeholm Hansson, Susanne (2015) *WP2. National report, Sweden*. PARTIspace.
- Forté (2015) "Skolan påverkar ungas hälsa". Artikel publicerad 2015-03-06. Källa: Viveka Östberg, om resultat från forskningsprogrammet Skolans betydelse för de ungas psykiska och psykosomatiska hälsa vid Centre for Health Equity Studies, CHESS. <https://forte.se/artikel/skolan-paverkar-ungas-halsa>
- Friends (2018) *Friendsrapporten 2018*.
- Försäkringskassan (2016) *Psykisk ohälsa*, Korta analyser 2016:2.
- Garmy Pernilla; Jakobsson, Ulf; Steen Carlsson, Katarina; Berg, Agneta & Clausson Eva K. (2015) "Evaluation of a school-based program aimed at preventing depressive symptoms in adolescents". *Journal of school nursing*, 31(2), 117–25.
- Gillander Gådin, Katja & Hammarström, Anne (2000) "We don't let them keep us quiet..." Gendered strategies in the negotiation of power – implications for pupils' health and school health promotion. *Health promotion international*, 15(4), 303–311.
- Gillander Gådin, Katja & Hammarström, Anne (2003) "Do changes in the psychosocial school environment influence pupils' health development? Results from a three-year follow-up study". *Scandinavian Journal of Public Health*, 31, 169–177.
- Giota, Joanna & Gustafsson, Jan-Erik (2017) "Perceived Demands of Schooling, Stress and Mental Health: Changes from Grade 6 to Grade 9 as a Function of Gender and Cognitive Ability". *Stress and Health*, 33(3), 253–266.
- Goldston, David; Walsh, Adam; Mayfield Arnold, Elisabeth; Reboussin, Beth; Sergent Daniel, Stephanie; Erkanli, Alaattin; Nutter, Dennis; Hickman, Enith; Palmes, Guy; Snider, Erica & Wood, Frank. B (2007) "Reading Problems, Psychiatric Disorders, and Functional Impairment from Mid- to Late Adolescence". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46, 1, 25–32.
- Goodenow, Carol (1993) "The psychological sense of school membership among adolescents: Scale development and educational correlates". *Psychology in Schools*, 30 (January), 79–90.
- Gripe, Isabella (2013) *Så görs CANs skolundersökning – En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. CAN rapport 135, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Grosin, Lennart (1994) *Skolklimat, prestation och anpassning i 21 mellan- och 20 högstadieskolor*. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.
- Grönkvist, Hans & Niknami, Susanne (2017) *Ankomst och härkomst: En ESO-rapport om skolresultat och bakgrund*. ESO rapport 2017:3.
- Gunnarsson, Mattias; Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2014) "Att mäta personlighet". I Bergström, Annika & Oskarsson, Henrik (red.) *Mittfärd & marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Gustafsson, Jan-Eric; Westling Allodi, Mara; Alin Åkerman, Britta; Eriksson, Charli; Eriksson, Lilly; Fischbein, Siv; Granlund, Mats; Gustafsson, Per; Ljungdahl, Sofia; Ogden, Terje & Persson, Roland S. (2010) *School, learning and mental health. A systematic review*. Kungliga vetenskapsakademien.
- Göteborgs Stad (2011) *Barnkonsekvensanalys – Barn och unga i fokus 1.0*.
- Göteborgs Stad (2017) *Jämlikhetsrapporten 2017. Skillnader i livsvillkor i Göteborg*. Redaktör och huvudskribent Åsa Lundquist.
- Henriksson, Clara (2016) *Drogvanor i Västra Götaland Årskurs 9 och gymnasiets år 2 2016 (viss jämförelse med 2013)*. Uppdragsundersökning nr 49, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN).
- Herman, Keith C.; Lambert, Sharon F.; Reinke, Wendy M. & Ialongo, Nicholas S. (2008) "Low academic competence in first grade as a risk factor for depressive cognitions and symptoms in middle school". *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 400–410.
- Hermansson, Hans-Erik (1988) *Fristadens barn: om ungdomars livsstilar, kulturer och framtidsperspektiv i 80-talets Sverige*. Daidalos.
- Hiltunen, Lena (2017) *Lagom perfekt: Erfarenheter av ohälsa bland unga tjejer och killar*. Arkiv förlag.
- Hjärne, Eva & Säljö, Roger (2013) *Att platsa i en skola för alla: elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Studentlitteratur.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2015) "Demokratins haloeffekt". I Bergström, Annika; Johansson, Bengt; Oskarsson, Henrik & Maria Oskarson (red.) *Fragment*. SOM-rapport nr 63. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Holmgren, Gerhard & Ungdomsstyrelsen (red.) (2008) *Mötesplatser för unga - aktörerna, vägvalen och politiken*. Ungdomsstyrelsen.
- Hugo, Martin (2007) *Liv och lärande i gymnasieskolan: en studie om elevers och lärares erfarenheter i en liten grupp på gymnasieskolans individuella program*. Jönköping University Press, Högskolan i Jönköping.
- Jarl, Maria; Blossing, Ulf & Andersson, Klas (2017) *Att organisera för skolframgång. Strategier för en likvärdig skola*. Studentlitteratur.
- Jennings, Patricia A.; Frank, Jennifer L.; Snowberg, Karin E.; Coccia, Michael A. & Greenberg, Mark T. (2013) "Improving classroom learning environments by Cultivating Awareness and Resilience in Education (CARE): Results of a randomized controlled trial". *School Psychology Quarterly*, 28(4), 374–390.
- Jenkins, Patricia H. (1995) "School delinquency and school commitment". *Sociology of Education*, 68 (July): 221–39
- Johnson, Bruce (2008) Teacher-student relationships which promote resilience at school: a micro-analysis of students' views. *British Journal of Guidance and Counseling*, 36, 385–398.
- Johnson, Björn; Richert, Torkel & Svensson, Bengt (2017) *Alkohol- och narkotikaproblem*. Studentlitteratur.
- Jonsson, Britta & Roth, Klas (2003) *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*. Studentlitteratur.
- Konu, Anne I.; Lintonen Tomi P. & Rimpela Matti K. (2002) "Factors associated with school-children's general subjective well-being". *Health Education Research*, 2002;17(2):155–65.
- Leppäniemi, Heidi (2009) *Trygga och goda uppväxtvillkor – en grogrund för psykisk hälsa. Kunskapssammanställning om att skapa förutsättningar för psykisk hälsa för barn, unga och unga vuxna 0–25 år*. Sektionen för folkhälsoarbete, Folkhälsocentrum, Landstinget Sörmland.
- Lerner, Richard M. (1978) "Nature, nurture, and dynamic interactionism". *Human Development*, (21), s. 1–20.
- Luleå kommun (2018) *Rapport från Luppenkät 2017 åk 8 grundskolan, år 2 gymnasiet och unga 24 år*.
- Lyche, Cecilia (2010) *Taking on the Completion Challenge: A Literature Review on Policies to Prevent Dropout and Early School Leaving*, OECD Education Working Papers, No. 53, OECD Publishing.
- MacBeath, John & Mortimore, Peter (2001) *Improving school effectiveness*. Open University Press.
- MacIver, Martha A. & MacIver, Douglas J. (2009) *Beyond the indicators: An integrated school-level approach to dropout prevention*. The Mid-Atlantic Equity Center, The George Washington University Center for Equity and Excellence in Education.
- Mager, Ursula & Novak, Peter (2012) "Effects of student participation in decision making at school. A systematic review and synthesis of empirical research". *Educational Research Review*, 7, 38–61
- Mahoney, Joseph L.; Stattin, Håkan & Lord, Heather (2004) "Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behavior development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers". *International Journal of Behavioral Development*, 28(6), s. 553–560.
- Malmström, Katarina (2018) *Elevers upplevelse av social och pedagogisk inkludering – en enkätstudie bland elever i åk 7*. Stockholms universitet.
- Martin, Andrew & Dowson, Martin (2009) "Interpersonal Relationships, Motivation, Engagement, and Achievement: Yields for Theory, Current Issues, and Educational Practice". *Review of Educational Research*, 79(1), 327–365.
- Martinsson, Johan & Andersson, Ulrika (2018) *Svenska trender 1986–2017*. SOM-rapport 2018:01. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- McCarthy, Carolyn A.; Mason, W. Alex; Kostermann, Rick; Hawkins, J. David; Lengua, Liliana J. & McCauley, Elisabeth (2008) "Adolescent failure predicts later depression among girls". *Journal of Adolescent Health*. 43(2), 180–187.
- McIntosh, Peggy (1988) *White Privilege and Male Privilege: A Personal Account of Coming to See Correspondences Through Work in Women's Studies*. Working paper 189. Wellesley Centers for Research on Women.
- Mind (2018) *Unga mår allt sämre – eller? Kunskapsöversikt om ungas psykiska hälsa i Sverige 2018*.
- Mistra Urban Futures (2016) *Nödvändiga Synvänder för en rättvis och socialt hållbar utveckling. Synvänder 4 Från styrning till medskapande – Om elevens roll och skolans organisation*. Rapport från projekt Kairos.

- Modin, Bitte (2012) "Beteendeproblem som bidrar till utsatthet för mobbing och psykisk ohälsa". I Socialstyrelsen (2012) *Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa – en studie baserad på den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2014) *Fokus 14. Ungas fritid och organisering*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2017) *Ung idag 2016. En beskrivning av ungas levnadsvillkor*.
- Murberg, Terje & Bru, Edvin (2008) "The relationships between negative life events, perceived support in the school environment and depressive symptoms among Norwegian senior high school students: a prospective study". *Social Psychology of Education, 1-10*
- Myndigheten för kulturanalys (2018) *Kulturvanor i Sverige 1989–2017*, Kulturfakta 2018:2.
- Mörk, Eva; Sjögren, Anna & Svaleryd, Helena (2014) *Hellre rik och frisk. Om familjebakgrund och barns hälsa*. SNS Förlag.
- Nationell samordnare inom området psykisk hälsa (2018) *Ungas beställning till samhället 2018*. <http://samordnarepsykiskhalsa.se/wp-content/uploads/2018/05/Ungas-best%C3%A4llning-till-samh%C3%A4llet-2018.pdf>
- Nielsen, Anneli (2010) "Flickor i skolvårigheter". I Anna-Karin Frih & Eva Söderberg (red.) *En bok om flickor och flickforskning*. Studentlitteratur
- Nielsen, Anneli. (2015) *Ett liv i olika världar. Unga kvinnors berättelser om svåra livshändelser*. Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Genusforskarskolan, Umeå universitet.
- Nilholm, Claes & Göransson, Kerstin (2013) *Inkluderande undervisning*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Nilsson, Åsa (2009) "Den nationella SOM-undersökningen 2008". I Holmberg, Sören & Lennart Weibull (red.) *Svensk höst*. Bok nr. 46. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nordberg, Lillemor (1994) "Skillnader i pojkars och flickors tidiga utveckling. Några resultat från en pågående svensk undersökning". I *Visst är vi olika! En antologi för kunskap och debatt om likheter och olikheter mellan flickor och pojkar och deras olika villkor och förutsättningar i skolan*. Arbetsgruppen Kvinnligt och manligt i skolan. Utbildningsdepartementet.
- Nordenbo, Sven-Erik; Søgaard Larsen, Michael; Tiftikçi, Neriman; Wendt, Eline & Østergaard, Susan (2008) *Teacher Competences and Pupil Achievement in Pre-School and School. A Systematic Review Carried out for The Ministry of Education and Research, Oslo*. Danish Clearinghouse for Educational Research, School of Education, University of Aarhus.
- Norell, Margareta (1995) *Berättelser om ruset: Alkoholens mening för tjugohåringar*. Östlings bokförlag. Symposion.
- OECD (2012) *Equity and Quality in Education. Supporting Disadvantaged Students and Schools*.
- OECD (2015) *Improving schools in Sweden: An OECD Perspective*.
- OECD (2018) *The resilience of students with an immigrant background*.
- Olson, Hans-Erik (2008) "Om socialpolitik, fritidspolitik och gatans löshästar". I Holmgren, Gerhard (red.) *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:2, Ungdomsstyrelsen.
- Olsson, Elin (2011) *Social Relations in Youth: Determinants and Consequences of Relations to Parents, Teachers, and Peers*. The Swedish Institute for Social Research, SOFI, Stockholms universitet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2016) *Svenska väljare*. Wolters Kluwer.
- Oskarson, Maria (2018) "Åh, vem bryr sig om politik? Integrerade, skeptiska, lojala och alierade i den svenska politiken". I Andersson, Ulrika; Carlander, Anders; Lindgren, Elina & Maria Oskarson (red.) *Sprickor i fasaden*. Bokserien nr. 72. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Overton, Willis F. (1973) "On the assumptive base of the nature—nurture controversy: Additive versus interactive conceptions". *Human Development, (16)*, s. 74–89.
- Perski, Aleksander (2015) *Ur balans: om stress, utbrändhet och vägar tillbaka till ett balanserat liv*. Albert Bonniers Förlag.
- Pianta, Robert C.; Belsky, Jay; Vandergrift, Nathan; Houts, Renate & Morrison, Fred J. (2008) "Classroom effects on children's achievement trajectories in elementary school". *American Educational Research Journal, 45(2)*, 365–397.
- Pihlblad, Maria & Åberg, Gunnar (2011) *Att främja barns och ungas psykiska hälsa. Vägledning inför val och implementering av metoder*. Karolinska Institutets folkhälsoakademi 2011:22. Institutionen för folkhälsovetenskap, Avdelningen för tillämpat folkhälsoarbete, Karolinska Institutet.
- Proposition 2013/14:191. *Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande*.

- Proposition 2017/18:1. *Budgetpropositionen för 2018. Förslag till statens budget för 2016, finansplan och skattefrågor. Utgiftsområde 16 – utbildning och universitetsforskning.*
- Ramanathan, Seetha; Balasubramanian, Natarajan & Faraone, Stephen V. (2017) "Familial transient financial difficulties during infancy and long-term developmental outcomes". *Psychological Medicine*, 47, 2197–2204.
- Ramberg, Joacim (2013) *Special educational resources: European Journal of Special Needs Education*, Vol. 28(4), 440–462.
- Reddy, Ranjini; Rhodes, Jean E. & Mulhall, Peter (2003) "The influence of teacher support on student adjustment in the middle school years: A latent growth curve study". *Development and psychopathology*, 15 (1), 119–138.
- Regeringskansliet (2014, uppdaterad 2015) *En politik för en levande demokrati. Kortversion av regeringens skrivelse om demokratipolitik.*
- Riksförbundet Attention. (2016) "Fortfarande svår skolgång för många elever med NPF" – en undersökning om hur barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har det i skolan och hur det påverkar familjen. 2016-01-13
- Roth, Jodie L. & Brooks-Gunn, Jeanne (2003) "What exactly is a youth development program? Answers from research and practice". *Applied developmental science*, 7(2), s. 94-111.
- Rutter, Michael; Maughan, Barbara; Mortimore Peter & Ouston Janet (1979) *Fifteen thousand hours*. Open Books.
- Rädda Barnen (2018) *Barnfattigdomen i Sverige. Rapport 2018.*
- SFS 2001:100. *Förordning (2001:100) om den officiella statistiken.*
- Shehata, Adam & Amnå, Erik (2017) "The Development of Political Interest Among Adolescents: A Communication Mediation Approach Using Five Waves of Panel Data". *Communication Research*, 1–23.
- Skolinspektionen (2009) *Varannan i mål. Om gymnasieskolors (o)förmåga att få alla elever att fullfölja sin utbildning. Kvalitetsgranskning Rapport 2009:1.*
- Skolinspektionen (2012) *En skola med tilltro lyfter alla elever: Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2011.*
- Skolinspektionen (2014a) *Särskilt stöd i enskild undervisning eller särskild undervisningsgrupp. Kvalitetsgranskning Rapport 2014:06.*
- Skolinspektionen (2014b) *Skolsituationen för elever med funktionsnedsättningen ADHD. Kvalitetsgranskning Rapport 2014:09.*
- Skolinspektionen (2015a) *Gymnasieskolors arbete med att förebygga avbrott. Kvalitetsgranskning Rapport 2015:4.*
- Skolinspektionen (2015b) *Elevehälsan: elevers behov och skolans insatser. Kvalitetsgranskning Rapport 2015:05*
- Skolinspektionen (2016) *Skolans arbete med extra anpassningar – Kvalitetsgranskningsrapport.*
- Skolinspektionen (2018a) *Skolenkäten: Resultat våren 2018.*
- Skolinspektionen (2018b) *Att skapa förutsättningar för delaktighet i undervisningen. Tematisk kvalitetsgranskning.*
- Skolverket (2009) *Grövre våld i skolan – vad man vet och vad man kan göra.*
- Skolverket (2012) *PM – En beskrivning av slutbetygen i grundskolan våren 2012.*
- Skolverket (2015a) *Attityder till skolan 2015. Rapport 438.*
- Skolverket (2015b) *Delaktighet för lärande.*
- Skolverket (2016) *PISA 2015: 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik. Rapport 450.*
- Skolverket (2017a) *Slutbetyg i grundskolan, våren 2017. PM 2017-09-28.*
- Skolverket (2017b) *Nära examen – En undersökning av vilka kurser gymnasieelever saknar godkänt i för att få examen. Rapport 461.*
- Skolverket (2017c) *Uppföljning av språkinträdning. Rapport 454.*
- Skolverket (2017d) *PISA 2015: Så mår svenska 15-åringar i skolan. FOKUS PÅ nr 1 2017.*
- Skolverket (2018a) *Kartläggning av huvudmäns arbete med att motverka skolsegregation. PM 2018-06-05.*
- Skolverket (2018b) *Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor. En kvantitativ studie av utvecklingen över tid i slutet av grundskolan. Rapport 467.*
- Skolverket (2018c) *Uppföljning av gymnasieskolan 2018.*

- Socialstyrelsen (2008) *Metoder som används för att förebygga psykisk ohälsa hos barn – En internationell inventering.*
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010.*
- Socialstyrelsen (2013a) *Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.*
- Socialstyrelsen (2013b) *Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968–2010 – Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.*
- Socialstyrelsen (2013c) *Psykisk ohälsa bland unga. Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.*
- Socialstyrelsen (2014) *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2013/14.*
- Socialstyrelsen (2017a) *Statistik om dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar.* Art.nr: 2017-09-12.
- Socialstyrelsen (2017b) *Utvecklingen av psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna. Till och med 2016.*
- SOU (2006:77) *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa: Analyser och förslag till åtgärder.* Slutbetänkande av Utredningen om ungdomars psykiska hälsa.
- SOU (2007:66) *Rörelse i tiden.* Slutbetänkande av Utredningen om den statliga folkrörelsepolitiken i framtiden.
- SOU (2010:99) *Flickor, pojkar, individer: om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan.* Slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i skolan.
- SOU (2013:13) *Unga utanför gymnasieskolan – ett förtydligat ansvar för stat och kommun.* Delbetänkande av utredningen av unga som varken arbetar eller studerar.
- SOU (2014:6) *Män och jämställdhet.* Betänkande av Utredningen om män och jämställdhet.
- SOU (2016:77) *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning.*
- SOU (2017:92) *Transpersoner i Sverige – Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor.* Betänkande av utredningen om stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner.
- SOU (2018:11) *Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar.*
- Statens folkhälsoinstitut (2013) *Barn och unga 2013 – utvecklingen av faktorer som påverkar hälsan och genomförbara åtgärder.*
- Statistiska centralbyrån (2015) *Vilka valde att välja? – Deltagande i valen 2014.* Demokratistatistik rapport 19.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2017) *Barns och ungas hälsa i Sverige. En beskrivning av nuläget.*
- Sveriges Kommuner och Landsting (2018) *Gymnasieskola 2018. Öppna jämförelser.*
- SÖ 1990:20 *FN:s konvention om barnets rättigheter.* New York 20 november 1989. Artikel 28.
- Temagruppen Unga i Arbetslivet (2013) *10 orsaker till avbrott: 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet.* Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor. Skrifter från temagruppen Unga i arbetslivet 2013:2.
- Tipple, Frida & Carlander, Anders (2018) *Svenska demokratitrender.* SOM-rapport 2018:16. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Tornberg, Robert (2013) *Det sociala livet i skolan: Socialpsykologi för lärare (2:a uppl.).* Liber.
- Trondman, Mats (1994) *Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan.* Carlssons bokförlag.
- Trondman, Mats & Johansson, Åsa (2013) *Unga under Lupp – En studie av ungas villkor och ungdomspolitikens möjligheter i Kalmar län.* Centrum för kultursociologi, Linnéuniversitetet.
- Trondman, Mats; Krantz, Sofi; Petersson, Karina & Barmark, Mimmi (2012) "Låt oss kalla det skolkultur: Om betydelsen av normativt försvarbara och meningsaktiverande praktiker för förbättrade skolprestationer". *Locus*, nr 3, s. 6–31.
- Turner, Russell; Daneback, Kristian & Skärner, Anette (2018) "Assessing reciprocal association between drunkenness, drug use, and delinquency during adolescence: Separating within- and between-person Effects". *Drug and Alcohol Dependence*, 191, 286–293.
- Turner, Russell; Jidetoft, Nina & Nilsson, Åsa (2015) *SSPF – Ett fokus på ungdomar i riskzon. En implementeringsutvärdering av samverkan mellan skola, socialtjänst, polis och fritid för att motverka kriminalitet och missbruk.* Rapport 2:2015. FoU i Väst/GR.
- Ueno, Koji (2005) "The Effects of Friendship Networks on Adolescent Depressive Symptoms". *Social Science Research*, 34, 3, 484–510.

- Undheim, Anne Mari & Sund, Anne Mari (2005) "School Factors and the Emergence of Depressive Symptoms among Young Norwegian Adolescents". *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14, 8, 446–453.
- Ungdomsbarometern (2017) Opublicerat material baserat på Ungdomsbarometern 2016/2017 (genomförd i oktober 2016). Erhållet via epost 2018-11-19.
- Ungdomsstyrelsen (2010) *Fokus 10. En analys av ungas inflytande*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:10.
- Ungdomsstyrelsen (2013a) *Unga med attityd – Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:3.
- Ungdomsstyrelsen (2013b) *Ung i dag 2013 – En beskrivning av ungdomars villkor*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:2.
- UNICEF (2016) *Fairness for Children. A league table of inequality in child well-being in rich countries*.
- UNODC (2018) *World Drug Report 2018. Booklet 2: Global Overview of Drug Demand and Supply: Latest Trends and Cross-cutting Issues*. United Nations publication.
- U.S. Department of Health and Human Services (2009) *Fostering School Connectedness: Improving Student Health and Academic Achievement*. Centers for Disease Control and Prevention.
- Warne, M (2013) *Där eleverna är. Ett arenaperspektiv på skolan som en stödjande miljö för hälsa*. Mittuniversitetet.
- Wennerholm Juslin, Pia & Bremberg, Sven (2004) *När barn och ungdomar får bestämma mer påverkas hälsan. En systematisk forskningsöversikt*. Statens folkhälsoinstitut.
- Wernersson, Inga (2010) *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker*. Rapport V från Delegationen för jämställdhet i skolan. SOU 2010:51.
- Westling Allodi, Mara (2010) *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: En kunskapsöversikt*. SOU 2010:79.
- Världshälsoorganisationen (1948) *Preamble to the Constitution of the World Health Organization*. Översättning Axelsson, Anna-Karin (2014) Hälsopedagogik. Studentlitteratur.
- Världshälsoorganisationen (2001) *Strengthening mental health promotion*. Faktablad nummer 220. Översättning: Leppäniemi, Heidi (2009) *Trygga och goda uppväxtvillkor – en grogrund för psykisk hälsa. Kunskapssammanställning om att skapa förutsättningar för psykisk hälsa för barn, unga och unga vuxna 0–25 år*. Sektionen för folkhälsoarbete, Folkhälsocentrum, Landstinget Sörmland.
- Världshälsoorganisationen (2008) *Closing the gap in a generation – Health equity through action on the social determinants of health*. Commission on Social Determinants of Health, Final report – executive summary.
- Världshälsoorganisationen (2018) *Global status report on alcohol and health 2018*
- Willis, Paul (1993) *Learning to labour: How working class kids get working class jobs*. Ashgate.
- Zimmerman, Fredrik (2018) *Det tillåtande och det begränsande. En studie och pojkars syn på studier och ungdomars normer kring maskulinitet*. Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, Göteborgs universitet.
- Öfverberg, Charlotte & Bremberg, Sven (2000) *Går det att förklara varför ungdomars psykiska hälsa är bättre i vissa skolor? En studie av skyddsfaktorer i olika skolmiljöer*. 2002:2. Centrum för Barn- och Ungdomshälsa, Samhällsmedicin.

Bilaga

Tabell B1

Diagram 1a–42b

Tabell B1. Bakgrundsförhållanden per kommun, åk8 och gy2 (procent)

	Kommun	Utlandsfödda	Minst en förälder arbetslös/långtids-sjukskriven ¹	Upprepad erfarenhet av att inte kunna göra/köpa något för att familjen inte haft råd ²	Oro för föräldrarnas ekonomi ³	Aktivitetshindrande långvarig sjukdom/funktionsnedsättning ⁴
Åk8	Ale	6	13	9	9	13
	Alingsås	8	11	7	8	16
	Härryda	4	8	6	8	12
	Kungsbacka	7	8	6	7	13
	Kungälv	5	9	4	6	15
	Mölndal	8	8	5	5	7
	Stenungsund	4	5	5	5	13
	Tjörn	10	8	11	12	12
	Öckerö	5	7	6	12	16
	Samtliga (GR-9)	6	9	6	7	13
Antal svar (GR-9)	3 737	3 620	3 687	3 752	3 561	
Gy2	Ale	14	15	12	10	17
	Alingsås	11	10	14	13	16
	Härryda	10	11	10	9	7
	Kungsbacka	7	10	8	8	14
	Kungälv	6	11	4	8	11
	Mölndal	7	11	9	9	11
	Stenungsund	21	16	12	16	17
	Tjörn	26	12	25	20	18
	Samtliga (GR-8)	10	11	10	10	13
	Antal svar (GR-8)	2 017	1 917	2 037	2 037	1 937

¹Enkätfrågan: Vad gör din förälder eller dina föräldrar huvudsakligen? Markera ett alternativ för varje förälder. Har du endast en förälder fyller du endast i den ena raden. Med förälder menar vi den eller de som du själv betraktar som dina föräldrar. Delfrågor: Förälder a; Förälder b. Svartalternativen: Arbetar; Studerar; Föräldraledig; Arbetslös; Långtidsjukskriven/sjukpensionär; Ålderspensionär; Annat; Vet inte?

²Enkätfrågan: Under de senaste sex månaderna, har det hänt att du inte kunnat göra något eller inte kunnat köpa något som många andra i din ålder gör eller köper för att din familj inte haft råd?, med svartalternativen: Ja, flera gånger; Ja, en gång; Nej.

³Enkätfrågan: I vilken grad är du orolig för dina föräldrars ekonomi?, med svartalternativen: Inte alls orolig; Inte särskilt orolig; Ganska orolig; Mycket orolig.

⁴Enkätfrågan: Har du någon sjukdom eller någon nedsatt funktion, som inte är tillfällig, och som innebär att du har svårigheter att delta i olika aktiviteter, t.ex. i skolan, med vänner eller på din fritid?, med svartalternativen Ja; Nej; Vill inte svara. Procentandelen baseras på de som svarat ja eller nej.

Se i övrigt rapportens kapitel 4, tabeller 5b-9.

LUPP 2017 i 9 GR-kommuner

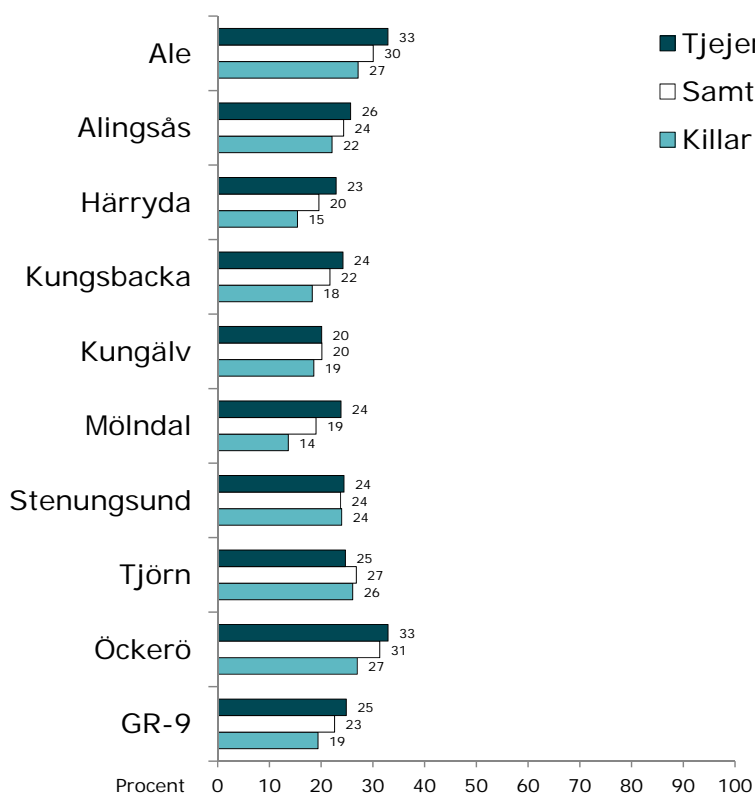
- Fritid
- Skola
- Politik och samhälle
- Trygghet
- Hälsa
- Arbete
- Framtid

Fritid

- Skola
- Politik och samhälle
- Trygghet
- Hälsa
- Arbete
- Framtid

- För litet fritidsutbud
- Saknar aktiviteter i området
- Bredd i fritidsaktiviteter
- Föreningsmedlemskap
- Nöjdhet med fritiden
- Goda kompisrelationer
- Upprepad erfarenhet av inte kunna göra eller köpa något
- Oro för föräldrarnas ekonomi

1a För litet fritidsutbud: åk8

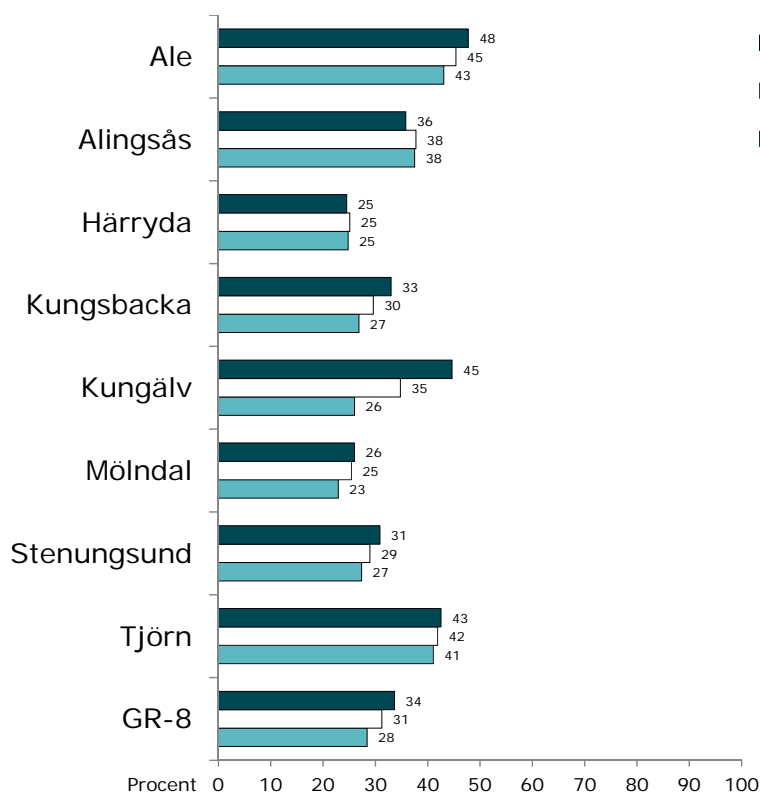

Enkätfrågan: Hur mycket eller lite tycker du att det finns att göra på fritiden?, med svarsalternativen: Våldigt mycket; Ganska mycket; Ganska lite; Våldigt lite/ingenting.

Resultaten visar andelen som svarat ganska/våldigt lite/ingenting, baserat på 150–986 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

1b För litet fritidsutbud: gy2

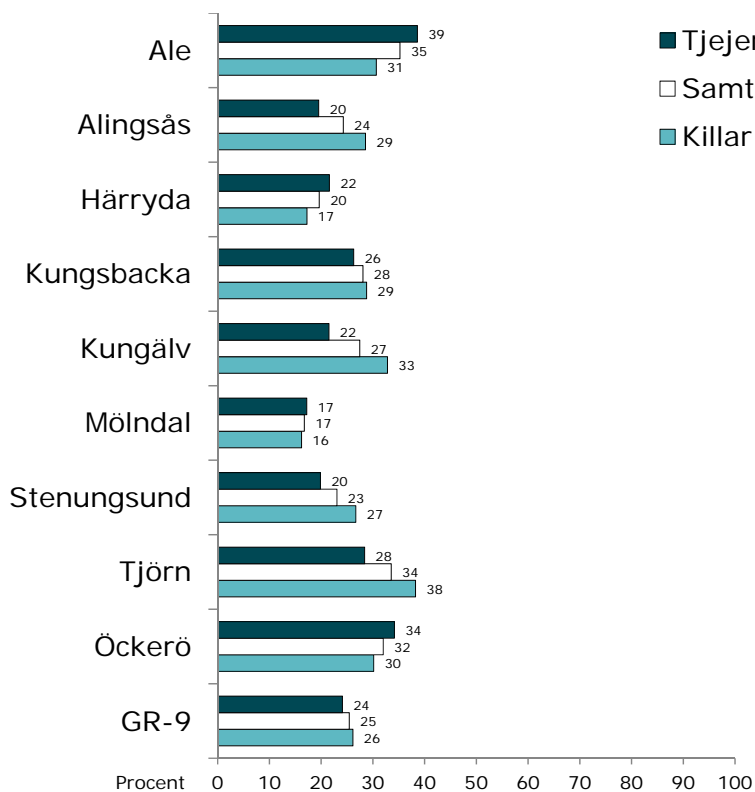
Enkätfrågan: Hur mycket eller lite tycker du att det finns att göra på fritiden?, med svarsalternativen: Våldigt mycket; Ganska mycket; Ganska lite; Våldigt lite/ingenting.

Resultaten visar andelen som svarat ganska/våldigt lite/ingenting, baserat på 105–635 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

2a Saknar fritidsaktiviteter i boendeområdet: åk8

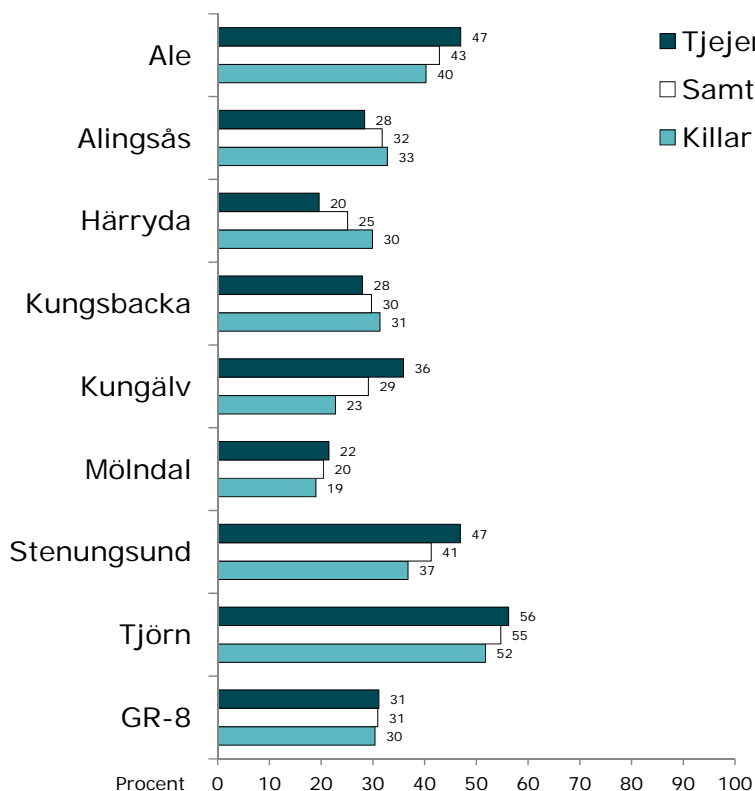
Enkätfrågan: *Tycker du att det saknas fritidsaktiviteter där du bor?*, med svarsalternativen: *Ja; Nej; Vet inte.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 150–983 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

2b Saknar fritidsaktiviteter i boendeområdet: gy2

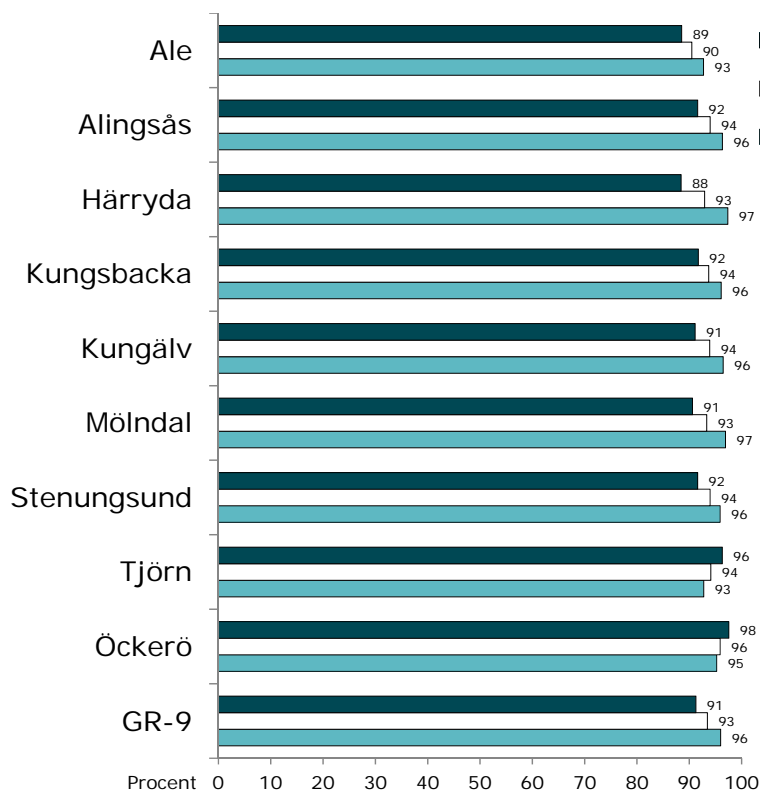
Enkätfrågan: *Tycker du att det saknas fritidsaktiviteter där du bor?*, med svarsalternativen: *Ja; Nej; Vet inte.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 106–636 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

3a Minst två regelbundna fritidsaktiviteter: åk8

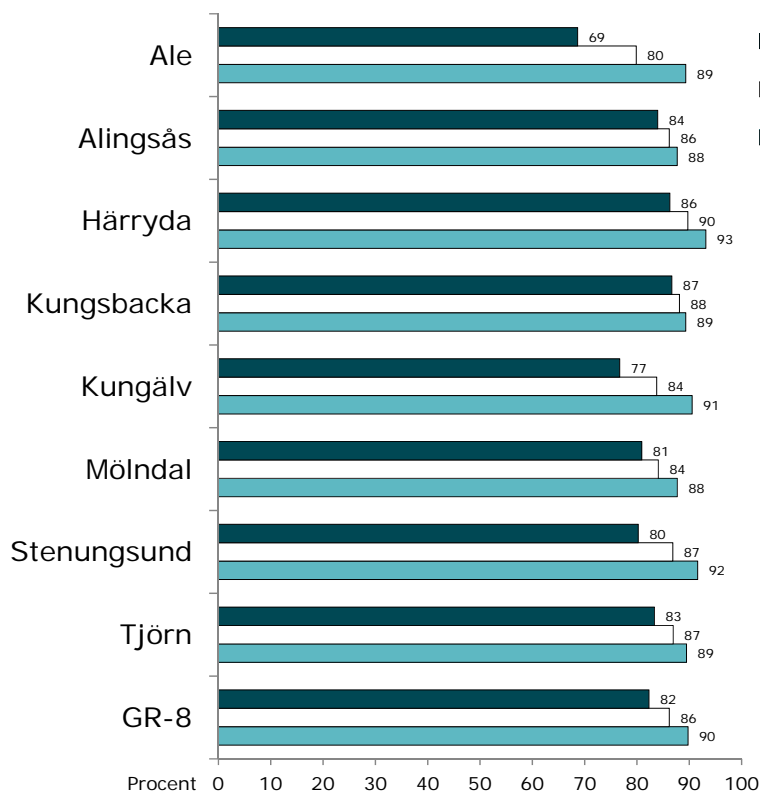
Enkätfrågan: Hur ofta gör du följande saker på din fritid? I vissa alternativ finns två eller flera aktiviteter med. Om du endast gör en av de aktiviteterna så svarar du hur ofta du gör just det. Om du gör flera av exemplen svarar du hur ofta du gör det sammanlagt. Denna fråga avser aktiviteter utanför skolarbetet eller arbetet. Frågan följs av 12 breda aktivitetsområden samt "annat". Svartsalternativen: Aldrig; Någon gång per år; Någon gång i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan.

Resultaten visar andelen som svarat en eller flera gånger i veckan angående minst två av aktivitetstyperna (inkl. "Annat"), baserat på 146–986 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

3b Minst två regelbundna fritidsaktiviteter: gy2

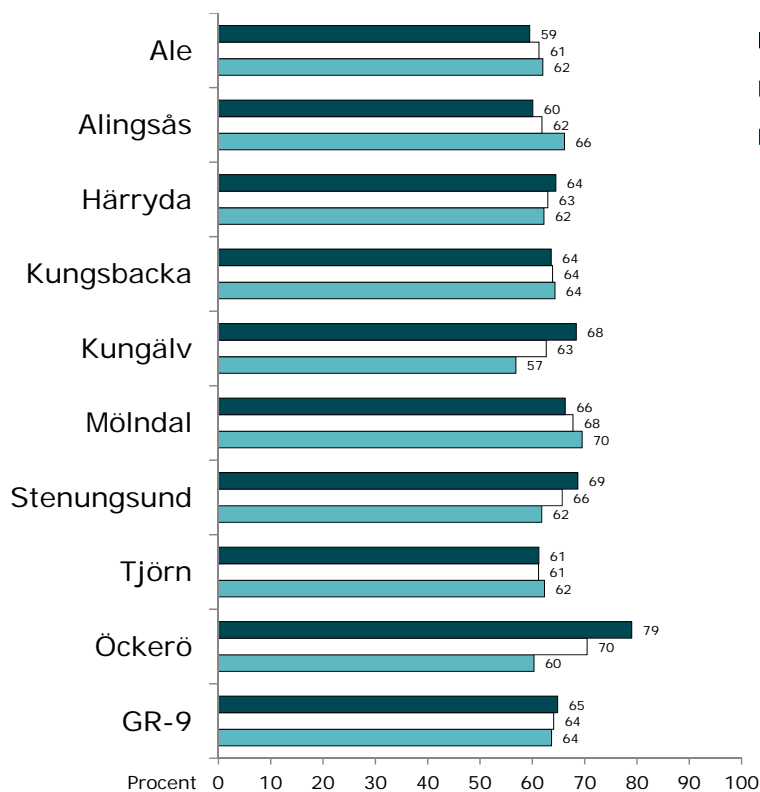
Enkätfrågan: Hur ofta gör du följande saker på din fritid? I vissa alternativ finns två eller flera aktiviteter med. Om du endast gör en av de aktiviteterna så svarar du hur ofta du gör just det. Om du gör flera av exemplen svarar du hur ofta du gör det sammanlagt. Denna fråga avser aktiviteter utanför skolarbetet eller arbetet. Frågan följs av 12 breda aktivitetsområden samt "annat". Svartsalternativen: Aldrig; Någon gång per år; Någon gång i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan.

Resultaten visar andelen som svarat en eller flera gånger i veckan angående minst två av aktivitetstyperna (inkl. "Annat"), baserat på 107–639 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

4a Medlem i någon förening: åk8

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

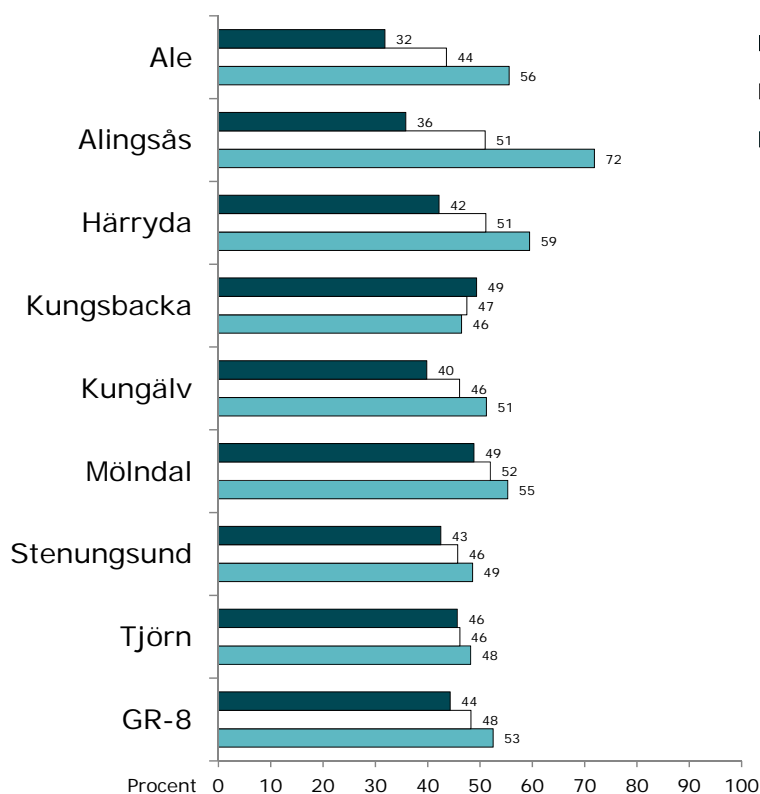
Enkätfrågan: *Är du medlem i någon förening? Till exempel religiös förening eller församling, kultur- eller idrottsförening, politiskt ungdomsförbund, friluft-, data- eller spelförening m.m., med svarsalternativen: Nej; Ja, jag är medlem i en förening.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 149–977 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

4b Medlem i någon förening: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

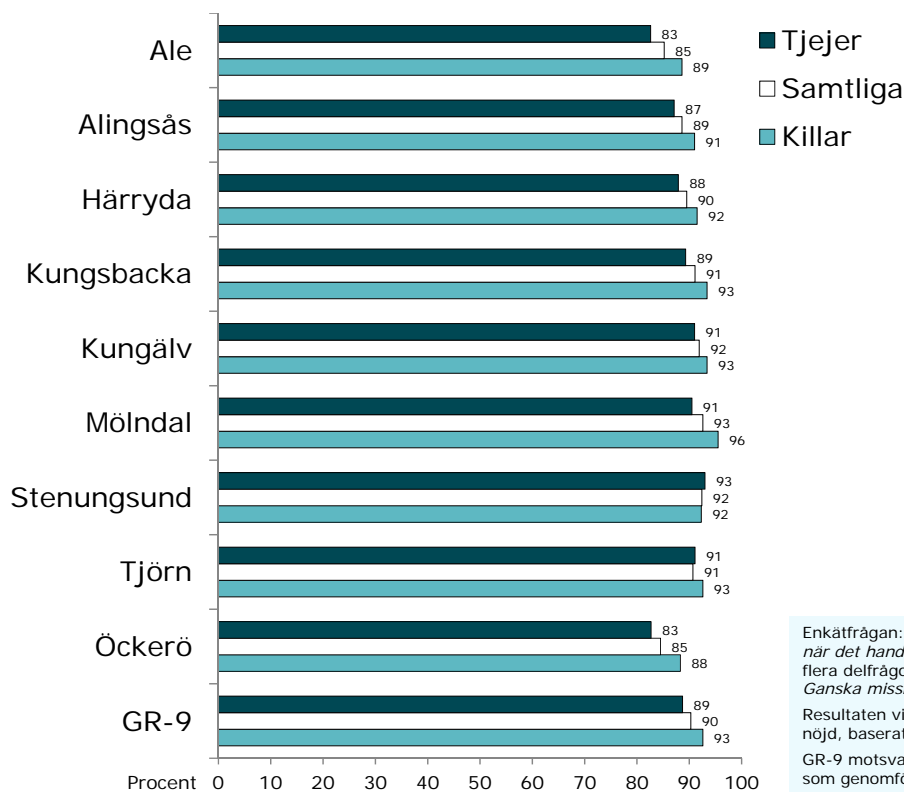
Enkätfrågan: *Är du medlem i någon förening? Till exempel religiös förening eller församling, kultur- eller idrottsförening, politiskt ungdomsförbund, friluft-, data- eller spelförening m.m., med svarsalternativen: Nej; Ja, jag är medlem i en förening.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 104–634 ungdomar per kommun.

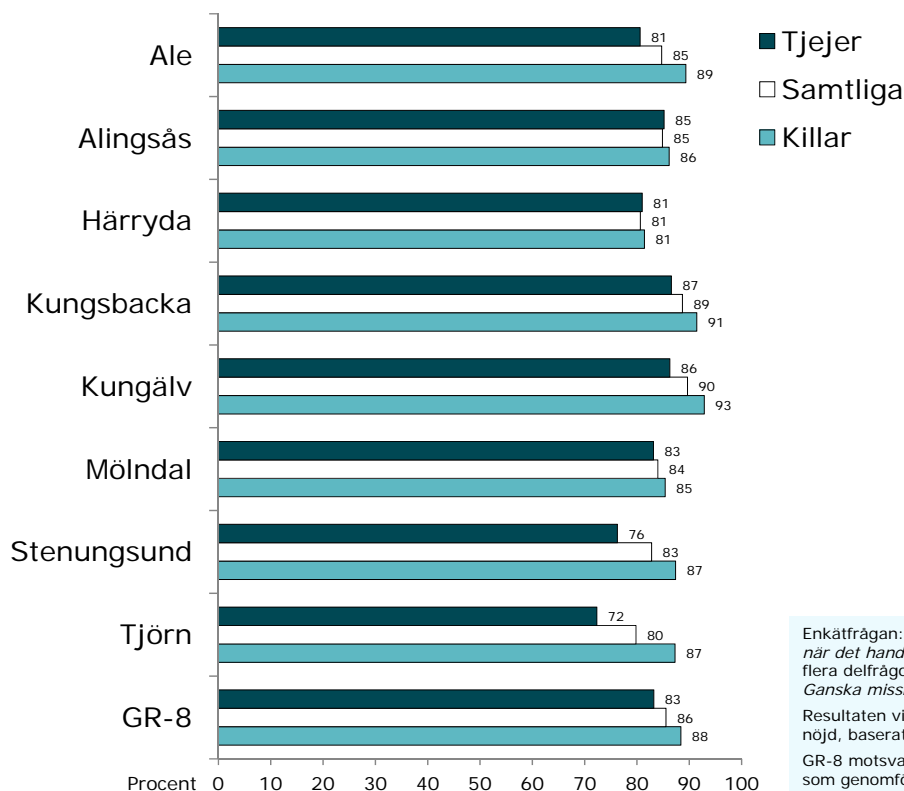
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

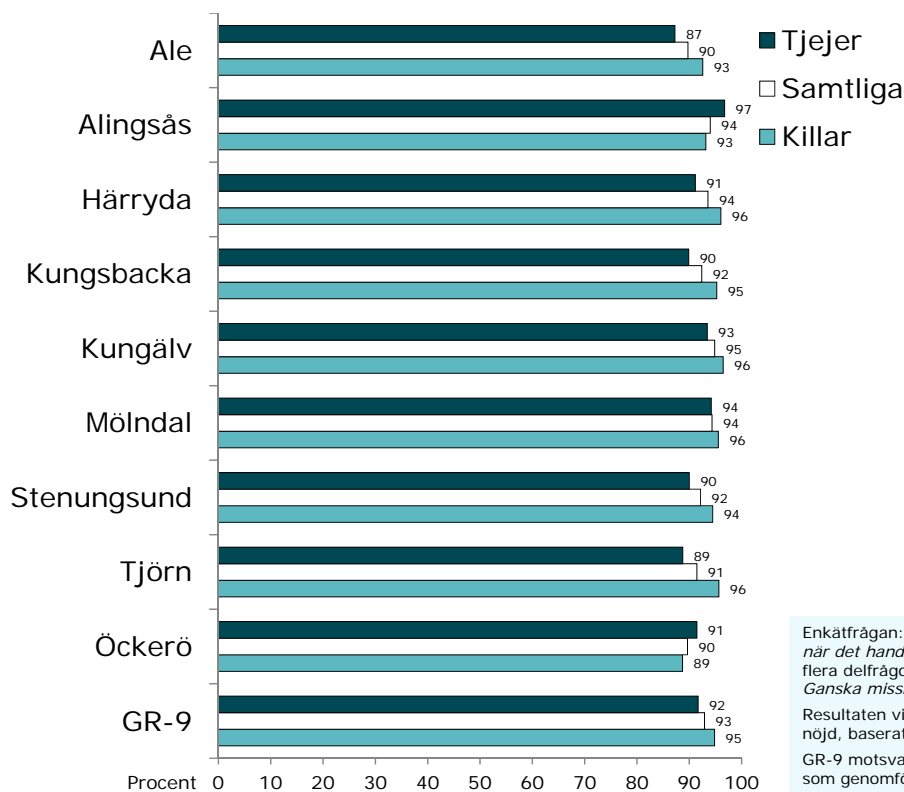
5a Nöjd med fritiden: åk8

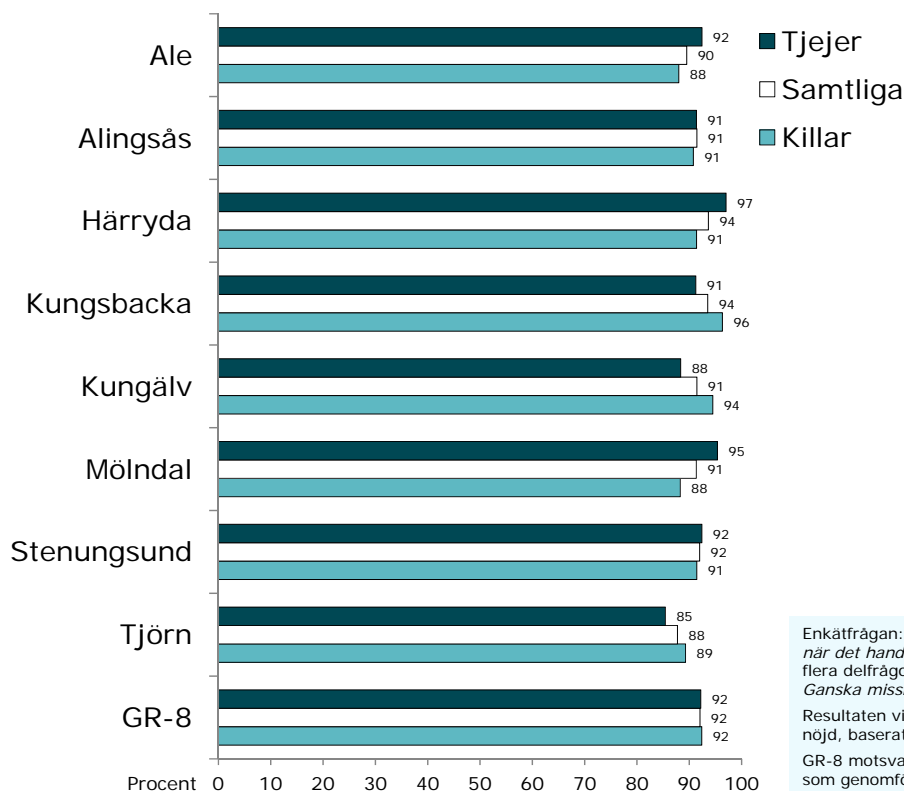
5b Nöjd med fritiden: gy2

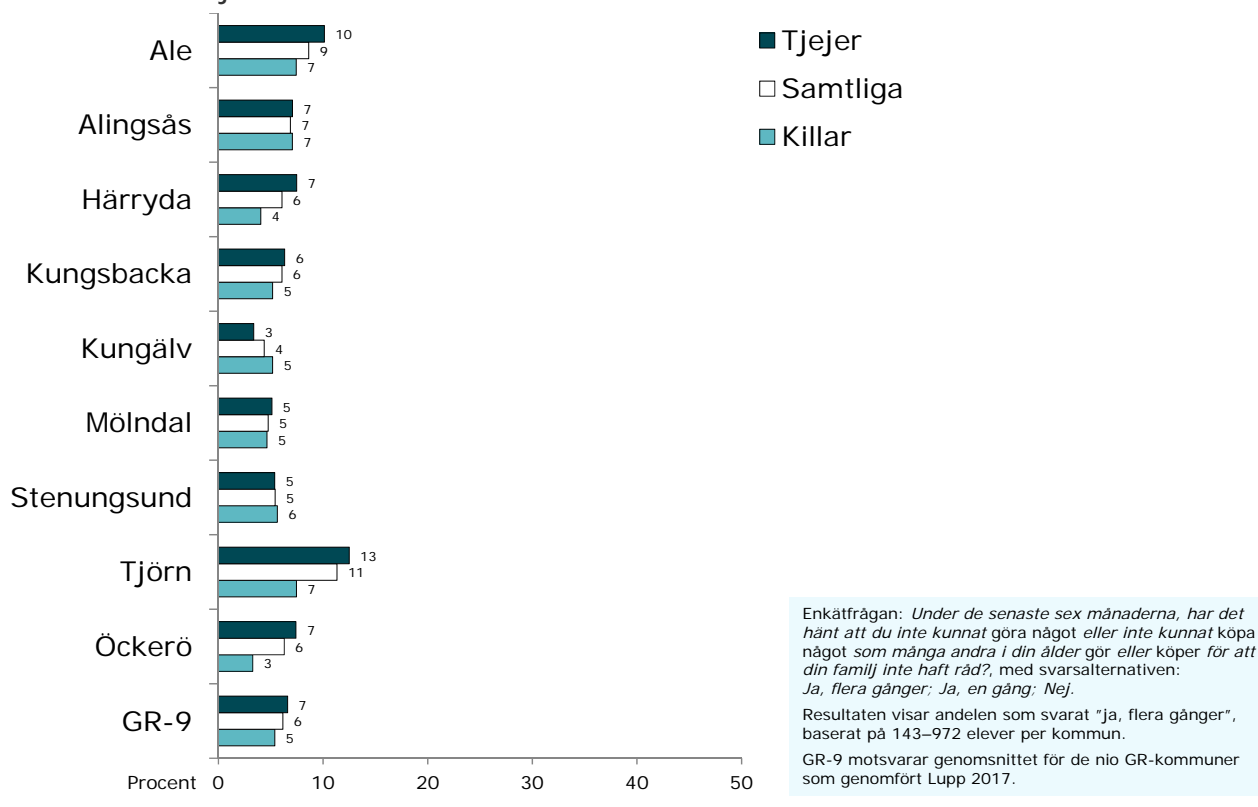
6a Goda kompisrelationer: åk8

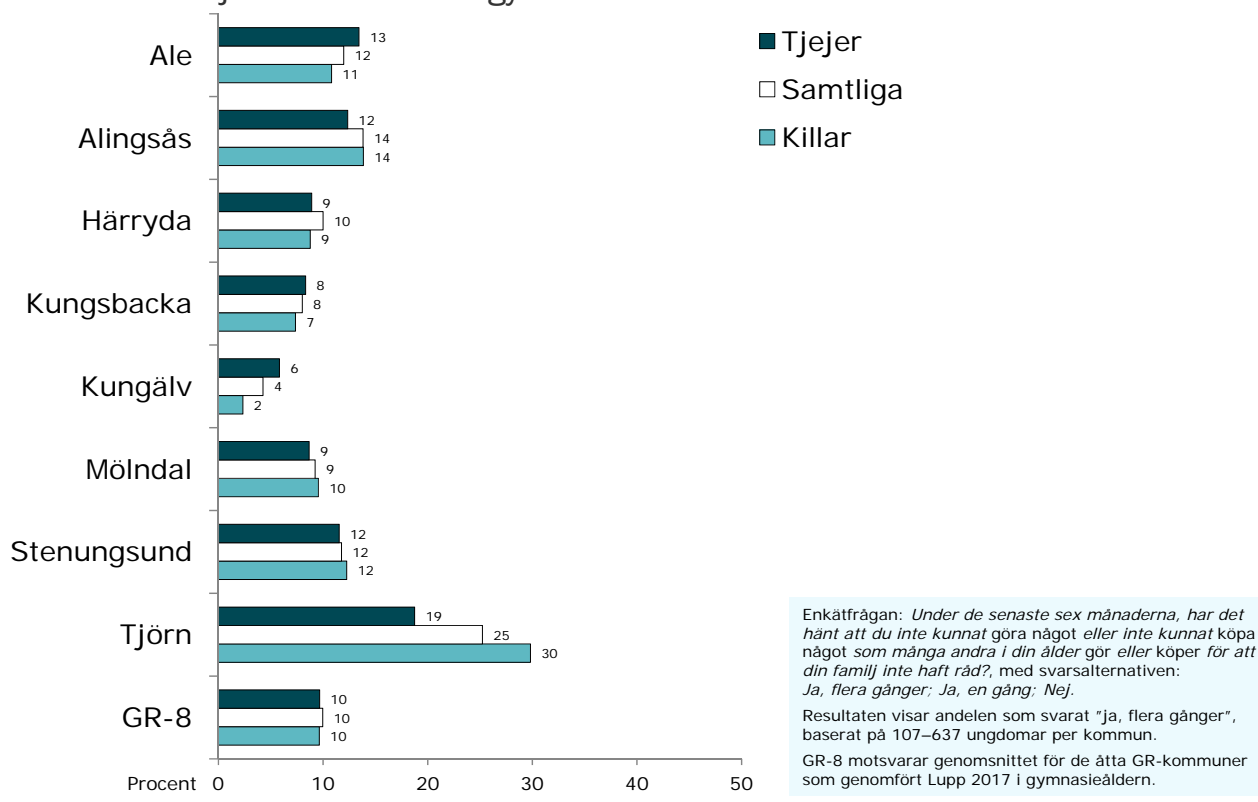
6b Goda kompisrelationer: gy2

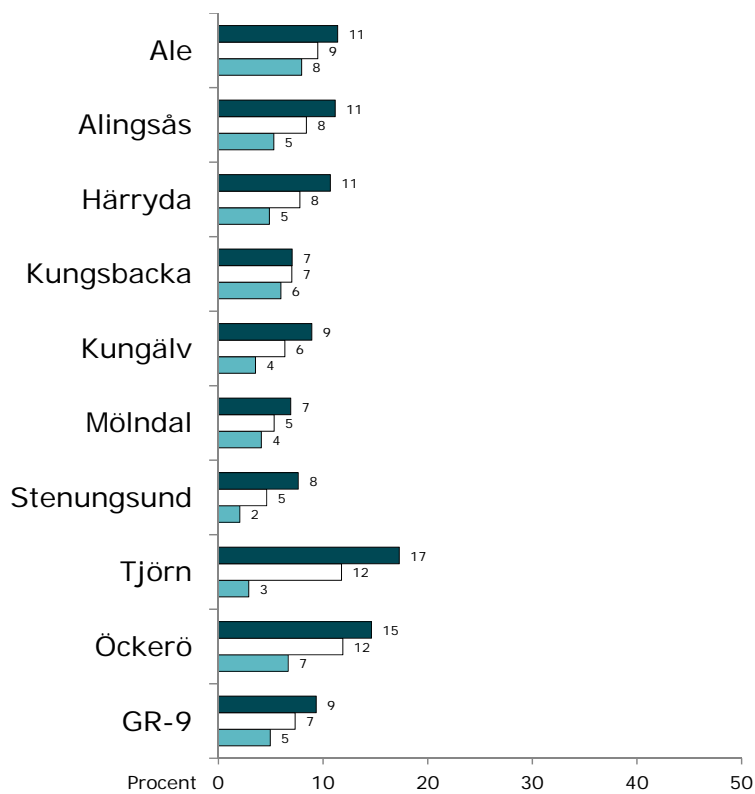
7a Upprepad erfarenhet av att inte kunna köpa eller göra något som andra gör för att familjen inte haft råd: åk8

7b Upprepad erfarenhet av att inte kunna köpa eller göra något som andra gör för att familjen inte haft råd: gy2

8a Oro för föräldrarnas ekonomi: åk8

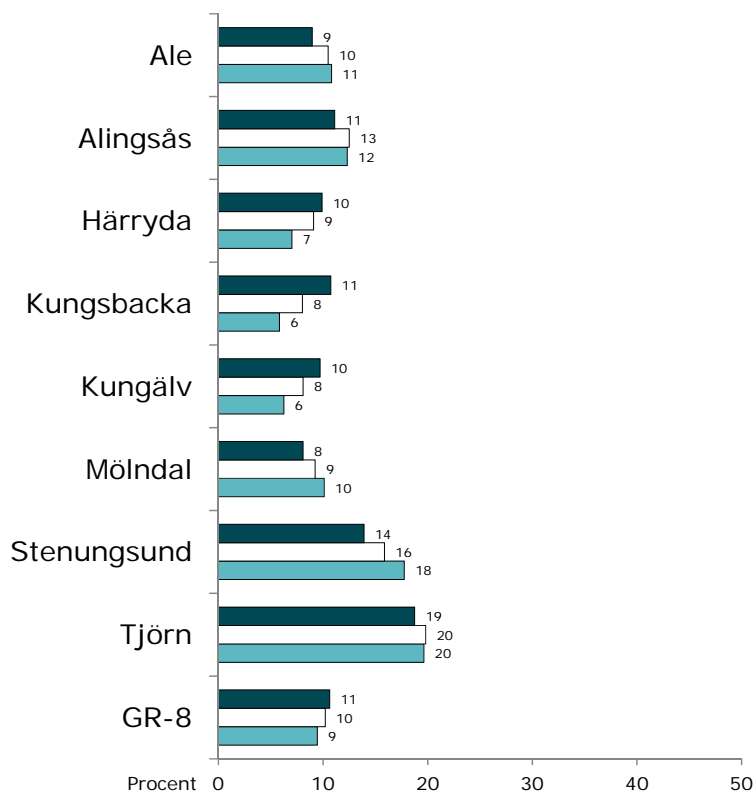

Enkätfrågan: *I vilken grad är du orolig för dina föräldrars ekonomi?*, med svarsalternativen: *Inte alls orolig; Inte särskilt orolig; Ganska orolig; Mycket orolig.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket orolig, baserat på 143-984 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

8b Oro för föräldrarnas ekonomi: gy2

Enkätfrågan: *I vilken grad är du orolig för dina föräldrars ekonomi?*, med svarsalternativen: *Inte alls orolig; Inte särskilt orolig; Ganska orolig; Mycket orolig.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket orolig, baserat på 106-635 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

Fritid

Skola

Politik och samhälle

Trygghet

Hälsa

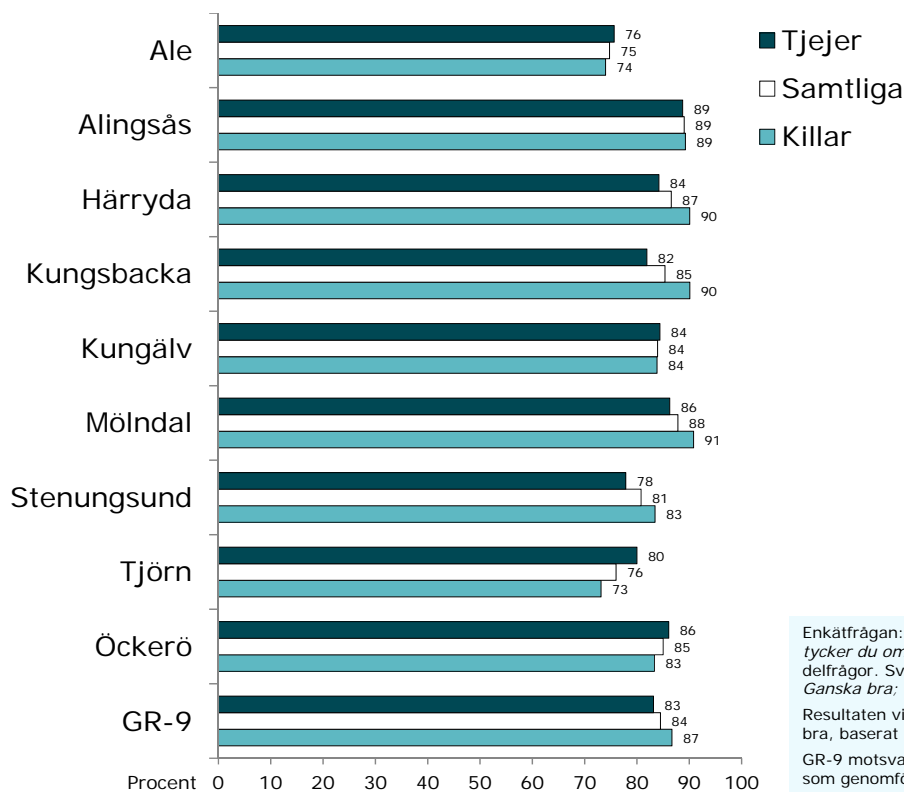
Arbete

Framtid

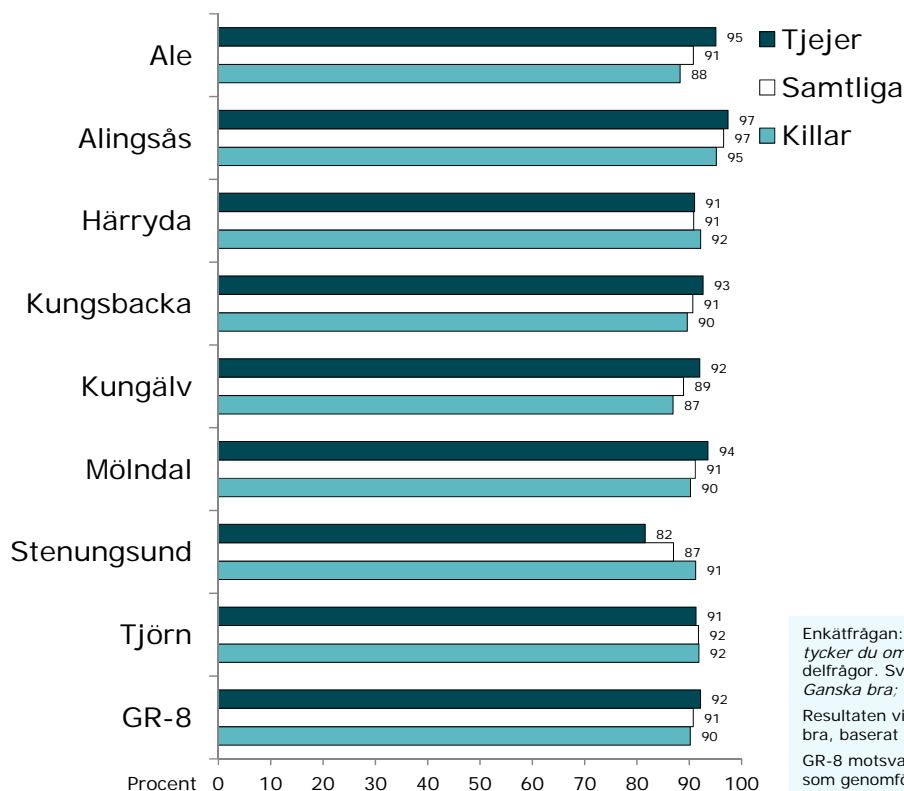
- Bra skolundervisning
- Bra möjlighet till hjälp/stöd vid behov
- Elevinflytande i skolan:
– *vill* respektive *får* bestämma
- Bra stämning i skolan
- Alltid trygg i skolan
- Nöjdhet med skolan

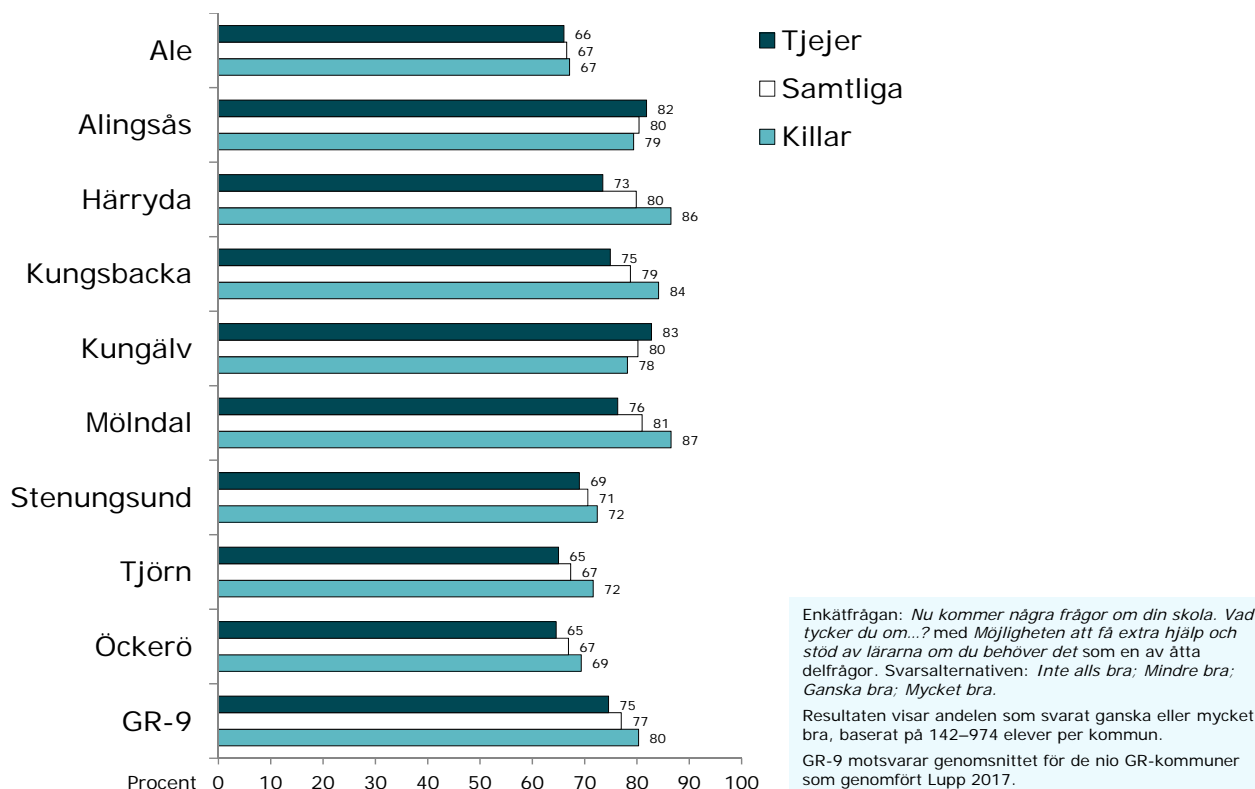
9a Bra skolundervisning: åk8

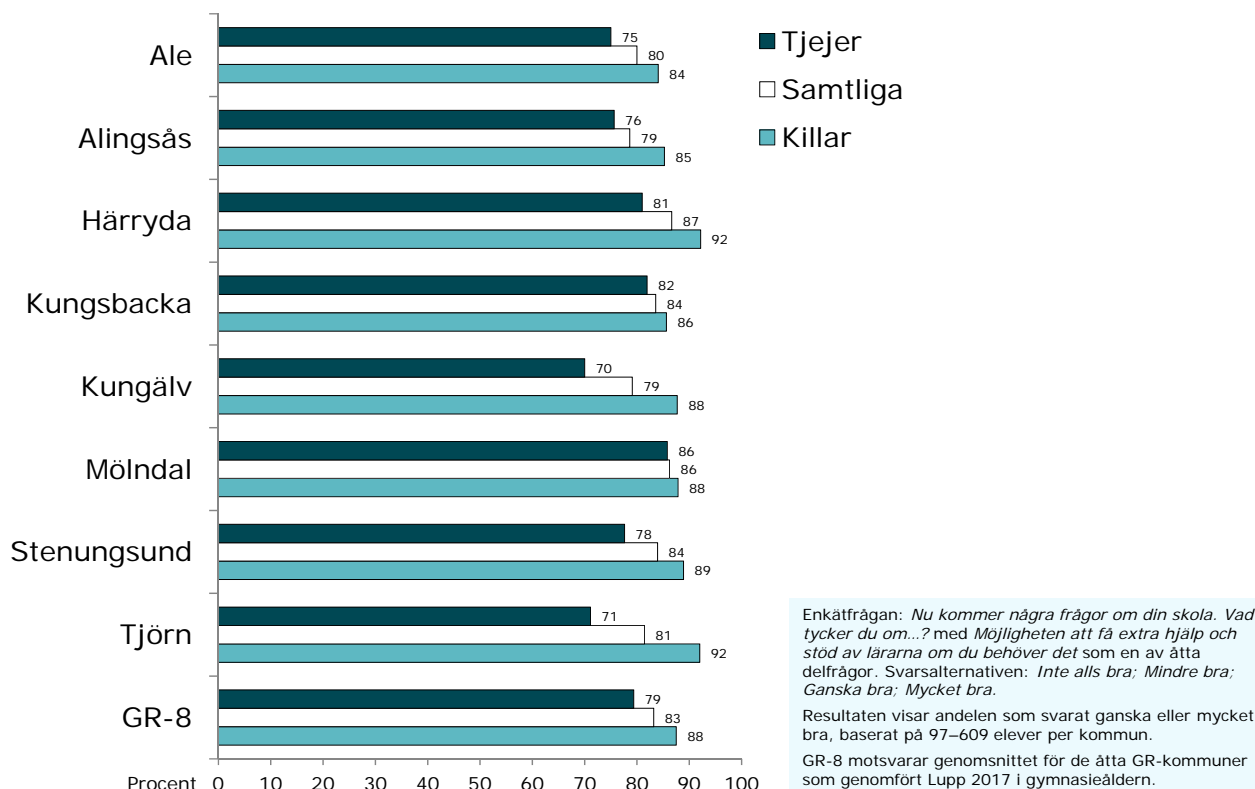
9b Bra skolundervisning: gy2

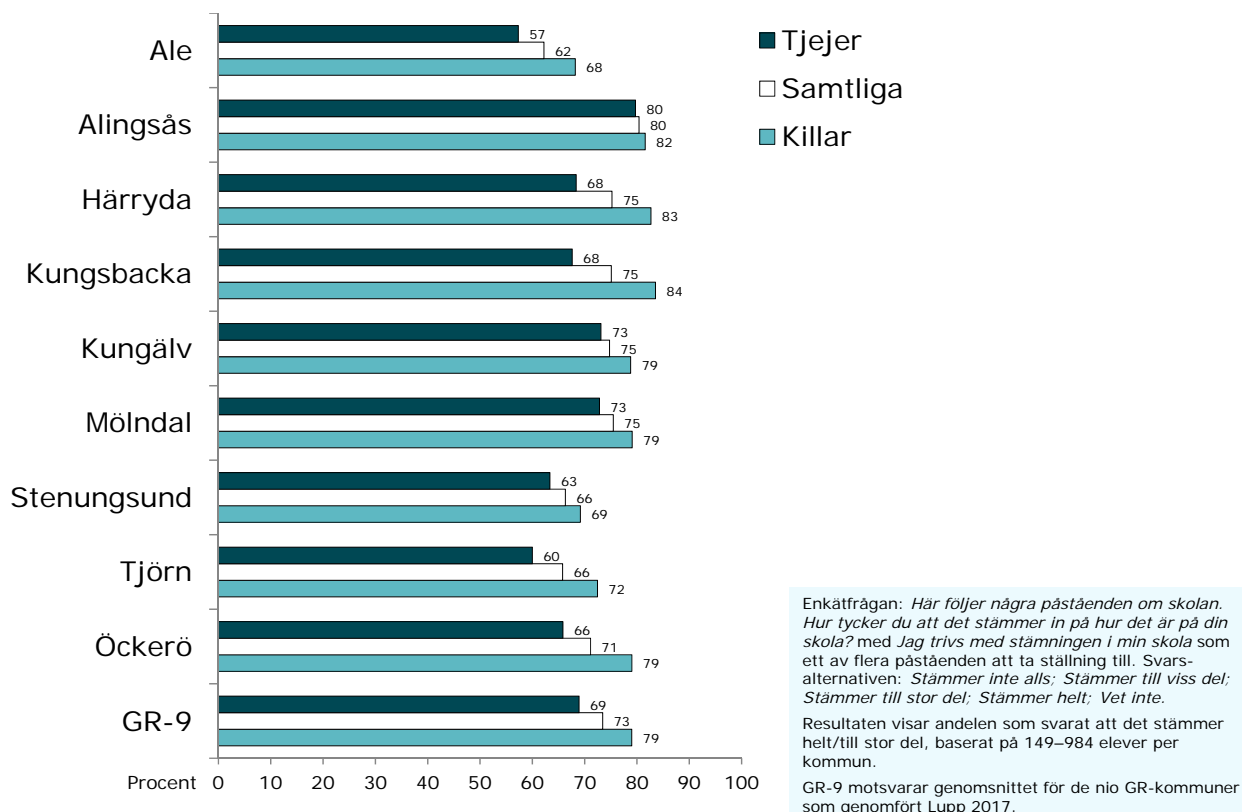
10a Möjlighet till hjälp/stöd vid behov: åk8

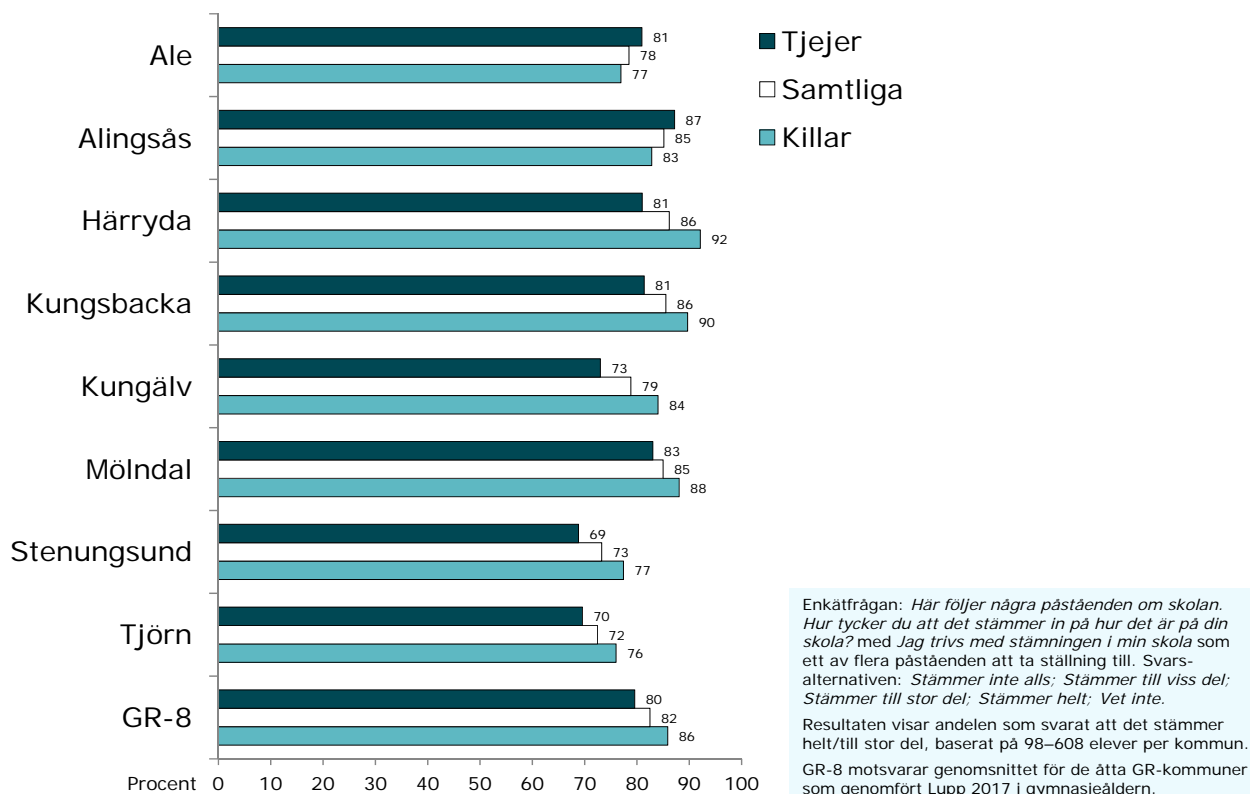
10b Möjlighet till hjälp/stöd vid behov: gy2

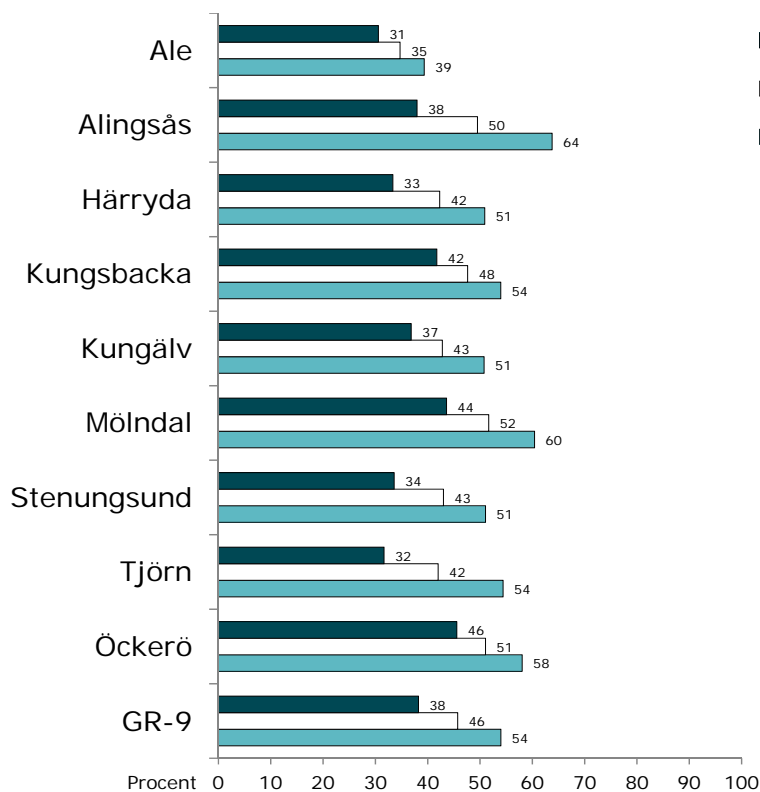
11a Trivs med stämningen i skolan: åk8

11b Trivs med stämningen i skolan: gy2

12a Alltid trygg i skolan: åk8

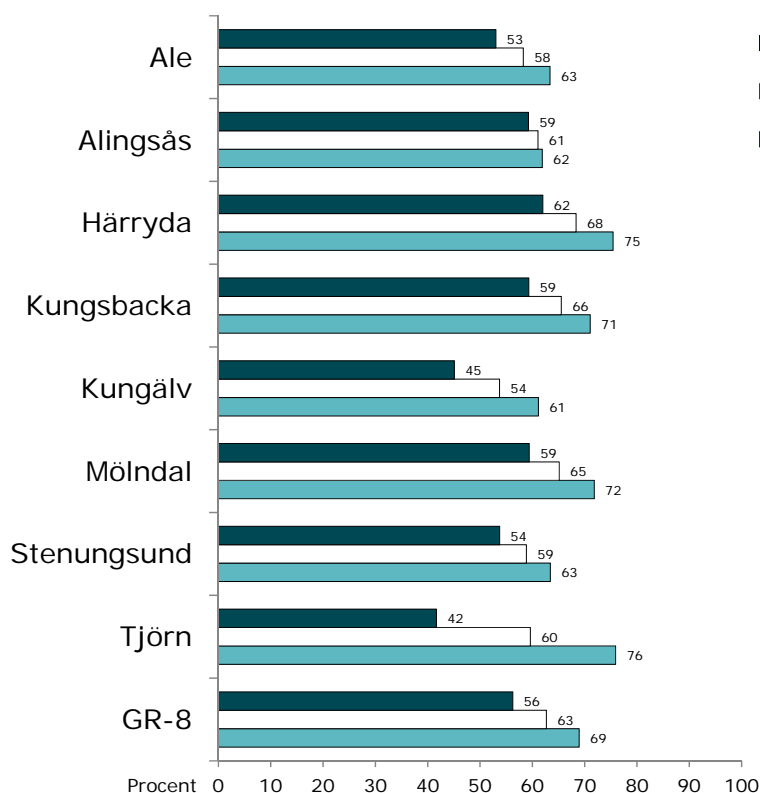

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?* med 1 skolan som en av nio delfrågor.
Svarsalternativen: *Aldrig; Sällan; Oftast; Alltid.*
Resultaten visar andelen som svarat "alltid", baserat på 143–974 elever per kommun.
GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

12b Alltid trygg i skolan: gy2

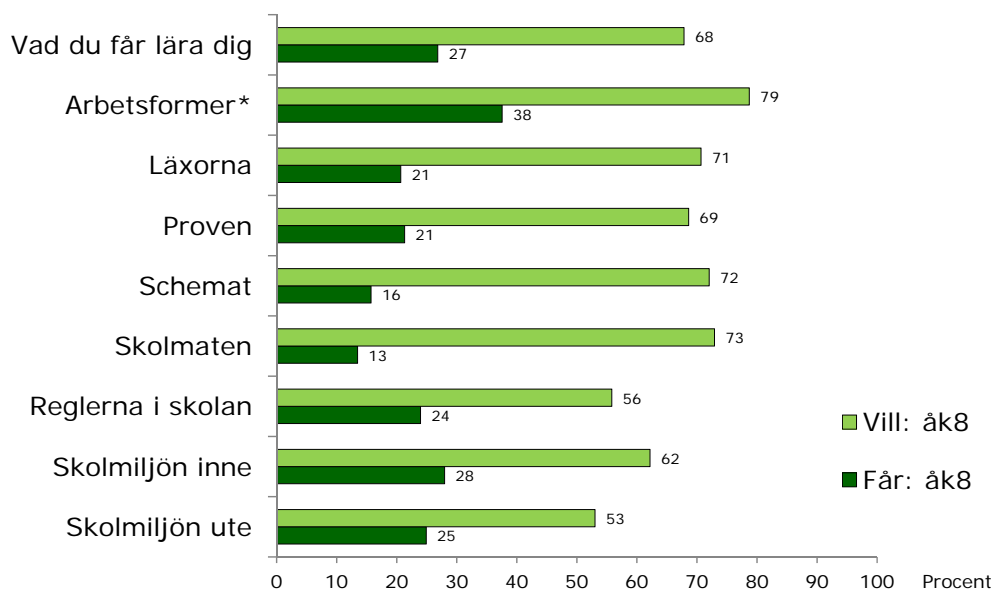
■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur ofta känner du dig trygg på följande ställen?* med 1 skolan som en av nio delfrågor.
Svarsalternativen: *Aldrig; Sällan; Oftast; Alltid* samt i gy2-enkäten *Ej aktuellt.*
Resultaten visar andelen som svarat "alltid", baserat på 104–624 elever per kommun.
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

13a Elevinflytande i skolan i GR-9: åk8

– vad eleverna vill och upplever att de får vara med och bestämma om

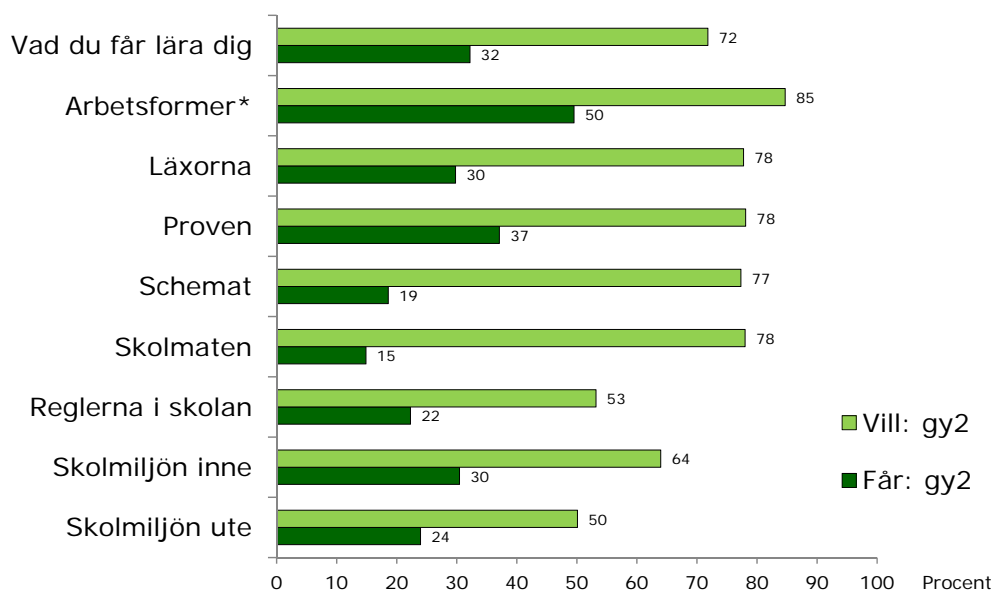

Enkätfrågorna: *Hur mycket eller lite vill du som elev vara med och bestämma om följande?* respektive *Hur mycket eller lite upplever du att du som elev får vara med och bestämma när det gäller följande?* – båda med svarsalternativen: *Väldigt lite eller ingenting; Ganska lite; Ganska mycket; Väldigt mycket.* *Formulering i enkäten: *Hur vi ska arbeta, till exempel grupparbete/projektarbete.* Resultaten visar andelen som svarat ganska eller väldigt mycket på respektive fråga, baserat på minst 3 692 respektive 3 633 svar. GR-9 motsvarar de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

13b Elevinflytande i skolan i GR-8: gy2

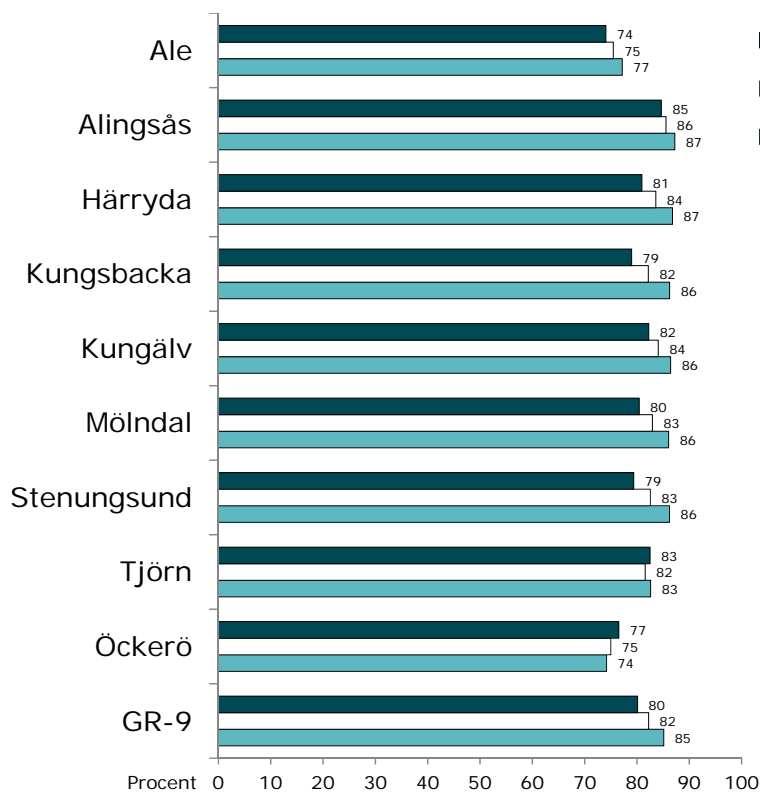
– vad eleverna vill och upplever att de får vara med och bestämma om

Enkätfrågorna: *Hur mycket eller lite vill du som elev vara med och bestämma om följande?* respektive *Hur mycket eller lite upplever du att du som elev får vara med och bestämma när det gäller följande?* – båda med svarsalternativen: *Väldigt lite eller ingenting; Ganska lite; Ganska mycket; Väldigt mycket.* *Formulering i enkäten: *Hur vi ska arbeta, till exempel grupparbete/projektarbete.* Resultaten visar andelen som svarat ganska eller väldigt mycket på respektive fråga, baserat på minst 1 915 respektive 1 874 svar. GR-8 motsvarar de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

14a Nöjd med skolan: åk8

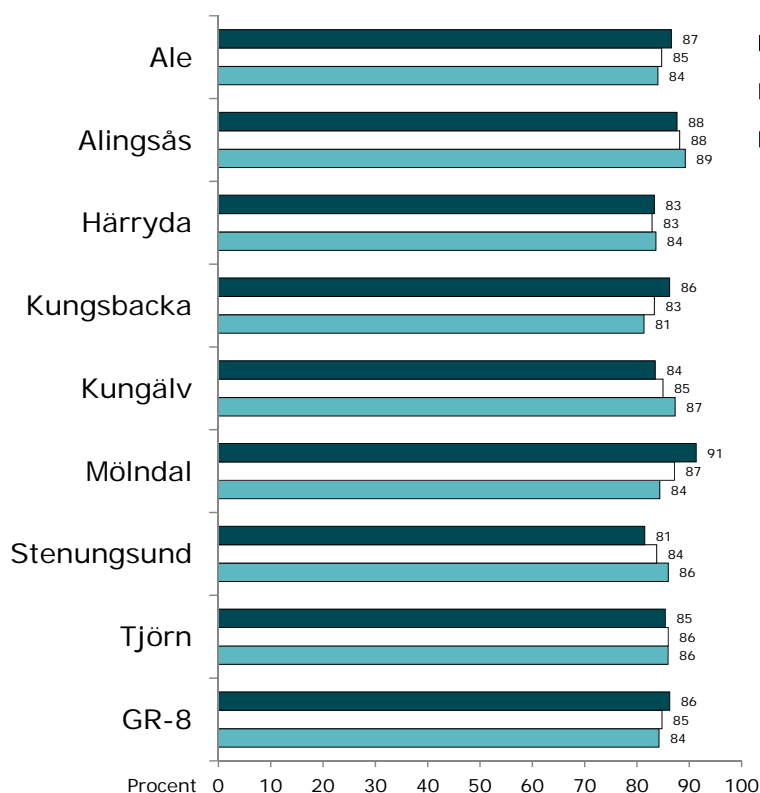
■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Skolan* som en av flera delfrågor. Svartalternativen: *Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket nöjd, baserat på totalt 144–987 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

14b Nöjd med skolan: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Skolan* som en av flera delfrågor. Svartalternativen: *Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket nöjd, baserat på totalt 107–636 elever per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

Fritid

Skola

Politik och samhälle

Trygghet

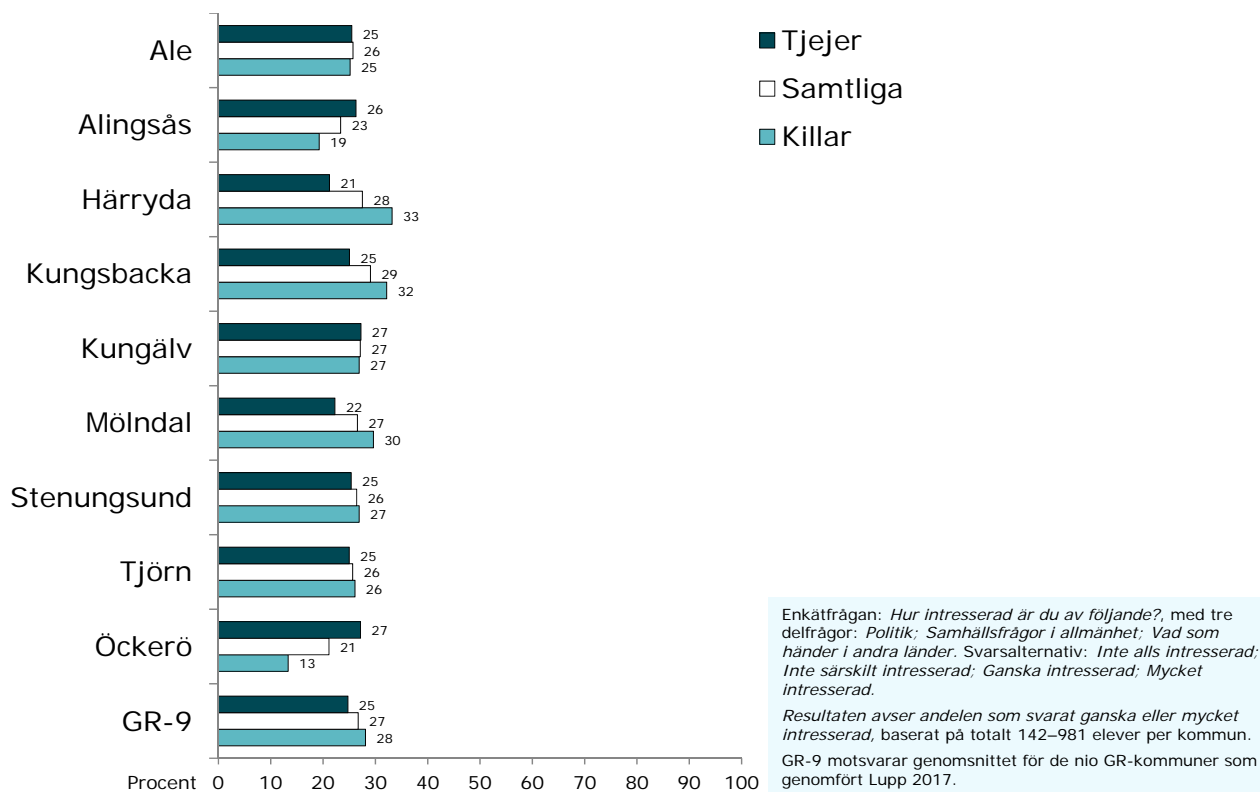
Hälsa

Arbete

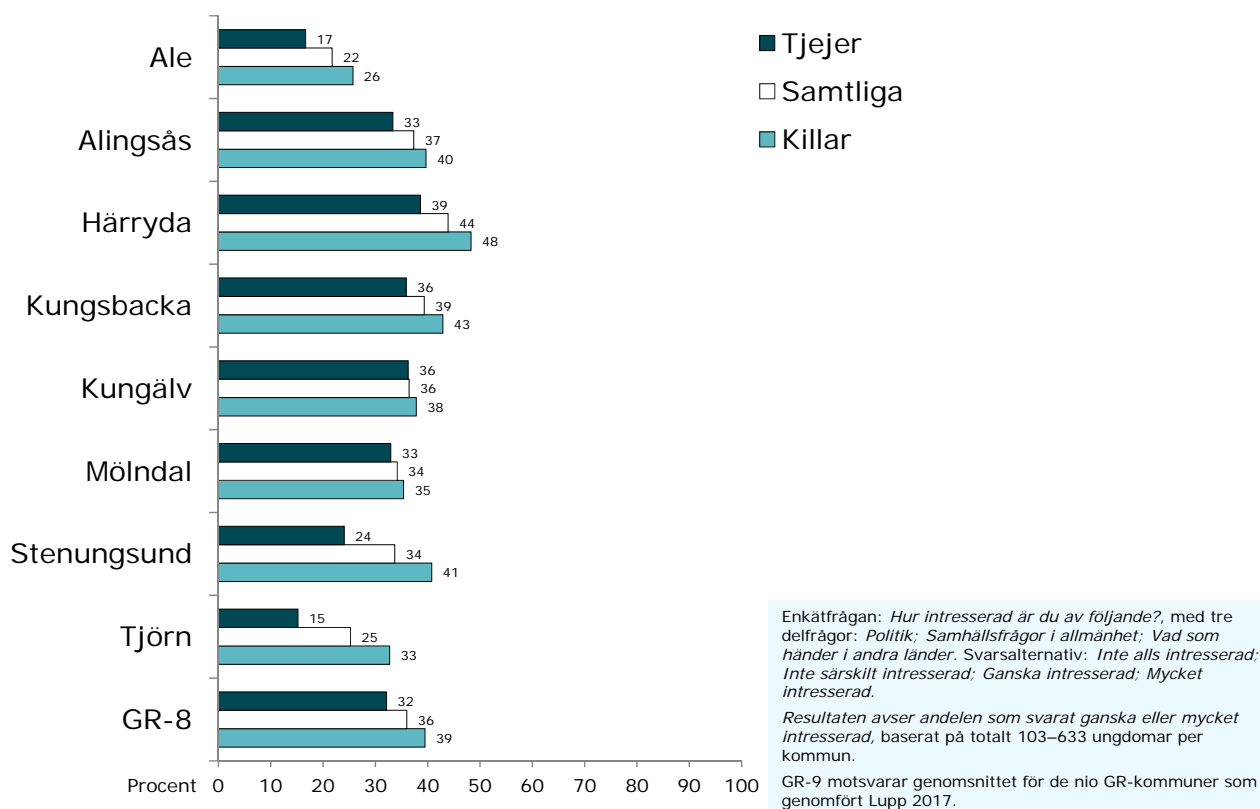
Framtid

- Intresse för politik
- Vill påverka i frågor som rör kommunen
- Aktivt samhällsengagemang
- Tror på stora möjligheter att själv föra fram egna åsikter till beslutsfattare
- Förtroende för politiker
- Förtroende för vuxna i allmänhet

15a Intresse för politik: åk8

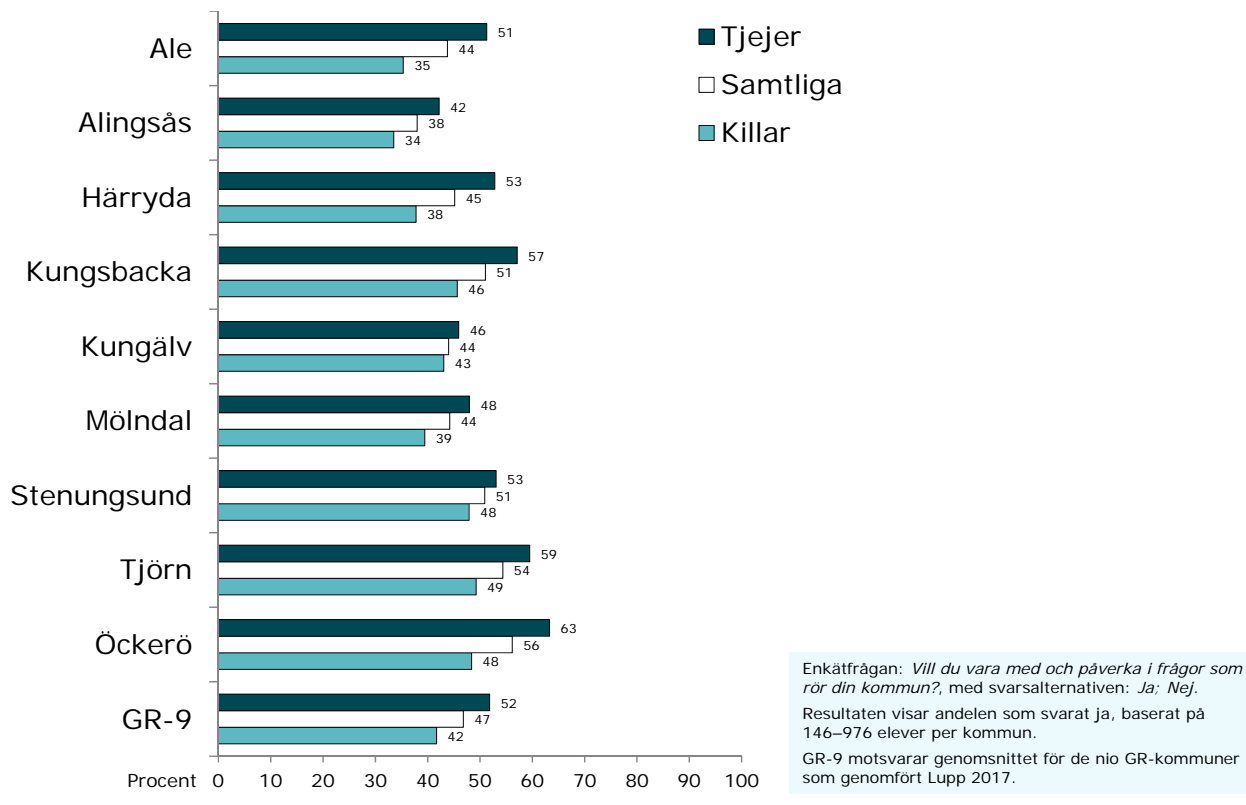

15b Intresse för politik: gy2

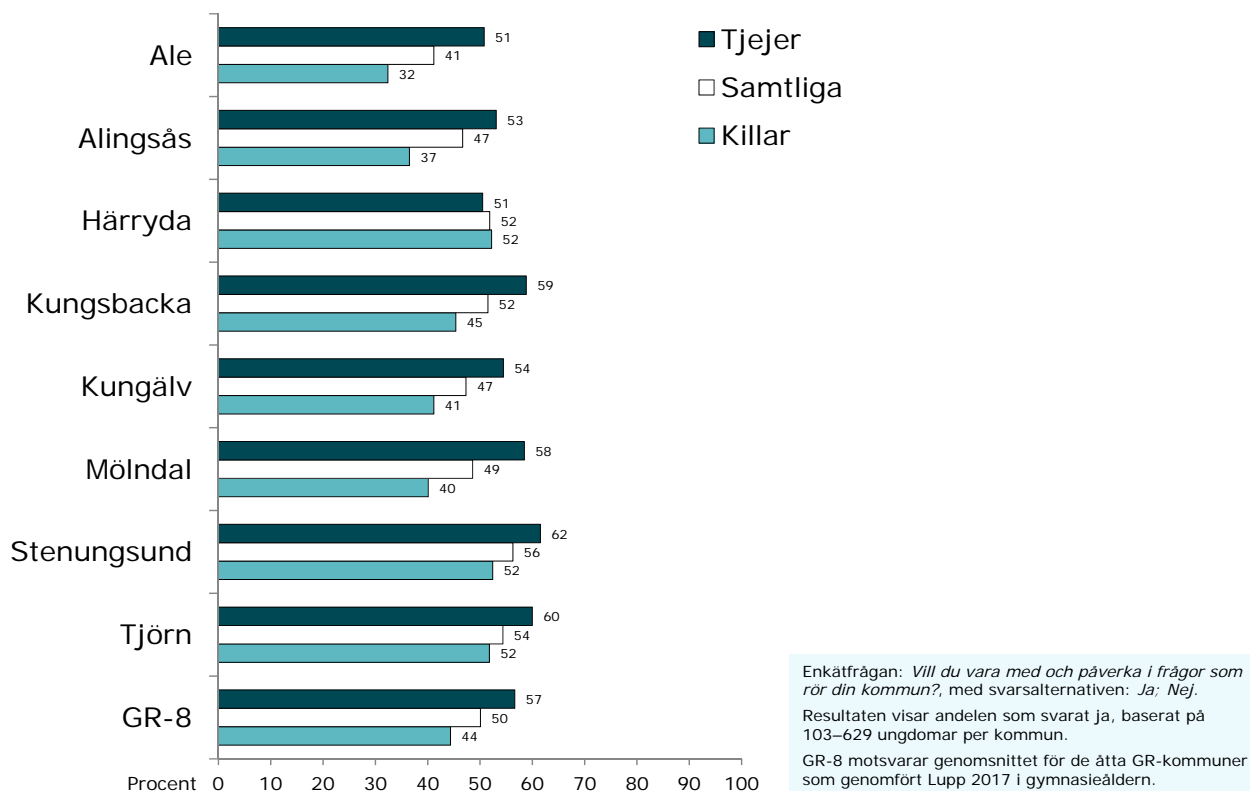

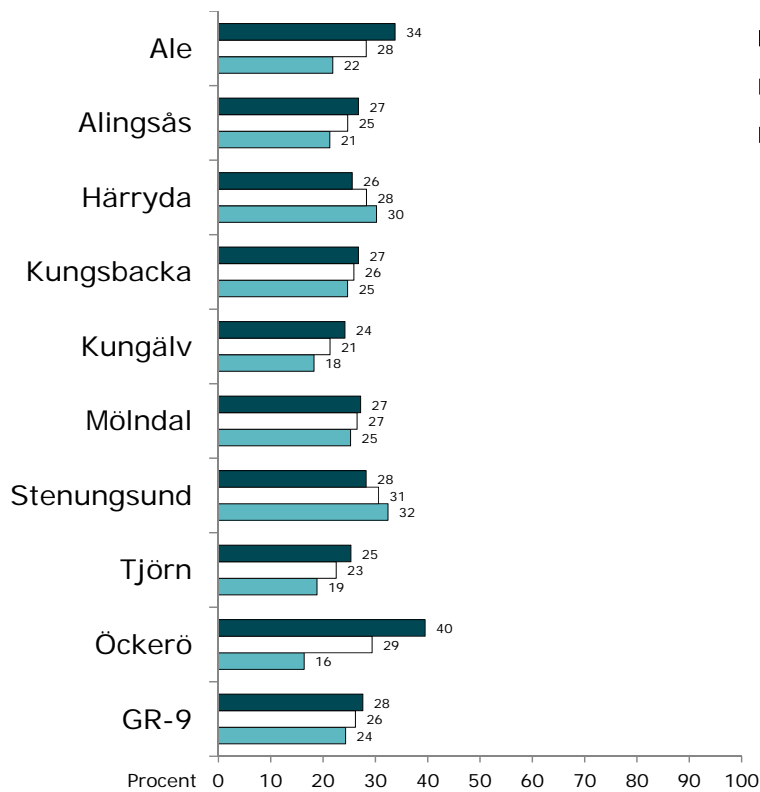
16a Vill påverka i frågor som rör den egna kommunen: åk8

16b Vill påverka i frågor som rör den egna kommunen: gy2

17a Aktivt samhällsengagemang: åk8

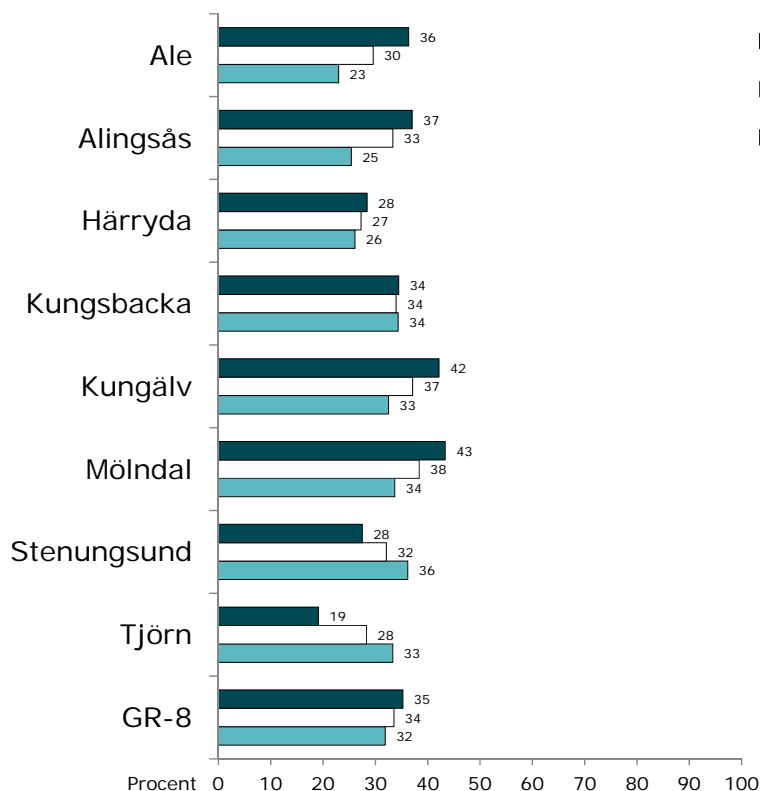
Enkätfrågan: Under de senaste 12 månaderna, har du gjort något av följande?, med fem delfrågor: Tagit kontakt med någon politiker, tjänsteman eller beslutsfattare i kommunen; Skrivit ett förslag (medborgarförslag) till kommunens politiker; Deltagit i demonstration; Diskuterat samhällsfrågor/politik på forum eller bloggar på internet; Gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet. Svartalternativen: Nej; Nej, men kan tänka mig att göra det; Ja.

Resultaten visar andelen som svarat att de gjort något av detta, baserat på 143–985 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

17b Aktivt samhällsengagemang: gy2

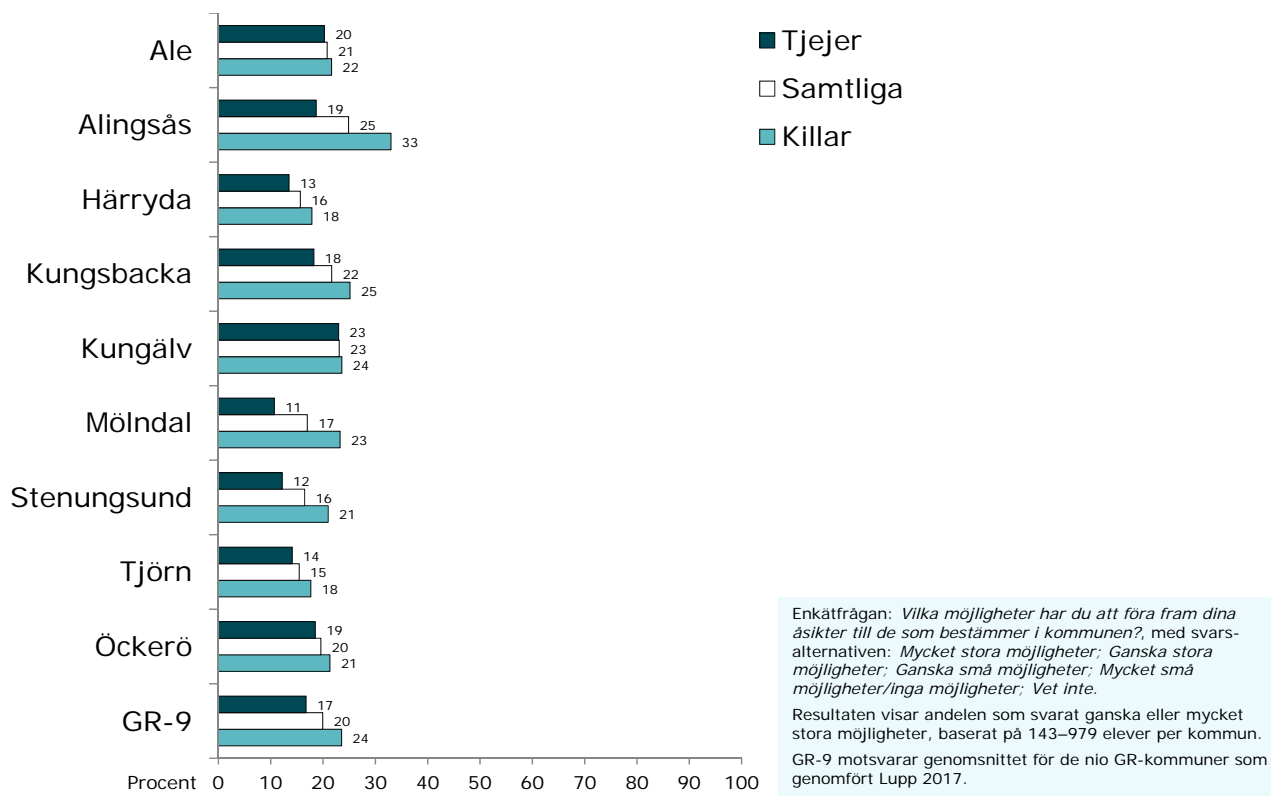
Enkätfrågan: Under de senaste 12 månaderna, har du gjort något av följande?, med fem delfrågor: Tagit kontakt med någon politiker, tjänsteman eller beslutsfattare i kommunen; Skrivit ett förslag (medborgarförslag) till kommunens politiker; Deltagit i demonstration; Diskuterat samhällsfrågor/politik på forum eller bloggar på internet; Gillat/delat inlägg om samhällsfrågor/politik på internet. Svartalternativen: Nej; Nej, men kan tänka mig att göra det; Ja.

Resultaten visar andelen som svarat att de gjort något av detta, baserat på 106–636 ungdomar per kommun.

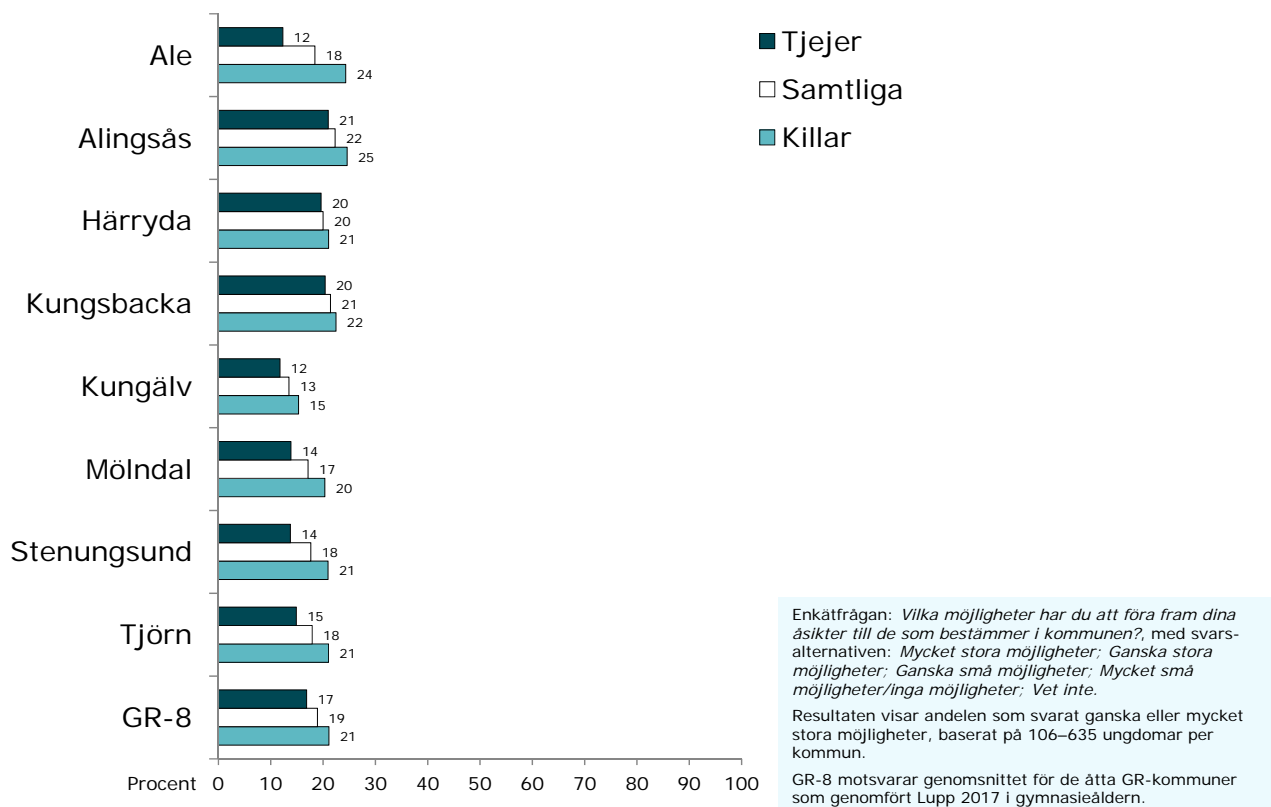
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

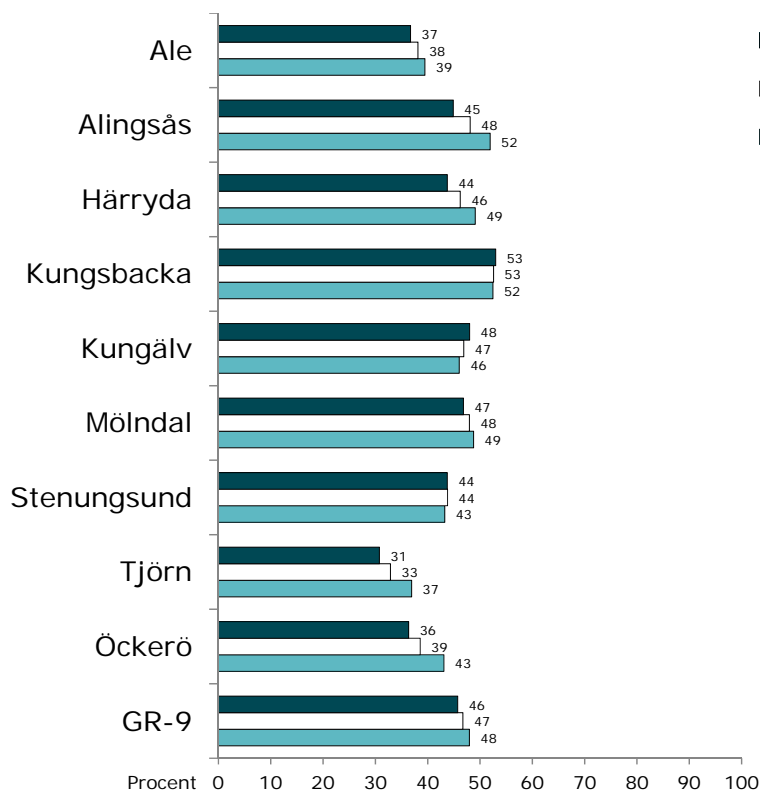
18a Tror på stora möjligheter att själv föra fram åsikter till beslutsfattare: åk8

18b Tror på stora möjligheter att själv föra fram åsikter till beslutsfattare: gy2

19a Förtroende för politiker: åk8

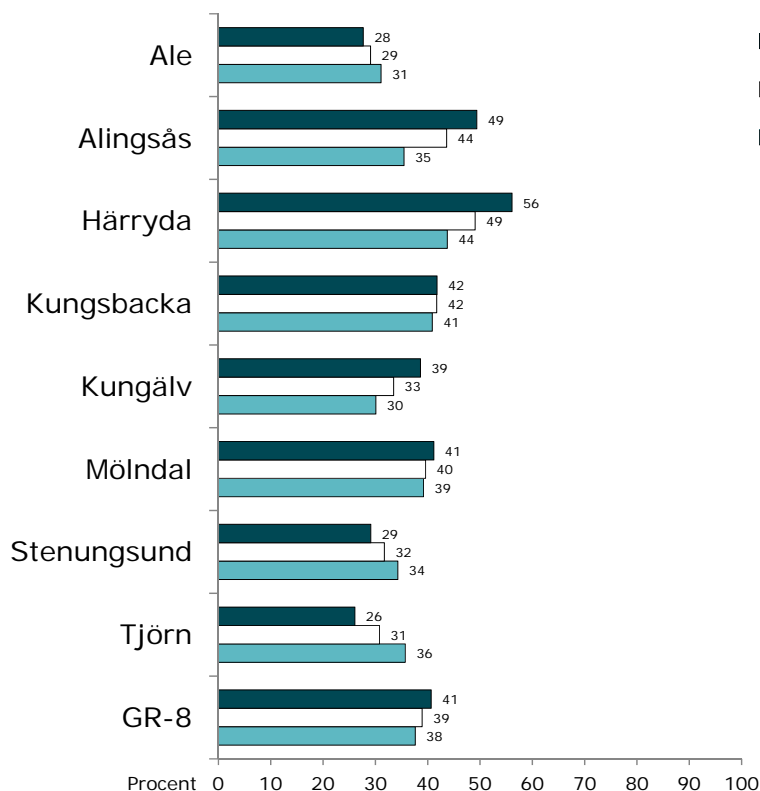
■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur stort eller litet förtroende har du för följande vuxna personer?*, med två delfrågor: *Politiker; Vuxna i allmänhet*. Svartalternativen: *Mycket stort förtroende; Ganska stort förtroende; Ganska litet förtroende; Mycket litet förtroende*.

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket stort förtroende, baserat på 142–945 elever per kommun. GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

19b Förtroende för politiker: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

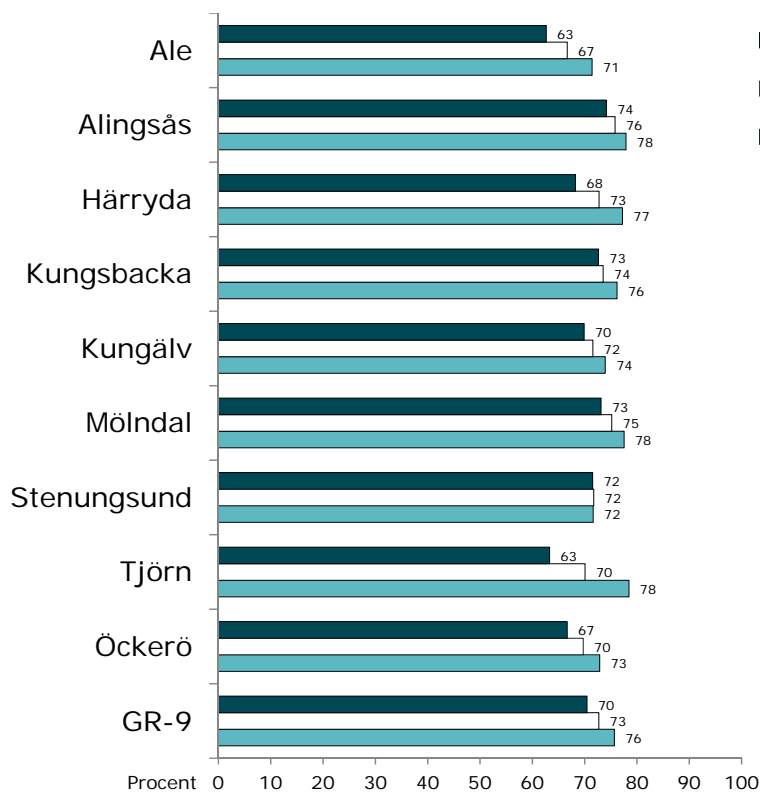
Enkätfrågan: *Hur stort eller litet förtroende har du för följande vuxna personer?*, med två delfrågor: *Politiker; Vuxna i allmänhet*. Svartalternativen: *Mycket stort förtroende; Ganska stort förtroende; Ganska litet förtroende; Mycket litet förtroende*.

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket stort förtroende, baserat på 142–945 ungdomar per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

20a Förtroende för vuxna i allmänhet: åk8

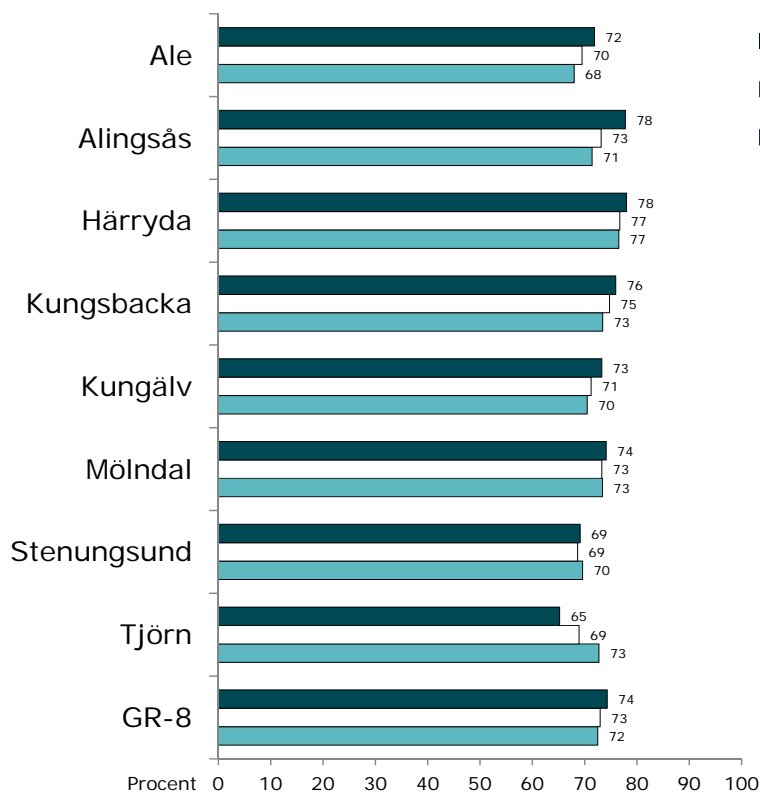
■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: Hur stort eller litet förtroende har du för följande vuxna personer?, med två delfrågor: Politiker; Vuxna i allmänhet. Svartalternativen: Mycket stort förtroende; Ganska stort förtroende; Ganska litet förtroende; Mycket litet förtroende.

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket stort förtroende, baserat på 142–945 elever per kommun. GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

20b Förtroende för vuxna i allmänhet: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: Hur stort eller litet förtroende har du för följande vuxna personer?, med två delfrågor: Politiker; Vuxna i allmänhet. Svartalternativen: Mycket stort förtroende; Ganska stort förtroende; Ganska litet förtroende; Mycket litet förtroende.

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket stort förtroende, baserat på 103–626 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

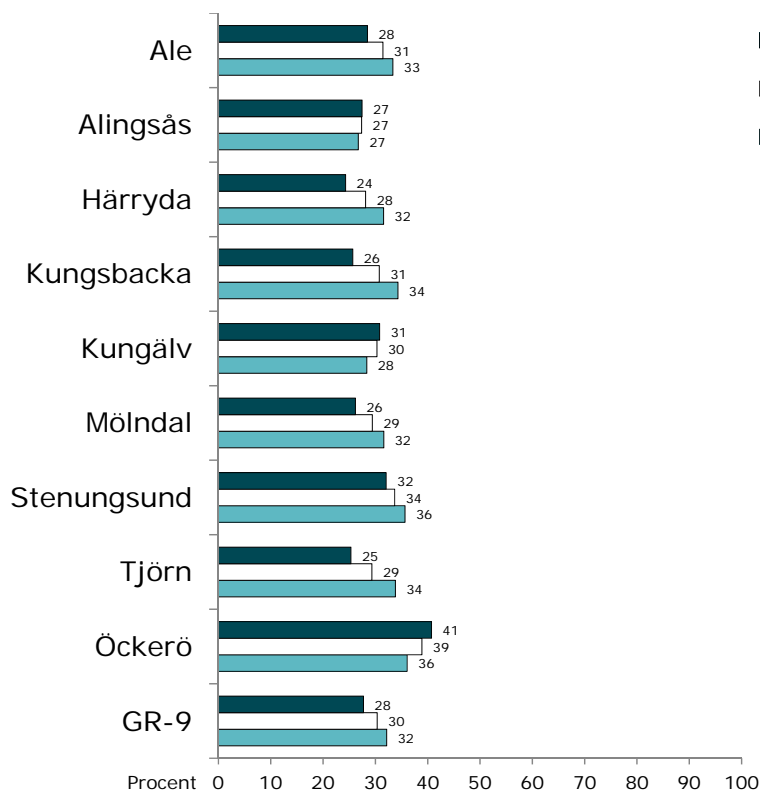
- Fritid
- Skola
- Politik och samhälle

Trygghet

- Hälsa
- Arbete
- Framtid

- Utsatt för brott/hot
- Upplever otrygghet i vardagsmiljön
- Utsatt för mobbning/utfrysning
- Blivit orättvist behandlad och mått dåligt som följd

21a Utsatt för brott/hot senaste halvåret: åk8

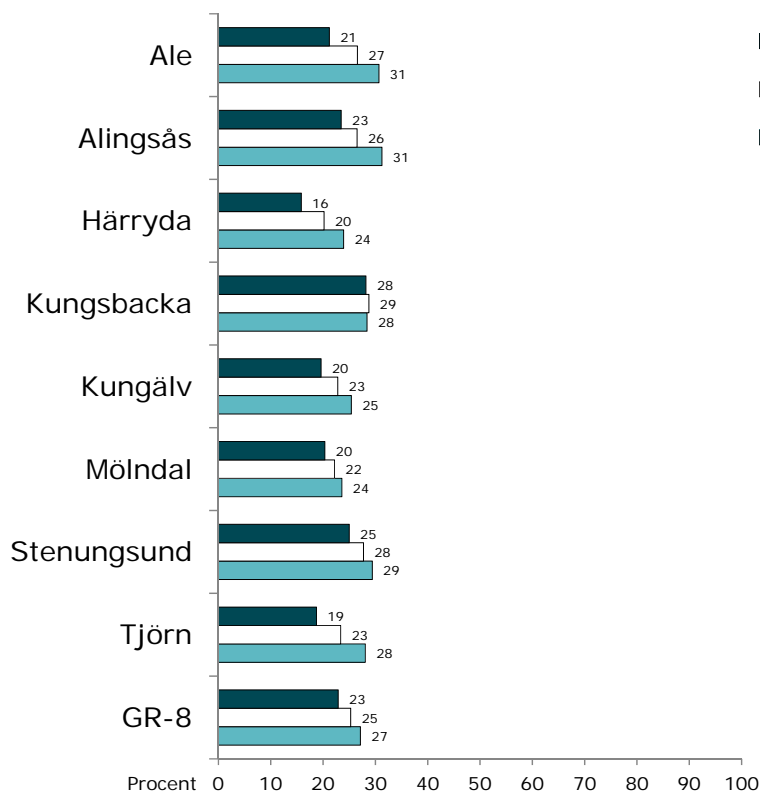
Enkätfrågan: Nu vill vi att du tänker tillbaka på de senaste sex månaderna. Har något av detta hänt dig?, med delfrågorna: Någon har hotat mig; Någon har stulit från mig; Jag har blivit utsatt för misshandel; Jag har blivit utsatt för sexuellt våld/ utnyttjande. Svartalternativen: Nej; Ja; Vill inte svara.

Resultaten visar andelen som svarat att (minst) något av detta hänt, baserat på 144–979 elever per kommun (som besvarat åtminstone någon av delfrågorna).

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

21b Utsatt för brott/hot senaste halvåret: gy2

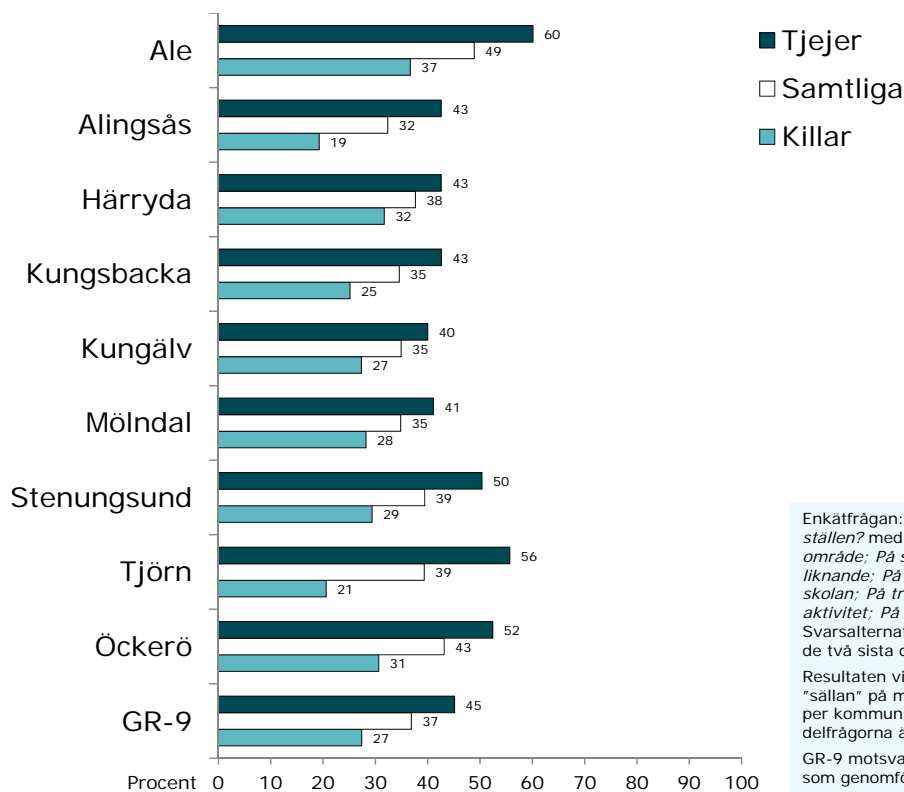
Enkätfrågan: Nu vill vi att du tänker tillbaka på de senaste sex månaderna. Har något av detta hänt dig?, med delfrågorna: Någon har hotat mig; Någon har stulit från mig; Jag har blivit utsatt för misshandel; Jag har blivit utsatt för sexuellt våld/ utnyttjande. Svartalternativen: Nej; Ja; Vill inte svara.

Resultaten visar andelen som svarat att (minst) något av detta hänt, baserat på 107–633 ungdomar per kommun (som besvarat åtminstone någon av delfrågorna).

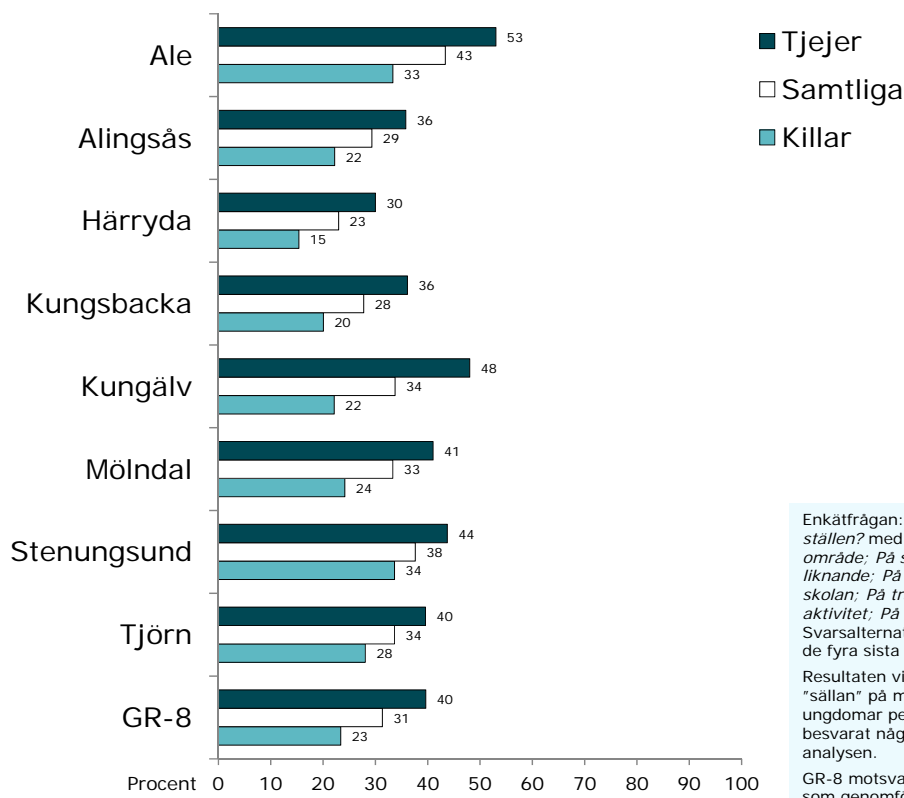
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

22a Upplever otrygghet i vardagsmiljön: åk8

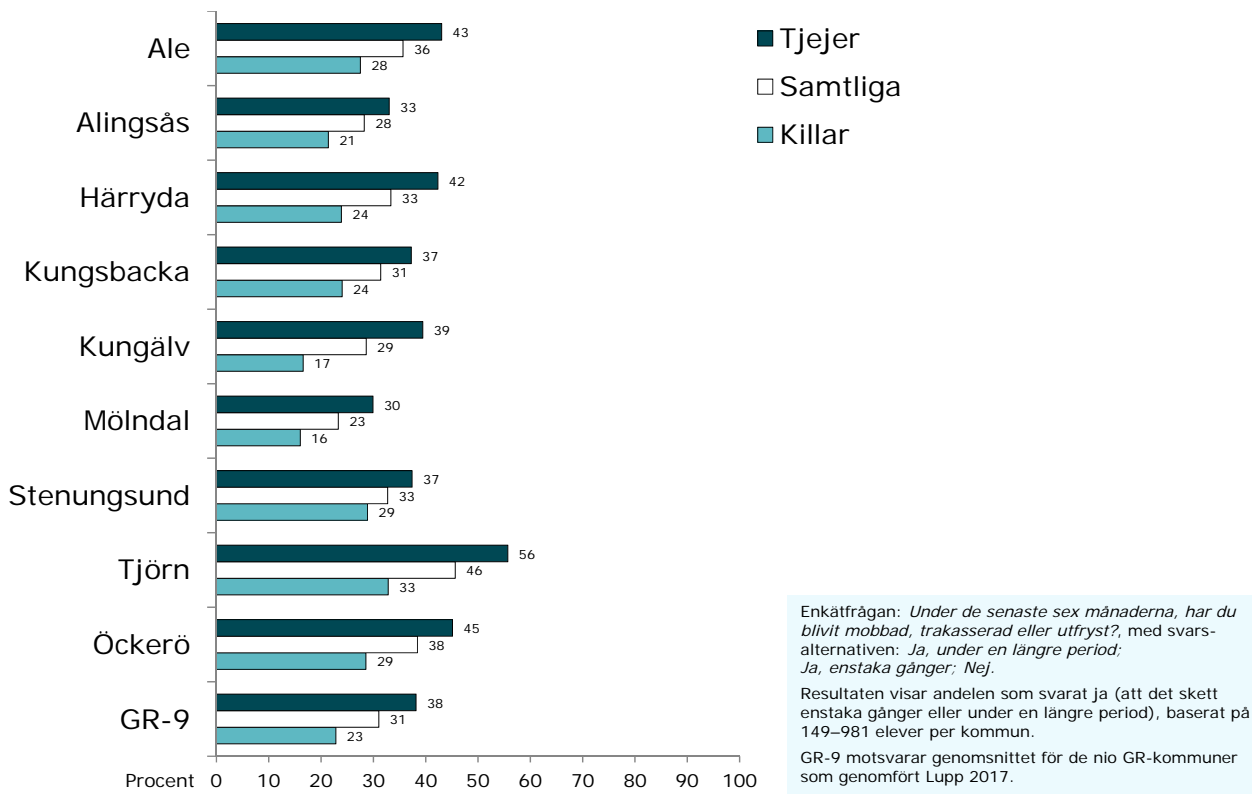

22b Upplever otrygghet i vardagsmiljön: gy2

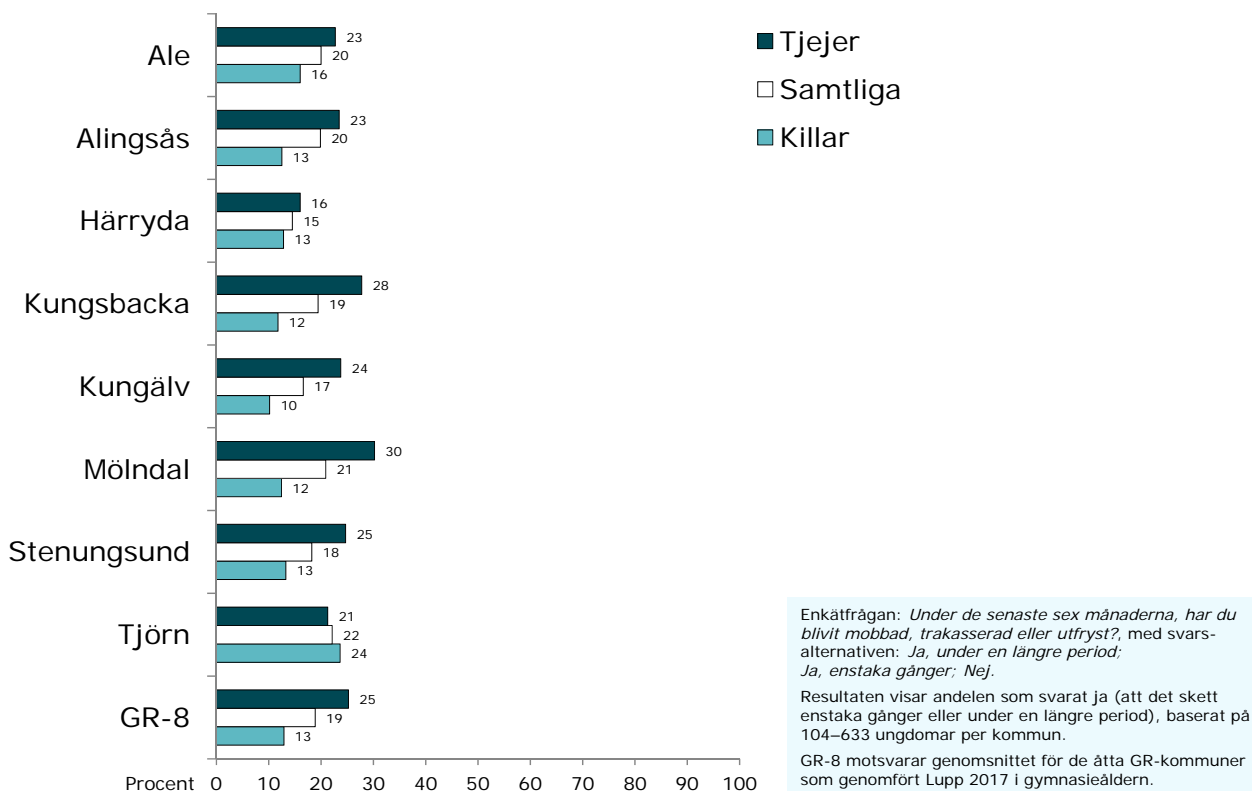

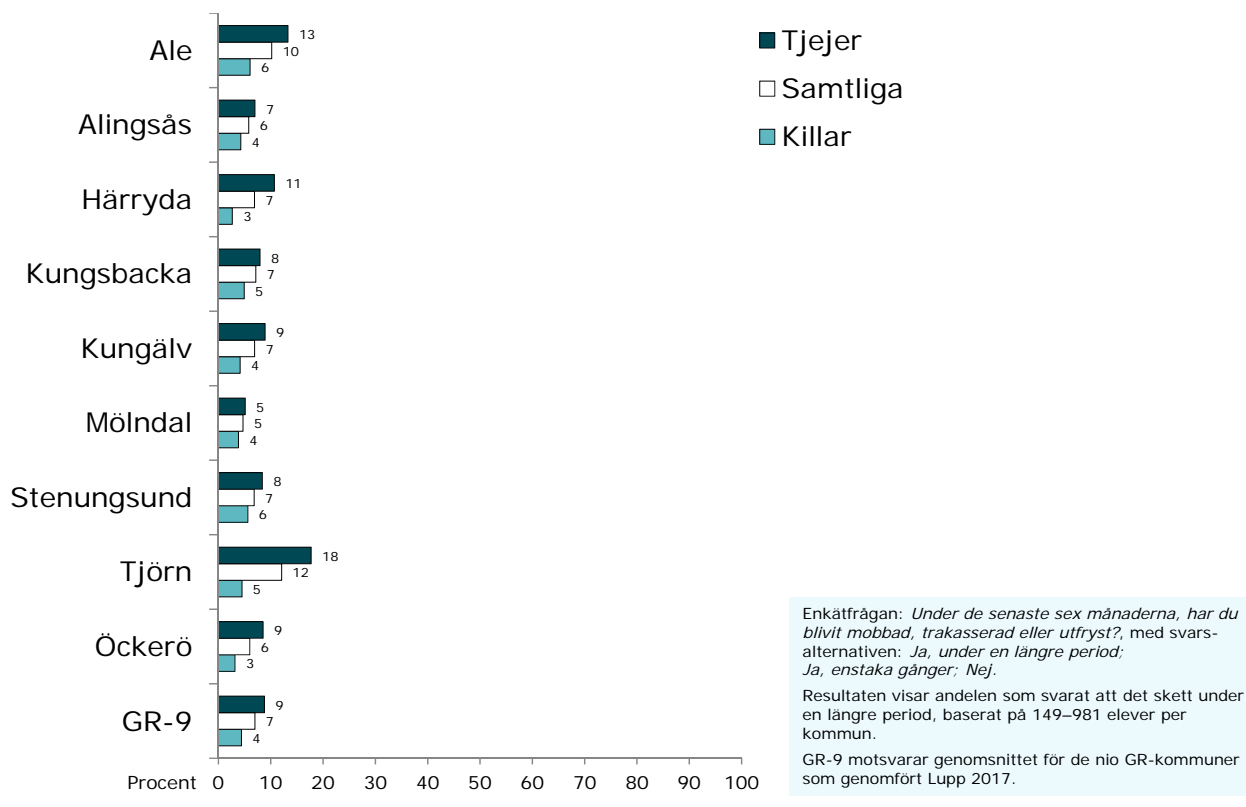
23a Utsatt för mobbning/utfrysning det senaste halvåret: åk8

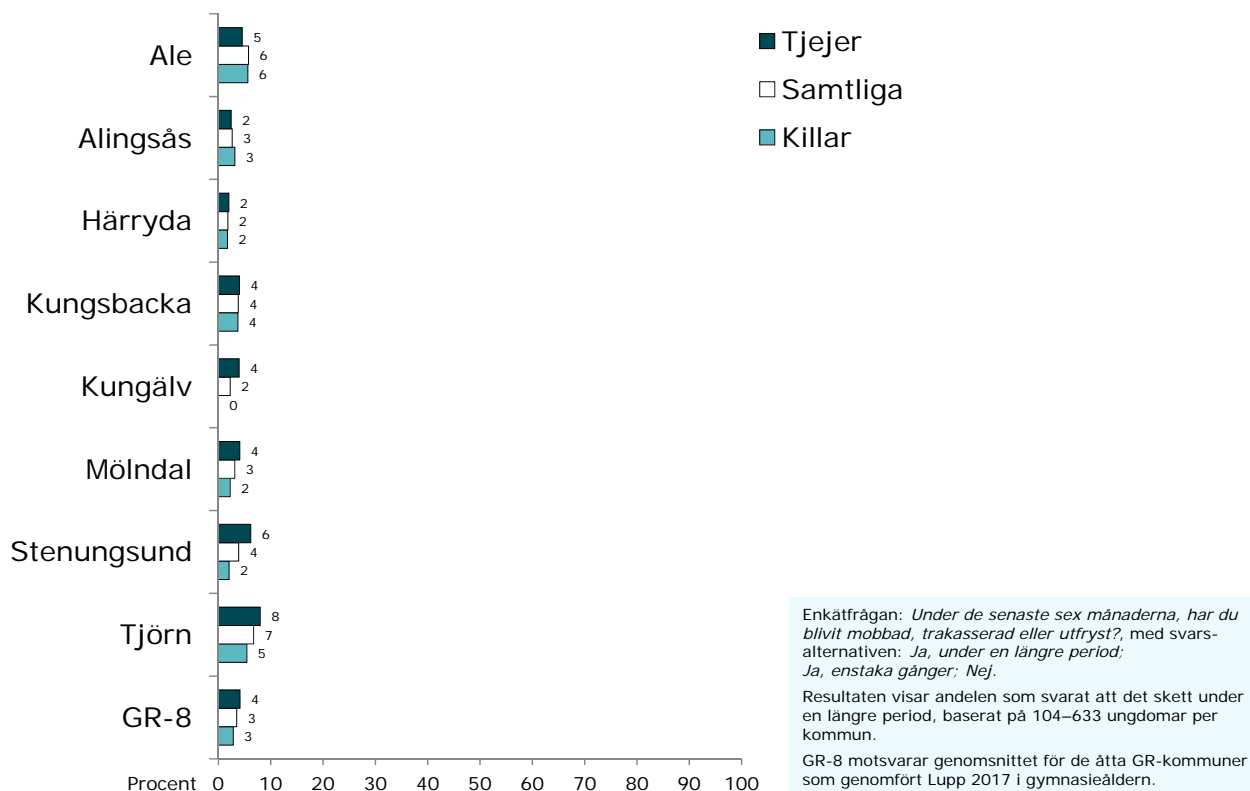
23b Utsatt för mobbning/utfrysning senaste halvåret: gy2

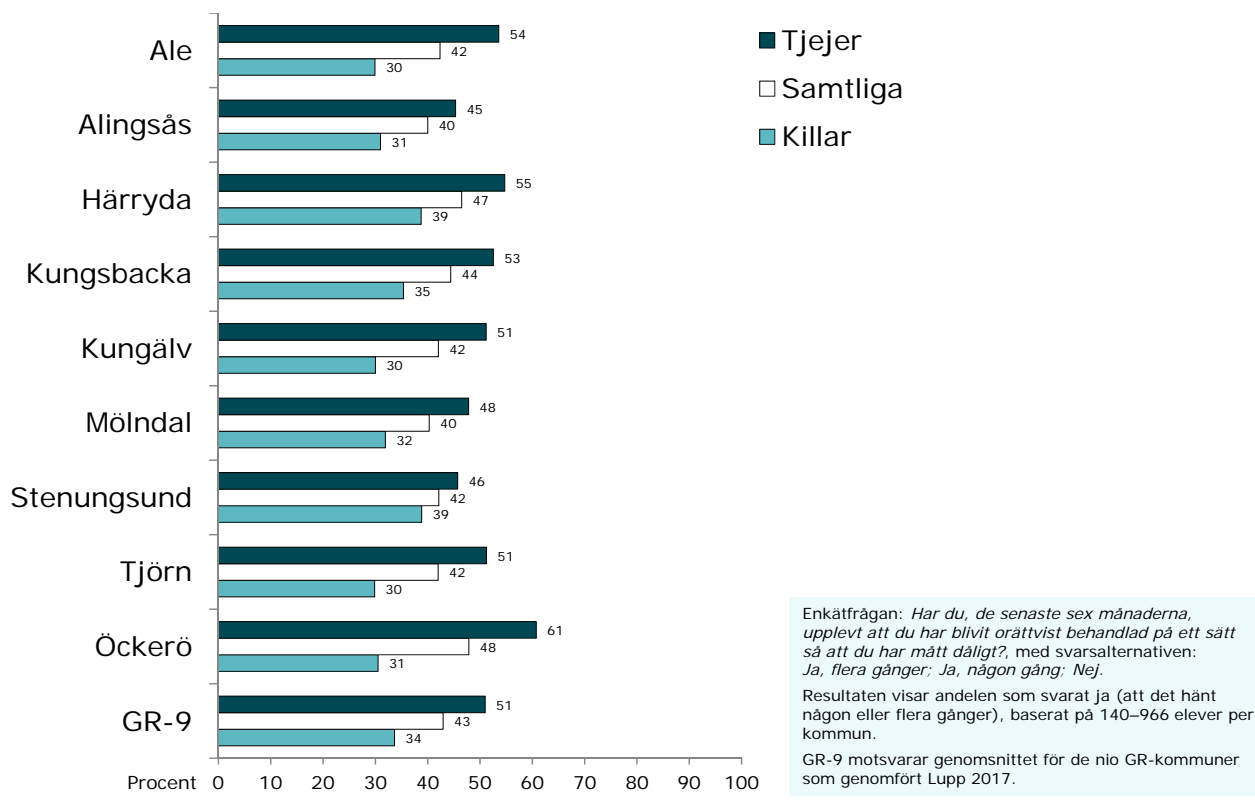
24a Utsatt för mobbning/utfrysning under längre period det senaste halvåret: åk8

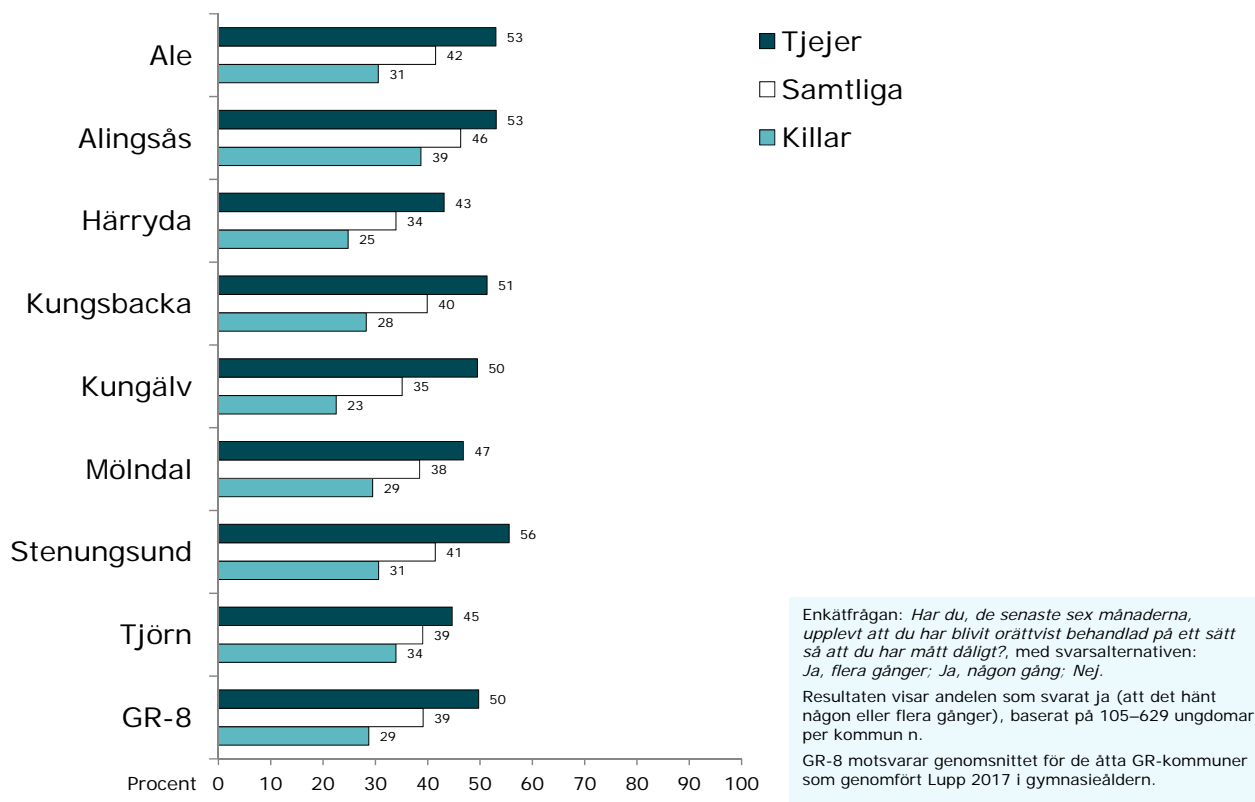
24b Utsatt för mobbning/utfrysning under längre period det senaste halvåret: gy2

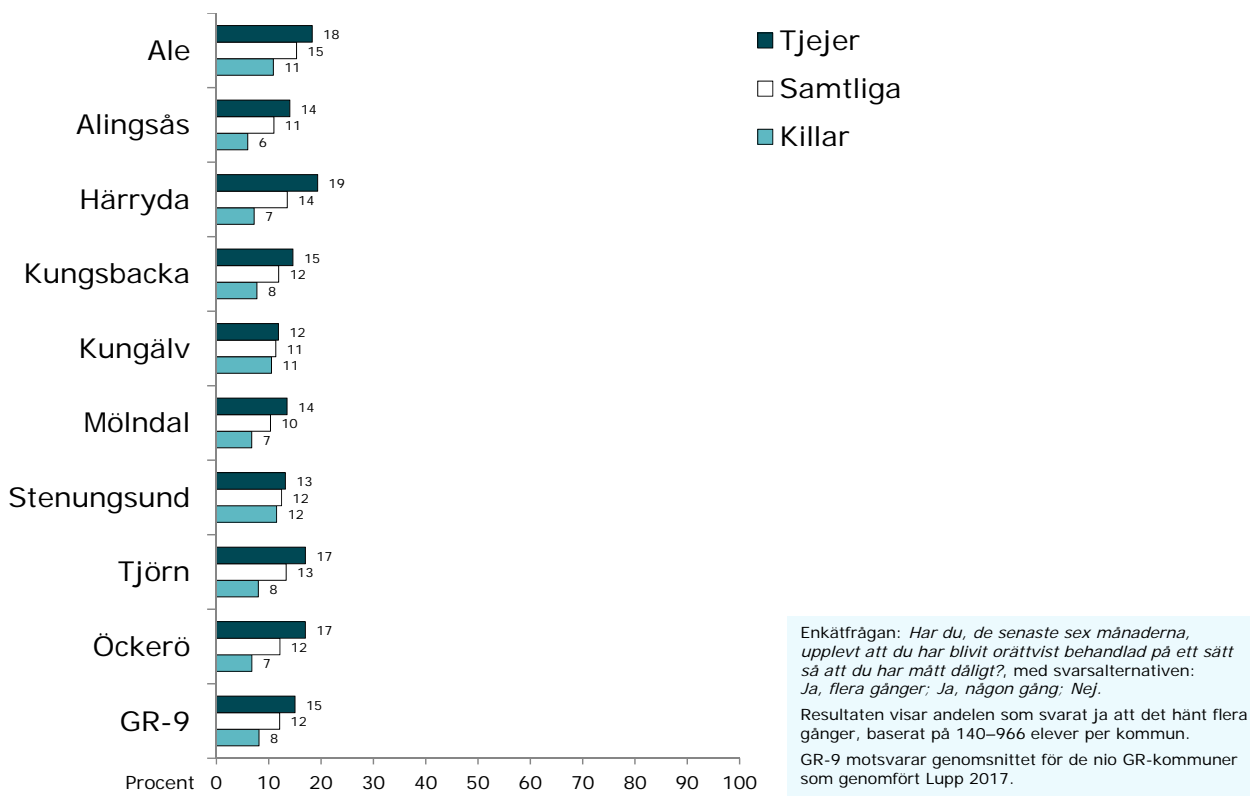
25a Blivit orättvist behandlad och mått riktigt dåligt som följd: åk8

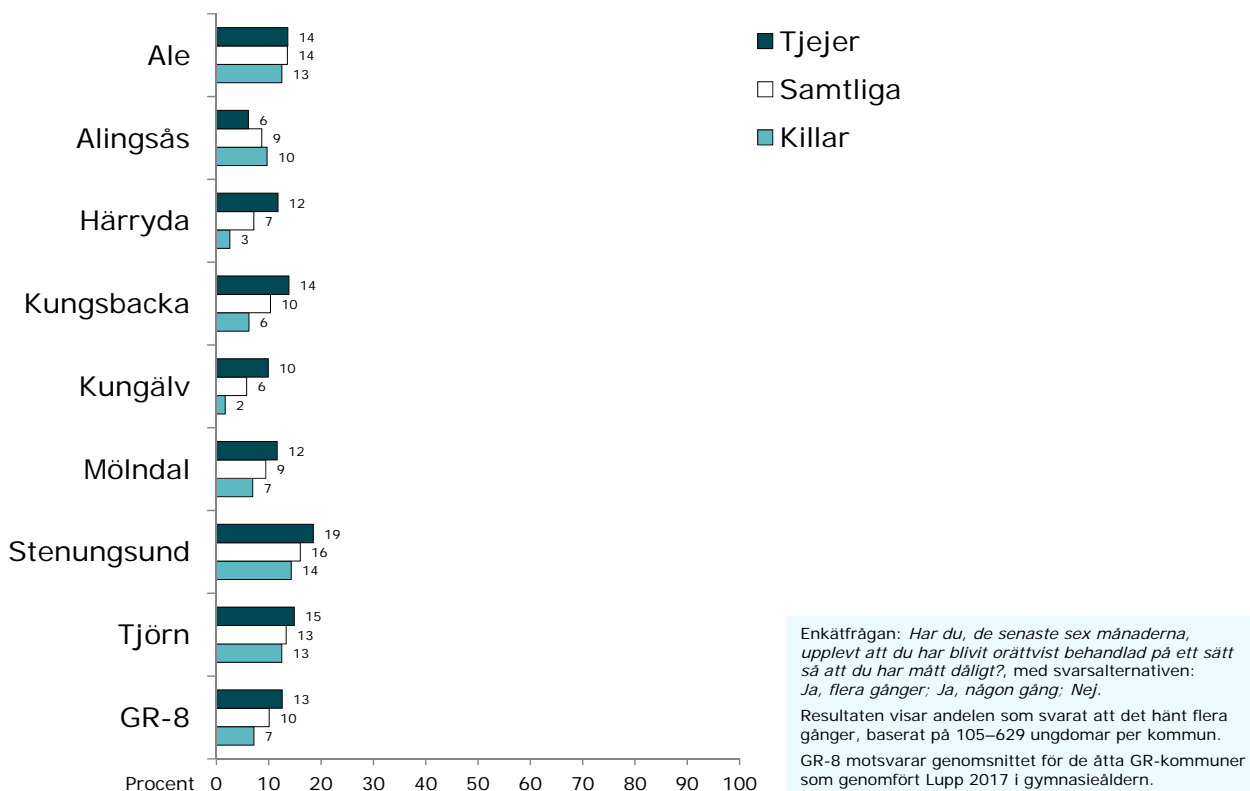
25b Blivit orättvist behandlad och mått riktigt dåligt som följd: gy2

26a Blivit orättvist behandlad och mått riktigt dåligt som följd flera gånger: åk8

26b Blivit orättvist behandlad och mått riktigt dåligt som följd flera gånger: gy2

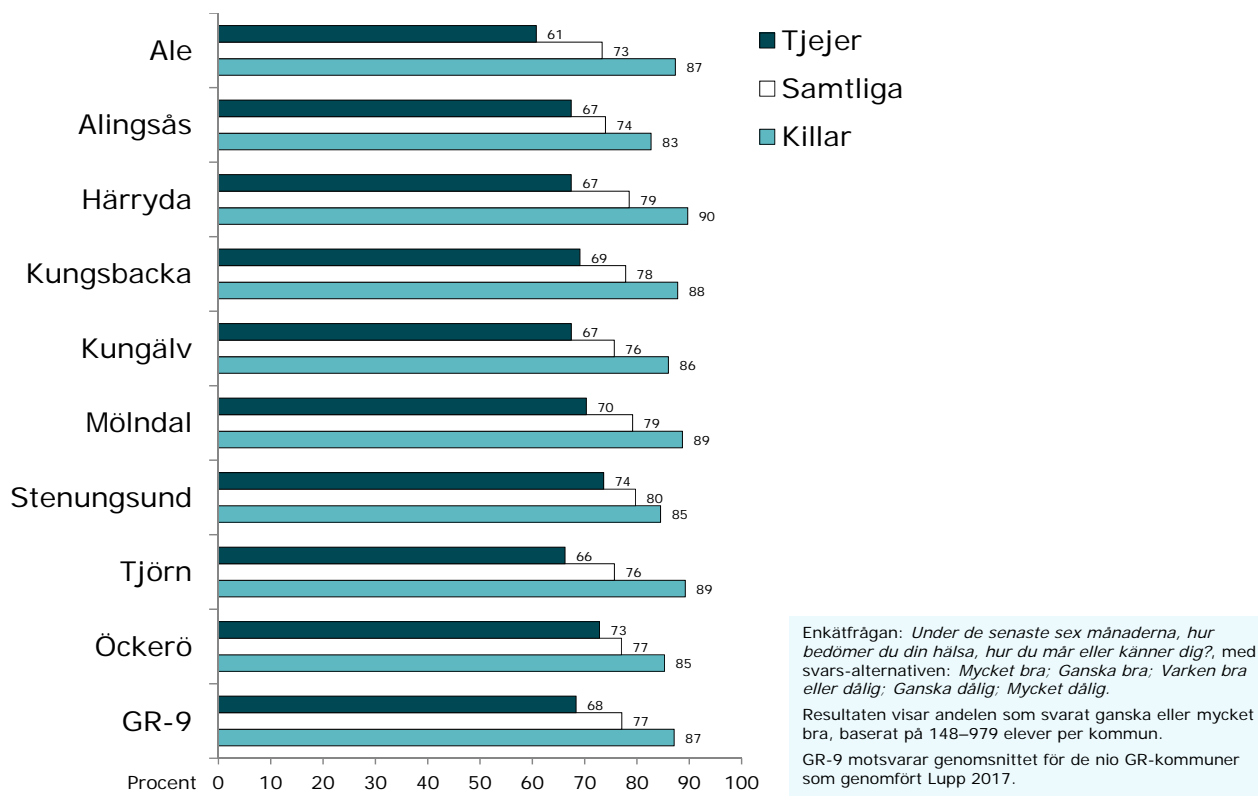
- Fritid
- Skola
- Politik och samhälle
- Trygghet

Hälsa

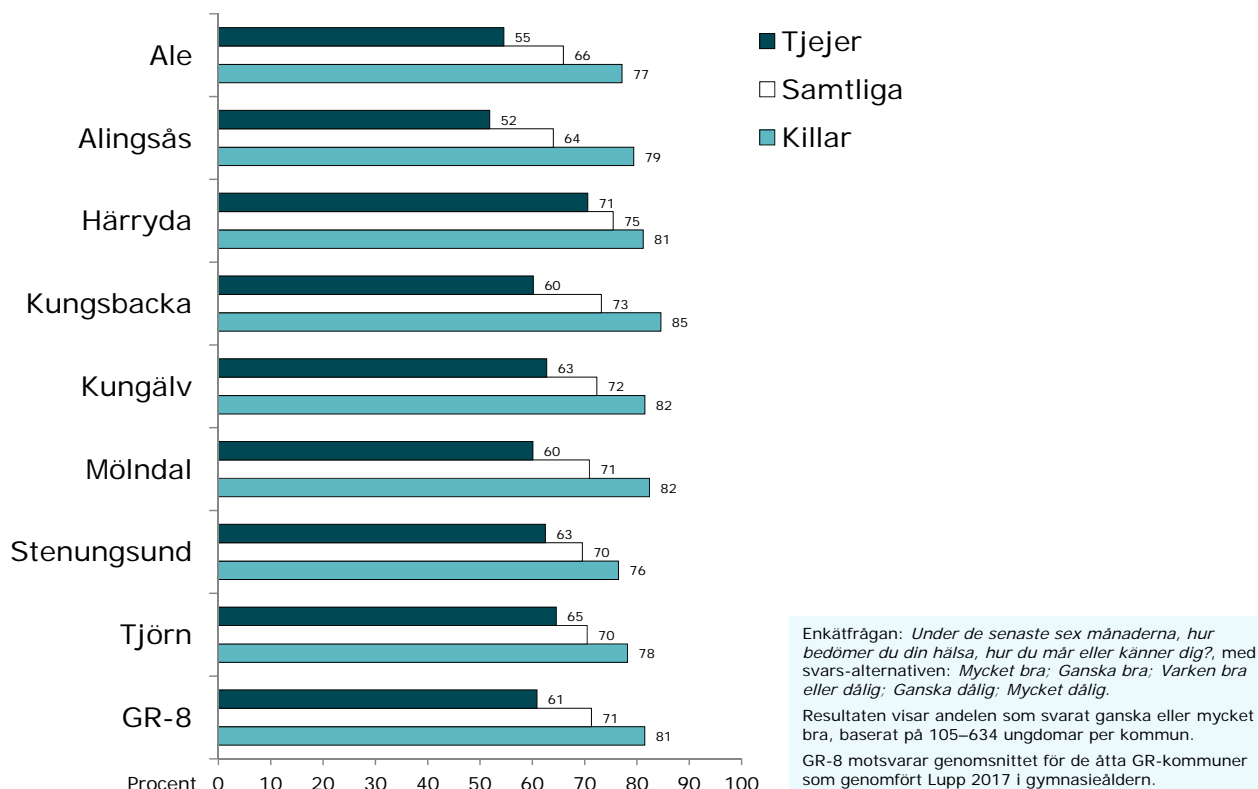
- Arbete
- Framtid

- God hälsa
- Hälsobesvär
- Träning
- Röker cigaretter
- Snusar
- Dricker alkohol:
starköl/starkcider/alkoläsk/vin/sprit
- Dricker folköl
- Använt narkotika
- Livstillfredsställelse som helhet

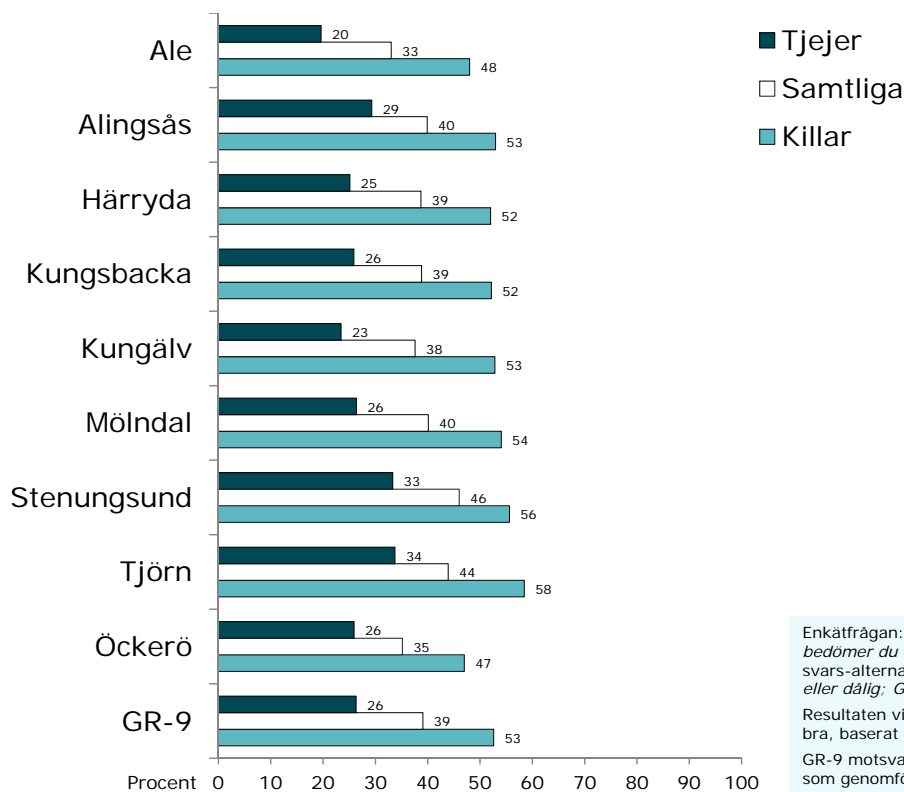
27a God hälsa: åk8

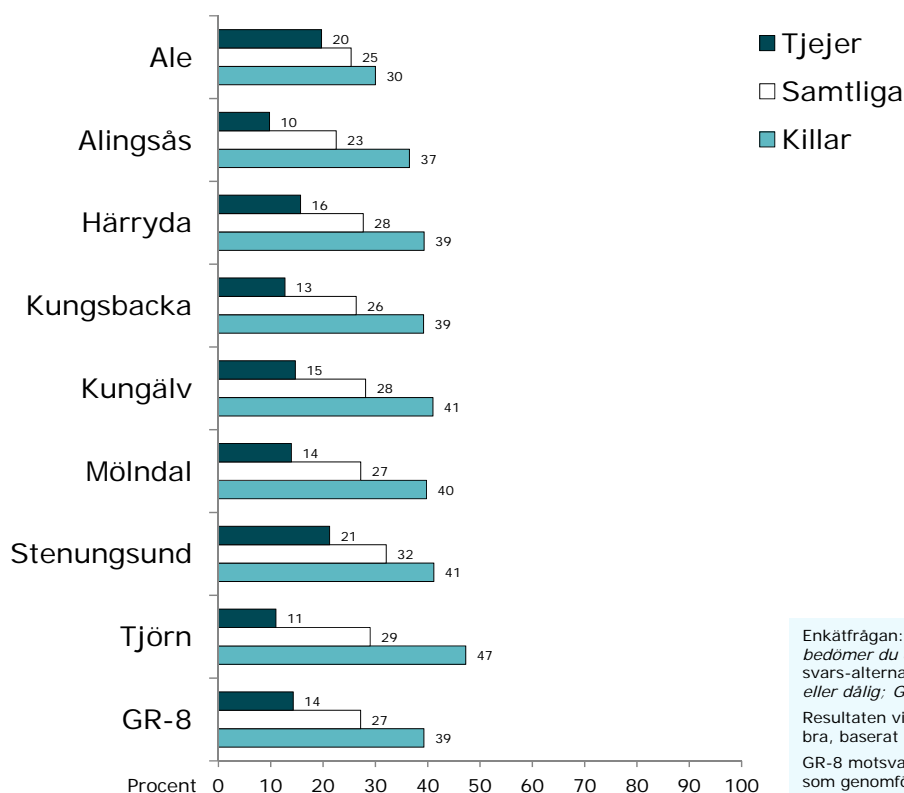
27b God hälsa: gy2

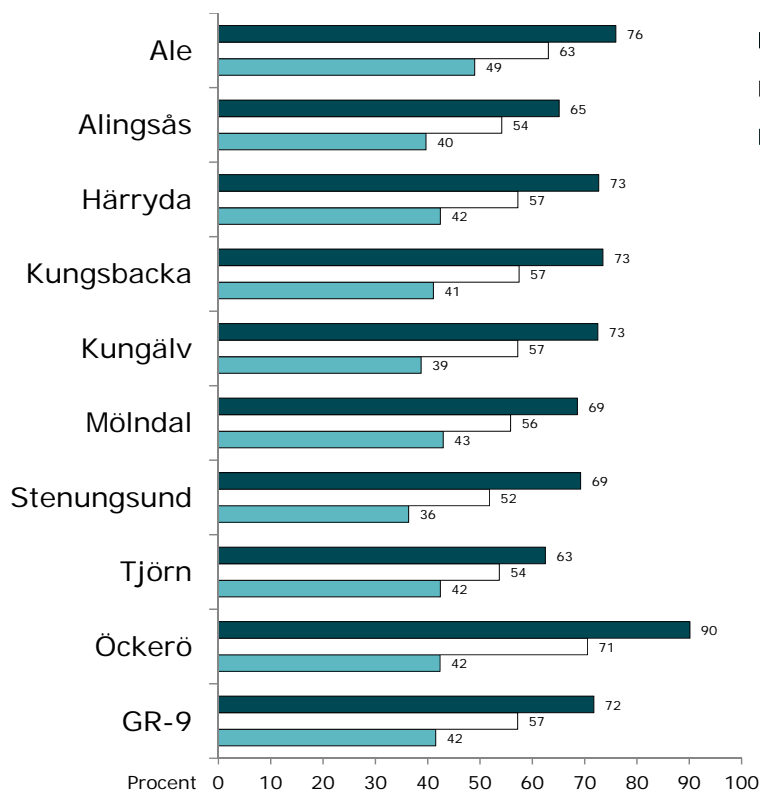
28a Mycket god hälsa: åk8

28b Mycket god hälsa: gy2

29a Hälsobesvär: åk8

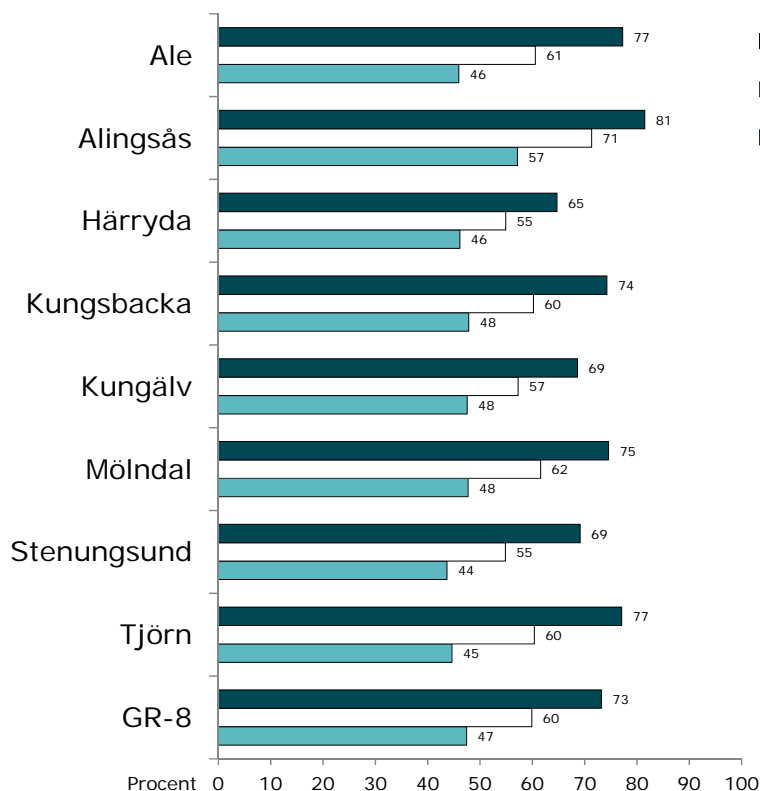
Enkätfrågan: *Hur ofta har du haft följande besvär under de senaste sex månaderna?*, med sex delfrågor: *Huvudvärk; Ont i magen; Känt dig stressad; Känt dig nedstämd, deppig eller nere; Svårt att somna; Sovit dåligt på natten.* Svarsalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat att man "flera gånger i veckan" eller "i stort sett varje dag" har haft minst något av de sex typerna av besvär, baserat på 146–978 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

29b Hälsobesvär: gy2

Enkätfrågan: *Hur ofta har du haft följande besvär under de senaste sex månaderna?*, med sex delfrågor: *Huvudvärk; Ont i magen; Känt dig stressad; Känt dig nedstämd, deppig eller nere; Svårt att somna; Sovit dåligt på natten.* Svarsalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

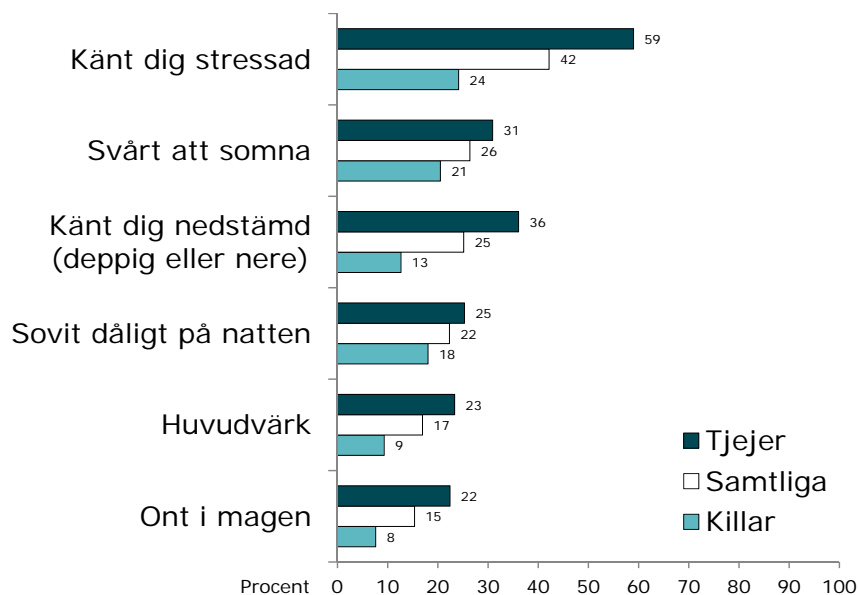
Resultaten visar andelen som svarat att man "flera gånger i veckan" eller "i stort sett varje dag" har haft minst något av de sex typerna av besvär, baserat på 106–636 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

30a Olika typer av hälsobesvär i GR-9: åk8

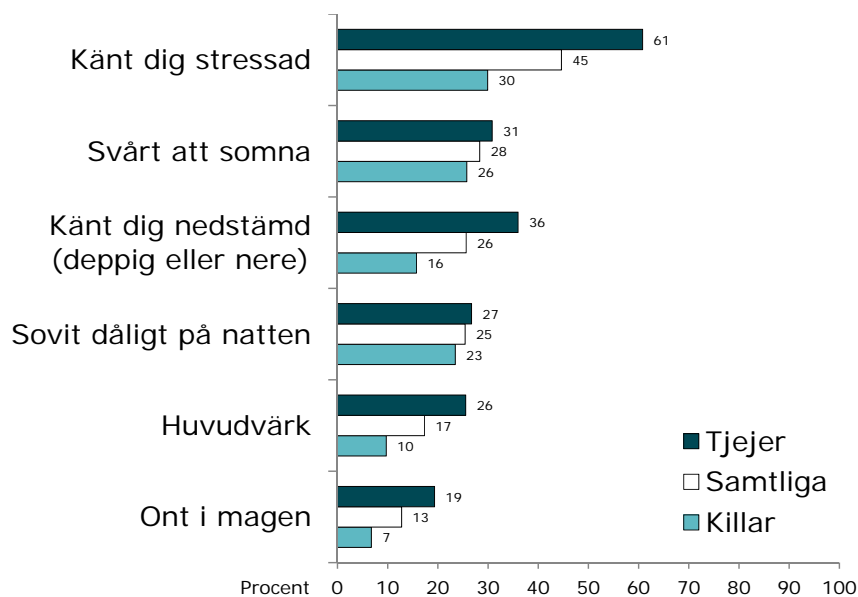
Enkätfrågan: *Hur ofta har du haft följande besvär under de senaste sex månaderna?*, med sex delfrågor: *Huvudvärk; Ont i magen; Kämt dig stressad; Kämt dig nedstämd, deppig eller nere; Svårt att somna; Sovit dåligt på natten.* Svartalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat att man "flera gånger i veckan" eller "i stort sett varje dag" har haft respektive besvär, baserat på totalt (som minst) 3 643 elever.

GR-9 motsvarar de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

30b Olika typer av hälsobesvär i GR-8: gy2

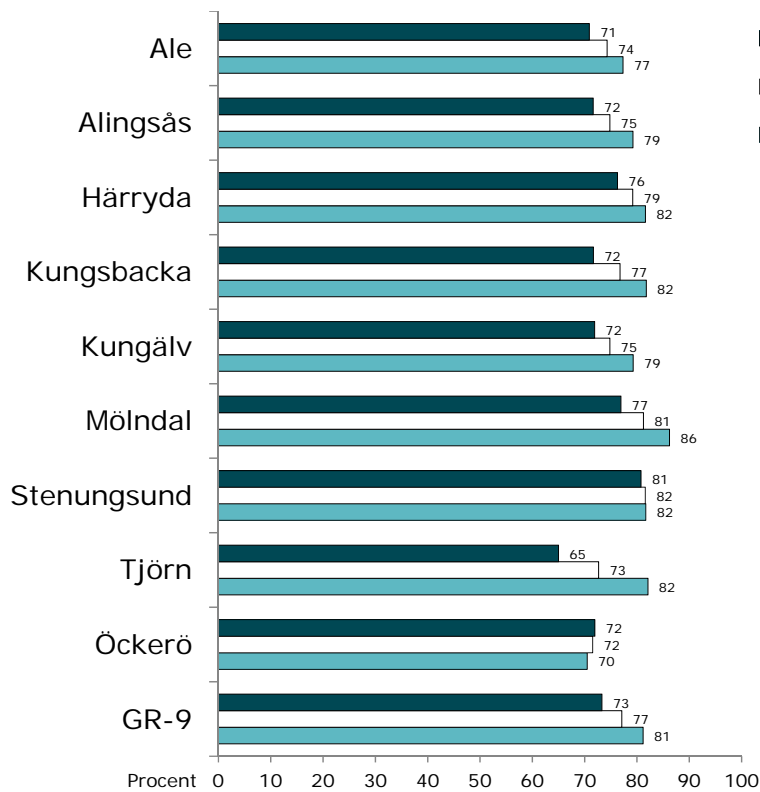
Enkätfrågan: *Hur ofta har du haft följande besvär under de senaste sex månaderna?*, med sex delfrågor: *Huvudvärk; Ont i magen; Kämt dig stressad; Kämt dig nedstämd, deppig eller nere; Svårt att somna; Sovit dåligt på natten.* Svartalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat att man "flera gånger i veckan" eller "i stort sett varje dag" har haft respektive besvär, baserat på totalt (som minst) 1 992 ungdomar.

GR-8 motsvarar de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

31a Regelbunden träning: åk8

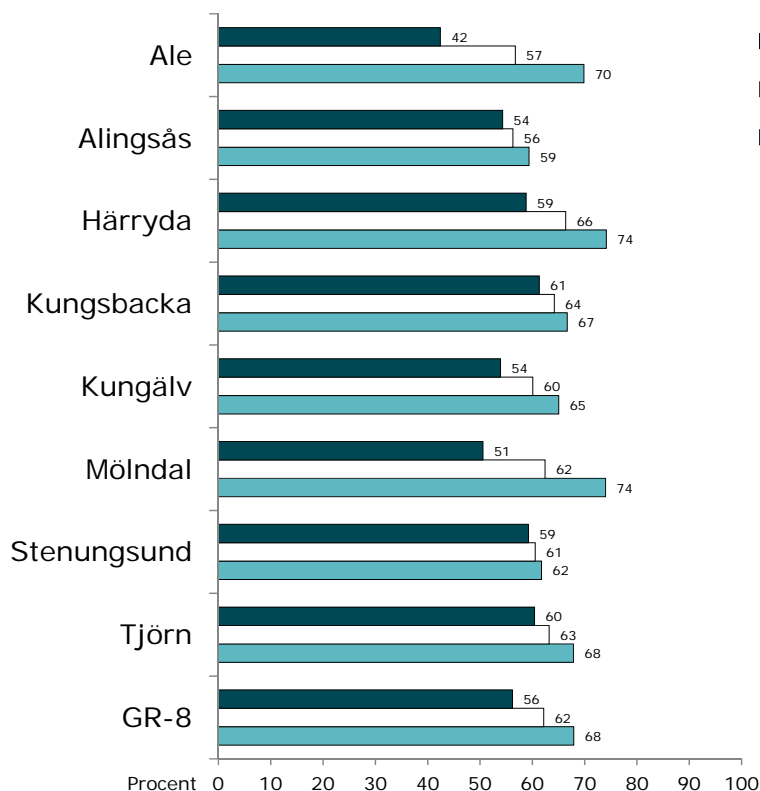

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du träna så att du blir andfådd eller svettas? Tänk på träning både i och utanför skolan., med svarsalternativen: I stort sett varje dag; Flera gånger i veckan; En gång i veckan; Någon eller några gånger i månaden; Sällan eller aldrig.*
Resultaten visar andelen som svarat "i stort sett varje dag" eller "flera gånger i veckan", baserat på 144–977 elever per kommun.
GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

31b Regelbunden träning: gy2

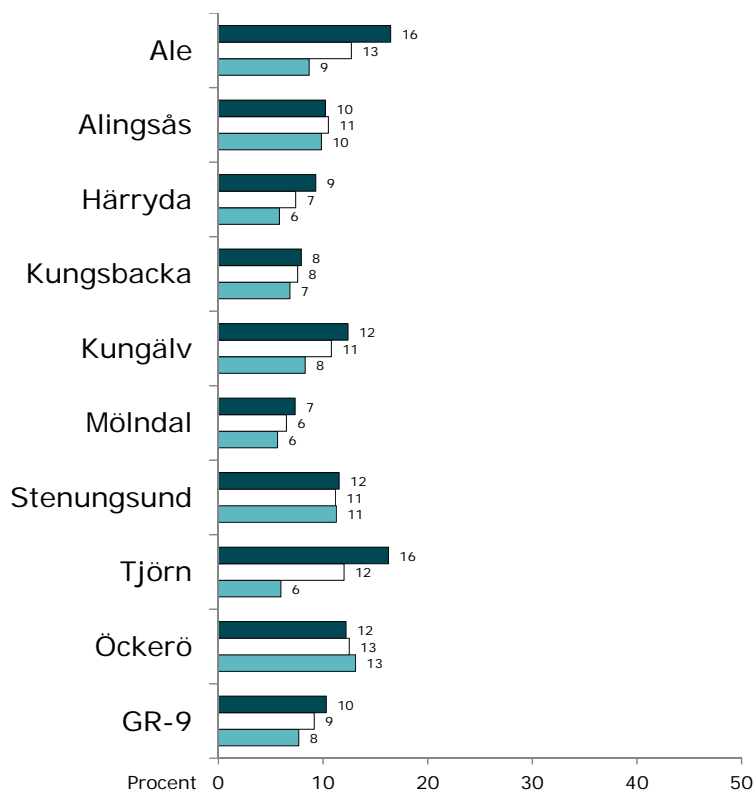

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du träna så att du blir andfådd eller svettas? Tänk på träning både i och utanför skolan., med svarsalternativen: I stort sett varje dag; Flera gånger i veckan; En gång i veckan; Någon eller några gånger i månaden; Sällan eller aldrig.*
Resultaten visar andelen som svarat "i stort sett varje dag" eller "flera gånger i veckan", baserat på 106–634 ungdomar per kommun.
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

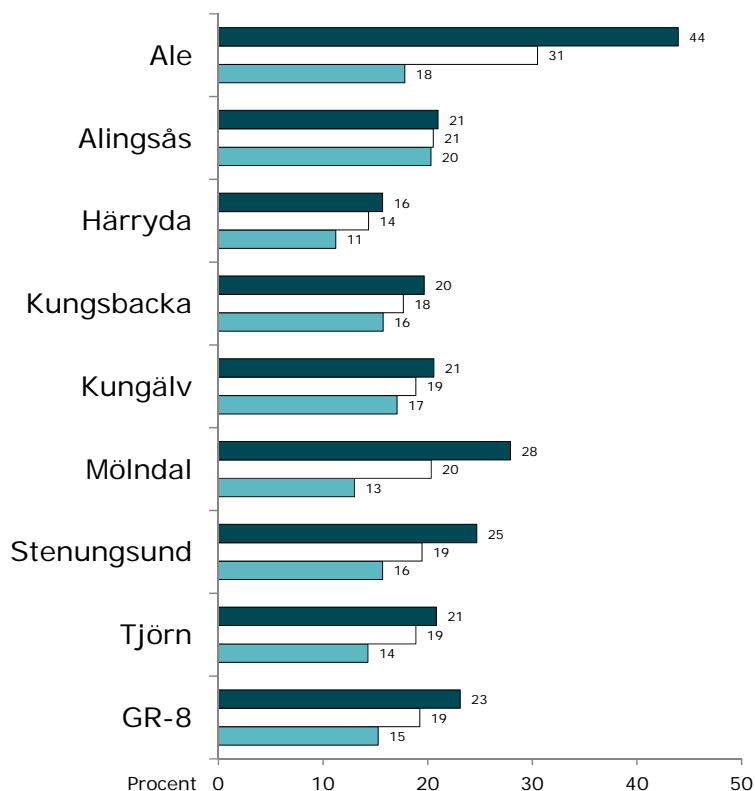
32a Tränar max några gånger i månaden: åk8

Enkätfrågan: Hur ofta brukar du träna så att du blir andfådd eller svettas? Tänk på träning både i och utanför skolan., med svarsalternativen: I stort sett varje dag; Flera gånger i veckan; En gång i veckan; Någon eller några gånger i månaden; Sällan eller aldrig.
 Resultaten visar andelen som svarat som oftast någon eller några gånger i månaden, baserat på 144–977 elever per kommun.
 GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

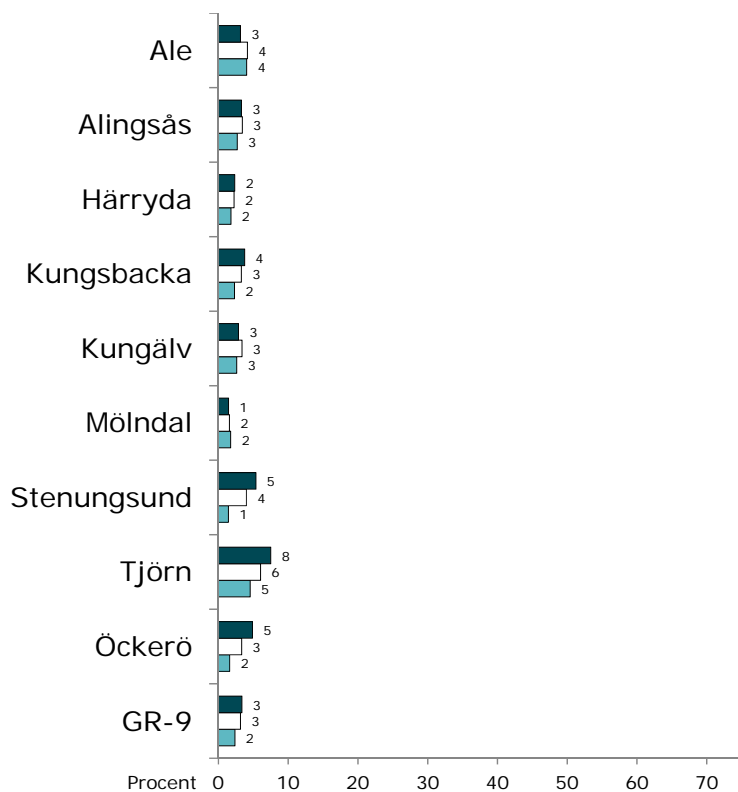
32b Tränar max några gånger i månaden: gy2

Enkätfrågan: Hur ofta brukar du träna så att du blir andfådd eller svettas? Tänk på träning både i och utanför skolan., med svarsalternativen: I stort sett varje dag; Flera gånger i veckan; En gång i veckan; Någon eller några gånger i månaden; Sällan eller aldrig.
 Resultaten visar andelen som svarat som oftast någon eller några gånger i månaden, baserat på 106–634 ungdomar per kommun.
 GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

33a Röker cigaretter: åk8

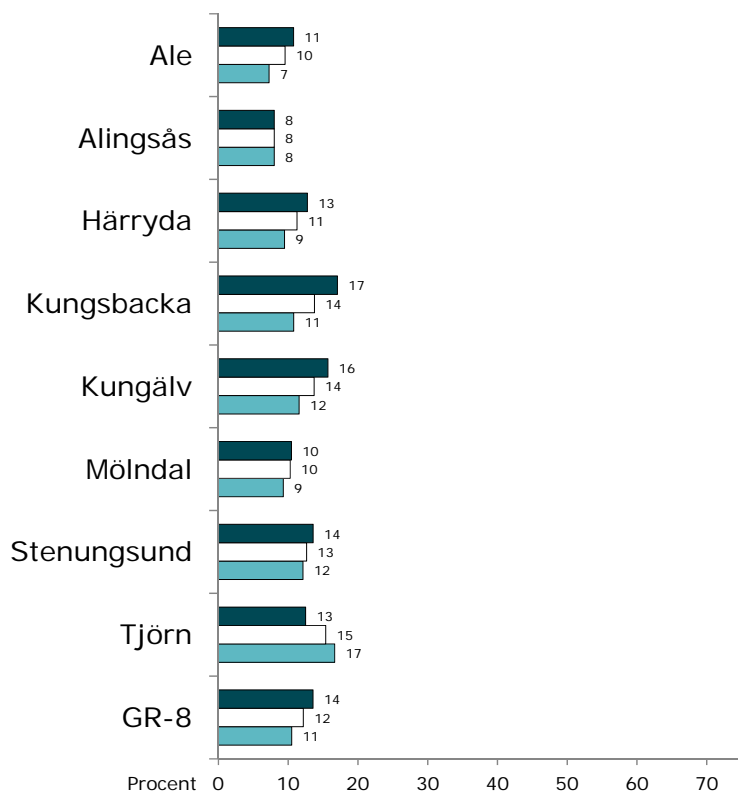
Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du...* med *Röka cigaretter* som en av fyra delfrågor. Svarsalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat minst en gång i veckan, baserat på 144–977 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

33b Röker cigaretter: gy2

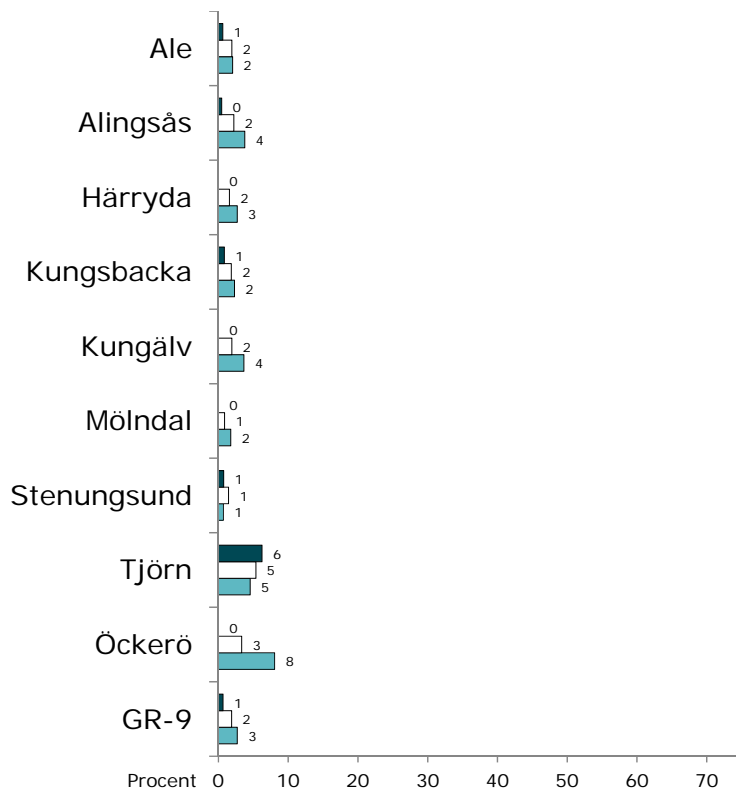
Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du...* med *Röka cigaretter* som en av fyra delfrågor. Svarsalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat minst en gång i veckan, baserat på 106–634 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

34a Snusar: åk8

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

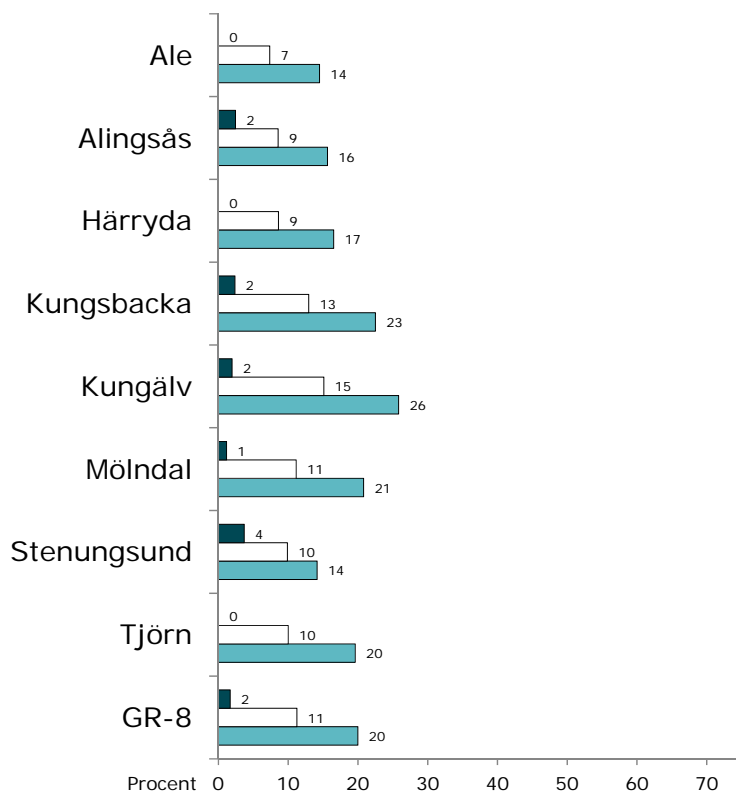
Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du...*, med *Snusa* som en av fyra delfrågor. Svartalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat minst en gång i veckan, baserat på 144–977 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

34b Snusar: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

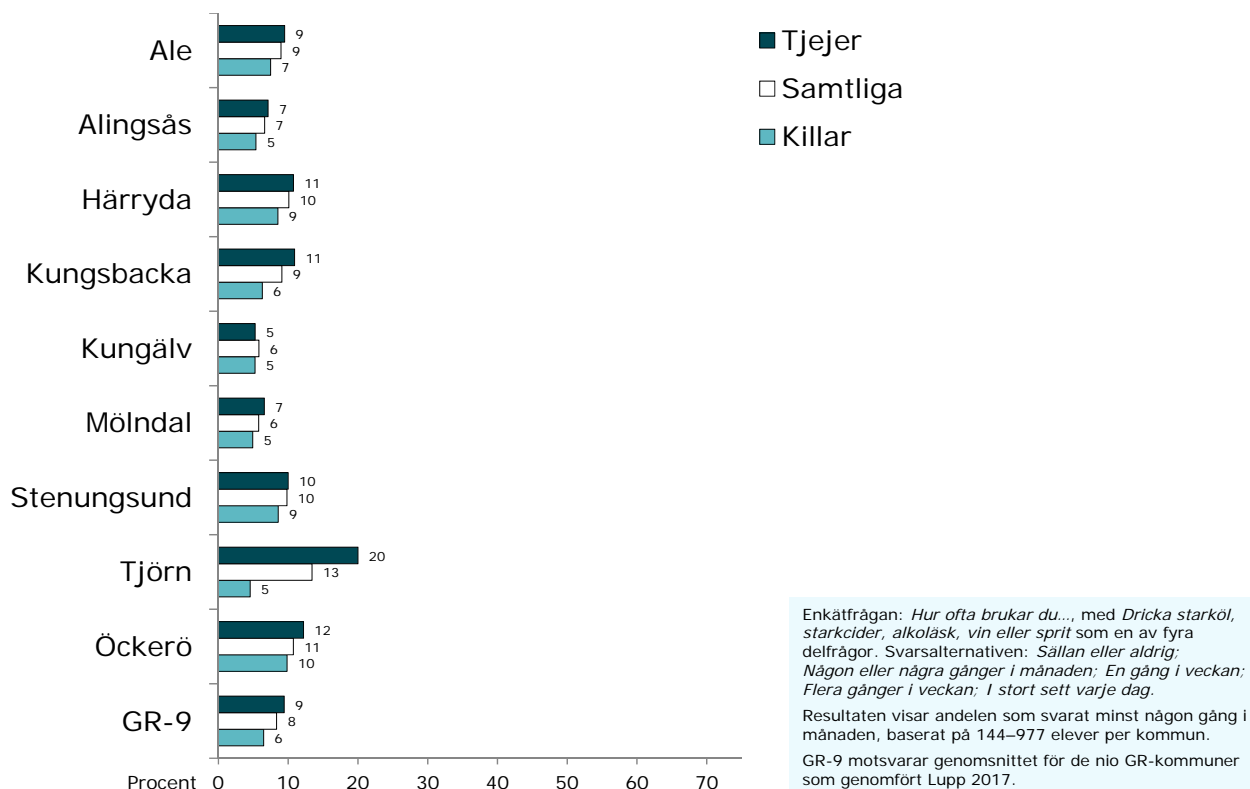
Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du...*, med *Snusa* som en av fyra delfrågor. Svartalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*

Resultaten visar andelen som svarat minst en gång i veckan, baserat på 106–634 ungdomar per kommun.

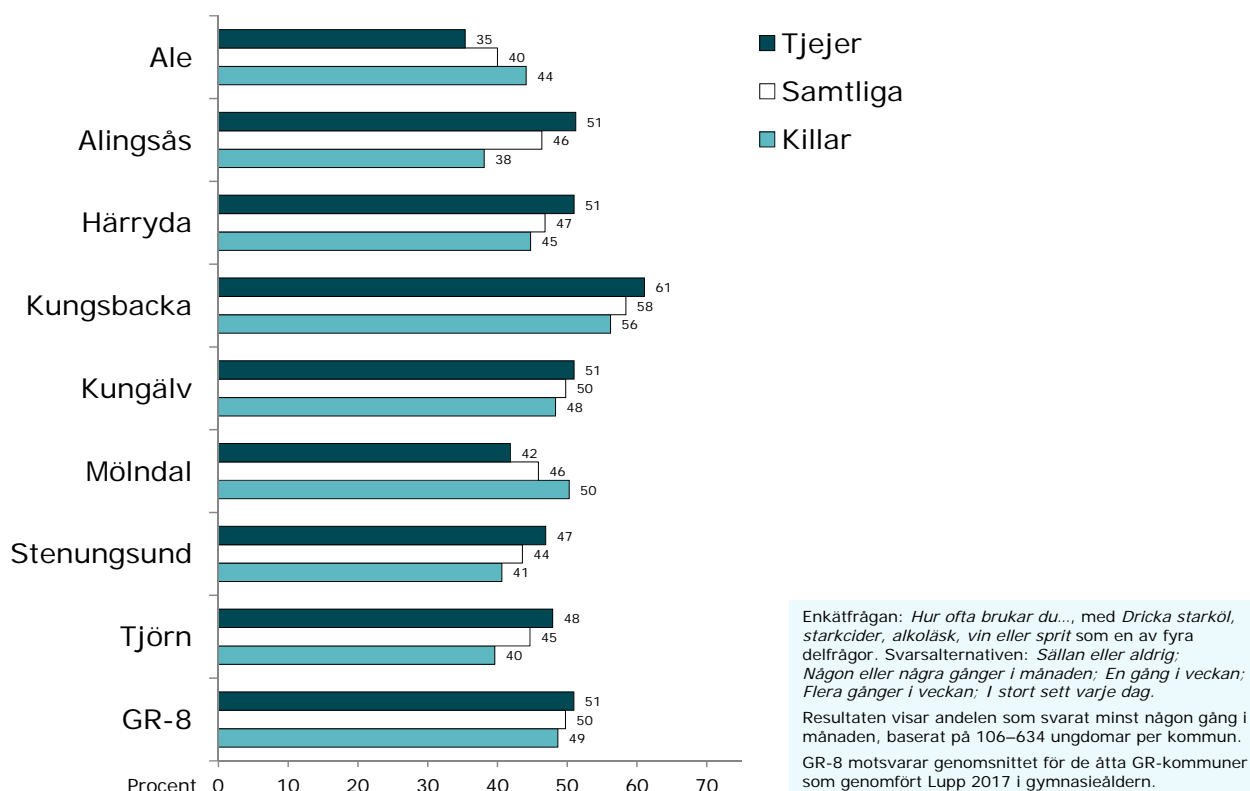
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

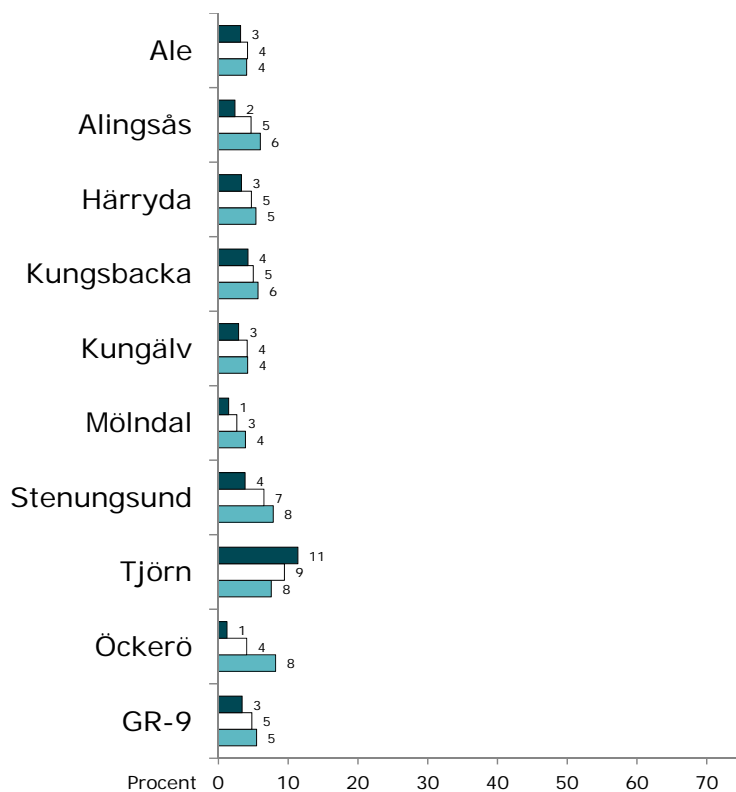
35a Dricker alkohol: åk8 – starköl, starkcider, alkoläsk, vin, sprit

35b Dricker alkohol: gy2 – starköl, starkcider, alkoläsk, vin, sprit

36a Dricker folköl: åk8

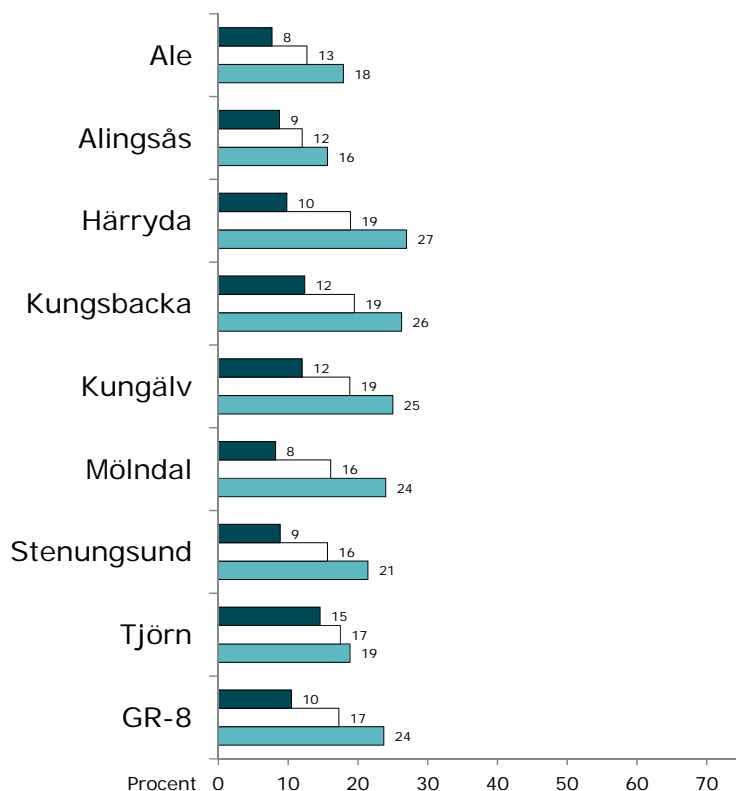

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du...*, med *Dricka folköl* som en av fyra delfrågor. Svarsalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*
Resultaten visar andelen som svarat minst någon gång i månaden, baserat på 144–977 elever per kommun.
GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

36b Dricker folköl: gy2

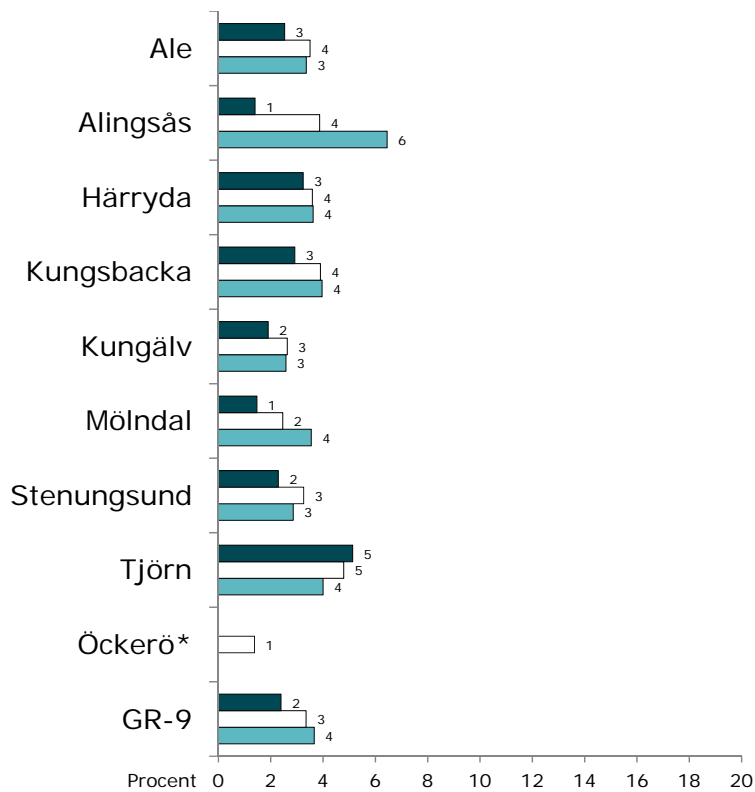

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hur ofta brukar du...*, med *Dricka folköl* som en av fyra delfrågor. Svarsalternativen: *Sällan eller aldrig; Någon eller några gånger i månaden; En gång i veckan; Flera gånger i veckan; I stort sett varje dag.*
Resultaten visar andelen som svarat minst någon gång i månaden, baserat på 106–634 ungdomar per kommun.
GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

37a Använt narkotika: åk8

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Har du någon gång använt narkotika? Med narkotika avses t.ex. Marijuana, Amfetamin, kokain, Heroin, Spice, GHB och andra narkotikaklassade preparat. Svartalternativen: Ja, flera gånger; Ja, ett fåtal gånger; Ja, en gång; Nej.*

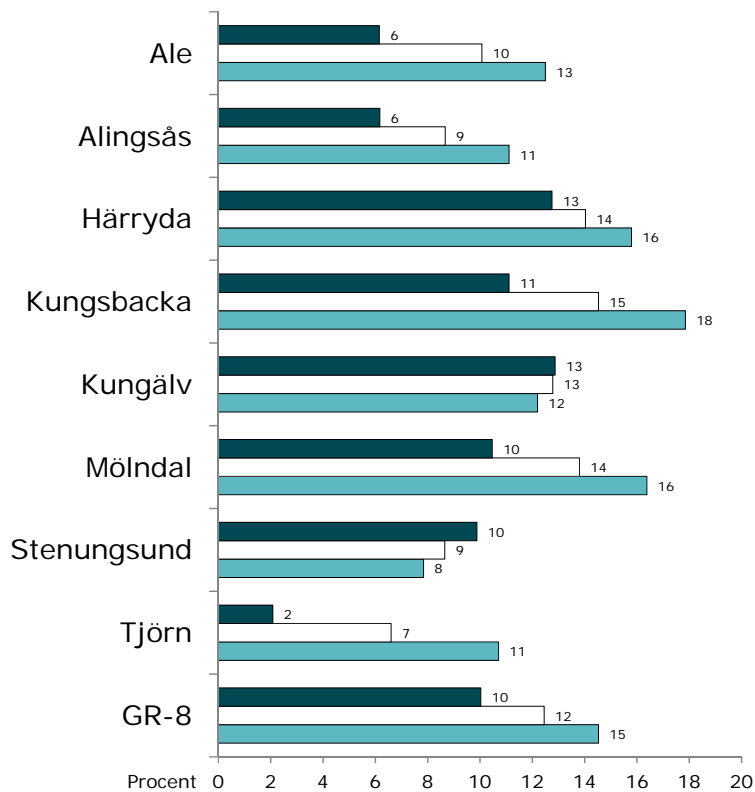
Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 145–975 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

*Resultatet redovisas inte fördelat på tjejer och killar mot bakgrund av det begränsade antal som angett att de använt narkotika.

37b Använt narkotika: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Har du någon gång använt narkotika? Med narkotika avses t.ex. Marijuana, Amfetamin, kokain, Heroin, Spice, GHB och andra narkotikaklassade preparat. Svartalternativen: Ja, flera gånger; Ja, ett fåtal gånger; Ja, en gång; Nej.*

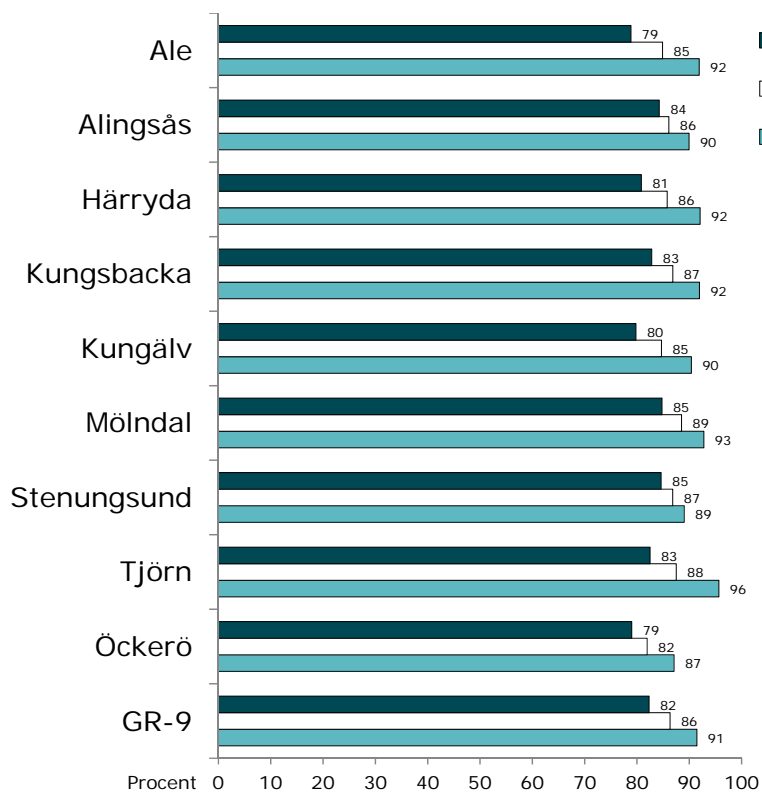
Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 106–633 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

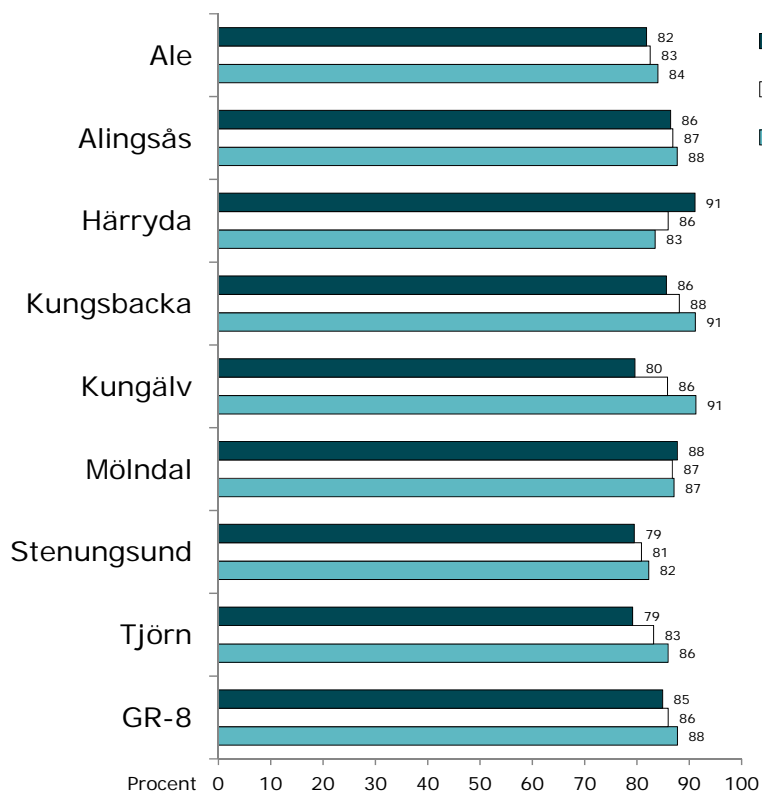
38a Livstillfredsställelse som helhet: åk8

Enkätfrågan: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Livet i sin helhet* som en av flera delfrågor. Svartalternativen: *Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd*. Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket nöjd, baserat på 144–981 elever per kommun. GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

38b Livstillfredsställelse som helhet: gy2

Enkätfrågan: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Livet i sin helhet* som en av flera delfrågor. Svartalternativen: *Mycket missnöjd; Ganska missnöjd; Ganska nöjd; Mycket nöjd*. Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket nöjd, baserat på 107–638 ungdomar per kommun. GR-8 motsvarar genomsnittet för de åtta GR-kommuner som genomfört Lupp 2017 i gymnasieåldern.

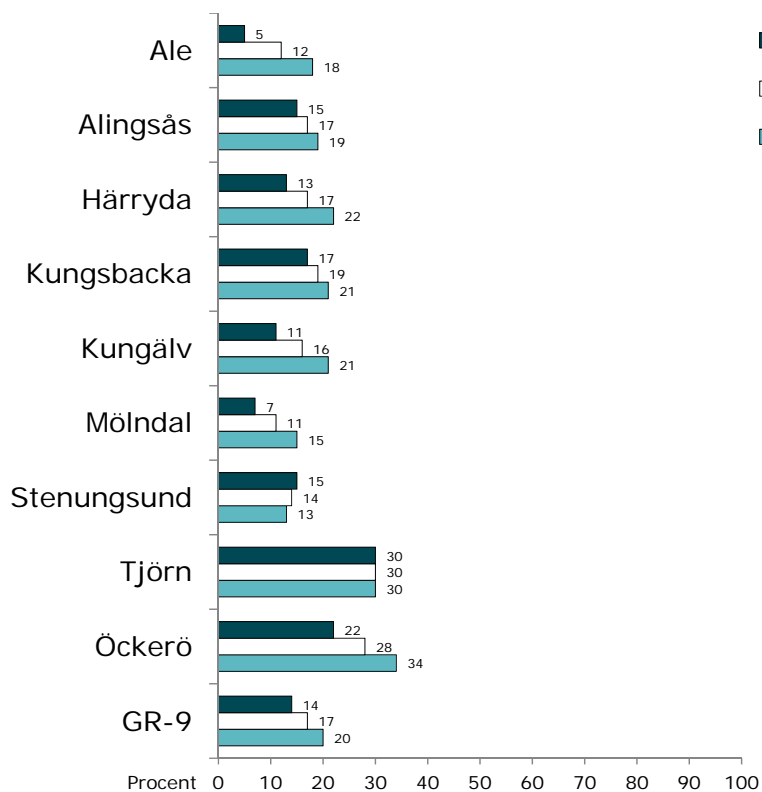
- Fritid
- Skola
- Politik och samhälle
- Trygghet
- Hälsa

Arbete

- Framtid

- Hade sommarjobb senaste sommaren

39a Hade sommarjobb: åk8

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

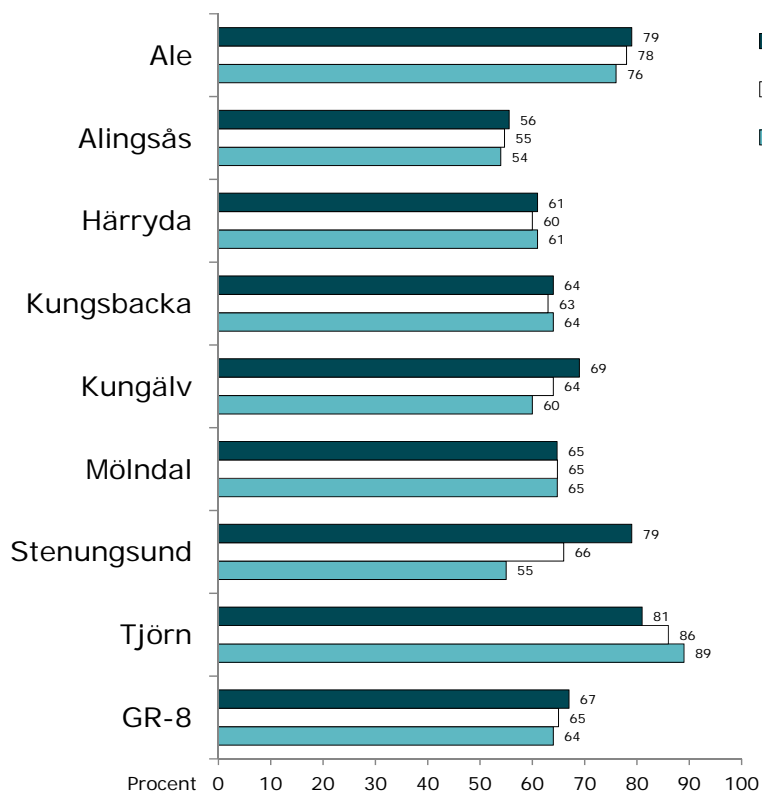
Enkätfrågan: *Hade du ett sommarjobb i somras?, med svarsalternativen: Ja; Nej, men jag försökte att få ett sommarjobb utan att lyckas; Nej, jag sökte inte något sommarjobb.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 148–973 elever per kommun.

GR-9 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

39b Hade sommarjobb: gy2

■ Tjejer
□ Samtliga
■ Killar

Enkätfrågan: *Hade du ett sommarjobb i somras?, med svarsalternativen: Ja; Nej, men jag försökte att få ett sommarjobb utan att lyckas; Nej, jag sökte inte något sommarjobb.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 104–637 ungdomar per kommun.

GR-8 motsvarar genomsnittet för de nio GR-kommuner som genomfört Lupp 2017.

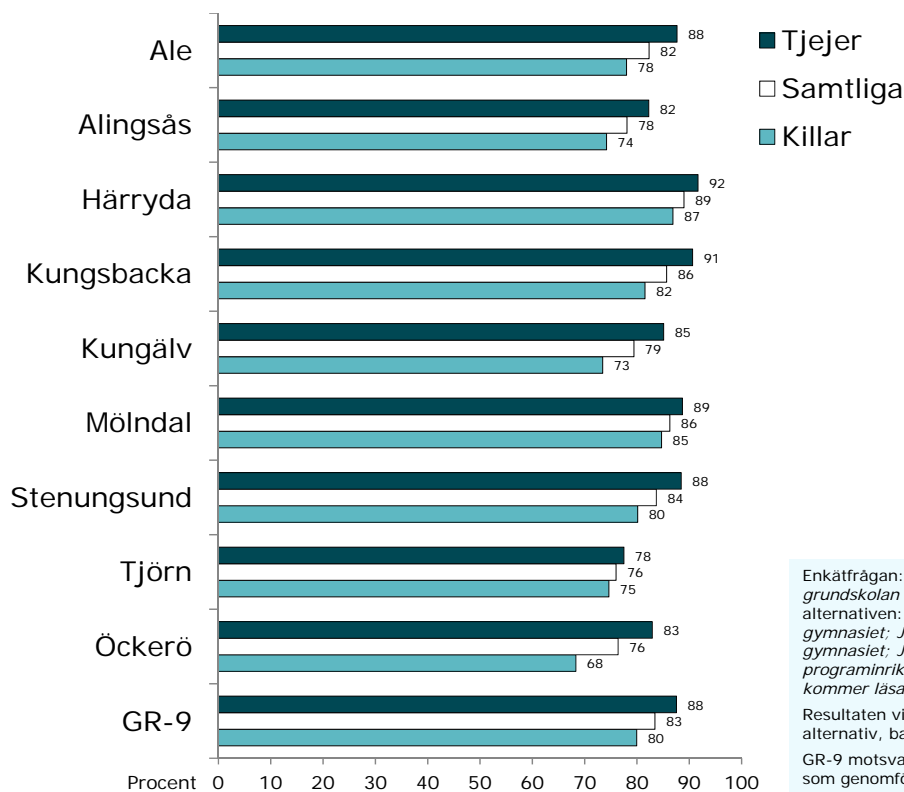

- Fritid
- Skola
- Politik och samhälle
- Trygghet
- Hälsa
- Arbete

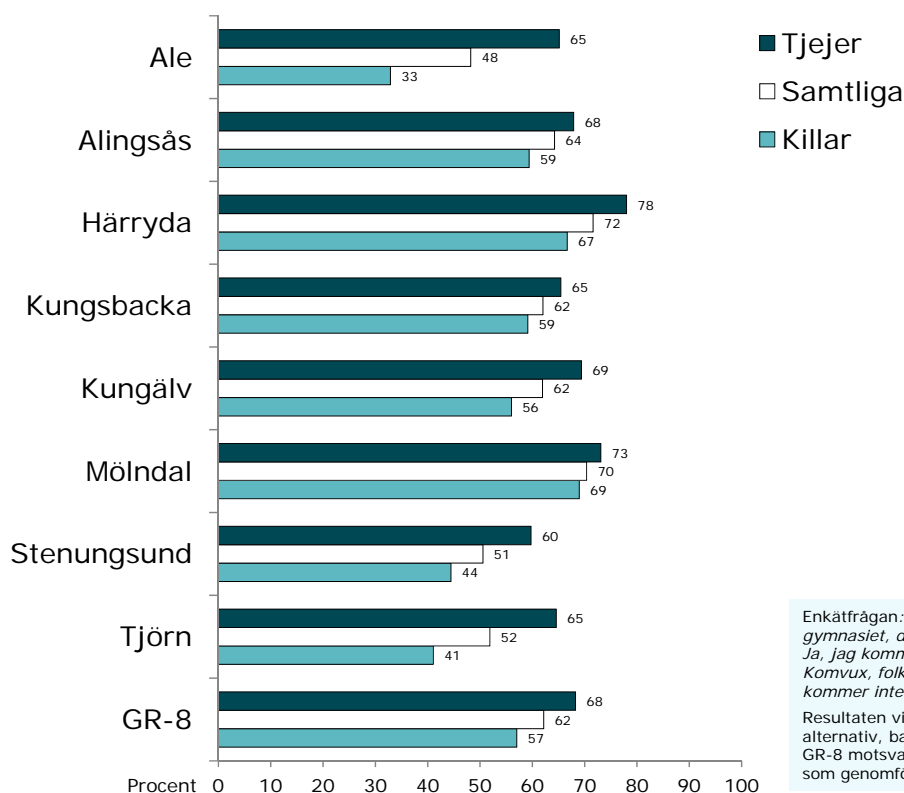
Framtid

- Tror sig läsa vidare efter grundskolan/gymnasiet
- Tror sig flytta från kommunen
- Framtidstro

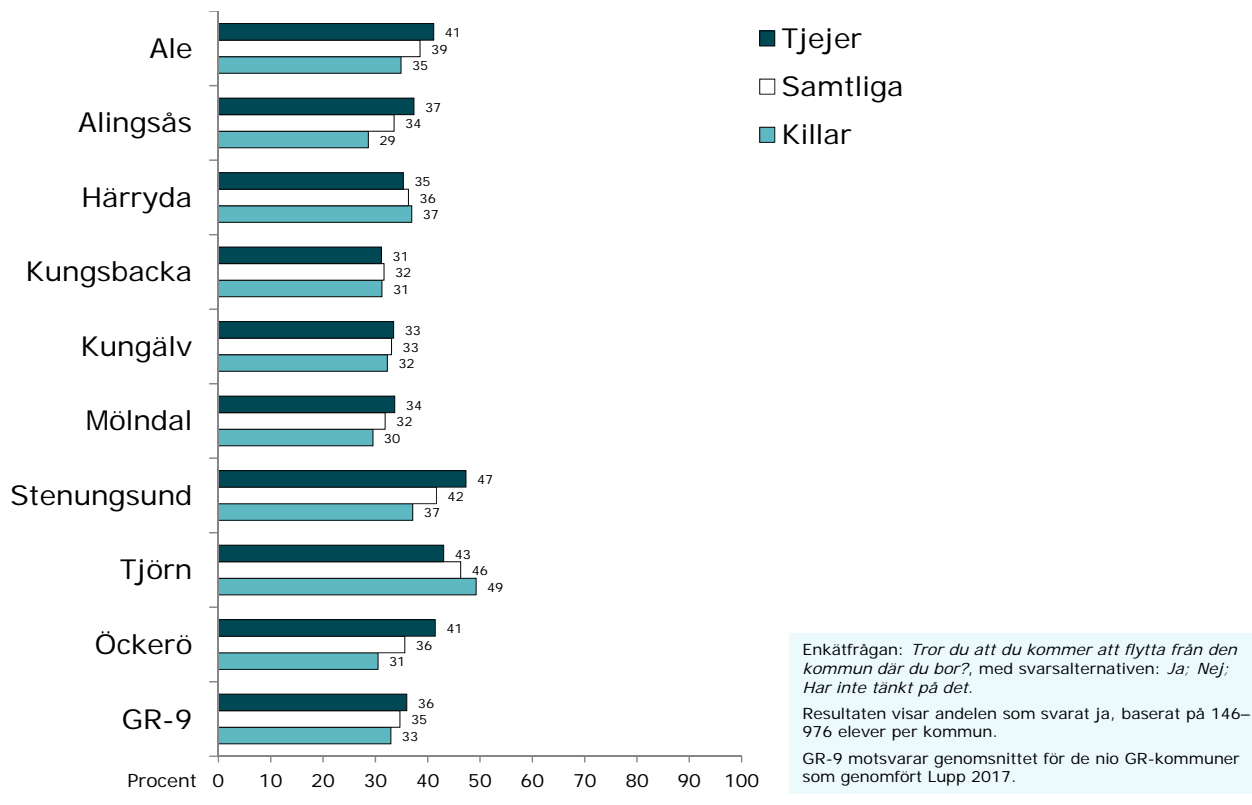
40a Tror sig läsa vidare efter grundskolan: åk8

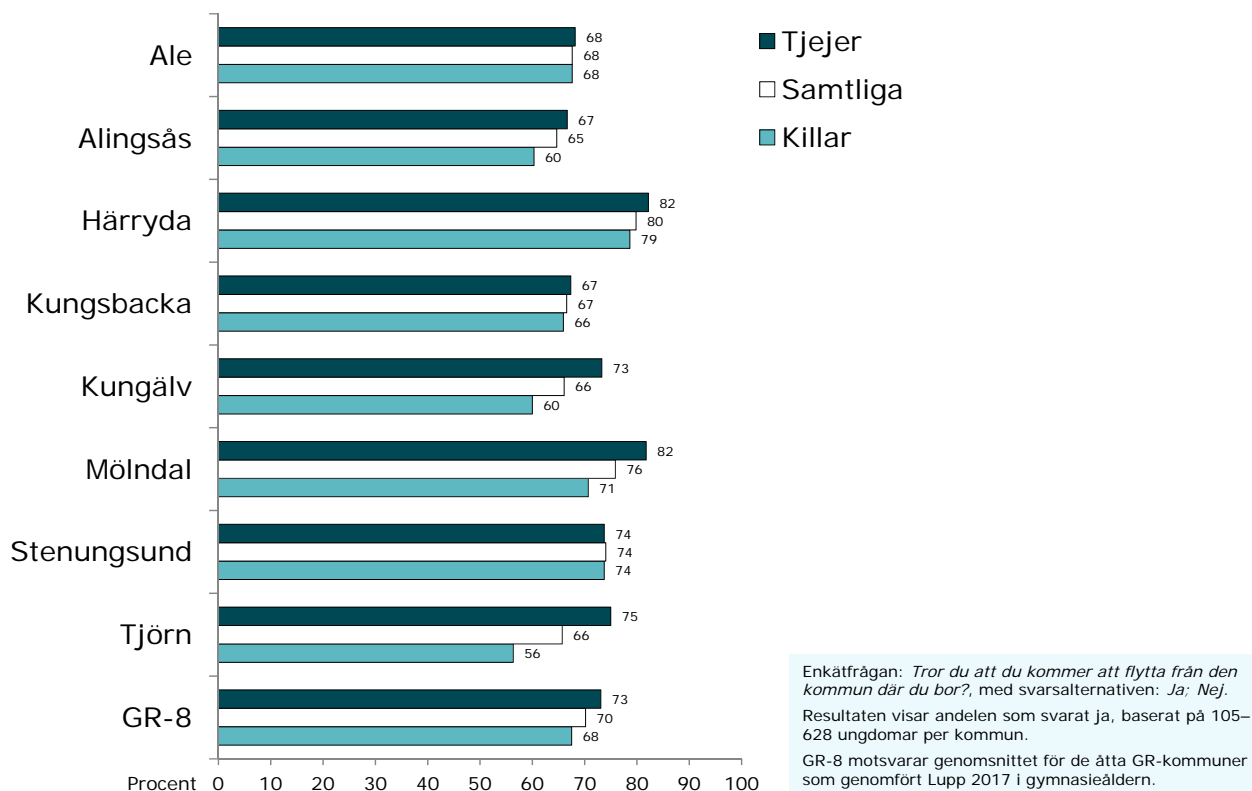
40b Tror sig läsa vidare efter gymnasiet: gy2

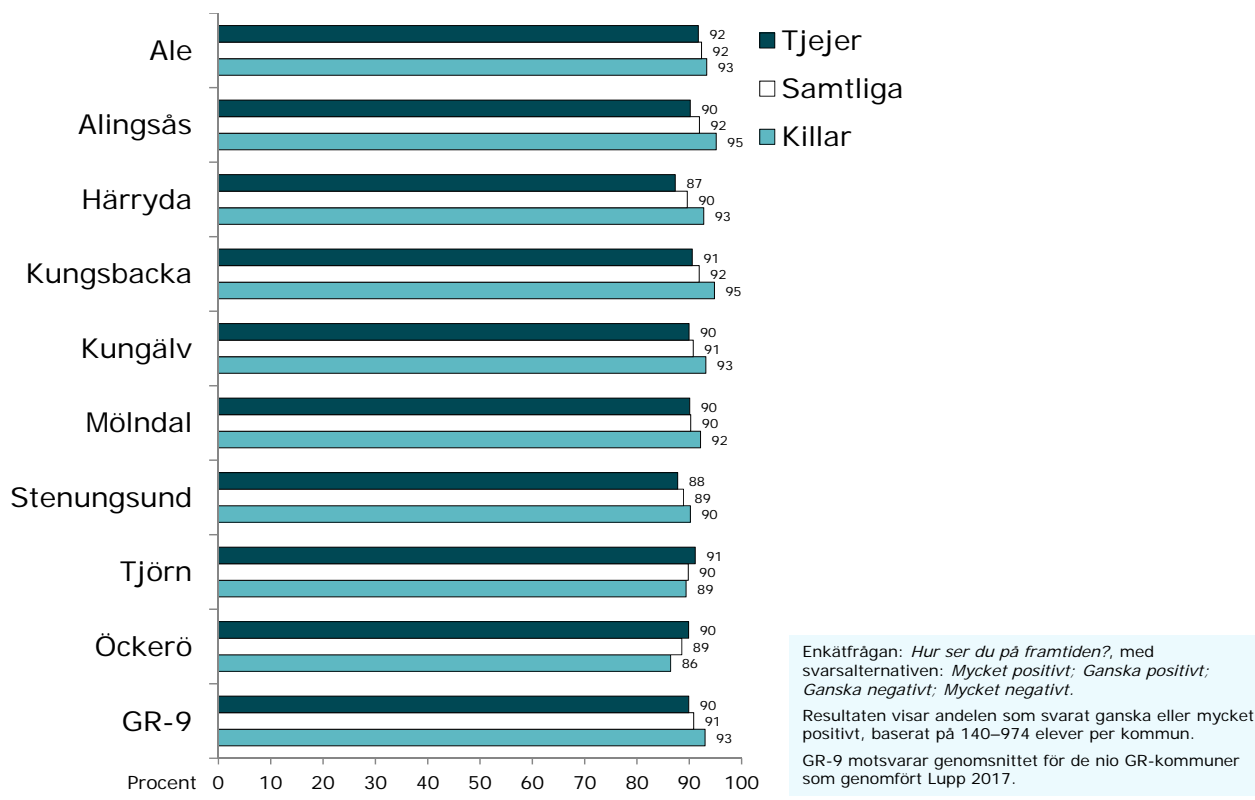
41a Tror sig flytta från kommunen: åk8

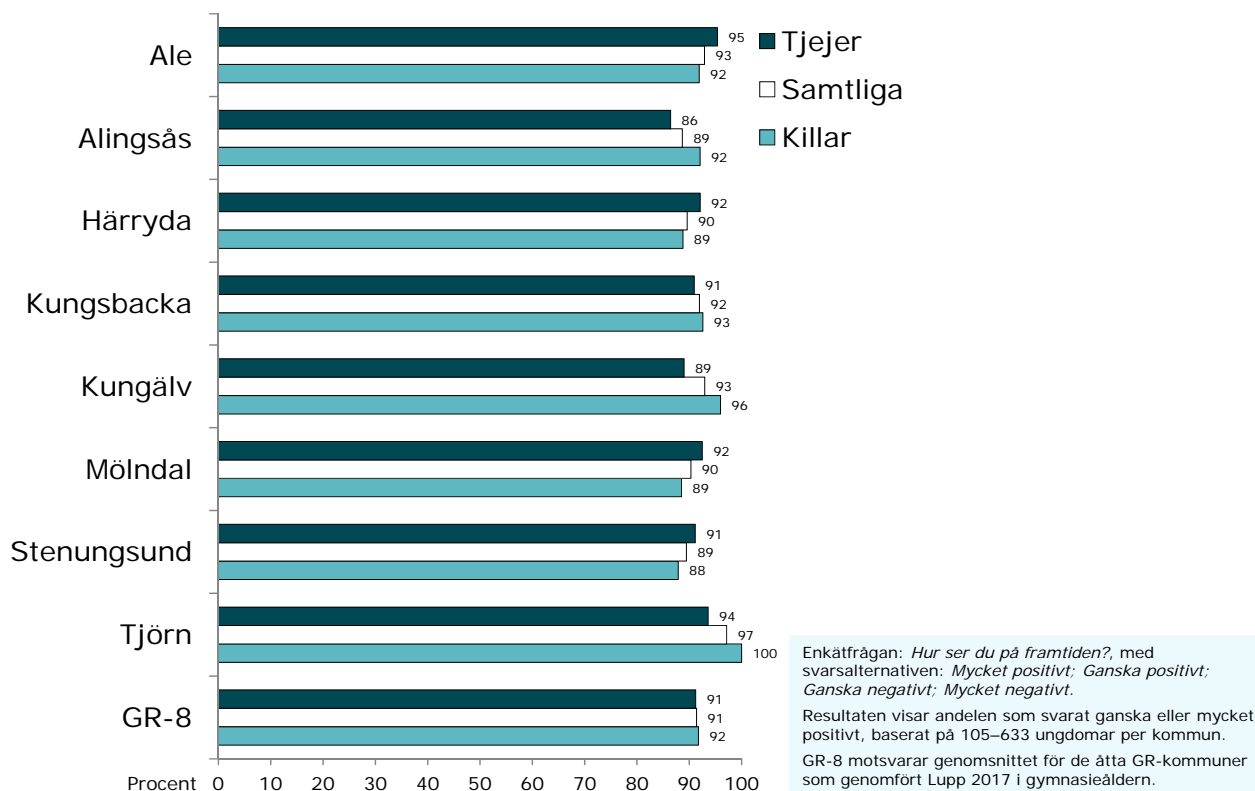
41b Tror sig flytta från kommunen: gy2

42a Framtidstro: åk8

42b Framtidstro: gy2

Gothenburgsregionen (GR) består av 13 kommuner som har valt att jobba tillsammans. Vi driver utvecklingsprojekt, har myndighetsuppdrag, forskar, ordnar utbildningar och är storstadsregionens röst i Västsverige, bland mycket annat. I våra nätverk träffas politiker och tjänstepersoner för att utbyta erfarenheter, bolla idéer och besluta om gemensamma satsningar. Allt för att regionens en miljon invånare ska få ett så bra liv som möjligt.